HER ÜLKEDEN
BİR YAZAR
5

Karel Ptaçnik

Bir Avuç Delikanlı

GÜN YAYINLARI

HİLÂL MATBAACILIK KOLL. ŞTİ.
İSTANBUL — 1969 — TEL. : 22 91 78

Karel Ptaçnik

BİR AVUÇ DELİKANLI

Çeviren

Tektaş Ağaoğlu

GÜN YAYINLARI

Başmusahip Sokak, Tan Ap. No. 6 - İSTANBUL

BÖLÜM BİR

Memleketten 1942 yılı Ekim ayının başında ayrıldılar.

Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu; damlar dolu gözler gibi parıl parıldı ve istasyon kalabalıktan karınca yuvasına dönmüştü.

Lokomotif, ardında bir sürü vagonu çekip geldi, düdüğünü öttürerek çiftlerle gurupları birbirlerinden ayırdı. Bir bavullar, paketler, asker çantaları, şapkalar, çıplak kafalar, ağızlar, kollar, kahkaha küfür kargaşası içinde çocuklar tirene doluştular. Öyle de çabuk bindiler ki tirene! Sanki bir an önce istasyondan çıksın da, analarını babalarını, sevgililerini ve dostlarını, üzüntüyü ve şaşkınlığı geride bıraksınlar diye can atıyorlardı.

Lokomotif istim koyverdi, tiren hareket etti. Ahali bir iki adım geri kaçtı. El sallıyanlar, bağıranlar... İstasyonun akca karaltısı geride kaldı, sonra sırasıyla bir köprü geçidi, sırılsıklam şehrin bir köşesi, katedralin kulesi, nehrin akca şeridi, yol üstünde bir adak yeri, ana yolda bir otomobil ve bir koru göründü.

Yağmur, kapalı pencerelerin camlarında yanlamasına çizgiler çiziyordu. Çocuklar konuşmuyorlardı. Bir gariplik gelmişti üzerlerine. Her birinin cebinde aynı kâğıt,

ve kâğıtta, Almanca ve Çekçe, gelecek günlerin ve ayların ve belki de yılların ne olacağı yazılı:

Re: Genel Seferberlik. Süre: Bis zum Kriegsende. (Savaş sonuna kadar.) Gidilecek yer: Baumholder.

Nerde acaba, hangi cehennemin dibindeydi bu Baumholder?

Binlerce ismin yazılı olduğu, binlercesinin de hiç yazılmadığı bir haritada nerden bulunurdu bu Baumholder?

Seyahat acentasındaki kâtip biliyordu nereye bakacağını.

Parmağını haritada bir noktaya bastı. Burası!

Evet ama orası taa Fransa hududu! Niçin orası yahu?

Öyle sorular vardı ki, seyahat acentasındaki kâtip de bilmiyordu o soruların cevabını.

Vagonda herkesin canı sıkkın.

Birdenbire kara saçlı kıvrak bir çocuk ayağa fırladı. Gözleri çakmak çakmaktı, karışık saçları alnına düşüyordu. Asabî ellerini havaya kaldırıp dünyaya meydan okurcasına bir şarkı söylemeye başladı:

Tıpkı fırtına gibi dünya
Zamanın elinde savruluyor, amansız.
Yüzyılların elinde esir olanlar
Artık hür olacak...

Çocuklar şaşkın bir sessizlik içinde oturuyorlardı. Birisi, «Deli misin, nesin?» diye bağırdı. «Yalnız değiliz. Bir duyan olur seni...»

Ama Jano'nun kulakları birşey duymuyordu. Perçemi uçarak, gözleri parıl parıl, kollarını iki yana açtı bütün yeryüzünü kucaklarcasına, topukları ahşap döşemenin üstünde şarkıya tempo tuttu:

... Yüzyılların elinde esir olanlar
Artık hür olacak....

Derken bir başkası ona katıldı. Dörtlük sona ermeden bir üçüncüsü tahta sıranın üstüne çıkmıştı. Bir dördüncüsü yumruğunu avucuna çarparken, beşincisi ıslık çalıyordu. Şarkı gitgide büyüdü, sonunda gökgürültüsü gibi doldurdu vagonun içini. Dünyayı umursamadan bacaklarını iki yana açmış, keplerini geri itmiş, ellerini kollarını sallayıp dururlarken, birden, ne gurbet acısı kalmıştı, ne korku, ne umutsuzluk.

Esirliğin zincirinden
Çekler yine kurtuluyor...

Pencereleri açmışlardı. Tirenin geçtiği istasyonlarda insanlar bu isyan tirenine ilkin şaşkınlık ve telâşla baktılar, sonra şapkalarını çıkardılar, selâm verdiler.

... Haklarımız ve hürriyetimiz uğrunda
kanımızı dökeceğiz, seve seve...

Hayır, korkmak için, fısıltıyla konuşmak için bir sebep yoktu. Ne burda kardeşler arasında bir hain, ne de mahkûmlar arasında bir gammaz vardı. Bir anda, sanki yıllardır tanışırlarmış gibi bir yakınlık duydular birbirlerine. Herkes aynı yolun yolcusu olduktan sonra, ne isim önemliydi, ne meslek, ne de insanın üzerindeki paltonun rengi.

Prag'da da binenler oldu. Pilsen'e vardıklarında, hepsi Dokuz Yüz Yirmi Bir doğumlu bin iki yüz genç adamdılar. Vagonlar hıncahınç dolmuştu. İki lokomotif sonu gelmez tireni hududa doğru çekip götürüyordu. Yenik bir milletin gençliği o hududun ötesine sürülüyordu.

Yenik bir millet mi, gerçekten?

Cheb, Nürenberg. Tiren çelikten bir sapandan fırlatılmış bir taş gibi uçuyor, raylar ötüyordu. Uzaktan kadîm

Mainz şehri göründü. Her bir yanda bahçeler. Ren ve Main nehirleri köprülerin altında elele tutuşmuşlardı ve köprülerin üzerinde, kızıl ışıltılar içerisinde, güneş batıyordu.

En sonunda, Baumholder. Hepsini ürküten isim şimdi belirleniyordu işte. Yağmurun ve ayışığının ıslattığı zigzag bir yol; sağda bir kışla, ilerde ve geride kışlalar. Yirmi, otuz, elli yapı. Garajlar, ahırlar, talim alanları, kapılar, aneksler, nöbetçi kulübeleri. Koskoca bir kışla şehri, cansız mı cansız. Şehrin ötesinde boş kulübeleriyle terkedilmiş bir köy görünüyordu. Havlamasız köpek kulübeleri, dumansız bacalar, dedikodusuz eşikler... Yalnız, orda burda, avuçlarının içinde yanar uçlu cıgaralar saklıyan karanlık giysili karaltılar... Bunlar, Çeklerdi. Yeni gelenler. On beş gün olmuştu buraya varalı, hâlâ bekliyorlardı. Ne olacaklardı? Çamur deryası bir tarlanın içinde tahtadan kulübelere doluştular. Her gün de yeni bir katar, "Bohemya ve Moravya Protektorası" denilen yerden yüzlerce yeni adam getiriyordu.

Ne olacaklardı?

Kampı askerler yönetiyordu. Geldiklerinden üç gün sonra çocukları büyük kışla önündeki alanda sıraya soktular.

Düzensiz sıralar, çamurda kayan ayaklar, bin tane genç yüz: Almanya'nın göbeğinde bir Çek ordusu. Boylu boslu bir subay bir tahta kutunun üstüne çıktı ve Anavatan için hevesle çalışmaktan, yoldaşlıktan, hak yolunda zaferden dem vuran bir konuşma yaptı. Ondan sonra askerler sıralar arasında koşturup bin kişilik orduyu yeni bir düzene soktular. Kampın bir ucuna duvarcıları, öbür ucuna marangozları, az beriye çilingirleri, badanacıları, elektirikçileri, tarım işçileriyle öğrencileri topladılar. Sonra bir guruptan ötekine koşturup, şurdan on duvarcı, burdan on dam ustası, ordan on doğramacı, on çilingir alarak çalışma ekipleri kurdular. Herbir ekipte bütün yapı dal-

larından adam vardı. Rençber çocuklarıyla öğrencilere acemi işçiler denildi. Ekiplere yeşil günlük giysiler ve kaverengi sefer üniformaları dağıtıldı. (Sivil giysiler askerlerin gözü önünde bohça edilip gerisin geri memlekete gönderilecekti.) Sonra ekipler tirenlere yüklendiler, kuzey, batı ve güney Almanya'nın dört bir bucağına dağıtıldılar.

Mirek'in bölüğü, 13. L Taburu, 5. Bölük, Saarbrücken'e verilmişti. Orda ekip silâhsız savaş taliminden geçti, Alman emirleri ve Alman disiplini nedir iyice öğrendi. Çocuklar talim alanında sabahtan akşama kadar ordan oraya koşturuluyor, sonra bombardımandan yarı yıkılmış yapıları onarmaya gönderiliyorlardı.

Bir ay sonra, elli kişiden kurulu küçük bir çalışma ekibi ya da işçi komandosu ayrıldı bölükten, Saar Kanalına gönderildi. Ekibin başındaki kumandanlar başçavuş Bent, onbaşı Weiss ve onbaşı yardımcısı Hill'di.

∴

Bütün bunlar o Aralık sabahı Mirek'in gözünün önünden geçti. Dirseğini karartılmış pencerenin alt kenarına dayamış, tahta sıralardan birinde oturuyordu. Bir aralık kepinin kıvrımı içinden bir yarım cigara çıkardı, ateşledi, vagonun sonunda kapının yanında duran Hill'e baktı.

Onbaşı yardımcısı yakaladı onun bu bakışını. Sarkık kaşlarının altında küçücük gözleri daha da kısıldı, dudakları da kasılınca ağzı gözle görülürcesine ufalıverdi.

Tiren soğuk, kasvetli bir memlekette ağır ağır koşturuyordu. Şafak öncesi ışığında kıpırtılı, kırağı-ışıltılı çıplak toprak vagonların altısıra geriye geriye uçup gidiyordu. Tekerlekler hiç şaşmadan, tekdüze takırdıyorlardı; engebeli tarla şeritleri, dolancalı yollar, sabahın erken kırağısında çizili karıklar gibi birbiri ardı sıra kaçıp kaçıp geride kalıyorlardı. Arada sırada nadasa kalmış geniş

toprak parçaları, orda burda kurumaya yüztutmuş bir ağaç ve üstüste yığılı kulübeleriyle ufak köycükler görünüyordu. Tiren kısa bir süre duruyordu bunların önünde. Koskoca kırda tek ışık, tek aydınlık pencere yoktu. Küçük lokomotif zaman zaman bir avuç dolusu kırmızımtırak kıvılcım üfürüyordu karanlığa, o kadar.

En arkadaki vagona kimse binmedi. Kompartıman kapılarına kırmızı harflerle Reserviert (Tutulu) yazılı kâğıtlar yapıştırılmıştı. Vagonun içine güçsüz gaz lâmbalarından sarıca bir ışıltı sızıyordu. Pencerelerin karartma perdeleri indirilmiş, alttan geniş tahta tirizlerle tutturulmuştu.

Bu son vagonda seyahat edenler yeşil günlük giysiler, dizboyu kopçalı postallar giymişlerdi. Üniformalarının altında kazaklar, ceketler ve yün hırkalar, üzerlerinde kaverengi kaputlar, boyunlarında atkılar vardı; başlarına kaverengi piyade başlığı geçirmişlerdi. Bellerinden sefertasları sarkıyordu. Vagonun bir hoş ılığında kaputlarının önünü açmışlar, eldivenlerini ceplerine tıkıştırıp uyuya kalmışlardı. Kimi vagonun tahta duvarına yaslanmış, kimi dirseklerini dizlerine dayamış öne yıkılmıştı. Alman askerlerini saymazsan, hepsi elli kişiydiler.

Kovanda, aralarında yaşını başını almış tek adamdı. İriyarı, geniş omuzluydu. Gövdesi boğum boğum, kunt bir kayın kütüğünden yontulmuş gibi. Yayvan çenesinde, yanaklarında seyrek sakalı az uzamıştı. İşten yıpranmış ağır ellerini karnının üstünde kavuşturmuş, gözleri yumulu, dimdik oturuyordu. Arada sırada boğazından kısa bir horultu kaçtı mı hemen kendine geliyor, yarı aralık gözlerle bütün vagonu kolaçan edip, her seferinde, ayaklarının dibinde uyuyan Jozef'e bakıyordu. Sonra sert dudaklarında oynayan ufak bir gülümsemeyle yeniden uykuya dalıyordu.

İki sıranın arasında, yerde uyuyordu Jozef. Sırt üstü yatmış, ellerini kaputunun ceplerine daldırmıştı. Yana kaykılan kaverengi piyade başlığının altından düz, sarı saçları görünüyordu. Ufak, çerçevesiz gözlükleriyle, uyku-

Yere uzanırken, «Oturduğum yerde doğru dürüst dinlenemiyorum, n'apayım» demşiti, özür dilercesine; saçları kirli döşemeye değmesin diye kaputunun yakasını kaldırmıştı. «Yarım saat uyku bile öyle iyi geliyor ki bana! Valla hiç uyanmadan uyuyabilirim, öyle bıktım bu Allahın belâsı işten. Uyu da uyu, oh ne güzel! Uyu gitsin, bu dinine yandığımın savaşı sona erene kadar uyanma...»

«... evet, barışın gökkuşağı kendi başına göğe çizilene kadar, değil mi?» diye Jano alay etti onunla. «Ne iyi olurdu, değil mi, ha? Ama ne diyorum sana, savaş hiç de öyle bitmeyecek, göreceksin.»

Jano, Olin'in yanında oturuyordu. Birbirlerine yaslanmışlardı. Jano'nun başı Olin'in omuzunda, Olin'in yanağı onun alnında.

Vagonda ne yana baksan aynı şey: kaverengi kaputları ve kepleriyle uyuyan delikanlılar. Yalnız kapının yanındaki köşede başka bir üniforma, başka bir yüz, ve gözlerde başka bir ifade vardı.

Onbaşı yardımcısı Hill uyumuyordu. Uyuyamazdı, çünkü onun bir üstü, kısa boylu, kıranta çavuş Bent, yanıbaşında uyuyordu. Bent uykuya dalmazdan önce küçük elleriyle kasketini başından çıkarmış, kucağında duran eski deri çantanın üstüne koymuştu. Nefes alıp verdikçe, yumurta biçimi dazlak kafası önü açık kaputunun yakasından içeri dalıp çıkıyordu.

Onbaşı yardımcısı Hill durduğu yerde bacaklarını iki yana açmış, dikkat kesilmişti. Ellerini arkasında kavuşturmuştu. Bodur, tıkız gövdesini olanca ağırlığıyla ayaklarının üstüne bastırarak tirenin sallantısına karşı kendini dengede tutuyordu; daha şiddetli bir sallantı olursa tahta

duvara yapışıyordu. Küt kafası geniş omuzlarının ortasına gülle gibi oturmuştu. Boynu hiç yok gibiydi. Şişkin, kaba ağzının alt dudağı üst dudağının üstüne kalkmıştı. Hayin hayin bakan küçücük gözleri bir uyuyan adamdan öbürüne gidip geliyor, bazen de uzun bir süre, duvarda asılı bir tahta çerçeveye takılıp kaldığı oluyordu. Çerçevenin içinde renkli bir karton, o sıralar piyasada hiç bulunmayan Eckstein cıgaralarının iyiliğini öve öve bitiremiyordu.

Tiren karanlık kırlar arasında taka-ta-tak koşturuyordu. Tekerler, tekdüze döne döne, çevredeki yabancı, kirağı kaplı dünyayı ağır ağır çevirip geri savuruyordu.

∴

August Hill ayaklarını yere sıkıca basmış, yumruklarını arkasında sıkmıştı. Tekerlerin takırtısı uykusunu getiriyordu ama güçlü iradesi bırakmıyordu dalsın. İzin yoktu uyumasına. Vagonda, yanıbaşında uyuyan çavuştan başka, bir o vardı bu ufak Çek ekibine kumanda eden. Bölük kumandanının kesin emir ve buyrultuları gereği, Çeklerden birini olsun gözden kaçırmıyordu. Apansız bir saldırı beklermişcesine bütün vücudu alestadaydı.

Sorsan August'a, Çeklerden ne gibi bir saldırı beklediğini, söyleyemezdi. Verilen bir emir doğru mudur, yanlış mıdır, haklı mıdır, haksız mıdır hiç düşünmezdi ki! Emirler kutsaldı onun için. Tanrının ve Führer'in, zafere varıp dünyayı kapma yoluna saldığı yenilmez çelikten ordunun kendine saygılı, bağlılıktan şaşmaz bir neferi değil miydi o?

Gözlerini biraz daha açıp başını eğdi, güçlü kuvvetli, sağlıklı gövdesini saran yeşil giysilere baktı.

Bu yeşil, kılıksız üniformayı giydiği için mağrur ve mutluydu. Hayatı boyunca bu üniformanın düşünü görmüştü. Çocukluğundan beri biraz askerce bir ataklığı, hır-

çınlığı vardı. Doğuştan kabadayıydı. Kocaman elleri, geniş omuzlarından demir gibi inip sarkan adeleli kolları her zaman kavgaya, döğüşe hazırdı. Kavga döğüş olmazsa, gösteriye. Gücüyle kuvvetiyle, başkalarına kendini saydırmasıyla, Harz dağlarındaki köyünde az mı ün yapmıştı? Bütün hayat yolu onu üniformaya, askerliğe çekmişti. Ve de bu güne kadar, bu pis savaş patlak verene kadar, dileğine kavuşamadıysa eğer, karısı Annemarie'nin yüzündendi.

Onu düşünür düşünmez yumrukları daha da sıkıldı, dudakları daha da kasıldı.

Annemarie olmasaydı, belki şimdi omuzlarında bir onbaşı yardımcısının beyaz teneke demirlerinden daha gönül kabartıcı birşeyler taşıyor olacaktı. Onu sevdiği için, sevdikten sonra da dünyaya boşverip onun bunun kestiği alıkâma sırtını çevirmesini beceremediği için nicedir kendine kızıyordu ya zaten! Bekâr kalsaydı, hiç birşey, olamaz, ulaşılamaz, yapılamaz olmıyacaktı onun için.

N'apsın işte, çocuk yüzünden evlenmişti onunla. Bir anda bütün umutları, o şanlı askerlik hayalleri yerle bir olmuştu. Elleri dizginlere, pullara bağlanıp kalmıştı. Sağlam bacakları, Annemarie'nin çeyiz getirdiği ufacık çorak tarladan başka koşturacak alan bulamamıştı. İlk başlarda az hoşnut değildi hayatından. Annemarie güzeldi, dolgun yanakları vardı; ona bakınca kanı kaynıyordu hani. Hattâ, Allahın bir bucağında, o Harz ormanının kıyısında, onunla sakin ve mutlu bir hayat yaşıyabileceğini de aklı kesmedi değil bir ara ama, sonradan, her yeni yıl yeni bir çocukla gelmeye başlayıp da küçük tarla o kadar ağzı birden doyuramadığı için kendine fazladan bir iş aramak zorunda kalınca, Annemarie ile gitgide daha sık kavga eder oldular. Sonunda dövmeye de başladı karısını; mutsuzluğunun nedeni oydu çünkü, hayatı onun yüzünden berbat olmuştu. İhtiyar Yahudi Weingart'ın meyhanesinde içkiye verdi

kendini. Çok içiyordu, hem de inatla. Az sonra taşlık tarlasını da, kulübesini de elden çıkaracak hallere düştü.

Gelgelelim, Almanya'da Tanrının sesi gibi bir uçtan bir uca yankı veren o kahhar ses geldi kurtardı August'u. Çabucak aklını başına topladı, gücünü bir kere daha anladı. Üstünlüğünden gelen yeni bir şevkle atıyordu adımlarını şimdi; orman yollarından gizli parti toplantılarına giderken ayakları, sanki kendiliklerinden, kaz adımları atar oldu. Sonuna kadar Führer'den yanaydı. İlkin, kaverengi üniformalar kuşanmış kalabalıkları dört bir yanda burunlarının dikine yürüten o amansız sesin ne demek istediğini pek çıkaramamıştı ama, yine de, yıkılmaz Töton gücüyle dolu, karşı konulmaz bir mantıkla insanı kandırıcı bir sesti o, büyük bir milletin uygunsuz kişilerinin, şarlatan evlâtlarının kulağına ne de hoş geliyordu! Yeni ve âdil bir düzeni, yeniden doğacak Almanya'nın yarınını çağrılayan o sese kulak vermek iyi geliyordu insana. August, Führer'in ne demek istediğini anlamakta gecikmedi. Bir anda, bütün ülkülerinin ve düşlerinin gerçek olabileceğini gördü; ve böylece güzel bir güz akşamı, ihtiyar Weingart, sanki yer yarılmış ta onu içine almışcasına, kayıplara karıştı. Hill orda, zilzurna sarhoş, üç gün bütün köye içki ısmarladı. Herkesin önünde, hancı Weingart'ın August Hill'e tarlası ile kulübesinin ipoteği karşılığı yüzde on beş faizle üç bin gümüş mark ödünç verdiğini bildiren bir senedi mum ateşine tutup yaktı, dördüncü günü Weingart'ın meyhanesinin kapılarını açtı, kapının üstüne bir tabela astı. Tabelada büyük harflerle "Gasthaus. Inhaber A. Hill" yazıyordu. (Han. Sahibi: A. Hill.) Aynı gün, şehirdeki bankaya on bin mark yatırdı. Tarlayla kulübeyi de komşusu Hans Schober'e kiraladı.

Kendi kendine hafifce sırıttı Hill. Tam karşıda pencerenin altında oturan Mirek'e bakarken gözlerinde kötü bir parıltı çaktı. O güz akşamı, ihtiyar Yahudi hancının

gerisinde durduğu tezgâha doğru sürüne sürüne ilerlerken de öyle olmuştu.

Savaş patlayınca August'un yaşıtları ilk seferber olanlar arasındaydılar. Polonya harekâtına katıldı. Göğsünden ve omuzundan yaralanınca onu Fransa'ya aktardılar. İki ay önce Çek işçi bölüğüne verilene kadar orda kaldı.

Aslına bakarsan hayatından bir şikâyeti yoktu August'un. Şimdiden ilerisini görebildiği kadarı, bölükte hayat pek de güç olmayacaktı. Çekler hakkında onun da kendi görüşleri vardı. Polonya'da savaşmıştı ya, biliyordu Polonyalıların ne mal olduklarını; Çekler de işte biraz onlar gibiydiler. Bölük kumandanı yüzbaşı Kieser onlara nasıl davranılacağına dair açık emirler vermişti: savaş yıkıntılarını onarmaya yardım eden işçiler olarak fazla üzerlerine varılmayacaktı. Arada bir ağızlarına bir parça bal çalmakta bir sakınca yoktu. Daha işin başında Çeklerle Almanların aynı kültür düzeyinde olduklarını söylemişlerdi onlara. Yukarının koyduğu resmî çizgiydi bu; yine de, ilerki günlerde ikide bir hatırlanmasa da olurdu. Çeklere en iyisi yarı asker, yarı rehine gözüyle bakmalı ve şimdilik ona göre davranmalıydı. Hiç değilse savaş sona erene kadar. Ondan sonra...

Hill belli belirsiz sırıttı. Küçücük gözleri sanki, «Evet, dostum, iş savaşın daha ne kdar uzayacağına bakar,» der gibi Mirek'e bakıyordu.

∴

Tekerlerin gidişi gevşedi. Tiren durmak üzereydi.

Vagon kapısının yanında onbaşı yardımcısı Hill daldığı düşten sıyrıldı, kendine geldi. Yanında oturan çavuş uykusunda sarsıldı. Güçlükle açık tutabildiği gözlerle et-

rafına bakınırken başının sallanması durdu. Kasketini başına geçirdi.

Hill eliyle duvarı itip yaylandı, altı kabaralı postallarını sıralar arasında takırdata takırdata yürüyüp kararтılmış pencerelerin önünden geçti. «Also los, los!» (Haydi davranın, çabuk!) diye bağırarak, uyuyanları dürtüklemeye başladı. «Los, aufstehen.» (Kalkın!»

Ekip uyanıyordu. Kovanda kemikleri kütürdeyenedek gerindi, sonra eğildi, Jozef'i tutup yerden bez bebek gibi kaldırdı. «Yeter bağırdığın,» diye seslendi Hill'e Çekçe. «Sabahları biraz sinirli olurum, elimden bir kaza çıkarsa karışmam,» dedi.

Çocuklar kemerlerini, boyun atkılarını sıkıladılar, başlarına keplerini geçirdiler, kaputlarının yakalarını düzettiler. Tiren paldur küldür durunca, hepsi de daha uykulu, bir Lorraine istasyonuna indiler. Orda hemen üçerle kolda sıraya girdiler.

Çalışma ekibi Hill'in kumandasıyla karmakarışık bir düzende yürüyüp tezek kokulu küçük bir Fransız köyüne daldı. Parke yolun üzerini donmuş çamur örtmüştü. Sanki bütün hayat, sille tokat, sessiz kulübelere tıkılmış gibi, sakindi ortalık. Köye tepeden bakan güzel bir Gotik kilise vardı. Tam onlar kapının önünden geçerken kilisenin saati çaldı.

Az öteden sıra sıra Rus ve Sırp tutsakları geçiyordu. Beride manevra yapan otobüslerle, traktörlerin çektiği yedeklere Ukraynalı kız, erkek çocukları doluşmuştu.

∴

Köyün ardında, Kanal kıyısında, tahta barakalardan bir kamp kurulmuştu. Depolar vardı orda, bürolar, mutfak, oturma odaları, bir de incecik, şerit gibi dar bir demiryolu. Lokomotifin bacasında prinçten bir plâka üze-

rinde "Ceskomoravske strojirny" (Bohemya-Moravya Fabrikaları) yazılıydı.

Jano makinist yerinin kapısını okşıyarak, «Günaydın, küçüğüm,» dedi lokomotife.

Pencerede, fırça gibi saçlarının üstüne Fransız beresi geçirmiş, burnunun üstüne kapkalın camlı bir gözlük kondurmuş bir yüz belirdi.

«Salut, mes amis!» diye bağırdı Marcel, sağ kolunu kapının kenarından azıcık yukarı kaldırarak. İşaret parmağıyla orta parmağını V biçiminde açtı gösterdi. «Victoire,» diye fısıldadı gizlice, «victoire!»

«Bu sabah ayık,» dedi Kovanda, Jano'ya. «Geçen hafta ne yaptığını bilemedi, lokomotifi yoldan çıkardı. On kişi üç günde zor kaldırdık oturttuk yerine. Bu Marcel parmağını kımıldatmadı. Ordan oraya zıplayıp yedi silsilesine sövdü durdu Almanların. Ne yapsa ilişmiyorlar. Ondan başka işe yarar makinist yok da ondan. O da biliyor tabii bunu...»

Ahşap kulübelerden kurulu kamptan çalıştıkları yere yürüyerek yarım saatte gidiliyordu. Çalışma ekibi, dalgalı araziyi kesip geçen, suyu çekilmiş Saar Kanalının kıyısından yürüdü. Harç makinelerinin başında bazı Ukraynalı çocuklar işe başlamışlardı bile. Kum eliyorlar, harç makinalarına el arabaları içinde kum ya da çimento götürüyorlar ya da makinalardan vinçe harç taşıyorlardı. Vinçin operatör mahallinde bir plâkada "Skoda-Menck" yazılıydı. Vinç, yükleri kavradığınlan pençesinde piliç götüren atmaca gibi kanalın üzerine savuruyor, orda Ukraynalıların lâstik çizmeli ayaklarının dibine boşaltıyordu. Harç sonra küreklerle kocaman, dörtgen biçiminde kalıplara dolduruluyordu. Güçlü vinç kanalın yatağında çamura yatırılmış ağır kalaslar üzerinde hareket ediyordu.

Zincirlerini şakırdata şakırdata, yorulmak nedir bil-

meden yük kaldırıp yük boşaltıyor, havaya mavi mavi duman kusuyordu.

«Acaba Bartlau yine ne icad etti bizim için bu sabah, merak ediyorum,» dedi Jozef, vinçe yaklaşırlarken. «Dün rayları döşemeyi bitirmiştik.»

«İyi de iş gördük,» dedi Olin. «Bütün gün bir uçtan bir uca ray ve travers taşıdık. Al burdan, götür orda yeniden kur... Demiryolu kanal boyunca köye yediyüz metre yakına kaydırıldı.»

«Bazılarının şansı hep yaver gidiyor,» diye Eddy Koneçni içini çekti. «Ben bütün gün vinçin yanındaydım. Sırtım öyle ağrıdı ki, bütün gece uyuyamadım.»

«Dün deponun sundurmasında çalışıyorduk,» diye Jano Kovanda'ya anlatmıya başladı. «Traverslerle çimento torbalarını, demir çubukları istif ediyorduk. Öğleden sonra rüzgâr esmeye başlayınca eskimiş traversleri yaktık da pek iyi bir ısındık orda. İyiydi. Daha önce hiç görmediğim yaşlı bir adam vardı başımızda. Hiç birşey demedi bize, daha hızlı çalışın, ya da şu, bu gibi. Traversleri yakmıya başlayınca biz, o seyretti biraz, ters ters, sonra gitti ordan yepyeni bir tane çıkardı, getirdi ateşe attı. Bir yandan mırıldanıyordu, 'Madem herşey parçalanıyor, varsın birşeyler de yansın bari,' diye. Bizimle beraber ateşin başında oturdu da sonra, ağzını açıp tek kelime lâf etmedi.»

Kovanda birşey demeden gülümsedi, çenesinde biten kısa sakalı okşadı. Ağır ağır yaklaşmakta oldukları ahşap sundurmaya bakarak, «Bak Bartlau!» dedi. «Başlıyoruz yine!»

Sundurmadan uzun boylu, upuzun bacaklı, elli yaşlarında bir adam çıkmıştı. Başında geniş şeritli bir yeşil şapka, ve de şapkanın arkasına sokulu bir tutam keçi tüyü vardı. Gaga burnunun altında üst dudağını muazzam bir bıyık süslüyordu. Dışarı taranmış bir bıyık; uçları uzun,

sert, ve cıgara dumanından sararmış bir bıyık. Adamın omuzları geniş, beli ipincecikti. Arkasını dönünce kalçasından sarkan meşe kabuğu rengi tabanca kılıfı görünüyordu.

Onbaşı yardımcısı Hill ve çavuş Bent, bozuk düzende yürüyen komandonun en arkasından geliyorlardı. Hemen adımlarını sıklaştırdılar ve Hill birkaç kere, «Also los, los schneller!» (Daha çabuk) diye bağırdı.

Jano, Kovanda'ya, «Birgün gelir de seni Almanya'da ustabaşı ya da gözetçi yaparlarsa,» dedi, «İki kelime öğren yeter: Also los, los!»

«Başkasını daha öğrenemedim zaten,» diye sırıttı Kovanda.

Ekip durdu. Hill ve Bent bir koşu gözetçiyi selâmlamaya gittiler. Bartlau, Hill'in uzattığı eli masustan görmezlikten geldi, Bent'in elini sımsıkı yakaladı. Bent elini kurtardıktan sonra arkasında saklayıp çılgınca parmaklarını oynatmıya koyuldu.

«Kırdı bir iki kemiği,» dedi Karel.

Kanal kıyısından bu yana, takırtılı tahta pabuçlarıyla bir gurup Ukraynalı genç kız geliyordu. Başlarına başörtüsü sarmışlar, üzerlerine sımsıkı düğmelenmiş erkek paltoları, içi muflonlu deri ceketler, kazaklar giymişlerdi. Kolun arkasından elinde boğumlu, ağır bir değnekle sakallı bir adam, kamp bekçisi yürüyordu.

«Ooo, divoşkalara (Rusça genç kız demektir) bakın!» dedi Jano, yavaş yavaş ilerleyen guruba bakıp. Tam o sırada Hill bir emir verdi, Jano döndü, emri Çekçeye çevirdi:

«Çocuklar, lâstik çizmeleri giyeceğiz. Kanal yatağına inip orda çamur yayacakmışız.»

Gerisin geri sundurmaya giderlerken Jozef, «Dememiş miydim ben size?» diye inledi. «Bildiydim herifin yine birşey icad edeceğini.»

Saar Kanalı birçok kesimlerde yatağından su sızdır-

mıştı. Dokuzuncu kilometrede Kanalın seviyesi çevredeki araziden yüksekti; su kumlu yereyden sızıp yakındaki bir çaya akıyordu. O yüzden Kanalın kenarıyla yatağı beton kaplayıp pekiştirilmişti. Yapı komisyonu genel olarak işten memnundu ama, betonun üzeri bir de, yakınlarda yeterince bulunan yağlı, kara çamurla kaplansın istiyordu.

Komando Kanalın yatağına indi. Orda bir ekskavatör bir metre küplük küreğiyle yapışkan çamuru atmaya koyulmuştu. Çamuru kürek ve tırmıklarla elli santim kalınlığında bir tabaka halinde ve düzgün bir biçimde yaymak gerekiyordu. Çok da yorucu bir işti. İnsanın bacağı buz gibi soğuk, yapışkan çamura dizboyu batıyor, her adım atışta lâstik çizmeler ağdamsı pisliğin içinde kapkara soba boruları gibi çakılıp kalıyordu. İnsanın bacak eklemleri acıyor, tırmıklara, küreklere yapışan musibet çamurun ağırlığı altında çabucak kolları yoruluyordu.

Jozef'in zayıf gövdesi zor dayanabildi bu işe.

«Saat kaç oldu?» diye Kovanda'ya sordu, elinin tersiyle alnının terini silerek. «Yemek zamanı gelmedi mi daha?»

Kovanda, «İki saatin var,» diye sırıttı. «Anlamıyorum niçin bu kadar acele ediyorsun? Daha biftekleri sirkeye batırmadılar bile!»

Jozef, tırmığına yaslanarak, «Dayanamıyacağım ben buna, sanmıyorum,» diye inledi. Hemen o anda Bartlau kıyıdan bağırmaya başladı; Hill de her zamanki «He, Sie, Los» (Hey, sizler, davranın) çığlıklarıyla ona katıldı. Jozef yorgun yorgun eğildi, tırmığını çamura daldırdı. Kaldırmak için davrandığında bacakları tutmadı, dizlerinin üstüne düştü.

«Zayıf insanlar da beş para etmez yani!» diye homurdandı Kovanda, şakacıktan. Jozef'in tırmığını bir çekişte çekti çamurdan çıkardı. «Senin gibilerini, parası devletten, ortadan kaldırmalı ki! Sizin gibi solucanlardan ne hayır

gelir zaten anavatana, ha?» Yere çömelerek eline bir tahta parçası aldı. «Bak buraya,» diye sürdürdü sözünü, «böyle yap, biraz dinlenirsin. Dirseklerini dizlerine dayayıp bir parça çubukla tırmığını temizliyeceksin. Yalnız birşey yapıyormuş gibi görünmen şart. Onlara bu gerek. Bartlau çok kızdı şimdi bana ama, ne yapabilir? Hiç!»

Jano çamura bata çıka yanlarına geldi, çömeldi. «Ötede kanalın kenarında yarım saattir çömeldim oturuyorum,» dedi. «Hill ispat etsin sıçırgan olmadığımı, hadi! Tam üç kere geldi baktı. Piçkuruları! Ellerinden gelse çalışma sırasında adamın sıçmasını bile yasak edecekler!»

Kovanda ayağa kalkarak küreğini havada sallamıya başladı. «Valla, savaş böyle sürüp giderse bütün Almanya'da sıçmayı kanun dışı sayacaklar derim ben,» dedi. Sonra Jozef'e döndü: «Ee, ne bekliyorsun?»

Jozef tırmığını çamura saplayıp kanal kıyısına koştu. Kovanda, yüzünde bir gülümseme, onun gidip Hill'e birşeyler söylediğini gördü. Hill suratını asıp elini salladı, «Olur pekâlâ,» der gibilerden Jozef sırtın ardında gözden kayboldu.

Setin üstündeki patikanın az altında Mirek'le Karel yanyana çalışıyorlardı. Ayağa kalktıkları zaman karşıda bir çayır, ağaçları seyrek bir koru, korunun ağaçlarının ardından da ufak bir Loraine köyünün evleri görülüyordu, beyaz beyaz. Karel bir ara belini doğrulturken iki Ukraynalı kızın çayırda iki büklüm koştuklarını gördü. Korunun ucunun Kanala en yakın olduğu yere doğru koşuyorlardı.

Küreğinin üzerinden eğilip, «Bakma şimdi,» dedi Mirek'e. «Bir parça ekmek istemeye köye gidiyorlar. Allah vere de Bartlau onları görmese.»

Gözetçi Kanalın dibindeydi. Yine kızmış, dizboyu çamura daldığı gibi Ukraynalıların çalıştıkları yere yönelmişti. Vinçin uzun, çelik kolunun hiç yorulmaksızın getirip yığdığı harçı büyük dörtgen kalıplara döküyorlardı on-

lar orda. Bartlau, vinçin üzerinde yürüdüğü ağır kalaslardan birine sıçradı hafifçe, ayaklarını çarpıp çamurları silkeledi. Sonra bacaklarını açıp durdu orda, Ukraynalıların tepesinde. Gözlerini nefretle dikmiş bakıyordu.

«Yine dövecek onları,» dedi Karel. «Bir ay oldu buraya geldiğimiz, bir gün olsun vazgeçmedi bu huyundan.»

Bartlau birden Ukraynalıların arasına atlayıverdi. Sol kolunu bir küme işçinin ortasına daldırmasıyla birisini saçlarından tutup dışarı çekmesi bir oldu. Yumruğu indirdiği gibi Ukraynalı çamurun içine yuvarlandı. Ağzı kanıyordu. Bartlau birine daha hayvanca bir tekme indirdi, o da yüz üstü düştü yere; kolları dirseklerine kadar yumuşak betonun içine daldı. Gözetçi Kanal yatağında komandonun çalıştığı yere doğru bakınca, orda herkesin kendisini seyrettiğini gördü. Kollar yana düşmüş ya da kürek saplarına dayalı, hiç konuşmuyorlar, ona bakıyorlardı.

«Onbaşı Hill,» diye böğürdü Bartlau, kıyıya koşarak. «Weitermachen, weitermachen!» (Devam edin!)

Hill eğlenceli manzaraya dalmışken kendini toparlayıp bağırmaya başladı: «Also los, los!»

Karel küreğinin üzerinden eğilerek koruya bir göz attı. «Daha bitmedi,» diye içini çekti. «Allah kahretsin bu işi!» Bartlau kıyıya çıkınca Ukraynalı kızları görmüştü. Bir saniye kadar aval aval baktı onlara, sonra tabancasını çekip ateş etti. Kızlar durdular. Korkuyla arkalarına baktılar.

Bartlau setin üzerinden onlara doğru koşmağa başladı. Onlar oldukları yerde çakılmış kalmışlardı.

Tıpkı safkan bir aygır gibi boynunu ileri uzatmış, düzgün adımlarla koşan gözetçinin uzun, güçlü bacakları parlıyor, sıkılı yumrukları bir aşağı bir yukarı inip kalkıyordu. Tüylü şapkası başından düştü, o farkına varmadı; bütün dikkati, çayırın orta yerinde durmuş, korkuyla birbirlerine sokulan iki kızın üzerinde toplanmıştı.

Bartlau hiç yavaşlamadan olanca hızıyla üzerlerine atıldı, hep birlikte yere yuvarlandılar. Herif kızların tepesine çıkıp var gücüyle yumruklamıya başladı.

Çamurlu tarlada altalta üstüste yuvarlananları gören Mirek elindeki küreği öfkeyle yana fırlattı ve bir kazma kaptı. Kazmayı kaldırmaya vakit bulamadı ama; Karel hemen kazmanın sapına yapıştı, öbür eliyle Mirek'in omuzunu sarstı.

«Allahını seversen aklını başına topla,» dedi, ciddî bir sesle, gözlerinin içine bakarak, «Ne faydası var? İndir şunu, hadi, çabuk!»

Mirek dişlerini gıcırdata gıcırdata düşmanca baktı Karel'e. Sonra parmakları açıldı, kazma çamura düştü; Mirek ellerini ceplerine daldırıp hızlı hızlı kanal yatağına indi.

Karel de, daha yavaş adımlarla, ardından gitti.

O sırada köyden gelen bir otomobil gördüler. Araba kıyı kıyı geldi, sundurmanın önünde durdu. Parlak cilâlı kaverengi süvari çizmeleri giymiş ufak tefek, tombul bir adam indi içinden. Başında Bartlau'nunki gibi yeşil bir şapka, belinde yine onunki gibi meşe kabuğu renginde tabanca kılıfı vardı.

«Ooo, Bay Rahmke, kalfa başımız geldi!» dedi Karel. Mirek oralı olmadı. Tırmığını yerden alıp kara çamura daldırdı. Karel düşünceli düşünceli onu seyrediyordu.

«Boş ver şimdi, aldırma,» dedi ona, düz bir sesle. «Makul düşünsene biraz. O kazma bir işe yaramıyacaktı zaten, biliyorsun, bir de üstelik başına belâ açacaktı. Dün Rahmke'ye şikâyet ettim, yemekte verdikleri çorbanın ılık sudan başka birşey olmadığını söyledim. Ilık su, biraz da çiy lâhana yaprağı dedim. Biliyor musun ne cevap verdi bana? Tabiî yalnızdık, başka kimse yoktu yanımızda. 'Siz Çekler,' dedi, 'bir küstah takımısınız ya!' dedi. 'Domuzlar,' dedi, 'hakkınızdan gelelim hele bir, o zaman aklınızı başı-

nıza toplıyacaksınız. Ben iyi tanırım sizin gibileri. Brno'da mühendis okulunda okudum, arada Karlsbad'a da gider gelirdim. Biz size ne verirsek onu yiyeceksiniz! Çek git, gözüm görmesin, vurmayım seni! Vurursam, herhalde Demir Haç nişanı verirler bana,' dedi. Ve bu nazik sözlerden sonra kapıyı gösterdi bana.»

Mirek tırmığını sallamayı bırakıp elinin tersiyle alnının terini sildi.

«İnsan mı bunlar, acaba?» dedi, ayağının dibinde çamura tükürerek.

Karel, Kovanda'dan aldığı bir değnek parçasıyla küreğinin çamurunu sıyırıyordu. «İnsan onlar da, insan olmasına,» dedi, «yalnız, sistemli bir biçimde hayvanlaştırılmışlar işte.»

O sırada yanlarından geçen Jozef, Karel'in bu son sözlerini yakalamıştı.

«Bırak Allahını seversen!» dedi. «Birinci Dünya Savaşını hatırla. O zaman Belçika'da, Hollanda'da ne yaptılarsa aynını 1870'de Fransa'da yaptılar, şimdi de Rusya'da yapıyorlar. Hiç değişecekleri yok. Kanlarında var bu onların.»

«İşte bunu doğru dedin!» dedi Mirek. «Tümünün kökünе kibrit suyu ekmeli ki bunların, beşikteki bebelerden başlayıp hem de, dünya biraz rahat huzur yüzü görsün.»

Jano sırıttı.

«Niçin Almanlar bizden ya da Fransızlardan kötü olsunlar, niye öyle düşünüyorsun?» diye sordu.

«İyi ya,» dedi Mirek, hararetle, «sen öyle düşünmüyorsan sen anlat bakalım, zahmet olmazsa...»

«Karel anlattı ya şimdi.»

«Bana kalırsa fazla yüklenmemeli onlara,» dedi bu sırada Olin. «Ne de olsa savaş bu, onlar da kendi çıkarlarını gözetmek zorundalar. Birinci savaştan sonra hakları olan sömürgelerini kaybettiler, yalan mı?»

Karel dikkatle baktı Olin'e. «Biliyor musun,» dedi, «bana öyle geliyor ki sen kendini harcıyorsun burda. Memlekette Gençlik Örgütünde (Nazi kültür örgütü) çok yararlı olurdun sen. Çek milletine kültür aşılar, aydınlığa çıkarırdın onları. Ya da Vlajka'da (işbirlikçi siyasî bir örgüt: Bayrak) kodamanlardan biri olurdun.»

Olin sıkılarak kızardı. «Hepiniz birer alıksınız,» dedi. «Okulda size ne öğrettilerse burda papağan gibi onu tekrar ediyorsunuz, hiç aklınızı kullanmıyorsunuz. O da olsa bari...»

«Eşşoğlu eşşeklerle vicdansızlara heryerde, hattâ burda bizim aramızda bile rastlanabileceği bir gerçektir,» dedi Jano, küreğinin sapına dayanarak. «Eğer şu sıralarda böyleleri Almanlar arasında daha çoksa, onun suçu işin başındakilerde. Oysa Almanya'da sürüylen doğru dürüst, vicdanı bütün insan var.»

«Nerde, göstersene bir tane,» dedi Mirek.

«Basit halk arasında, çalışanlar arasında çok var.»

«Bartlau ya peki?»

«Bartlau gözetçi. Belki bir zamanlar işçiydi ama işçiyken de namussuzun biriymiştir o. Bugün işini uydurmuş, Almanları da Çekleri de haşlıyor, Ukraynalıları dövüyor. İyi iş, değil mi? Ne kudret! Namuslu bir işçi bu kadar düşer mi, şimdi? Namuslu bir işçi öyle gömlek değiştirir gibi fikir değiştirmez, çünkü öyle her işittiğine inanan alıklardan değildir o, bu bir. Yaşadığı güç hayat güvensiz yapmıştır onu. Sonra, kaldı ki, işçiler savaş istemiyor, çünkü hayatlarından olmak var savaşta. İşçinin istediği, namuslu yoldan hayatını kazanıp, sakin kafayla yaşamak. Üzerine bir üniforma giyip gidip bok yoluna ölmek değil!»

Olin acı acı gülümsedi. Uzun boylu, sağlam yapılı bir çocuktu. Yakışıklı yüzünde kendini beğenmiş, kibirli bir ifade taşıyordu. Birazcık kadınsı ağzını çevreleyen katı

bir çizgi, ne bahasına olursa olsun üstte olma, parlama dileğini belli ediyordu. «Çok duydum ben bu lâfları,» dedi. «Bizim orda, Bir Mayısta. Herifçioğlu çalışmaktan, daha iyi bir dünyadan söz etti durdu da, sonunda aldılar aşağı, çektiler sopayı bir güzel. Sen de mi, yoksa, komünistsin?»

Jano dosdoğru Olin'in gözlerinin içine baktı.

«N'olacak öyleysem?» diye sordu, pek üstüne basmadan.

Bartlau ağlıyan Ukraynalı kızları setin üstünde önüne katmış götürüyordu. Kanal yatağındaki işçilerin çalışmayı bıraktığını görünce, orda kendi hâlinde cıgarasını tüttüren Hill'e bağırdı. Onbaşı yardımcısı gözetçinin önünde hemen hazırola geçti, cıgarasını atıp avazı çıktığı kadar haykırdı işçilere.

«Benim pek aklım ermedi buna,» dedi Jozef, bezgin bezgin gülümseyerek. «Herif bize 'Arslocher' (Göt yalayıcılar) diyor ya, acaba kendisi ne oluyor? Bölük kumandanı Çeklerle Almanların eşit olduklarını söylememiş miydi?»

«Git de Bartlau'ya ya da Rahmke'ye anlat sen onu!» diye mırıldandı Jano. «Tanrım, daha ne kadar inanacaksınız heriflerin tatlı sözlerine!»

Jozef yorgunluktan ölüyordu. O sabah kimbilir kaçıncı kez, Kovanda'ya, «Saat kaç?» diye sordu. «Daha öğlen olmadı mı? Dayanamayıp da çamura yıkılsam ne olur acaba diye merak ediyorum.»

«Herhalde Bartlau gelir ayaklarının altına alır seni, ben de çaresiz şu kazınayı kırarım herifin sırtında,» dedi Kovanda, üzgün bir sesle. «Ne yap yap dayan yarım saat daha. Olmazsa git yine otur bir çalının ardında.»

Sabahleyin güneş çıkmıştı. Önceleri yolun çamuru sert ve gevrekti; ince buz tabakası ağır çizmelerin altında kırık ciletler gibi çakırdayıp çıkırdıyordu. Öğleye doğru çocukların çoğu paltolarını çıkarmışlar, gömlekleriyle ça-

lışıyorlardı. Solgun güneş masmavi gökte sıcacıktı. Kanal kıyısının çamurları da yumuşak ve ılık. Yakın tepelerin yamaçlarında Majino Hattının zırhlı kubbeleri ve beton duvarları arınmış kış havasında parıl parıldı.

Dokuzuncu kilometrede çoğu on altı yaşında iki yüz kadar Ukraynalı kız ve erkek çocuğu, daha ileride daha yaşlı yüz Ukraynalı, işçi komandosundan elli kişi ve otuz Fransız çalışıyordu. Başlarında elliye yakın Alman gözetçi ve muhafız vardı. Fıransızların çoğu ekskavatörlerle vinçleri işleten makinistlerdi. Marcel boyuna bosuna bakmadan keskin diliyle Almanlara sövüp sayıyor, lokomotifi sürüyordu; öbürleri kamyon sürücüsüydü hepsi. İnşaat alanı arı kovanı gibi işliyordu. Ordan oraya koşturan koşturana; kum küreyen, kum taşıyan, çimento, travers, ray götüren, Kanalın dibinde ya da kenarlarında tahta kalıpların içine beton döken, kara çamur yayan, ağaç kesen, methallerle savaklara beton döşeyen, yolları, kıyıları kazan, tesviye eden, pompaları işleten işletene... On birinci, onuncu ve yedinci kilometrelerde de hep aynı manzara.

Öğleden az sonra, on Ukraynalı çocuk köye giden bir kamyona atladılar. Bir saate kalmadan dönmüşler, kocaman kocaman yemek kazanlarını ahşap sundurmanın önünde kamyondan indiriyorlardı.

Biraz sonra Bartlau saatine baktı, yüzüne deniz aygırı gibi bir görünüş veren pos bıyıklarının altından düdüğünü öttürüp müthiş bir ses çıkardı. Yarım saatlik yemek molası başlıyordu.

Çocuklar paldur küldür kıyıya tırmandılar. Kovanda Jozef'e yardım etti. «Gel hadi, beceriksiz, sen de!» diyordu ona, iyilikle. «Bir litre sıcak su, bir avuç lâhana yaprağı var sana. Ye de kendine gel azıcık.»

Sundurmanın önünde tahta kapaklı otuz litrelik bir kazan duruyordu. Kazanın başına ilk varan Mirek oldu. Kapağını kaldırıp aç kurt gibi kokladı çıkan buharı.

«Ot çorbasına üç alkış!» dedi. «Tutsaklar ve köle işçiler için Almanların millî yemeği! Halka şalgam, kölelere şalgam. Lütfen kuyruğa buyrun efendiler, yemek hazır!»

Çocuklar sefertaslarını uzattılar, Mirek kazanı kepçeyle dibinden iyice karıştırıp doldurdu. Çocuklar sundurmanın önünde yığılmış duran kalaslara oturarak küçük küçük şalgam parçalarını kaşıklamaya koyuldular. Bir yandan da ekmeklerini kemiriyorlardı.

Mirek en son kendi tasını doldurdu, gitti bir kalasın üstüne oturdu, yemeğe başladı. Çorbasını ekmeksiz yiyordu o. Her günün ekmek tayını bir akşam evvelden verilir, onun yanısıra bir parça margarinle bir kaşık şalgam reçeli verirlerdi. Mirek bütün bir günlük hakkını bir oturuşta yer bitirirdi. Bölüğün en yaman oburlarındandı. Herşeyden önce midesini düşünürdü. «Mide olmasa kafa nerde olurdu ki?» derdi. Haşlanmış patatesleri kabuğuyla birlikte yer, kabuğa yapışıp kalmış en ufak bir parçayı bile ziyan etmenin âlemi yoktur derdi.

Kocaman göğüslüydü. Yaman kavgacı elleri vardı. Mesleği doğramacılıktı, dümdüz çizgilere, parlak cilâlı yüzeylere, iyi işçiliğe bayılırdı. Üstüne başına da pek düşkündü. «Bu koyun kafalılara kendimizi saydırmalıyız,» derdi. «Görünüşümüz de önemli, bakmayın siz. Kendilerinden daha adam gibi olduğumuzu göstermeliyiz onlara.»

Kışlada jimnastik yapmıyorsa, ya da uyumuyorsa, ya yıkanırdı ya da çamaşırını, öte berisini yıkardı. Bütün boş zamanını yatağında geçirirdi. «Uyku vücuda güç verir,» derdi, gerine gerine. «Uyursan yemek yemezsin, bir kere. Yemek yeyip, üstüne de bir uyudun mu, yediğini kolay sindirirsin.»

Mirek ne kendi geleceğini, ne dünyanın geleceğini düşünüyordu. Kişisel yaşantısı, taa orta yerine savrulduğu olayları çözümlemesine pek elvermiyordu. Bütün savaş, yokluk, haksızlık ve zulüm sorununu basite indirmişti.

kendini de, başkalarını da, bütün kötülüklerin kökünde Almanların yattığına inandırmaya çalışıyordu.

Onlardan öyle nefret ediyordu ki, nefretinden kafası da, o güçlü kuvvetli gövdesi de tıkanır gibi oluyordu bazen.

Her akşam saat yedide komando, Saargemünd'ün ana caddesinden geçer, kışlaya dönerdi. En önde bir beyaz lâmba, en arkada bir kırmızı lâmba, kışın karanlığında Çek şarkıları söyliyerekten üçerle kolda yürürlerdi. Yol boyunca şehirliler, ufak tefek, konuşkan Fransızlarla esmer, kıvrak vücutlu kadınları, kaldırımlarda durup onların şarkıya başlamalarını beklerlerdi. Bazen Hill izin vermezdi şarkı söylemelerine; o zaman ahali boşuna bekler durur, arada Almanca, «Ein lied, ein lied!» (Şarkı, şarkı!) diye bağıranlar olurdu. Karanlıkta bile Fransızca konuşmaya cesaret edemiyordu ahali.

Komando bezgin adımlarla yürüyordu. Omuzlarında kışlanın sobalarında yakmak için yapı yerinden apardıkları büyük, kara biriketlerle dolu çimento torbaları vardı.

Kovanda, «Hill bıraksa da günde üç biriket yerine on biriket alsak,» diye homurdandı, koca bir yük çıranın altında iki büklümdü, «Rahmke'ninkilerden aşırmak zorunda kalmazdık. Kabahat kendilerinin.»

Jozef ağır çizmelerini güçlükle sürüyordu. «Tirende hesap ettim,» dedi Mirek'e, mutsuz bir sesle, «sabahları kışladan istasyona yürüyüş yarım saat, Wittringen'de istasyondan ve köyün içinden depolara kadar bir yarım saat daha tutuyor, sonra ordan yapı yerine gitmek var, yalnız gidiş ediyor sekiz kilometre... Yani gidiş geliş günde on altı kilometre. Bu yürümeler bile yetiyor beni bitirmeye, bir de üstüne o angarya bindi mi...»

«Verdikleri yemekle yakında hep birden öbür dünyayı boylıyacaz zaten,» dedi Mirek, kasvetle. Karanlığa doğru tükürdü.

Komando nehrin üzerindeki köprüye doğru ilerlerken canavar düdükleri ötmeye başladı. Hemen her zaman orda, öyle yorgun argın yakalanırlardı alarma ama hiç oralı olmadan yollarına devam ederlerdi. Şehir daha hiç bombalanmamıştı. Uçaklar Ruhr bölgesindeki şehirlere devamlı hava akınları yaptıkları halde Almanya'nın güneybatı köşesine, Lorraine'e, canavar düdükleri sadece telâş ve ürperti getiriyordu.

Canavar düdükleri ötmeye başlar başlamaz şehirde her yerde elektirikler kesildi; inişli çıkışlı çığlık duyulduğu anda Bay Belediye Başkanı bir düğmeyi çevirmiş gibi, bütün evlerde dikkatle karartılmış pencerelerin gerisi karanlığa boğuldu. Böylelikle halk, mahzenlere inerken kara perdelerden birinin kazara açılıp, bazen şehrin üzerinden uçup giden uçaklara bir ışık göstermesi endişesinden kurtulmuş oluyordu. Kimbilir, belki de Bay Belediye Başkanı hemşerilerine pek güvenmiyordu da, ondan, ne olur ne olmaz diye kesiyordu elektirikleri. Lorraine yerlileri halk içinde Almanca konuşurlar, yakalarına gamalı haç rozeti takarlardı, çalışırken ya da yalnız başlarına oldukları zaman tatlı sözlü Fransız ezgileri mırıldanırlar, şehrin kenar mahallelerinde kendi aralarında garip bir Fransızca konuşurlardı. Bay Belediye Başkanının, hemşerilerinin içerde ışık yandığını bile bile kara perdeleri açmaları ihtimalini de hiç bir zaman gözden uzak tutmadığı söylenebilirdi. Elektirikleri keserken belki o da bir Fransız ezgisi mırıldanıyordu kendi kendine, ya da kızınca Fransızca sövüp sayıyordu. Olabilir. Yalnız, birşey açıkça ortadaydı: resmî görevinin başındayken yakasında altından bir gamalı haç rozeti vardı.

Komando kışlaya yaklaşırken düdükler tehlikenin geçtiğini haber verdiler.

Candarma kışlası şehrin dışında, bir yanı tatlı bir bayırla kapalı bir yolun sonundaydı. İlkin apartıman olarak

düşünülmüş üç katlı bir yapıydı. Her katta iki daire vardı, her dairede iki oda. Odalarda çocuklar konaklanıyordu. Her bir ufak odaya dört ilâ altı kişi sığışmıştı. Komando Saargemünd'e gelene kadar bu yapı boş kalmıştı. Tuğladan, yüksek bir duvarla çevrili geniş avluda bir tutsak kampı yapılmış, kampın çevresine dikenli tel çekilmiş, orta yerine de uzun sırıklar üstünde bir gözcü kulesi kurulmuştu. Kulede bir makineli tüfekle kuvvetli bir projektör vardı. Komando tuğla duvarda açılan büyük, sağlam kapıdan geçerken projektör kocaman gözünü açıverdi, gözkamaştırıcı ışığı gelenleri aydınlattı. Hill bir eliyle gözlerini korurken, görev başındaki adama yumruğunu salladı; bir de sunturlu küfür savurdu. Az sonra ışık söndü.

Sabahleyin derleyip topladıkları odalarındaki ufak, yuvarlak sobada çocuklar ateş yaktılar, sonra yıkanmaya gittiler. Hill de peşlerinden gitti. Bacaklarını iki yana açıp kurumlanarak işaret parmağıyla havayı yardı:

«Kofanda und Kowarik! Essen holen, aber schnell, los!» diye bağırdı. (Çabuk yemeği hazır edin!)

Kovanda ile Olin ceketlerini giydiler.

«Tanrı yardımcım olsun,» dedi Kovanda, «günün birinde bu kabadayı bozuntusunun boğazına bir yapışacağım ki! Bizim odayı da pek mi sevdi nedir, şimdiye kadar başka bir odadan kimseyi göndermedi yemeğe!»

Olin'le Kovanda avludaki surdurmadan bir araba çıkardılar, büyük teneke kâseleri yıkadıktan sonra arabayı avlunun ortasından kapıya doğru çekmeye başladılar. Derhal projektörün gözü açıldı, Kovanda'nın gözcü kulesine savurduğu kaba saba işaretlere aldırmadan, onlar kapıdan çıkıp gidene kadar yumulmadı.

Yemek dağıtımı, çavuş Bent'in çok önemle üzerinde durduğu bir törendi. Yarım saat sonra mutfaktan dönen Kovanda ile Olin kazanları birinci kat sahanlığına çıkar-

dılar; çocuklar da merdivende kuyruğa girdiler. Kuyruğun ucu üçüncü kata dek uzanıyordu.

«Jeder Mann auf einer Stufe,» diye böğürdü Hill, gerçekten her basamakta bir kişi olup olmadığına bakarak. Sonra çavuşa haber vermeye gitti. Bent, ardında onbaşı Weiss'la gelip rahat dur emri verdi. Hill odalardan birinden bir masa getirdi, en öndeki kazanın kapağını açtı ve kepçeyi Bent'e uzattı. Çocuklar hiç konuşmadan birer birer çavuşun önünden geçmeye başladılar. O her bir kâseye biraz soğan salçası, ve sol eliyle saydığı sekiz tane kabuklu patates koyuyordu. Hill, dörtgen biçiminde kara ordu ekmeklerini beşe, küp biçiminde margarin paketlerini ona bölüyordu. Herkes bir parça ekmekle margarin ve bir kaşık şalgam reçeli aldı. Yamuk ağızlı onbaşı Weiss reçeli çocukların sefertaslarının kaplarına vurup vurup boşalttı.

Sonradan odalarına gittiklerinde, Mirek, «Ne dersen de, iyi bakıyorlar bize!» dedi. Kabuğu var mı yok mu hiç bakmadan patatesleri atıştırıp, içine ertesi günkü ekmek tayınını doğradığı soğanlı salçayı iştahla kaşıklıyordu. «Düzenli ordu hayatı gibisi yoktur insan için,» diye sürdürdü sözünü. «Hem iş buluyorlar adama, hem de karavanayı dayıyorlar burnunun dibine. Daha ne ister insan?»

Altı kişi odada altlı üstlü üç ranzada yatıyorlardı. Mirek, Kovanda, Olin ve Jozef, Jozef'in ranzasına dayanmış ufak bir masanın çevresinde alçak taburelere oturmuşlar, Karel ile Jano alt ranzalardan birine yerleşmişlerdi.

İlk günü tirende şarkıyı başlatan Jano bu Jano idi. Huzursuz, kara gözleri, ne yapsa yerinde durmayan, ikide bir köşeli, çilli yüzüne düşen kara bir perçemi vardı. Elleri ince, nerdeyse kadınsı ellerdi; parmakları da uzun, ince ve asabî. Yalnız piyanonun başına geçtiği zaman rahata kavuşurdu parmakları. Orda kendilerinden emin ve disiplinli olurdu Jano'nun elleri ve orda gözleri yeni bir ışıkla

aydınlanır ve çirkin yüzü birden o ışıkla güzelleşirdi. Piyanonun başında Jano kendinden geçer gibi oluyor, başkalarının tanıdığı o yerinde duramaz, sabırsız çocuk olmaktan çıkıyordu.

Dört patates soydu, patatesleri kâsesine doldurup soğan salçasıyla birlikte ezmeye başladı. «Memlekette bazıları bu yemeği bulsalar takla atarlardı,» dedi.

Jozef yemeği kesti, gözlüklerinin üzerinden sert bir bakış fırlattı ona. «Saçmalama,» dedi. «Önüne gelen Çekoslavakya hakkında bir dolu maval anlatıyor bugünlerde. Bizde hiç aç kalan olduysa ben bilmek isterdim.»

Kovanda açlık çekenler olduğunda diretti. Köylüydü o. Tahsildarların nasıl avlu avlu dolaşıp domuzlara, ineklere el koyduklarını, bazı çiftliklerin nasıl haraç mezat satışa çıkarıldığını anlattı.

Karel'in babası madenciydi. «Yoksulluğun ne olduğunu sen bilemezsin,» dedi o da. «İşçilere yol verildiği zaman orda olacaktın da görecektin. Ben o zaman küçük çocuktum, evimizde yiyecek bulamazdık. Sekiz kişiydik evin içinde.»

Jozef dinledikçe kızıyordu. Birşey vardı, bugünün haşin gerçeğiyle kıyaslandığında gökkuşağı gibi renkli görünen geçmişi her ne bahasına olursa olsun savunmaya itiyordu onu. Karel sade ve yumuşak bir edayla konuşmuştu. Bu Jozef'i nedense korkunç öfkelendirdi.

«Sen ne bilirsin?» diye Karel devam etti. «Okuluna gidiyordun, ana sandviçlerini paketleyip cebine koyuyordu, haftada iki kez temiz gömlek çıkarıyordu önüne. Babanın demiryollarında çalıştığını biliyorum. Belki ordan aldığı parayla idare etmek pek o kadar kolay değildi ama, yine de, her aybaşı maaşını alıp getiriyordu evine, değil mi? Siz öğrenciler ne bir grev gördünüz ne birşey. Bütün haberleri sansür edilmiş, baştan aşağı beyaz çıkmış bir

gazeteyi okumaya çalıştınız mı siz hiç? Ben kendim de hatırlıyorum çoğunu ama babamda daha ne hikâyeler var! Anamda da var ya. Gerçi onunkiler değişik ama...»

Mirek, Karel'in geçmişi biraz fazla suçladığı kanısındaydı. «Karayı biraz fazla çalmıyor musun sen de?» dedi ona. «Memlekette çoğunluk baya iyi yaşıyordu o zamanlar. Ben hayatımda kimsenin aç kaldığını görmedim.»

«İşsizlerden ne haber? Dilencilerden ne haber?»

Mirek yutkundu. Hafiften sıkılmıştı. «Onlar heryerde var,» dedi, kaşlarını çatıp. Boş kâsesini bir lokma ekmekle iyice sıyırdı. «Kaldı ki, işsizlik sadece birkaç yıldı, o kadar.»

Jano acele etmeden yiyor, bütün dikkatini toplamış, kâsesine bakıyordu. Dalgın dalgın gülümsedi. Soymadığı dört patatesi sol eliyle masadan alıp cebine koydu. Sonra bu yaptığı görüldü mü acaba diye ürkerek arkadaşlarına baktı.

Hiç sesini çıkarmadan yemeğini yiyen, asık yüzle konuşulanları dinleyen Olin görmüştü onun yaptığını. Jano gözlerini kaldırdığı zaman Olin yeniden yemeğine dalmıştı; yine de, Kovanda'nın masanın üstünden Jano'ya üç patates daha uzattığı gözünden kaçmadı. Jano onları da cebine attı.

Kovanda, avucunu çenesinde biten sivri sakallara sürterek, «Beni üzen ne, biliyor musunuz,» dedi, «hiç biriniz burnunuzun ötesini görmüyorsunuz siz. Kendi başınıza düşünmeyi öğrenmemişsiniz ki! Size okulda ne bellettilerse ona inanıyorsunuz. Siz kendiniz böyleyken, memeden kesilir kesilmez kamayla, tabancayla oyuna başlıyan Hitler gençliği uşaklarını ne yüzle suçluyorsunuz? Bir bakıma siz de onlar gibisiniz. Ne geçti başınızdan sizin? Hayatta ne gördünüz? Günlerinizi daha iyi yaşamaktan gayrı ne gibi bir endişeniz oldu? Bazılarının tuzu kuruydu, evet, Mirek'in dediği gibi, sayıları da pek öyle az değildi hani,

ama onlardan başka, benim gibi meselâ, daha yüz binlerce adam vardı. İşimiz olsa bile, neye yarıyordu o iş sanki? Hayatımızı kazanmak için bizim çektiklerimizi, ya da gazetelerin yazdıklarıyla gerçekte olanlar arasındaki aykırılığı biliyor musunuz? Hayır, bunlar hakkında hiç bir bok bilmiyorsunuz siz işte!»

Mirek, Kovanda'nın biraz babaca edasına bozulmuştu.

«Sen de kendini bir bok sanıyorsun, değil mi?» diye homurdandı. Boş kâsesinin içinde yiyecek birşey var mı diye bakıyordu. «Politikacı gibi konuşmaya başladın bakıyorum. Bu işe senden daha uygun olanlar vardı ve ne yaptıklarını da biliyorlardı herhalde. Bütün dünya da takdir ediyordu onları ama senin için yetmiyordu yaptıkları, öyle mi?»

Jozef araya girdi. «Ülkelerinden zorla dışarı sürülen insanlar kendilerini ezenlere karşı duydukları nefrette birleşirler sanıyordum ben,» dedi. «Oysa siz burda bütün geçmişi yerin dibine batırıyorsunuz. Utanın be! Hiç gurur denen şey yok mu sizde, vatanseverlik nedir bilmez misiniz siz?»

«Vatanseverlik iyi güzel ama,» dedi Karel, boş kâsesini masanın üzerinde ordan oraya itip çekerek, «işin varsa ve de karnın toksa.»

Jozef hararetle, «Yani sen Almanların yurdumuzu ele geçirmelerine hiç aldırmadın mı demek istiyorsun?» dedi. «Vatanseverliğe bu kadar az değer verdiğine göre heriflerin kılına bile dokunmamışsındır.»

Burda Jano da lâfa karıştı. Gülümseyerek, «Bir dolu saçma sapan lâf ediyorsunuz,» dedi. «Bu, Almanlar meselesi değil, Nazilik meselesi.»

«İkisi de bir değil mi, ne farkı var?»

«Bana kalırsa var. Hem de çok büyük bir fark var.»

«De ki başkaları geldiler, savaş açmadan hürriyeti-

mizi aldılar elimizden, Nazi de değildiler üstelik... Ne olurdu yani?» diye sordu Jozef.

«Aslına bakarsanız, geldiler de. Yurdumuzdaydılar,» dedi Jano, sükûnetle.

«Yani ne demek...»

«Ayni işi silâhsız yaptılar. Ne topraklarımızı elimizden aldılar, ne de bizi yurdumuzdan kovdular. Kuzu postuna sarınıp da geldiler. Sizler de pek hoşnut kaldınız geldiler diye, çünkü müttefikleriniz sandınız onları. Geldiler bigüzel yerleştiler yurdumuza, sonra gittiler sattılar bizi. Anladınız mı kimleri diyorum?»

Jozef karşı çıkmak için elini kaldırmıştı, Jano'nun son sözleri üzerine birden şaşaladı. Gözlüklerini düzeltip gözlerini kırpıştırdı. Yine de ama, altta kalmaya razı değildi.

«Bundan bir iki yıl sonra bütün bunlar başka bir ışık altında görünecek,» dedi. «Bu gibi şeylere uzaktan bakmak gerek. Zaman...»

«Ve Tanrının değirmenleri ağır öğütür,» diye sırıttı Jano. «Valla, birilerinin bize kazık attığını anlamak için yüz yıl beklemek hiç de gerekli değil. Münih olayından hemen sonra biliyorduk biz bunu. Yalnız kalın kafalılarla ard niyetliler bunu mazur göstermeye çalıştılar. Nerden bakarsan bak, ihanetti o iş. Onun için...»

Jozef yatağının altında duran bavuldan birkaç parça yazı kâğıdı çıkardı; yeniden masaya oturdu, dolma kaleminin ucunu temizleyip, «Bana kalırsa, bir fikre kapılıp da bütün öbür fikirleri inkâr etmek ya da yerin dibine batırmak doğru değildir,» dedi. «Gözleri kapalı bağnazları sevmediğim kadar, kör kör parmağım gözüne şüphecileri de sevmem ben. Gerçek her zaman ortalarda bir yerdedir. Aurea mediocritas, Romalıların dedikleri gibi. Yani, her işte ılımlı olacaksın.»

«Evet, öyle, akıntının orta yerinde gitmek tabiî en iysi. Sağda ya da solda kaldın mı başın gözün yarılabilir. Yine de ama, gerçek tektir, ve hiç bir zaman yarım gerçek olamaz.»

«Nedir gerçek, öyleyse?» diye Jozef iki kolunu birden heyecanla kaldırıp haykırdı. «Hiç birşeye bulaşmamış gerçeği nasıl bulacaksın?»

Tam o sırada Kovanda cebinden bir deste iskambil kâğıdı çıkardı, masanın üstünü silip kâğıtları fırlattı ortaya. Yüksek sesle güldü: «Biliyor musun, başını aslanın ağzına sokup, 'Hadi kapat şimdi ağzını!' diyen aslan terbiyecisini hatırlatıyorsun sen bana... Hadi gelin bir el blum oynıyalım daha iyi. Ben dağıtayım mı?»

«Ben eve mektup yazıcam,» dedi Jozef. Kovanda'nın tartışmayı şakayla kapatmasına memnun olmuştu. «Bana iç çamaşırı, biraz da yiyecek göndersinler, yoksa canıma okuyacak bu iş benim.»

Mirek üst ranzasına tırmandı, sırt üstü uzanarak keyfinden homurdandı. «İyi bir yemekten sonra en iyisi bir uyku çekmektir,» dedi, gözlerini yumup. «Kötü bir yemekten sonra da, hiç kalkmamak.»

Jano odadan çıkmak için ayağa kalktı.

«Pekâlâ, babalık, ben oynarım seninle,» dedi Karel. «Eğer Olin fedakârlık etmek istemiyorsa.»

Olin kaşlarını çatarak, hayır der gibi başını salladı.

Kovanda el yatkınlığıyla karıştırdı kâğıtları, sonra yeniden masanın üstüne çarptı. «Kes bakalım, kim dağıtacak,» dedi. «Altmış altıda bitiriyor muyuz?»

Karel kollarını sıvadı. «Tamam, olsun,» dedi. «Ama yalnız iki el oynıyacağız. Sonra yatağa.»

Yatağına boylu boyunca serilen Mirek yüksek sesle horlamaya başlamıştı.

Jano odadan çıktı, kapıyı usulca kapattı ardından. Sahanlıkta bir süre durdu. Çeşitli odalardan gelen seslere

kulak verdi. Koridorun alt ucunda Fera'nın sesi birden bir şarkıya başladı:

Oy isfendan ağacı, kurşun gibi
Rengin var, gölgendeki kimdir o?
Hey ho, o Eflâklı uşaklar,
Yahudiyi vuranlar.

Kapıdan taşan coşkun, akortsuz sesler Jano'nun yüzünü buruşturdu.

Sonradan, ölünce Yahudi,
Bir yatak yaptılar ona yapraktan,
Dal attılar üstüne, hey ho...

Şarkı birden kesildi; amansız bir kavga başladı.

«Yeter, sus!» diye haykırıyordu Jiri'nin sesi. «Sus, yoksa şu Allahın belâsı pencereden atarım kendimi! Güzelim ezgiyi öldürdün mahvettin ulan, kurşuna dizilsen az sana! Hay Allahımın işleri! Hiç mi kulak yok sende?»

Moravyalı ve Slovak karışımı bodur bir Hodonin'liydi Fera, kendini iyi savunuyordu. Karanlık koridoru, karartma kâğıdına sarılı güçsüz bir ampul aydınlatıyordu. Jano kendi kendine gülümsedi. Yan odadan kâğıt sesleri geliyordu. Banyoda bir musluktan su damlıyordu. Muhafızların odasında sakin bir konuşmadır gidiyordu, Almanca.

Jano'nun içinden, yerde sürüne sürüne kapıya gidip, onbaşı Weiss'ın içerde anlattıklarına kulak misafiri olmak geçti. Ama tuttu kendini. Trabzana yaslandı, Hill'e de, Bent'e de hiç benzemeyen o yamuk ağızlı, kendi hâlinde askeri düşündü. Garibin teki... Aklında herdaim onu üzen birşey varmış gibi. Yarı kapanık, ağır gözkapaklarının altında gözleri sert ve zeki bakışlıydı. Uyuklar gibi, halsiz halsiz dolaşırdı ortalarda. Çok az konuşurdu. Solgun, ifa-

desiz yüzünde, sivri çenesiyle, köpeksi bir gülümseme ile çarpılmış gibi yan yatmış duruyordu yamuk ağzı. Vaktinin çoğunu görev başında kışlada geçirir, komandoya pek karışmazdı. Arada sırada Çekler de dikkatini çekiyordu ama bu, daha çok, hep birlikte bulunmaktan kanıksanmış, onun için de artık pek göze çarpmayan bazı nadir hayvanlara nasıl bir dikkatle bakılırsa, onun gibi bir dikkatti.

Jano bir eliyle cilâlı trabzana tutuna tutuna, acele etmeden indi merdivenlerden. Zemin katta Bohuslav'la tokuşturdular. Bohuslav ona bakıp gülümsedi, bir şaplak indirdi sırtına. Merdivene doğru koşarken, omuz ardından, «Gök yıldız dolu,» diye seslendi. «Biraz temiz hava almıya çıktıydım. Cıgaran var mı?»

Jano birinci kata doğru bir cıgara fırlattı; öbürü elini parmaklıkların arasından sokup havada ustalıkla kaptı cıgarayı. «Ta,» dedi ve tak tuk çıktı merdivenleri.

Jano avluya açılan kapıyı usulca açtı, dışarı çıktıktan sonra ardından yine usulca kapattı.

Gece durgundu. Soğuk yıldızlarla donanmış göğün altında yaprak oynamıyordu. Ay daha doğmamıştı, ortalık karanlıktı; eşyanın ve yapıların yumuşak, kararsız çizgileri gecenin içinde çevrelerini saran karanlıktan ve gökyüzünden bilemedin bir perde daha koyuydu, o kadar. Hava soğuktu. Jano kapının içine çekildi, titredi. Dikkatle önüne bakıyordu. Az sonra tutsak kampının beri yanda dört sıra üzerine dizili basık kulübelerini, nöbet yeriyle dikine yükselen gözcü kulesini, kulenin öte yanındaki dört kulübeyi ve askerlerin barakasını açıkça seçebildi.

Çevrede çıt yoktu. Pencereler karanlıktı; o sekiz sıra ahşap kulübenin içinde iki yüz canlının barındığını açığa vuran bir ses de yoktu. Birdenbire gözcü kulesinin tepesinde bir kibrit parladı, nöbetçinin yüzüne sarı bir ışıltı vurdu. Kibrit düşerken bir yarım kavis çizerek yine bir parıldayıp söndü.

Jano kapının içinden çıktı, bir eliyle duvarı yoklaya yoklaya yapının yanı boyunca süründü. Evi geçti, gerideki avlunun kenarından tuğla duvara doğru koştu. Orda durdu, doğruldu. Etrafı dinledi.

Kulenin üstünden bir öksürük ve ahşap döşemeyi tepen ayak sesleri duydu.

Dikenli telin duvara en yakın geldiği yere doğru duvar boyunca koştu. Tel orda duvarla arasında bir metreden az geniş bir yol yapıyordu. Jano orda durdu. Sağ cebinden bir kesekâğıdı, sol cebinden patatesleri, bir parça ekmek ve kendi margarin tayınını çıkardı. Hepsini kesekâğıdının içine doldurup çömeldi, dar yolu emekliye emekliye geçerek dikenli tele doğru ilerledi. Elleriyle yeri yoklıyarak buldu aradığını. Dikenli tel çitinin sırıklarından birinin yanında, iyice ezilip basılmış yerden sadece bir santim kadar yukarda duran bir tuğlayı kaldırdı, elini altına sokunca parmaklarının arasında bir kâğıt hışırdadı. Elini bir kere daha çukurun içinde dolaştırdı, orda birkaç zarf buldu, aldı dikkatle.

Zarfları cebine sokarken, «Bu gece üç tane var,» diye düşündü. Bir gözü gözcü kulesinde, içi yemek dolu kesekâğıdını çukura koydu, üzerini tuğlayla kapattı. Kapatırken hiç bir iz bırakmamaya da dikkat etti. Sonra yine emekliye emekliye dar yolu gerisin geri geçti, duvarın dibini bulmadan doğrulmadı.

Geldiği yoldan döndü. Kapı ağzında durup bir cıgara yaktı.

Üşümüştü. Ceketinin altında bir gömlekle atletten başka birşey yoktu. Durdu orda, elleri pantolonunun ceplerinde, arada bir öksürüğünü tutarak cıgarasını tüttürdü.

On dakika kadar bekledikten sonra köşedeki kulübeden bir karaltının ayrıldığını, ve sinsi sinsi dikenli tel çitine yaklaştığını gördü.

Memnunlukla gülümsedi. Islıkla Lili Marlen'i çalmıya başladı.

Adam dimdik yürüyordu. Gözcü kulesiyle arasına düşen bir kulübenin damı nöbetçinin görüş seviyesini kesiyordu. Çite iki metreden az bir ara kala dizlerinin üstüne çöktü, sonra yere yatıp tuğlayı kaldırdı.

Kapı ağzında Jano ıslığını yükseltti, yaramazca.

Çitin dibindeki adam hiç gürültü etmeden kalktı, kulübeye seğirtti. Karaltısı gölgelere karışmadan önce bir kolunu başının üstüne kaldırdı. Jano o anda ıslığı kesti.

Göze görünmeyen ay ufkun altında bir yerde gitgide yükseliyordu. Kamp yerinde herşey sakindi. Yalnız gözcü kulesinde ısınmak için ahşap döşeme üzerinde tepinen nöbetçinin gürültüsü duyuluyordu.

Jano cıgarasını tüttürerek biraz daha kaldı dışarda. Tam cıgaranın sonunu fırlatıp atacaktı, arkasında bir hışırtı duydu. Dönüp bakmadı. Taş basamağın üstünde hiç hareketsiz durdu, yüzünü yukarı kaldırıp uzun bir süre gecenin apaçık göğüne baktı.

Sonra döndü. Karşısında Olin duruyordu.

«Sen misin?» dedi, umursamaz bir sesle, elini kapının tokmağına koyarak. «Nefis bir gece, değil mi?»

Olin ellerini ceplerinden çekti. «Nefis,» dedi, kararsızca. «Yatmadan bir temiz hava alayım dedim.»

Jano gülümsedi. «Yazık ama, çok karanlık, değil mi? Göz gözü görmüyor.»

Olin kapıya yaslanınca kapı ağırlığıyla açıldı. «Eh, insan alışıyor karanlığa,« dedi, hoş bir sesle. «Az sonra hemen her birşeyi görebiliyorsun.»

Jano hiç birşey söylemeden onun yanından geçip içeri girdi, yukarı kata çıkmaya başladı. Olin de hemen peşinden geldi.

Yukarda odalarında ışık yanıyordu, çocuklar uykudaydılar.

Jano ile Olin hiç konuşmadan soyundular, özenle katladıkları giysilerini taburelerinin üzerine yerleştirdiler. Jano hazırdı yatmaya; kapıya doğru yürüdü, elini elektirik düğmesine götürdü ve Olin'e baktı. Olin döşeğinin altında birşeyler arıyordu. Döndüğü zaman elinde dört tane soyulmuş patates vardı. Götürdü onları masanın üstüne koydu.

Jano patateslere baktı, ve hiç birşey söylemedi. Masaya gitti, raftan sefer tasını indirdi, patatesleri usulca içine bıraktı. Tası gerisin geri rafa koydu, ışığı söndürmeden önce uzun uzun, dik dik süzdü Olin'i

⁂

Çavuş Bent hiç acele etmeden soyunuyordu. Beyaz yatağının kenarına oturarak çizmelerini çıkardı. Ceketiyle pantolonunu dikkatle iskemlenin arkasına astı, saatiyle mendilini oturma yerinin ucuna, çizmelerini yatağının altına koydu. Sonra çoraplarını yatağının ayak ucuna astı, gömleğini dazlak kafasının üzerinden geçirip çıkardı, katlayıp iskemlenin arkasına iliştirdi.

Bunların hepsini dikkatle, yolunu yöntemini gözeterek yapıyordu. Giysilerinin her birini her gece aynı yere koyar, kıl payı şaşmazdı. Giyinmede ya da soyunmada her birşey eksiksiz olmalıydı, ve de acelesiz. Fakat Bent'in bu derli topluluğu, askerî talim sonucu olmaktan çok, uzun yıllar kendi başına yaşamak zorunda kalan ve bu yüzden sonuna kadar kendi kendine yetme gereğini duyan bir bekârın iliklerine işlemiş alışkanlığından ileri geliyordu. Kaldı ki, derli toplu olmak onun mesleğinde ayrıca bir zorunluluktu.

Bent bakkaldı. Babasından ona ufak bir Baverya şehrinde, çatısının altında 1789 yazılı eski bir evde bir bakkal dükkânı kalmıştı. Heinrich Bent evinin üstündeki ta-

rihten ötürü hatırlardı Fransız İhtilâlinin tarihini. Neydi anlamı, ne gibi yeni fikirler getirmişti o yıl, çoktan aklından çıkmış gitmişti; öylesine içine kapanmış yaşıyordu orda bütün o un ve şeker çuvalları, sabun ve boya kutuları ve gazyağı ve vernik tenekelerinin, hasılı ora ahalisinin ihtiyaçlarını karşılamak için dükkânına alıp yığdığı onca malın ortasında. Camlı bir kapıdan girince insan kendini kamçıların, fırçaların, Çek kelle şekerleri ve parlak Solingen tırpanlarının tavanda asılı durduğu dükkânda bulurdu. Duvarlar, herdaim az buçuk karanlık, kutu kutu kokulu Yunan üzümleri, İtalyan limonları, Hollanda karanfilleriyle doluydu. Dükkânda herşey otuz yıl önce genç Heinrich babasından mesleğin sırlarını öğrenirken nerde duruyorsa yine ordaydı. Şimdi Bent savaştayken de dükkânda herşey yine alışılagelen yerindeydi. Dükkânı, yeğeni Erika'nın becerikli ellerine emanet etmiş de çıkmıştı savaşa.

Erika ince uzun, yumuşak sesli, sırtından aşağı inen örgülü bol kestane saçlı, dindar, alçak gönüllü bir kızdı. Bundan on beş yıl önce, elinde bavulu, gözlerinde yaşlarla gelmişti Bent'in evine; Heinrich'in Hamburg'da ölen kardeşi Max'ın son selâmlarını getirmişti. Sonra da evde kalmıştı; ve evin içinde hiç birşey değişmemişti. Alp dağlarının eteklerinde, karın taa ilkbahar sonunadek damlardan kalkmadığı eski şehrin her bir köşesinde olduğu gibi orda da hayat düzenli, sakin bir biçimde geçip gidiyordu. Erika dededen kalma evin içinde parmaklarının ucuna basıp dolaşıyordu ama, ufacık elleri evde ve dükkânda dizginleri sağlamca kavrayıverdi. O geldikten sonra Heinrich hiç ummadığınca boş zaman buldu kendine. Çalışma odasına daha sık kapanıp orda pullarının üzerine eğilebilir oldu.

Çocukluğundan beri pul toplardı. Zaman zaman başka ülkelerdeki iş tanışlarından babasına gelen mektupla-

rın zarflarını suya koyup çıkarırdı pullarını. O rengârenk basılı kâğıt parçacıkları karşısında duyduğu heyecanı hiç yitirmemişti. Gün olur bütün bir gece sabaha kadar, elde büyüteç, albümlerinin başında oturur, cımbızla, fırçayla pul ayırır, hayal kurardı.

Heinrich pullarına değerli ya da az bulunur şeyler gözüyle bakmıyordu. Uzak ülkelerle arasında bir bağdı onlar; ya da Bin Dokuz Yüz Otuzlarda diğer bütün Baverya şehirleri gibi hiç de alışılagelmemiş bir hayatla kıpırdamıya başlıyan, yıllanmış, durgun şehirden bir kaçış yolu. Heinrich tavan arasındaki çalışma odasına gitgide daha sık kapanır oldu. Aşağıdaki alanın gürültüsü oraya pek giremiyordu. Rengi kararmış eski meşe odunundan masasının başına oturur, yavaş yavaş benliğini saran kararsızlık ve tatminsizliği üzerinden silkip atmaya çalışırdı. Çatısının altında yazılı tarih, daha bir büyük ve daha kanlı bir başka ihtilâlin, daha o zamandan gölgesi Alman şehirlerinin sokaklarında çalım satan bir ihtilâlin timsali oldu bir yerde. Bu ihtilâli hançerlerinin ucunda yayıp meşalelerinin alevleriyle körükleyenlerin pençesinden de kurtulamadı. Demir ökçeli çizmeleri ahşap sarmal merdiveni takırdata takırdata tavan arasındaki odasına kadar geldiler peşinden. Hareketlerinde öyle bir güç, gözlerinde öyle delikanlıca bir kararlılık ve öyle bir inat ve ateş vardı ki, hayır diyemedi. Titrek elleriyle duvara gömülü eski kasasını açtı, para verdi onlara. Bunu yaparken gelenlerin arkasında duran zavallı Erika'nın ürkmüş gözlerine gücenerek bakıyordu. Oysa biliyordu ona gücenmesi için bir sebep olmadığını.

Ondan sonra daha çok geldiler ve hiç bir keresinde elleri boş dönmediler. Çok sonraları Heinrich, Rathaus'un önünde, yeni belediye başkanı ve partinin ora ileri gelenleri yanında dururken, olaya sırt çevirmeyip de bütün dünyayı sarsan bir gücün zafere ulaşmasına karınca kararın-

ca da olsa katkıda bulunduğu için hattâ biraz da memnunluk duydu.

Savaş başlayana kadar ama, geride durmaya devam etti. Çaresiz kalmadıkça, yani işine bir zarar gelmedikçe, törenlere, şölenlere katılmazdı. Yalnız arada bir, sırası geldiğini gördüğü zaman, halkın önüne gamalı haçla çıkardı. Doymak bilmez parti kasalarına ne zaman bir bağış daha yapması gerektiğini de çok iyi bilirdi. Kendi hâlinde, iddiasız bir adam olduğu için pek katılmıyordu dünyanın hayhuyuna. Hızını almış gelen fırtına başının üzerinden geçer de, içinde ailesinin birkaç kuşak zarara uğramaksızın işine gücüne baktığı miskokulu, alacakaranlık dükkâna dokunmaz herhalde diyordu.

Heinrich'in hayatında kadınların hiç yeri yoktu. Başı yaşından aşkındı her zaman, Erika'ya duyduğu şefkat yüreğinin küllerini kımıldatan tek duygu oldu. İlkin bir parça şehvet de katışıktı bu duygusuna; önceleri hiç tatmadığı bir özlemle onun dokunuşlarını arar olmuştu. Fakat pul koleksiyonunun başında düşüne taşına sonunda bu zaafını yenmeyi bildi, duygularını babaca bir sevgi ve hoşgörüye dönüştürdü.

Evinin ve dükkânının, pullarının ve Erika'nın hâtırası şimdi dudaklarına kendinden hoşnut, düşte gibi bir gülümseme yaymış, yüzünün çizgilerini nerdeyse yumuşatmıştı. Heinrich, hele yanında yabancılar varken, bu gülümsemesinden çok utanırdı. Hayalhanesinde varıp gittiği uzak bir geziden döner gibi dalgınlığından sıyrıldı, şaşkın gözlerle çevresine bakındı.

Onbaşı Weiss kaşlarını çattı. «Maskara, sen de!» dedi, nın altında kavuşturmuş, Hill'e bakıp yamuk yamuk gülümsüyordu. Hill kapının yanında durmuş, bir eli elektrik düğmesinde, sabırlı, Bent'in yatağına girmesini bekliyordu. Üzerinde bir don, bir de yakasız, yeşil asker gömleği vardı. Ayaklarına sallapati terlikler geçirmişti.

Bent uzandı, battaniyeleri üzerine çekti ve başını salladı.

«Söndür, aslanım,» dedi.

Hill terliklerinin topuklarını vurup dimdik hazır ola geçti.

Onbaşı Weis kşlarını çattı. «Maskara, sen de!» dedi, horgörüyle.

Hill kızgın bir hareket yaptı ve hemen ışığı söndürdü. Karanlıkta ayak parmaklarının ucuna basarak yürürken homurdanıyordu:

«İnsanın üstüne saygı göstermesinde ne var gülünecek, anlamıyorum? Disiplin disiplindir, her zaman olmak gerekir.» Ağırlığı altında yatak gıcırdadı. «Disiplin olmadı mı, mein Lieber,» (Aziz dostum) diye devam etti, «ordu bu kadar başarı kazanamazdı. Hele Rusya'da, hiç!»

Weiss gülümsemeyi kesti.

«Sen orda mıydın?» diye sordu. Sesinde birşey, kızgın onbaşı yardımcısını yatıştırmıştı.

«Hayır,» dedi, kısaca. «Ama başkaları ordaydılar. Mesele yapmaya lüzum yok... Niçin, sen orda mıydın?»

Bir an, karartma perdelerinin arkasında, zifiri karanlık odada çıt çıkmadı. Weiss soruyu işitmemiş gibiydi sanki. Sonunda konuşunca sesi, öbür ikisine, yabancı bir adamın sesi gibi geldi.

«Ordaydım, evet,» dedi ağır ağır, her bir kelimeyi bir süngü darbesi gibi tartarak, «ordaydım ama bir daha beni oraya kimse götüremez.»

Hill yatağında kıpırdadı. Belki de yan dönmüştü. Başını koymak için yastığını yumruklayıp çukurlaştırdığını işittiler. Bent, orda olduğunu ve konuşulanları dinlediğini göstermek istercesine tıksırıp boğazını temizledi. Hill bunu söze başlamak için bir işaret saydı.

«Aber Quatsch!» (Saçma!) dedi, yukardan konuşup.

«Herkes gibi sen de nereye gönderirlerse gideceksin. Kavga gürültü etmeden. Emir emirdir, işte o kadar.»

Konuşmanın orda bitmeyeceği belliydi. Hill'le Weiss bir kere tartışmaya tutuştular mıydı sürer giderdi artık. Hiç bir sonuca varamazlar, anlaşamazlardı; ikisinin de cevabını bilmediği sorunlar üzerinde çatışır dururlardı. Niçin çatışırlardı, o da belli değildi. Neyi tartıştıklarını bile bilmezlerdi sonunda.

Ama o akşam bir başkalık vardı işin içinde, lâfı dağıtmaya, boşuna konuşmaya gelmeyecek kadar ciddî birşey. Tavanadek kapkara karanlıkla dolu sıkışık odada, üç adam arasında değişen birşeyler vardı. Weiss eski Weiss değildi artık. Her akşam Hill'in sakarlıklarına gülen sesinde o eski yaramaz tınlayıştan eser kalmamıştı. Soğuk bir kararlılık ve bükülmezlik almıştı onun yerini. Çavuş da bunun farkındaydı. Weiss'ın sesindeki gizli anlam Erika'ya ve içinde zamanın durduğu sakin odasına dönelik düşüncelerini ansızın bozmuş, dağıtmıştı. Battaniyesinin altında rahatça uzandı, ellerini başının altında kavuşturdu, emre itaatsizliğin Alman milletinin kutsal amaçlarına ihanet olduğundan dem vuran Hill'i dinledi. Gözleri açık dinliyordu.

«... sonunda öleceğini bilsen de itaat etmek zorundasın,» dedi Hill, boğazını temizliyerek. «Böyle bir zamanda görevden kaçmak olmaz. Bize baş olmaya Tanrıca atanan kişinin sözünden hiç birimiz çıkamayız. Bizi gerisin geri yeniden Moskova'ya ve daha da ötelere götürecek o.»

«Bir kere götürdü işte bizi Moskova'ya,» dedi Weiss, hemen hemen isteksizce. «Götürdü de ne oldu? Ne diyorum sana, ben ordaydım. Moskova'nın dış mahallelerinden birine yirmi kilometre uzaklıkta, top menzili içinde çakıldık kaldık... ve herşey bitti orda, hiç umudumuz kalmadı. Mein Lieber, sen Rusya'yı bilmiyorsun, ben biliyorum. Ben Moskova'nın taa dışına kadar gittim de geldim. Bir daha

hiç kimse beni oraya götüremez. Tanrı şahidim, Hitler kendisi gelse götüremez!»

Bent soluğunu tuttu. Yüreği ağzına gelmişti. Gözlerini kırpıştırdı. Emri altındaki adamın bu inanılmaz sözü üzerine ne yapması gerektiğini düşündü. Ne de olsa burdaki birliğin kumandanıydı.

Hill yatağında oturmuş, inanmaz gözlerle karanlığa bakıyordu.

«Sowas,» (Demek öyle) dedi, soluk soluğa. «Bir Alman askerinin ağzından çıkacak sözler mi bunlar? Asarlar adamı bunun için.»

«Biliyorum,» dedi Weiss, çabucak. «Yarın git ihbar et beni. Zaten görevindir. Ben bunu masus söylüyorum burda, çünkü biliyorum ki dünya yıkılsa sen böyle birşey söyleyemezsin. Biliyor musun sen neyi hatırlatıyorsun bana? Gözleri bağlı bir bostan beygirini hatırlatıyorsun. Yolun sonu gelecek diye korkundan, gözlerini bağladılar diye öyle memnunsun ki! Hepimiz de öyleyiz, değil mi? Führer herşey, biz hiçiz. Führer bizim yerimize düşünür, biz onun kuklalarıyız. İplerimizi çeker o, biz de bütün millet, dininę yandıklarım, başlarız yürümeye! Sırf sesimizi kulağımız işitsin diye bağırıp çağırıyoruz sonradan, zafer yolundayız filân diye, çünkü, açık konuşalım, aslında hepimizde yürek selânik.»

Birden yatağında doğruldu, battaniyeyi üzerinden çekti. Bacaklarını yatağın kenarından aşağı sarkıttığını, çıplak ayaklarının ahşap döşemeye bastığını duydular. Öbür ikisi onu o anda, sanki gündüz gözüyle görüyorlarmışcasına, gözönüne getirebiliyorlardı. Yatağında oturmuş, yeşil gömleğinin düğmeleri göbeğine kadar açık, kolları dirseklerinin üzerine sıvalı, işaret parmağı, sanki dokunmak istermiş gibi, çevrik onlara...

«Ben de öyle değil miydim sanki,» diye sözüne devam etti. «Yaptığımızın, Führer istiyor diye doğru olduğuna na-

sıl inanıyordum! Temmuzda Smolensk'deydim, Ekimde Viazma'da, Aralıkta da Moskova'nın hemen dışında. O birkaç ay içinde insanoğlunun icad edebileceği, insanoğlunun yeryüzüne salabileceği olanca dehşeti gördüm yaşadım ben. Bütün yenilmezliğimizle ordaydık. Önünde hiç birşeyin duramadığı panzerlerimizle, bombalarımızla... Nereye gittiysek arkamızda ölüm ve yıkıntıdan bir iz kaldı. Bir de cehennem kaldı, cehennem, cehennem diyorum size!»

Weiss'ın sesi kısıldı. Kelimeleri boğazına tıkanmış gibi sustu birden. Bütün o gördüğü dehşet sahneleri sanki açık gözlerinin önünden yeniden geçiyormuş gibi, hiç utanmadan hıçkırarak ağladığını duydular.

«Rusya'nın ne olduğunu biliyorum ben,» diye sürdürdü sözünü. «Onca yıkıntının, alevin ortasında gördüm Rusya'yı. Moskova'nın dışında Rus kışını yaşadım ben. Bütün Ocak ve Şubat aylarını yarı belimize kadar karın içinde geçirdik. Bizi sıcak tutacak iç çamaşırı, kürklü kaput yerine vitamin hapı paketleri verdiler bize. Yeni yılda yeni başarı dilekleriyle Führer göndermişmiş! Klin'e geri çekilmede de vardım. Üzerimize dalış yapan uçakların kanatlarında Alman haçları çizili değildi ama. Yol boyunca yüzlerce yoldaşımız gözlerimizin önünde dondu kaldı, ya da partizanlar tarafından öldürüldü. Dört gece üstüste uyumadım. Altıma doldurdum da kaldım öyle, o soğukta donumu indiremiyordum çünkü. Postallarımın tabanlarına boş şeritleri sarmıştım, bir tipide yolumuzu kaybettik, çocuk gibi ağladım orda. Memlekette bizim sokakta oturan Willi Mosler de yanımdaydı. Elleriyle burnu donup yere yıkılınca o, postallarını, kaputunu, boyun atkısını, eldivenlerini aldım kaçtım. Küfretti, yalvardı yakardı bana onu ölüme terketmiyeyim diye. Arta kalan gücümle, neyse işte, tam dört gün daha süründüm ortalarda. Sonunda kendi işimi bitirmeye karar verdim ama öyle üşümüştüm, öyle yorgundum, elbombasının ipini çekmeye gücüm yetmedi... Siz

ne biliyorsunuz bunlar hakkında, ha? Kimse bunları anlattı mı size? Orda ölenler şimdi gelip de burda memlekettekilere sizin o Führerinizin insanları nasıl hayvana çevirdiğini söyliyebilir mi? Doğuda domuzcasına hareket ettiğimiz için domuzlar gibi öldürdüler bizi. Tanrım. yaptıklarımızı düşündükçe ağlayasım geliyor! Nasıl domuzlaştırdı bizi, nasıl, düşündükçe yüreğim paralanıyor!»

Çavuş Bent ellerini yüzüne kapattı, sinirinden dudaklarını ısırdı. Hill yatağında oturmuş, çenesini ileri uzatmış, ellerini oğuşturuyordu.

«Dün,» dedi Weiss, hıçkırarak, «taburda, yine oraya gideceğimi söylediler. Yani dosdoğru cehenneme... Budalalar! Sanki beni paket edip götürebilirlermiş gibi! Bu dünyada hiç bir güç beni oraya götüremez. Hiç birşey...»

Sesi dağıldı gitti. Dişlerini yastığa geçirdi, acı içinde kıvranan vücudunun ağırlığı altında yatak sarsıldı. Karanlık, odanın içinde eller tutulur gibiydi; öyle dopdolu, içerdekileri boğacaktı nerdeyse.

Sonunda Weiss sakinledi, Hill'le Bent'in faltaşı gibi açılmış gözlerle dalıp baktıkları karanlıkta soluğu bile duyulmaz oldu.

Bent parmaklarıyla battaniyeye sımsıkı yapışarak işittiklerini düşünmemeye, başka şeyler düşünmeye, birden içinde soluk almanın güçleştiği odadan kaçmaya çalışıyordu. Gözlerini yumdu, Erika'yı, onun hâlâ çocuksu saf yüzünü, ufacık ellerini, çelimsiz gövdesini gözlerinin önüne getirmeye çalıştı, yapamadı. Başka geceler uykuya dalmadan önce kendi özel uğraşlarına varıp gittiği karanlık odada şimdi öbür iki insanın varlığından bir türlü kaçamıyordu. Weiss'ın sözleri onu kıskıvrak bağlamıştı, nasıl kurtulacağını bilemiyordu. Ne yaptıysa olmadı. Dinlemek ve de sonra bir cevap bulmak, bir yargıya varmak zorunda kaldığı için çok kızıyordu. Öyle ya, anılarının yükü altında yıkılıp kendini kaybeden askerin üstü olduğu için bu-

nu yapmak zorundaydı. Acıdı da ona. Gençlerin bu savaşta karşılaştıkları güçlükleri anlamıyor değildi ama, hiç duymasa onları daha iyiydi. Uzun boylu düşünmek istemiyordu; çünkü hem bir gereği yoktu, hem de tatsız şeylerdi. Bent tatsız şeyler üzerinde düşünmesini hiç sevmezdi. Her gece kafasında güzel düşüncelerle uykuya dalmak isterdi. Alandaki yıllanmış evi gibi ona yakın ve onca değerli şeyleri düşünsün isterdi; ya da uzak ülkelerin baharlarını sattığı dükkânını, tavan arasında alana bakan çalışma odasını, pullarını ve Erika'yı... Sırf düşüncelerinden, anılarından çekilip alındığı için, sırf onun için de biraz kızgındı şu Weiss denen adama. Herhalde şimdi sırtüstü uzanmış yatağında, açmış kollarını bacaklarını, karanlığa bakıyor, demincek sözünü ettiği çılgınca görüntüler orda karanlıkta bir perdeye yansıtılmış gibi birbirini kovalıyor olmalıydı.

Sinirli bir sesle, «Yeter artık,» dedi. «Bir kelime daha işitmek istemiyorum. Yarın sabah oturur konuşuruz, ne yapacağımızı kararlaştırırız.»

Hill bu sözleri bekliyordu. Kendi de kızgındı, neye uğradığını şaşırmıştı, Bent'in sesindeki kızgın edayı sezince, anlamadı neden olduğunu ama yine de coştu, küplere bindi.

«Niçin sabaha?» diye parladı. «Şimdi, hemen! Ağzının payını almalı. Bunun gibi korkakları duvara dayayıp kurşuna dizeceksin ki, daha ilk silâh sesleri karşısında yürekleri donlarına düşenlere ibret olsun! Ben kendim rapor edeceğim bu olayı. Çavuş yapmazsa ben kendim gidip görücem bölük kumandanını. Bunlar öyle sessiz sedasız geçiştirilecek şeyler değildir. Geçiştirirsek kendi kendimize düşmanlık etmiş oluruz. Sowas.»

Weiss karşılık vermedi. Sırt üstü uzanmış, elleri başının altında kenetli, insanın bağrında biriktirdiği umutsuzluğu böyle dışarı vurmasının ne iyi birşey olduğunu dü-

şünüyordu. İnsanın sımsıkı yapışabileceği bir karara varması, sonunda, ne iyiydi! Ansızın yüreğine huzur ve sükûn dolmuş, bütün o sıkıntı, korku, kararsızlık gitmişti. Hiç kımıldamadan uzandı orda. Gözleri de kuruydu artık. Önünü alamadığı hıçkırıklar kesildi. Hattâ yamuk ağzı karanlıkta biraz da gülümser gibiydi, çevresinde herşeye biraz aşağılayarak ve biraz da alayla bakarken olduğu gibi. Yüzü rahattı. Güldü bile hattâ. Yüksek sesle, dünyaya metelik vermeyen bir kahkaha attı. Hill az önce telâşlıydı ya, bu sefer öfkesinden ne diyeceğini şaşırdı; kelimeler boğazında tıkandı. Weiss'ın yatağından gelen kahkahaları dinledi durdu, hiç birşey anlamadı yine de.

«Aklını kaçırdı,» dedi aval aval, «hepten aklını kaçırdı.»

Weiss doğruldu yatağında. Çıplak ayakları yerde postallarını aradı, buldu; giydi postallarını, ayağa kalktı. Ellerini uzatıp ceketini arandı, buldu, giydi usulca. Bir saniye sonra bir kibrit kutusu tıkırdadı, bir kibritin alevi Weiss'ın yüzüne kısaca, sarı bir ışık vurdu. Kısık gözleri, dudaklarının arasında cıgarayla çarpık ağzı aydınlandı. Ayak sesleri odayı geçti, geldi Hill'in yatağının yanında durdu. Hill başının üstünde kırmızı bir göz gibi asılı duran cıgaranın yanar ucuna gözlerini dikti baktı.

Weiss konuşurken kırmızı ışık karanlıkta bir iniyor, bir çıkıyordu. «Hepimiz kaçırmışız aklımızı,» dedi. «Ama bunu bilmediğimiz sürece kendimizi gözüpek askerler sanıp gideceğiz. İyi geceler, baylar,» dedi, «Gute Nacht, meine Herren,» ve cıgarasının ışıltısı kapıya doğru ilerledi. Ağır ağır, dikkatle yürüyordu. Bağları çözük postalları yerde boğuk bir ses çıkarıyordu. Kapıyı açınca vücudunun hatları koridorun basık ışığında açık seçik göründü. Karışık saçları, yukarı dönük yakasıyla düğmeleri çözük ceketi, kocaman postalların içinde çıplak ayakları...

Kapı ağzında durdu, bir an için.

«... güzellik uykunuzdan da alıkoymıyayım sizi,» dedi. «Zafer düşleri görürsünüz inşallah. Heil!»

Kapı kapandıktan çok sonra bile, asker, yataklarında uzandıkları yerde gözlerini kapıya dikip kaldılar.

Sonunda Bent, «Yarın konuşurum ben onunla,» dedi.

Hill, sabırsız, «Bunu bölük kumandanına bildireceğinizi umarım,» diye homurdandı.

Bent cevap vermedi. Gözlerini yummuş, hiç kımıldamadan yatıyordu. Tatlı anılar mırıl mırıl kedi yavrucukları gibi yanıbaşına sokulmuştu. Dalgınlığından bir kez daha sıyrıldı. «Ardından gidip bir bakamaz mıydın?» dedi, az bir kararsız. Cevabı beklenmeyen bir soruydu bu sanki.

Bir an sonra Hill, «Bu bir emir mi, efendim?» diye sordu.

«Yok, yok,» dedi Bent, çabucak. Yüzünü duvara döndü. «Olur ya belki dedim... ama yok zararı. Hadi uyu sen şimdi. Gute Nacht.»

«Gute Nacht,» dedi Hill de, esneyerek.

⁂

Ertesi sabah kalk borusundan bir saat önce buldu Jozef onu. Uykulu uykulu, helâya gitmek için koridoru geçiyordu. Korku içinde, soluk soluğa, odasına geri koştu, yatakları sarsalayıp uyandırdı çocukları.

Don gömlek koridora fırladılar, soğuktan ve dehşetten titreyerek Weiss'ın çevresini sardılar, korkunç manzarayı seyre daldılar. Mirek askerlerin kapısını vurdu, olanı haber verdi.

İlk Hill çıktı, çıplak ayaklarında terlikleriyle. Ceketi omuzundan aşağı sarkmıştı. Bent odada kendi kendine mutsuzca mırıldanarak giyiniyordu.

Hill bir süre, elleri ceketinin altında saklı, başı geriye atılı, sessizce baktı Weiss'a. Sonra döndü, Mirek, Jano, Jozef, Kovanda, Karel ve Olin'i gördü. Hemen toparladı kendini.

«Alles zurück!» (Herkes geriye!) diye bağırdı, hepsini önüne katıp odalarına sürerek. «Alles zurück!» Büyük elleriyle kapıdan içeri iteledi onları, arkalarından küt diye kapadı kapıyı.

Bent koridora çıktı. Üniformasını giymişti. Kasketi elinde. Merdivenin başında durdu, başını kaldırdı, gözlerini kırpıştırdı. Hemen başını çevirdi. «Ekelhaft,» (İğrenç) diye fısıldadı, ellerini gözlerinin üzerinden geçirip, «ekelhaft.»

Terlikli ayakları ahşap merdivenlerde şap şap öterekten Hill bir koşu üçüncü kata çıktı. Orda bir çengele asılı duran bir el merdivenini alıp önünde tutarak merdivenlerden aşağı indi. Birinci kat sahanlığında merdiveni duvara dayadı, tırmandı. En üstte bastı küfrü.

«Ne eşşeğim ben de,» dedi Bent'e. «İkinci kattan kesebilirdim ipini.»

Merdivenin en üst basamağında ayak parmaklarının ucunda durdu. Yüzü cesetle tam karşı karşıyaydı.

Çavuşun ona uzattığı bıçağa doğru eğilerek, «Messer,» (Bıçak) diye seslendi aşağı. Çavuşun uzattığı, parlak saplı, tırbişonlu bir çakıydı. Hill çakıyı açtı, sağ elinde tuttu, sol eliyle gövdeyi kendine doğru çekip dosdoğru yüzüne baktı. Siyah kaplı bitik ampul tam başının üstündeydi. Karşısındaki yüz sırıtıyordu. Yamuk ağızı açık. Baş, gövdeyle garip bir açı yapmıştı.

«Taa tepeden atlamış,» dedi Hill, Bent'e. «İp az daha kesip atıyormuş boynunu.» Kendi kendine ekledi sonra: «Ulan namussuz, ulan namussuz! Du verfluchter Trottel!» (Allahın belâsı!) Hınçla böyle deyip sırıtan surata önce bir sağ, sonra bir sol yumruk indirdi. Yerinden çıkan kafa

çılgın gibi ordan oraya oynuyordu. Hill çakıyı tutan sol elini savurdu, ama ip dayandı. Yeniden çaldı bıçağı ipe. Bir daha, bir daha... Gövde düştü. Yüksek bir yerden atlamış gibi yere varıp diz üstü çökünce, kabaralı postallar taşların üzerinde takırtılı bir ses çıkardı. Sonra yana kayıp sırt üstü yuvarlandı. Kafası taşlara vurdu; bacaklar ağır ağır düzlendi. Hill merdivenden inerek yerde yatan ölünün yanına yürüdü. Eğildi, cesedi kollarının arasına aldı, acele acele askerlerin odasına gitti. Yolda terliklerinden biri ayağından çıktı, döndü geldi, aldı terliğini. Ceset hâlâ kollarındaydı. Ayağını terliğe geçirmeye uğraşırken ağız dolusu sövüyordu. Odada cesedi Weiss'ın yatağına fırlattı.

«So,» dedi, derin bir nefes alarak, «Erledigt.» (Tamam.)

Sonra gerisin geri koridora döndü, parmaklarının arasından sert bir ıslık çalıp, «Aufstehen!» (Haydi davranın!) diye böğüre böğüre koştu koridor boyunca. «Austeben!» Birer birer tekmeledi kapıları. Biri açıldı. İyi kapatılmamıştı. Hill içerde ayakta duran Kovanda, Mirek, Olin, Jozef ve Karel'i gördü. Eşikte durdu.

Hiç tınmayan bakışlarından herşeyi anladı. Cesetle uğraşırken onu gözledikleri, merdivene tırmandığını, ipi kesip cesedi indirdiğini, ondan önce olanları hep gördükleri besbelli ortadaydı... Bu düşünceyle pancar gibi kızardı ama çok sürmedi utancı. Bırakmazdı Hill, kimse onu böyle utandırsın ve de cezasız kalsın. Hayatında bir kez olsun gerçekten birşeye hayıflanmamış, üzülmemiş, kimseye acımamış, hiç utanmamıştı. Bu duyguları başkalarında gördümü canavarlaşırdı. En yakınında duran Kovanda'yı omuzundan kavrayıp şiddetle sarstı.

«Ulan pis köpek!» diye haykırdı. «Ulan pis...»

Kovanda silkinip kendini kurtardı, kocaman, güçlü eliyle Hill'in yumruğunu öteye itti. «Benim için sensin kö-

pek,» dedi Çekçe, daha da yakına varıp. «Ich nicht Hund, Hill.» (Ben köpek değilim, Hill.)

Kovanda, onbaşı yardımcısından yarım kafa boyu büyüktü. Omuzları daha geniş, beli daha ince, yumrukları da onunkilerden yamandı. Korkunç öfkesine rağmen onunla başa çıkamıyacağını anladı Hill. Komandodan birine köpek demekle fazla ileri gittiğinin de farkındaydı. Ne olursa olsun izin yoktu böyle davranmaya. Bölük kumandanının buyrultusu. Hill meseleyi kapatmayı uygun gördü. Yana çekilip ellerini havaya kaldırdı, bağırdı: «Alles raus! Saubermachen, Flur, Aborte, Treppe, alles! Los, los...» (Herkes dışarı! Temizleyin. Koridor, helâ, merdiven, hepsini...)

«Allahını seversen gel, hadi!» dedi Olin, koridora fırlayarak: «Yoksa çatacaz belâya. Bu haldeyken ne diye kızdırıyorsun herifi?»

Kovanda pis pis gülümsedi. «Boş ver, sen kendine bak,» dedi. Kollarını sıvadı, kapılarının yanıbaşında duran kovaya eğilirken, «N'apayım, kızdım birazcık,» dedi Jano'ya. «Yazık, bıraktı peşini. Öyle bir girişecektim ki, hiç birşey de yapamıyacaklardı. Biz buraya böyle onun bunun eğlencesi olmaya gelmedik.»

Hill bu sırada ikinci kata varmış, kapı kapı dolaşıp haykırıyordu: «Aufstehen, aufstehen, los, los.»

«Evet, hadi gidelim,» dedi Kovanda. «Dediklerini yapmaya mecburuz. Koyuyor bu iş bana ama, n'apalım! Bir parça su serpelim şuraya, siliverelim bari.»

Altısı da çalışmaya koyuldular. Jano basamakları yıkamaya başladı, Mirek ıslak bir paçavrayı sürdü gezdirdi koridorda, Jozef banyoyu çalkaladı, Olin de helâyı. Kovanda banyodan bir kova su alıp geldi, sahanlığı fırçalamıya başladı. Jano ona yardım ediyordu. Kovanda kovanın üstüne doğru eğildi bir ara, iyice, omuzunun üstünden bakıp yüksek sesle seslendi:

«Weiss!»

Hill ikinci kattan bu sözü duyar duymaz bir hışım gibi çocukların arasına indi. Soluğu dişlerinin arasından yılan ıslığı gibi çıkıyordu. Gözleri öfkesinden dışarı uğramış, elleri trabzanı kavramış, ağzı bir karış açık kalmıştı.

Kovanda diz üstü çökmüş, ağır ağır, çember çevirir gibi, yeri siliyordu. Jano kovanın üstüne eğildi, elindeki paçavranın suyunu sıktı. Mirek bir süpürgenin başına sardığı bir parça ıslak bezle ötede banyo kapısının ağzında çalışıyordu.

Onbaşı yardımcısı Hill kızgınlığından hıslayıp tıslayaraktan geldi, Jano'nun kovasına bir tekme indirdi. Kova devrildi, sular dört bir yana saçıldı; Jano'nun pantolonu dizlerine kadar sırsıklam oldu. Sahanlıktan zemin kata sular aktı.

BÖLÜM İKİ

Noel öncesi sabahın erken saatlerinde yolların çamuru tıpkı öbür günler gibi kaskatı kesilmişti. Son bir haftadır rüzgâr dondan katılmış çıplak toprağı çelikten süpürgesinin telleriyle tırmıklayıp duruyordu ama, şafak öncesinde gökyüzü daha bir değişik ve güleryüzlü, tirenin takırtıları daha bir üstü örtülüydü; yollar vagonların altından daha bir uysallıkla uçup geçiyordu.

O akşam komandonun Kanal çalışmaları sona erecekti.

Ahşap sundurmada çocuklar iş elbiselerini giyiyorlardı. Sundurmanın yarısı tahta perdeyle Ukraynalılara ayrılmıştı.

Gün doğmasına birkaç dakika vardı. Az sonra güneşin kızıl topu doğuda Majino hattı üzerinden yükselecek, ışınlarını tepelerin sırtlarından aşırıp Kanalın üstüne serpecekti. Sundurmaya güçlükle sığışan çocuklar davul biçimi sobanın çevresini sımsıkı sarmıştılar. Sobada kara biriketler şen şelperek yanıyordu.

Tıpkı ceviz kırılır gibi ses veriyor,» dedi Kovanda, ayağından postallarını çıkarırken. «Ben çocukken, Noel gecesi yemekten sonra oturur ceviz kırardık. Babam masaya bir yığın ceviz atardı. Altı çocuktuk. Dört erkek, iki

kız. Erkek kardeşlerimle yarım ceviz kabuklarına Noel mumlarını iliştirip muslukta nasıl yüzdürdüğümüzü hatırlıyorum. Benimkisi hep en uzağa giderdi ama daha öbür yana erişmeden devrilirdi, mum sönerdi. Anam zavallı çok üzülürdü buna. Ben işitmiyeyim diye sesini alçaltır da babamın kulağına fısıldar, 'Ya bizim Jozef hayatını kazanmaya çeker gider de bir daha dönmezse?' derdi. Tabiî ben hepsini işitirdim ve iple çekerdim o yolculuğa çıkacağım zamanı. Doğrusu dünyayı bu kahrolası savaşta göreceğimi, üstelik hiç de istemediğim halde ve de sizin gibi kundak çocuklarıyla birlikte göreceğimi hiç aklıma getirmemiştim.»

«Sen dikkat et de, büyükbaba,» dedi Olin, sırıtarak, «o senin mumun buralarda sönmesin.»

Kovanda, kurnaz kurnaz, «Yok canım, ona aldırdığım yok benim,» dedi. «Günü gelende herkesin mumu sönecek, nasıl olsa. Sen şu sümüğünü sil önce. Bana büyükbaba diyene bak. Ulan sümüklü! Ya, neyse... Yemekten sonra,» diye devam etti, «soğuk suya kurşun döker fala bakardık, ya da elma keserdik ters yönden. Daha bi dolu şeyler işte... Akşam yemeğinde sazan balığı olurdu, hem de bolcana. Biz çocuklar iyice bir doyalım diye babam kendi yemez bize yedirirdi. Sazansız Noel gecesi Noel gecesi sayılmaz derdi. Anam elma tatlısı ve patates salatası yapardı, sahici Rus çayı, çörek, kurabiye olurdu. Dediğim gibi, babam yoksulun biriydi, koca yılın çalışmasından da yorgun argın olurdu ama, Noel gecesi bütün bunlar olmazsa olmazdı işte. Noel ekmeğinin içine kuru üzüm koyarlardı, bol baharatlı balık çorbası içerdik. En çok onu severdim ben. Anam büyük çorba kâsesini getirir koyardı sofraya...»

«Allahını seversen sus, yeter!» dedi Mirek. «Yarım saattir yemek konuşuyorsun. Söyler de söyler. Masus mu yapıyorsun nedir, bilmiyor musun halimi? Bir parça kuru ekmeğim bile yok.»

Kovanda çimento torbalarından kesilmiş bez şeritlerini dikkatle çoraplarının üstüne sarıyor, sonra, ayaklarını lâstik çizmelerine kolayca sokabilmek için ahşap döşemenin üzerinde hafiften tepiniyordu.

«Sen midenin esiri olmuşsun,» dedi Mirek'e. «İnsan kılığına girmiş ayaklı bir midesin sen. Hayatta domuz pastırmasından başka ardında koşulacak bir amaç var mı acaba senin için?»

Sobanın çevresi sıcacıktı. Çocuklar kaputlarının önünü açtılar. Mutluydular. Hill ortalarda görünmüyordu. Dışarısı da aydınlanıyordu.

Ansızın tahtaperdenin öbür yanında Ukraynalılar şarkı söylemeye başladılar. Arınmış, pürüzsüz bir tenor ses başladı ilkin şarkıya —kara bir bulutu yırtan bir güneş ışını gibi birden— ve aynı anda gümbür gümbür bas sesler ona katıldı. Ezgi güçlendi, yükseldi, ve bu güçlü kuvvetli insanların yürekleri gibi üzgün ve güçlü, yumuşak ve mahzun bir Rus şarkısı ahşap kulübelerden kurulu sessiz kampı boydan boya kesti geçti.

Çocuklar hiç kıpırdamadan, sessiz oturuyorlardı. Gözleri köhne sobanın içinde uçuşan kıvılcımlara dalmıştı. Çamurlu lâstik çizmeleri ellerinde kalakaldı. Şarkıya kulak verdiler.

Şarkı gitgide yükseliyordu. İniyor, kalkıyor, sonra yine âhenkle yayılıyordu. Derken sözsüz bir mırıltıya döndü ve o mırıltının önünde tenor ses olanca renkliliğiyle çıngırak gibi belirleniverdi; sonra o da öbür seslere katıldı, zorlu bir koro sundurmanın içini bir umacı gibi doldurdu. Gözü yaşlı bir ağıt. Ama aynı zamanda sevecenlik dolu ve kadifemsi, yumuşacık.

Sobanın çevresinde oturanlar bir garip heyecanlanmışlardı. Ortalarda kalmış biçare çocuklar gibi ağlamamak için dudaklarını ısırıp duruyorlardı.

Sanki bir yerleri acırcasına acı bir duygu, bir keder

ve hüzün, bir yalnızlık ve gurbet duygusu kavradı herbirini. Babalarının elini tutamamanın, analarının yüzüne, sevdiklerinin yanağına yaklaşamamanın acısını, orda doğuda bir yerde öylesine kısık ve solgun parıldayan Noel kandillerinin, taze fidan ve çam kokusunun, Roma kandillerinden saçılan kıvılcımların, Noel sazanının, sevgiyle, candan verilmiş ufak hediyelerin saklandığı gizli yerlerin özlemini duydular.

Jano'nun çizmesi elinden düştü. Eğilip almadı çizmeyi. Gözleri yumulu, alçacık sırada büzülüp oturmuştu; eski püskü paçavralara sarılı ayakları döşemeye sımsıkı dayanmıştı. Parmakları kenetlenmiş ellerini burmaktan bilekleri bembeyaz oldu. Yanında Kovanda, sakallı çenesini eline dayamış, yere bakıyordu. Elli kişi de orda hiç kımıldamadan oturuyordu; en ufak bir hareket, Noel ağacına asılı sırçalarca kolay kırılabilir bir anın büyüsünü bozacakmış gibi...

Dışarda sert adım sesleri duydular. Yandaki odanın kapısı açıldı. Şarkı çözülür gibi oldu, tökezledi, sesler bir bir sustu. Ezgi sendeledi, öldü.

Tahtaperdede bir budak deliğinden bakan Karel, «Bartlau!» diye fısıldadı. Ukraynalıların koşarak sundurmadan dışarı çıktıklarını, telâşla paldır küldür eşiği aştıklarını işittiler.

«Tanrım, yine dövüyor onları!» dedi, içini çekti Karel. Duvardan çekildi. «Orda kapının ağzında durmuş, önüne geleni yumrukluyor. Bir de vuruyor ki»

Mirek ayağa fırladı. Yumruklarını sıkıyor, boynunda damarları atıyordu; ağzı da bir karış açıktı, soluk almakta güçlük çeker gibi.

«Bartlau!» diye çılgınca haykırdı. Tükrüğünden bir parça çenesine bulaşmıştı. «Bırak, domuz, yoksa öldürürüm seni!»

Çocuklar kaskatı kesilip Mirek'e bakakaldılar. Öfkesinden bütün vücudu tir tir titriyordu.

«Bartlau, du Mistvieh, hör auf!» (Bartlau, bırak diyorum!)

Küt diye bir kapı çarptı ve Bartlau'yu sundurmanın küçük penceresinin önünden geçerken gördüler. Sıcak kulübenin kapısını koparırcasına açtı, bomba gibi düştü çocukların arasına. Hemen o anda Kovanda yerinden fırladı, gitti kapıyı kapattı. Odanın içine benek benek alaca karanlık doldu. Çıtır pıtır yanan ufak sobadan döşeme tahtalarının üzerine turuncu bir ışıltı vurmuştu.

Sorsan, çocukların hiç biri, niçin orda öyle tek bir vücut gibi hareket ettiklerini söyliyemezdi. Bartlau'nun çevresinde çözülmez bir çember kurdular ve on çift kıskaç gibi el çemberin ortasında onu sımsıkı tuttu kavradı. Küçük, karanlık odada insan gövdelerinin baskısı adım adım kıstırıyordu onu. Oysa ne bir kelime söylenmiş, ne bir emir verilmişti. Baldırıyla kalçası kıpkızıl yanan sobaya dayanana kadar üzerine vardılar, sıkıştırdılar.

Bunu izleyen bir dakikanın sanki hiç sonu gelmeyecekti. O dakika içerisinde küçücük penceresi gitgide aydınlanan sundurmanın içinde hırçın soluk seslerinden başka bir ses işitilmedi. Her bir yanı yanık kumaş kokusu kapladı. Sobanın önünde Bartlau dişlerini dudaklarına geçirmiş, gözleri dehşetle yuvalarından fırlamış, öyle duruyordu. Yanaklarından, alnından ter akıyordu. Sonunda, haykırmak için ağzını açtı; o anda bileklerini bıraktılar. Onu sıkıştırıp duran birbirine kenetli insan vücutları iki yana açıldı, kapıya kadar varan dar bir yol belirdi önünde.

Bartlau yürüyordu şimdi. Ne yaptığını pek bilmeden bir ayağını öbürünün önüne koyup sendeleyerek, taş gibi yerinden kıpırdamıyan genç vücutların ortasından yan yan yürüdü. On kere omuz yedi, on kere sarsıldı, kaçtı. O yürürken kimse konuşmadı. Gözleri dosdoğru kapıda, bu so-

nu gelmez korku ve dehşet yolunun sonunda, ne olacağını bilememe duygusuyla sırtı ürpererek yürüdü. Kapıdan çıkarken ağır postalları eşiğe takıldı, tökezlendi. Dışarda donmuş, pürtüklü çamurun üstünde bir sendeledi ilkin, sonra bıraktı kendini, sıcak kulübenin ahşap duvarına yaslandı. Bitkindi.

Güneşin kızıl topunun üst kenarı tepenin sırtından sıyrılıp yükseliverdi, kırları, tepeleri doğa-dışı bir pembemsi ışığa bürüdü. Sundurmadan çıkan çocukların gözleri kamaştı. Gözlerini kırpıştıra kırpıştıra bakındılar dünyaya. Öteden Hill uzun adımlarla sundurmaya doğru geliyordu.

«Also los, los, an die Arbeit,» (İş başına) diye bağırdı, daha uzaktan. Sağ elini kasketine götürüp gözetçiyi selâmladı. Hâlâ sundurmanın duvarına yaslanmış duran Bartlau kendini toparladı, Hill'in geldiği yönün tersine doğru yürümeye başladı. Hill'in selâmını almadı. Düşteymiş gibi ağır ağır yürüyordu. Dizleri dermansız, başı önüne sarkık, kolları iki yanına düşmüş, bitkin.

«Şuna da bakın hele,» dedi Kovanda, yumuşak bir sesle, «piç kurusu yürüyemiyor bile! Pantolonunun paçası yanmış gitmiş, kalçası da kan içinde. İyi buldu belâsını, valla iyi buldu!»

Çocuklar Kanala giderken konuşmadılar. Sundurmada geçen olayın etkisinden ne yapsalar kurtulamıyorlardı. Ancak şimdi, sabahın serininde yürürken, olanın farkına varmıya başlamışlardı. Sanki yeni tanışmışlar gibi birbirlerinin yüzüne kaçamak bakıyorlar, üzerlerine gelen değişikliğe bir neden bulmaya çalışıyorlardı, belli belirsiz.

Jano ellerini ceplerine daldırmış, başı önünde yürüyordu. Dudaklarında uçuk bir gülümseme vardı.

«Halkta çok büyük bir güç var,» dedi, düşünceli düşünceli. «Öyle büyük, insan bilemiyor ne kadar olduğunu. İnsanlar bunun gibi bir kötü darbe yediler mi, ondan sonra

artık yalnız kendilerini düşünür olmaktan çıkıyorlar, hep birlikte davranıyorlar. Kimsenin de onlara şunu yap, bunu yapma demesine hacet yok o zaman. Böyle anlarda dünyayı yerinden oynatabilirler, çünkü herbiri bilir ki bir başına değildir. Halklar haklı olduklarını bildilermiydi böyle oluyor hep. Deminki olay, kanı kaynadığı zaman halkın yapabileceği şeylerle kıyaslanırsa, çocuk oyunuydu aslında. Kovanda da söyledi ya, çok öfkelendik, çünkü Bartlau Ukraynalıları dövüyordu, çünkü Noel arifesinde doğru dürüst yemeğimiz yok, çünkü memlekete gidemiyoruz, çünkü o domuz geldi şarkıyı kesti. Galiba hep biliyorduk bunun olacağını. Kovanda'nın gidip kapıyı kapatması, herifin kendini sobanın başında bulması hemen hemen kendiliğinden oldu, çünkü hep istiyorduk olsun. Mutlaka birşey olması gerekli çünkü.»

«E peki şimdi?» diye homurdandı Kovanda. «N'apacaklar bize? Bartlau kimseye açmıyacak değil ya bunu, ha?»

Çocuklardan biri, «Herif Herrenvolk'tan (Üstün ırktan) biri tabiî,» dedi. «Herhalde kodese tıkarlar şimdi bizi.»

Karel elini sallayıp bu ihtimali bir yana itti. «Kimi hapsedecekler?» dedi. «O karanlıkta kimseyi tanıyamadı.»

«Yine de bir soruşturma açarlar,» dedi Olin, ürkek bir sesle. «Bu soruşturma işinde baya usta bunlar.»

Karel o kanıda değildi. «Sanmıyorum Bartlau konuşsun,» dedi. «Nasıl da korktu! Bir daha unutamaz bunu. Bundan böyle Ukraynalıların kılına dokunamaz, göreceksiniz. Bana kalırsa, ilk kez, kendisinin de ölümlü olduğunu, yarın öbürgün ölebileceğini anladı.»

Yine de, çocuklar kuşkuluydular. İkidebir arkalarına bakıp duruyorlardı, kimse gelip ediyor mu diye. Yüreklerinin taa dibinde, bu işin sonunun kötü olacağını düşünüyorlardı. Gün geçti de ondan sonra ancak kendilerine gel-

diler, dünyayı umursamaz oldular. Bartlau bütün gün Kanalda görünmedi.

«Evde anasının dizinin dibinde oturmuş yaralarını yalıyordur,» diye sırıttı Kovanda. «Gözü korktu.»

Dokuzuncu kilometre kesiminde iş sona ermişti. Yalnız, Kanal kıyısından kayıp yatağın çamuruna gömülen tırtıl tekerlekli ağır ekskavatörü kaldırıp yerine oturtmak gerekiyordu. Ukraynalılar ekskavatörün çevresinde ordan oraya koşuşup duruyorlardı. Söyledikleri şarkının bir ara getirdiği neşeyi, canlılığı yitirmişlerdi. Gün ışığında herşeyde sıradan, iş üzre bir hava vardı: donmuş çamur, küfürbaz gözetçiler, taa içlerini kazıyan ve midelerinin dibine, Kanal yatağındaki bir tonluk ekskavatör kadar ağır bir yük gibi oturan üşüme ve açlık duygusu...

Birkaç travers ve kalası sürüyüp ekskavatörün paletlerinin altına sokuşturdular, iplerle zincirleri düğümlediler, ray getirdiler. Öğleye doğru ekskavatör, baştan aşağı çamura bulanmış, çevresini saran adamlar kadar bitkin, kıyıda duruyordu. Kıyı çamurluydu, ayak altında kalmıştı; toprağı güneşin ılık ışınlarından yumuşamıştı.

Wittringen'deki kilisenin çanları kasvetle çalmıya başladı. Çevredeki tepelerin yamaçlarında Alman istilâsına karşı yenilmez bir kale olarak tasarlanan ve sonunda pişmiş armut misali Almanların ağzına düşen Majino Hattının kubbeli istihkâm kuleleri parıldıyordu.

Her bir yanda tepeleri çelikten ve betondan tanksavar istihkâmları doldurmuştu. Beyaz beton tümsekler, devasa sürüngenlerin pürtüklü sırtları gibi sıra sıra uzanıp gidiyordu. Orda burda zehirli mantar başları gibi küçük metrisler bitmişti. Alabildiğine uzanan uçsuz bucaksız betonarme ve çelik dünyası araziye uyan benekli bir renge boyanmıştı (boyanmıştı ya, ne çare, yine de foyası meydana çıkmıştı işte!) Toprak ve betondan yapay tepeler, tümsekler vardı; insan yapısı vadilerde, arkların, kulele-

rin, kazamatların dik duvarları birbirini kovalıyordu. Ufuk dikenli tel örgüleriyle bezenmişti.

Tertemiz arınmış öğlen havasında kilise çanları çan çan ötüyordu. Daha sonra çocuklar kilisenin kapısına çıkan geniş taş merdivenleri tırmandılar, kir pas içinde hırkaları, kaputlarıyla, derbeder ve ıslak, doğruca mihraba, ordan da kilisenin bütün bir yanını enlemesine kaplayan büyük Noel gecesi sahnesine gittiler. Orda bel boyunda tahtadan heykellerle İsa peygamberin doğuşu canlandırılmıştı.

Mihrabın yanından bir papaz geçti. Çocukları görünce bu garip saatte onlardan başka ibadete gelen olmadığından onlara acıdığından mı nedir, Nâsıriye kırlarının bütün ışıklarını yaktı. Sıkıştırılmış delikli kâğıttan yapılma gökyüzünde yıldızlar, kuyruklu yıldız, küçük İsa'nın içinde yattığı yemliğin ardındaki küçük ateş, hep aydınlandılar.

Basamaklardan inerlerken Kovanda uzun bir zaman uğraştı kepini başına geçirmek için. Helecandan tıkanan boğazını temizledi, «Evet,» dedi. «Hiç dindar olmadım ben ama, bazen insanın üzüldüğü, bunaldığı ya da heyecanlandığı zamanlar oluyor, o zaman bir kilisenin içinde dolaşmak, o yüksek tavanlara bakıp duvarlardaki güzellikleri seyretmek hiç de fena olmuyor. Hıristiyanlığa gelince, inanın bana, öyle o kadar basit değil o. Ne kadarı doğru bilemiyor insan, biliyor mu yani, ha? Belki herkesin kendi bir tanrısı olması ya da, n'olur n'olmaz, birşeyi olması tabiî birşey. Hayatı boyunca vız gelir ama bir de başı derde girdi mi hemencecik döner Tanrısına, bütün yüreğiyle cenneti âlânın yolunu gözler. O da var mı yok mu kim bilsin? Şeytan bilir, bilse bilse. İnsanoğlu hayatını, var mı yok mu diye merak ederek geçiriyor da sonunda kanıyor işte. Pek bir zararı da yok zaten. Hiç olmazsa geleceği sağlama bağlarsın.»

Eddy Koneçny kendinden yaşlı adamın bu sözlerinden hoşlanmadı. Sinirli bir sesle, «Böyle bir günde böyle kâfirce sözler etmesen olmaz mı?» dedi. «Kimse fikrini sormadı. Başkalarının inanıp inanmadığı seni ne ilgilendiriyor?»

«Bak şimdi,» dedi Kovanda, herşeyin hakkını verir bir edayla, «senin inancına karşı birşey söylemiyorum, dine de sövmek aklımdan geçmez, çünkü doğrusunu istersen ben de pek o kadar emin değilim ulu bir varlığın bizi dinleyip dinlemediğinden. Senin dindar olduğunu bilmiyordum, kusura bakma. Kızma yahu bana, ne kızıyorsun?»

Fakat Eddy kolay yatışmadı. «İnanacak birşey olmasa n'apardık?» diye somurttu. «Millet birbirini öldürür, kan gövdeyi götürürdü.»

«Merak ediyorum, acaba Almanlar da senin inandığın Tanrıya mı inanıyorlar?» diye Eddy'e sordu Karel.

Böyle hararetle tartışa tartışa çocuklar dar, dolancalı yoldan tiren istasyonuna doğru yürüdüler. İlk kez bugün bu yolu birlik düzeninde yürümüyorlardı. Bugün, yakında bırakıp gidecekleri Lorraine köyünü son bir daha görmelerine izin vardı.

Toprağı delik deşik yolun az ilerisinde, kavşağa daha varmadan, duvar sıvaları dökülen basık bir kulübeden uzun boylu, geniş omuzlu bir adam çıktı. Sol dizi tutuk gibiydi. Gelenlere sırtını dönüp kapısını kilitledi, sonra iki elini birden ceplerine daldırıp kibrit arandı. Arkasını dönünce şaşalıyarak kaskatı kesildi, ürktü, sırtı kapıya dönük, öyle kalakaldı.

Çocuklar tembel tembel gelip iki adım ötesinde durdular. Yalnız Mirek, ellerini ceplerinden çıkarıp daha yakına vardı. Yumruklarını sıkmıştı; boyun damarları mavi mavi kabarmıştı. Tam yumruğunu indirecekti, Jano bileğine yapıştı ve taa gözünün içine baktı. Mirek karşı gelemedi bu bakışa; gözlerini indirdi, yumruklarını ceplerine

doldurdu, geri çekildi. Jano, Bartlau'nun önünde kaldı. Öbürleri onun arkasındaydılar.

«Auf Wiedersehen, Herr Bartlau,» dedi Jano, kısa süren bir gerginlikten sonra. «Frohe Weihnachten.» (Alasmaladık, bay Bartlau. Mutlu Noeller dileriz.)

Gözetçi, başı ve avuçlarının içi kapıya dayanmış, dimdik duruyordu. Yüzünde hiç renk yoktu; dudakları sımsıkı kasılmıştı, bıyıklarının burulu uçları çenesine doğru düşüyordu. Gözleri kararsız bir bakışla ondan ona gitti geldi. Dilinin ucuyla dudaklarını yaladı.

Alçak sesle, «Danke,» (Teşekkür ederim) dedi ve yere baktı. Başı hafifce öne eğilmiş, ellerini arkasına saklamıştı. Sonra, «Gleichfalls,» (Size de) diye ekledi, ve söze başlıyacakmış gibi boğazını temizledi. Ama birşey demedi ve gözlerini yerden hiç kaldırmadı.

Çocuklar istasyona doğru ağır ağır yollarına devam ettiler. Sessiz yürüyorlardı. Elleri ceplerinde, yüzleri asık, başları önde. Düşünceliydiler. İçlerinde birşey geri bakmaya kışkırtıyordu onları ama zorladılar kendilerini, bakmadılar. Ancak dar yolun sonuna, demiryolunun berisinde sola keskin bir dönüş yaptığı yere varınca durup arkalarına baktılar.

Gözetçi, hâlâ, sıvaları dökülen kulübesinin önündeydi. Hâlâ kapıya dayanmış, ayaklarının ucuna, yere bakıyordu.

⁂

Bölük Saarbrücken'in dış mahallelerinden birinde büyük bir kışlada konaklandı. Kışlanın çevresini saran yüksek bir tuğla duvar onu, iki yanında ulu kestane ağaçlarının sıralandığı bir caddeden ayırıyordu. Kışla yapılarının aralarında geniş çimenler vardı; orta yerde de büyük bir içtima yeri. Bölük iki katlı bir yapının bütününe yer-

leşti. Herbiri sekiz kişi alan odalar zigzag koridorlarla birbirine bağlanıyordu. Hepsinde aynı eşya vardı: dört altlı - üstlü ranza, dört dolap, bir masa, sekiz iskemle, bir cezve, bir tahta tepsi, bir soba, kürek ve fırça, bir kömür kovası, bir çöp sepeti. Duvarlar beyaz badanalıydı. Döşeme tahtaları bezir yağıyla ovulmuştu. Masanın üstünde abacurlu tek bir ampul asılıydı. Her odada çift kanatlı pencerelere karartma kepenkleri iliştirilmişti. Koridorlara taş döşenmişti, dar merdivenler taş basamaklıydı. Her yapının damına gülünç mü gülünç bir uçaksavar yuvası yerleşmişti.

Noel günü öğleden sonra, saat dört sularında, komando kışla kapısından içeri girdi. Arkadan gelen bir araba çocukların eşyalarını taşıyordu. O sırada bölük içtima alanında, yüzbaşı Kieser kumandasında on askerin önünde sıraya girmişti.

Kovanda yüzünü buruşturdu, «Nasıl da şişiniyor, şuna bakın!» dedi. Mirek ve Jano ile en ön sıradaydılar.

Yüzbaşı, kamburlara özgü uzun kolları ve bacakları olan ufacık bir adamdı. Yüzü kız gibi güzel, gözleri keskin ve canlıydı. Gövdesi tıkız. Sakat sırtını mükemmel biçilmiş, vatkalanmış üniformasının altında olabildiğince gözden saklamıştı. Belinden küçük gümüş hançeri sarkıyordu. Boylu boslu, kızıl saçlı Nitribit'in yanında tıpkı bir okul çocuğunu andırıyordu. Boyu çavuşun omuzuna ancak erişiyordu.

Komando bölüğün tam karşısında sıraya girip de çavuş Bent raporunu verdikten sonra yüzbaşı, «Heil Kamaraden,» diye bağırdı.

«Heil, Herr Hauptmann!» diye karşılık verdi komando, dağınık seslerle. Yüzbaşı asabî asabî omuzunu oynattı.

Sonradan, odalarına vardıklarında, Mirek, «Geldik işte,» dedi. «Kutu içi gibi burası, fena değil.» Ranzasına uzandı, mutlu mutlu soluklandı.

«Bu akşam Noel yemeği ve de parti var,» dedi. «Aşçılardan öğrendim, patates salatası, domuz pirzolası ve herkese bir şişe şarap verilecekmiş.»

Mirek'in altındaki ranzada oturan Kovanda usulca bir ıslık salladı. «Hayal kurmuyorsan, iyi,» dedi. «Bu Almanlar galiba hiç domuz yetiştirmiyorlar diyordum, demek ki öyle değilmiş, anlaşıldı şimdi. Pirzolalar ne büyüklükte olacakmış?»

«Frantina mutfakta gösterdi bana. Kesmiş, hazır etmiş hepsini. Yemekten hemen önce kızartmıya başlıyacaklar ki sıcak olsunlar sofraya geldiklerinde. Frantina'ya bir cıgara verdim, o da bana büyük bir pirzola ayıracağına söz verdi, yani, en büyüğünü demek istiyorum. Herbiri yüz gramdan fazla çekiyor. Hay Allah kahretsin,» diye yakındı, «ne diye mutfak görevi için gönüllü olmadım sanki? Gidilecek yer orası işte, çocuklar. Frantina'nın çalışırken iki üç pirzolayı birden mideye indirdiğini düşündümmü öyle fena oluyorum ki! Ya da canı isterse dilediği kadar haşlanmış patatesi tereyağına bulayıp...»

«Bırak şaklabanlığı,» diye Kovanda çıkıştı ona. «Valla postalı indiririm kafana bak! Konuş konuş, anamızı ağlattın be!»

Çocuklar üzerlerinde giysileriyle ranzalara uzanmışlardı. Kapalı pencereden içeri sıcak güneş giriyordu. Köşede kapının yanında duran soba çıtır çıtır yanıyor, odanın içine hoş bir sıcaklık saçıyordu. Uzun yolculuktan sonra hep yorgundular. Gözleri kapanıyordu.

«Biliyor musunuz,» dedi Jozef, az sonra, «Frantina ile Joska aşağıda mutfakta diledikleri gibi tıkınıyorlar sanmayın. Onbaşı yardımcısı Hübner tepelerinde zebella gibi dolaşıyor. En ufak et parçasını sayıyor herif. Orda en ufak bir şeye el sür de bak ne oluyor!»

«Yok canım?» dedi Mirek. «Ben bu kafayla Hübner'i

oyuna getiremezsem ne olayım... Herifin gözünün önünde koca bir pirzolayı aşırayım da görün siz.»

«Yılda bir kere veriyorlar pirzolayı, fazla değil,» dedi Kovanda, ranzasına uzanarak.

«Evet, bize öyle veriyorlar,» dedi Karel de. Somurttu. «Efendilerimiz ama pekâlâ doyuruyorlar karınlarını. Bizim tayınlarımızla üstelik. Dün yine balık kızartması yemişler. Heriflerdeki pervasızlığa bak sen!»

Mirek cevap vermedi. Uyuya kalmıştı.

Düşünde kendini eve varmış görüyordu. Mutfakta ocağın üstünde bir kabın içinde çıtır pıtır domuz yağı kızarıyordu. Anası tavada nar gibi kızarmış sazanları çeviriyor, bir elindeki çatalla da içinde balık çorbası demlenen bir tencerenin kenarını tıkırdatıyordu.

«Balığın en büyük parçasını sana ayırdım, canım,» diyordu, önlüğünün köşesiyle gözünün yaşını silerek. «Hakkındır, oğlum. Son iki ay içinde neler, neler geçti başından! İştahını da kaybettin tabiî. Mektuplarında yazmıyorsun ama ben biliyorum senin aç olduğunu.»

«Ama anne,» dedi Mirek, uykusunda, «ben hiç sana yalan söyledim mi?»

«Söylemedin tabiî, oğlum. Sen uslu çocuktun her zaman. Ama sen devam et yine uslu olmaya, emi? Orda Almanya'da aman şımartmasınlar seni!»

«Çatlak testi en sona kalır, anne.»

«Eğer kırılmazsa, oğlum,» dedi annesi ve gizlice gözünün yaşını sildi. Çünkü babası mutfağa girmişti.

Mirek'in babası koskocaman, güçlü kuvvetli bir adamdı. Uzun çizmeler giyer, pipo içerdi. Oğluna hep korkunç güçlü görünürdü. Saçlarında kırlar arttıkça gücü de azalmıştı ya, yine de öyle görünürdü oğluna. Daha az bir zaman önce —kaç yıldı?— Mirek'i omuzlarına almış da merdivenle çatının altındaki cumba penceresine tırmanmıştılar beraber. Ordan baktınmı bütün dünyayı göz alabildiğine

ayaklarının altına serili görürdün. Ama artık yapamıyordu onu.

Birgün, üç yıl önce, Mirek işten eve dönünce babası ona, «Gel oğlum, yardım et de şu koca büfeyi köşeye taşıyalım, ben bir başıma beceremiyorum,» demişti.

Mirek de, o delibozuk çağında, ağır dolabı omuzladığı gibi tahtaları tertemiz ovulu döşemenin üstünde odanın bir köşesinden öbür köşesine tek başına itivermişti. Bu arada duvarın alçısından bir parça dökülmüş, babasının dizini de acıtmıştı gerçi ama, ne gam? Babası sövmemişti bile. Piposunun ağızlığını dişleyip dizini oğuşturmuştu, o kadar. Sonra kollarını göğsünde kavuşturmuş da anasına dönmüş, «Gördün mü, ana? Daha şimdiden babasından güçlü çıktı yumurcak!» demişti.

Mirek uyandı. Boş gözlerle tavana bakarak sırt üstü uzandı kaldı. Gitgide kararan odada hiç ses çıkmıyordu. Çocuklar uyuyorlardı.

Bak sen, ne düşünceler geçiyor insanın aklından, Noel zamanı diye düşündü. İyi ki çocuklar uyuyorlardı; yoksa birkaçı belki dayanamaz da kendiliğinden gelen bir damla gözyaşını saklıyamaz, ya da dudaklarının titremesine engel olamazdı. Babasıyla anası şimdi evde, masanın başında, yalnız başlarına oturuyorlardı herhalde. Babası sessiz sedasız yemeğine dalmıştır; bir ara hızla üfürür piposunu, temizler; anası hiç utanmadan gözyaşlarını kuruluyordur.

Peki ya ben?

Memlekette onlar bana dayanak olacak bir ana baba değil ki! Yaşlı insanlar onlar, yardıma muhtaç. Yüreklerini hafifleteceksin, gönüllerini şenlendireceksin, destek olacaksın onlara. İyi ama nasıl?.. Vay Tanrım, vay... nasıl?

Geçen yıl pek fena değildi. Noel ağaçları vardı, birbirlerine ufak hediyeler hazırlamışlardı. Neşeleri de yerindeydi. Daha bir yüreklenmek için gizli radyonun düğmesi-

ni çevirmişlerdi. «Burası Moskova...» diyordu iyi tanıdıkları bir ses. Soluklarını tutup orda karanlıkta oturmuştular. Babasının parmakları arasındaki radyonun lâmbası ışıldıyordu yalnız hafiften.

Ama şimdi? Oğulları, onunla birlikte onun sevgisi ve desteği, işte ellerinden alınmıştı. Diledikleri an canlarını da alırlardı, hiç bakmazlardı. Neşeli Noel dedikleri işte! Barış ve iyiniyet şenliği!

Nerde! Bu yılın Noeli bir savaş ve nefret ve haset, ve intikam dileği şenliğiydi. Gelecek Noellerin barışı ve iyiniyeti uğruna acıyı sineye çekip katlanacaksın; hattâ arada belli etmeden bir iki gözyaşını da başparmağınla silip kurutacaksın. Çocuklar bi görseler seni öyle...

Mirek kalktı oturdu. Uzun bir süre oturdu. Gözlerini pencereye dikmişti. Az sonra yaylanıp aşağı atladı.

«Kompani-iie aufstehen, los!» (Bölük dışarı! Hadi!) diye haykırdı, ranzaları sarsarak.

Yemek salonu kapıdan girdikten sonraki ilk yapıdaydı. Bu gece masalara temiz örtüler yayılmıştı; duvarda pencerelerin arasında üzerlerine gaz lâmbaları iliştirilmiş çamdan çelenkler asılıydı, ve aşçılar tertemiz beyaz takkeler giymişlerdi. Bölük masalara kurulmuş, canları sıkıla sıkıla, tercüman Kummer'in ateşli söylevini dinliyordu. Kummer bir Sudetland Almanıydı; Prag'da Vodiçka Sokağında toptancı şarap dükkânı vardı. Çekçesi oldukça iyiydi.

«Fena konuşmuyor» Kovanda, Jano'nun kulağına fısıldadı. «Çekçenin ruhunu iyi kavramıya çalışıyor besbelli. İki ay öncesine kadar beceremezdi ama. 'O ki duvarda işedi ayıp etti avluda. Pazara izini yok ona. Yağmacının ceza, ölü,' filân gibi birşeyler derdi herhalde.»

Kummer söylevinin sonuna yaklaşıyordu. Gelecek yılın Noeli bu yılkinden çok başka olacak diyordu. Tam burada Kovanda onu şiddetle alkışlamaya başladı, bütün bö-

lük de hevesle ona katıldı. Kummer, ne demek istediklerini anladığından, kekelemeye başladı. Birkaç tumturaklı söz edeyim dedi ama, alkış fırtınası içinde kimse birşey işitmedi. Sonunda, «Heil Hitler!» diye bağırınca, alkış ansızın kesiliverdi.

Birden bastıran sessizlikte tercümanla yanında duran yüzbaşı birkaç kelime konuştular. Yüzbaşı kızgınlıkla dudağını kemirerek yemeğin dağıtılması için emir verdi.

Masalarda oturanlar birer birer mutfağa açılan pencereye gidip Noel yemeklerini aldılar. Yemeği aşçı Frantina ile aşçı Joska ve kıllı onbaşı yardımcısı Hübner koyuyordu taslara. Herbiri bir kepçe şehriye çorbası, bir kepçe patates salatası ve bir domuz pirzolası ve bir şişe de kırmızı şarap aldı. Mutfağın dışındaki kuyruk, onbaşı yardımcısı Hill'in gözü altında düzenle, yavaş yavaş ilerliyordu.

Olin Kovanda'nın arkasındaydı.

«Hep bir şapşallık, bir numara düşünürsün sen de,» diye suçladı onu. «Yine berbat ettin koca partiyi. Bunlarla böyle anlaşılmaz ki, birader! Sen ne sanıyorsun, Kummer bütün o alkışın niye olduğunu anlamıyacak kadar budala mıydı?»

Kovanda mutfak deliğinin alt kenarına rahatça yaslandı, ordan merakla Olin'e baktı.

«Biliyor musun, şaşıyorum sana,» dedi, sonunda. «Senin gibi zeki bir oğlan olsun da otursun orda öyle, taş gibi, hiç birşey anlamasın o güzelim sözlerden... Ben çok heyecanlandım, tutamadım kendimi, n'apıyım? Sen meseleyi hiç anlamamışsın. Kummer'in demek istediği, bu namussuz savaşı bir dahaki Noele kalmadan Almanlar kazanacaklar, yani bir yıl sonra bu zaman heryerde barış olacak demek istiyordu. Şimdi bu da yani muazzam bir fikir değilse ben neyim! Führer ne dedi? Bin yıl barış olacak dedi. Yani bin yıl Çek milleti, dinine yandığımın Almanlarının

gözü altında bir serpilip gelişecek ki, deme gitsin! Valla ben bu fikri avuçlarım patlayana kadar alkışlarım oğlum.»

Olin derdinden tırnaklarını kemiriyordu. Arkasında çocuklar kikirdediler.

«İstediğine bahse girerim seninle,» dedi Olin, serinkanlılıkla, «önümüzdeki yıl savaş sona erecek. Savaşı Almanya kazanır mı kazanmaz mı, onu da göreceğiz.»

«Amin!» dedi Kovanda. «Ellerim bu gıda techizatıyla dolu olmasaydı seni de alkışlardım. Hem de bilsen ne çok memnun olurdum! Umarım, ellerim boş olduğu bir zaman yine buna benzer bir fikri savunursun.»

«Ver ben tutayım senin sefertasını, sen başla hemen.» dedi kuyruğun arkalarından bir ses.

Olin kıpkırmızı oldu, ama dönüp arkasına bakmadı.

Deliğin başında sıra Mirek'deydi. Tasını önüne koydu, kapağını da yanına iliştirdi. «İşte geldim,» dedi, mânalı mânalı, elinde kepçeyi sallıyan Frantina'ya. Frantina bir parça patates salatası verdi ona, sonra çaresizce omuzlarını silkti. Pirzolalarla şarabı Hübner dağıtıyordu. Joska çorba veriyordu.

Hübner'in, patates salatasının üstüne koduğu pirzolaya hiddetle bakan Mirek yüksek sesle, «Ist zu klein,» (Az bu) dedi ve Karel'le Jozef'in onu arkadan dürtüklemelerine aldırış etmeden durduğu yerde çakıldı kaldı. Hill de yanlarına gelmişti o sırada. Hübner kızdı, «Defol hadi, Drecksack,» (Bok çuvalı) dedi. Hill, Mirek'in omuzundan yakaladı. Mirek ister istemez boyun eğdi ama bağırıyordu hâlâ Frantina'ya. «O cıgarayı senden almasını bilirim ben, pis köpek!» diyordu. Aşçı mahzun mahzun gülümsedi, omuzlarını silkti yine.

En sondakiler yemeklerini alana kadar baştakiler bitirmişlerdi bile. Şimdi şarap şişelerini açıyorlardı.

«Memlekette bunun gibi şarabı ağzıma komazdım ben,» dedi Fera, aşağılayıcı bir bakışla. «Bizim orda ne

üzümler yetiştiririz biz. Bizim oranın şarabı altın gibidir, altın! Saf altındır! Bu bulaşık suyunu bizim orda kenefe dökerler be!»

Karel düşünceli düşünceli şarabını içiyordu. Başını salladı. «Benim geldiğim yerde,» dedi, «hiç şarap içmezler. Bizimkiler şnaps içer. Adamın boğazını temizler de içini dışını sımsıcak eder şnaps. Bildiğiniz çavdarla ispirto. Parası olmayanlar boyalı ispirto bile içer de çoğu ölür hani.»

Jozef memnun memnun bardağına bakıyordu. Şarap etkisini göstermeye başlamıştı. Karınları da doymadığından, çocuklar susuz kalmış gibi içtiler şarabı, çok geçmeden yanakları kıpkırmızı, gözleri parıldar oldu.

Mirek şişesini açmadı. «Hayatımda hiç içki içmedim, inşallah da içmem,» dedi Jano'ya. «Şarap hazmı çabuklaştırır, o da bugünkü durumda hiç iyi değil. Zaten o pirzola işi bu gecenin tadını kaçırdı benim için. Bütün gün bekle sen, sonra gel... Küçük küçük parçalara bölecektim, her bir parçasını yarım saat çiğneyecektim ağzımda, iyice tadını çıkaracaktım. N'oldu, yalamadan yuttum hepsini bir acele. Tadını bile unuttum gitti.»

Mutfağın yanındaki köşede kendi masalarında oturan askerler şarkı söylemeye başladılar. Kırık dökük, çatlak Prusyalı sesleriyle, bira bardaklarını masaya vurup tempo tutarak ve kahkahalarla gülerek asker marşları söylediler. Masanın başında oturan yüzbaşının gözleri çakmak çakmaktı. Hill'in yüzü mosmor olmuştu; alnı terden parlıyordu. Şarkı söylemek için ağzını açınca gözlerini kısıp yumuyor, kaba ve yüksek sesi herkesi bastırıyordu. Çavuş Nitribit şarabı içti içti, banamısın demedi. Yüzbaşının yanında herkesle bardak tokuşturdu, kimseden geri kalmadı, ama külrengi gözleri yine öyle soğuk ve kurnaz kaldı. Hattâ öyle ki, içtikçe ayılır gibiydi; içtikçe gözleri çevresinde olanları daha iyi görüyor, ve herkesi daha aşağıla-

yıcı bir bakışla süzüyordu. Çekleri zaten hepten görmezlikten geliyordu.

Nitribit sırık gibi uzun boylu, etine dolgun bir adamdı. Kırmızı saçlıydı. Solgun derisinin üzerinde ufacık ufacık çiller vardı. Zeki ve uyanıktı. Yüzbaşı bile, doğru bildiğinden şaşmazlığından, Führer'e ve partiye sarsılmaz bağlılığından ötürü korkardı ondan. Hiç bir zaafı ya da hatası olmayan örnek bir askerdi Nitribit, başkalarında da, hattâ üstlerinde de, zaaf ya da hatayı bağışlamazdı. Bölüğün üzerine salınmış bir çoban köpeğiydi, patlamamış mayın gibi tehlikeli. Gözünden hiç birşey kaçmaz, kimse ona birşey yutturamazdı. Bir kelime Çekçe bilmediği halde sesin inişinden çıkışından, bir omuz silkmeden ya da en belli belirsiz bir gülümsemeden, çocukların ne konuştuklarını anlardı. Adamın gözünden anlardı küstahlığını, kimse oyuna getiremezdi onu.

İlk şişeler açıldıktan bir saat sonra yemekhanede her kafadan bir ses çıkıyordu. İçerisi cıgara dumanından masmavi olmuştu. Çocuklar ufak guruplar hâlinde masadan masaya dolaşıyor ya da orda burda tanıdıklarının yanına ilişiyorlardı. Masaların bir çoğunda şarkı söyleniyordu. Boğucu bir sıcaklık vardı, askerler bile ceketlerini çıkarmışlardı; yalnız Nitribit üniforması baştan aşağı düğmeli oturuyordu. Kurallara aykırı olduğu için yaka düğmesini bile çözmemişti.

Olin oturduğu yerde hiç konuşmadan, kasvetle, şarabını bitirmeye bakıyordu. Gözleri parıl parıldı içkiden. Cıgaranın birini söndürüp birini yakıyordu.

Kendi şişesi bitince Mirek'e döndü, «Şişeni bana satsan ya,» dedi. «Onun yerine sana cıgaramdan, yemeğimden veririm.»

«Cıgara içmediğimi biliyorsun,» dedi Mirek. «Dikkat et de sen, birazdan masanın altına yıkılma... Ne yemeğiydi o sözünü ettiğin?»

«Yarın evden bir paket bekliyorum. İçinde sosis olacak,» dedi Olin.

Mirek başını salladı. «Anlaştık,» dedi, şişesini ileri sürdü. Olin şişeyi açtı, kendine bir bardak doldurdu. «Sağlığına!» deyip, bir dikişte bitirdi. «Önümüzdeki yıl daha iyi Noellere!» Sarhoşça güldü. «Aptalsınız siz, hepiniz,» dedi. «Burnunuzun ötesini göremiyorsunuz. Zarar yok ama, bir gün gelecek kimin haklı olduğunu göreceksiniz.» Şişeyi boynundan tutup ayağa kalktı. «O zaman gelip kapanacaksınız ayağıma. Evet, kapanacaksınız ayağıma!» ğıma!»

«Git işine, hadi, cehenneme kadar yolun var!» dedi Kovanda. Ceplerinden birkaç cıgara ızmariti çıkardı, tütünlerini bir cıgara kâğıdının içine boşalttı. «Bazen bu oğlana fena bozuluyorum ha!.. Sahi yahu, kimse biliyor mu memlekette işi neymiş bunun?»

«Duyduğuma göre bir dükkânda çalışıyormuş,» dedi Jano, bardağını parmaklarının arasında evirip çevirerek. «Eddy söylediydi, bir Sudetland'lı Almanın manav dükkânında çalışıyormuş. Eddy, işgalden sonra da orda kalmasına şaştım doğrusu diyor. İşin aslı faslı şu galiba: işçilerinden birini vermeleri istenince Olin'i seçmişler, çünkü orda çalışanların hepsi Sudetland'lı Almanmış. Ama buna hiç kızmadığı ortada.»

«Beş para etmez sersemin biri,» dedi Kovanda, ustalıkla cıgarasını sararken. «Odamızda bir hazine saklamıyorsak ne olayım!»

Köşedeki masalardan birinde birisi yüksek sesle söyüp yumruğunu masaya vuruyordu.

Karel, «Anlaşılan biraz fazla kaçırdı,» diye içini çekti, ayağa kalktı. «Gideyim de dışarı çıkarayım şunu.»

Kovanda cıgarasından bir nefes çekip başını salladı. «Bazıları ne zaman duracaklarını bilmiyorlar,» dedi. «Kantinde bira diye sattıkları çirkeften sonra bu şarap cennet-

lik valla ama, yarı aç bir mideye de gitmez bu pek. Şaraptan önce mideyi şöyle birazcık yağlamak gerek. Bol baharlı bir domuz salamurası şöyle, ya da bir parça domuz kellesiyle paça, azıcık da ekmek yanında...» Birden kahkahayı bastı. «Hani Mirek'ten bir farkım kalmadı benim de, değil mi?» dedi.

Askerlerin masası gittikçe şenleniyordu. Hill ayağa kalkmış, bir ayağını yere vurup tempo tutarak iskemlesini yere vura vura şarkı söylüyordu. Ceketini çıkarmış, yeşil gömleğinin kollarını sıvamıştı; gömleğinin açık yakasından göğsünün kapkara, sık tüyleri görünüyordu. Tercüman terden sırılsıklam olmuştu. Birinin bir şakasına gülüyordu. Ağzı bir karış açık, iskemlesinin üstünde hop oturup hop kalkıyor, arada tiz çığlıklar atarak kahkahadan kırılıyordu. Çavuş Bent dazlak kafasını masa örtüsüne dayamış, uyuya kalmıştı. Onbaşı Mikliç, Bent'in parlak kafasına dolma kaleminden mürekkep bulaştırmıştı; koca koca mürekkep lekeleri derinin üstünde kurumaya başlamıştı. Onun yanında, çakı gibi ayık, sessiz ve mahzun gözlü, onbaşı Lipinski oturuyordu.

Olin iki yana yalpa vura vura askerlerin masasına yanaştı. Islak saçları alnına, ordan gözlerinin üstüne düşmüştü. Elinde boş şarap şişesi. Bir adım daha atsa yuvarlanacak gibiydi ama, masaya kadar varabildi, bir iskemle çekti, bitkin, çöktü iskemleye.

Yemekhanede curcuna dindi; bütün gözler köşedeki guruba çevrildi. İyice sarhoşlıyan Olin cebinden beyaz bir mendil çıkardı, kararsızca eğildi, uyuyan Bent'in kafasından mürekkep lekelerini silmeye koyuldu. Bir elini onbaşı Mikliç'in omuzuna dayamış —o da kafayı bulmuştu— özür dilercesine gülümsüyordu.

Bölük ciddî bir dikkatle izliyordu olayı. Bunun bir sonu gelir herhalde diye tetikteydiler. Mirek'le Kovanda ayağa kalktılar, mutfağa yanaştılar.

Askerler de susmuşlardı. Olin çavuşun başını silerken seyrettiler onu. Sonra o da başını masaya dayadı ve dayar dayamaz uyudu. Yemekhanede duyulan tek ses sarhoş Hill'in böğürtüleriyle ayak tepişleriydi. Sonunda o da sustu, şaşkın şaşkın etrafına bakınırken masada uyuyan Olin'i gördü. Bir an baktı, pek birşey anlamadan, sonra göğsünü kabarta kabarta bir adımda Olin'in iskemlesinin yanına vardı, tuttu iskemleyi kocaman, kıllı elleriyle, geriye kanırtıverdi. Olin sırt üstü yere yuvarlandı ama uyanmadı. Hill ağır adımlarla üzerine varıp yere serili gövdesine bir tekme indirdi. Sonra bölüğe dönüp haykırdı:

«Kompanie, wegtreten! Ihr ver fluchten Pollaken!» (Bölük dışarı! Ulan Allahın belâsı Polonyalılar!)

Yüzbaşı öyle bir ayağa fırladı ki o telâşta iskemlesi paldır küldür yere devrildi.

«Onbaşı Hill,» diye bağırdı, «Maul halten!» (Tut çeneni!) Lipinski ile Rohrbach'a dönerek, «Çıkarın bunu dışarı, los,» diye buyurdu.

Bölük hepbirden davrandı. Çocuklar hiç birşey söylemeden kapıya yöneldiler; sarhoş yoldaşlarını da alıp götürdüler. Askerlerin masasının yanından geçerken yüzbaşıya hiç bakmadılar bile. Oysa o kızgın kızgın masayı yumrukluyor, tiz sesiyle yerlerine dönmelerini emrediyordu. Kovanda ile Mirek Olin'i yüklenip salonun dışına taşıdılar. Yemekhane bir anda boşalıverdi; yalnız, sıkılgan bir sessizlik içinde masalarında oturan askerler kaldı. Sonra birden onlar da azgın azgın bağırışmaya başladılar.

Dışarda kışlanın üzerinde gökyüzü karanlık ve fırtınalıydı. Bölük asık yüzlü asık yüzlü içtima yerinden geçiyordu.

Jozef, anlayışlı bir sesle, «In vino veritas,» dedi. «Demek şimdi namussuz Polonyalılar olduk? Almanların en büyük hakaretidir bu. Kummer zahmet edip de o barıştan, adaletten filân dem vuran güzelim söylevini hiç hazırlamı-

yaydı daha iyiydi. Hill iki kelimede söyledi herşeyi. Namussuz tok sözlü hergele! Samimiyetin böylesine saygı duyulur.»

Yemekhaneden sarhoş çığlıkları geliyordu dalga dalga, gecenin içine.

Jano, «Şimdi de «Horst Wessel Lied» i söylüyorlar,» dedi. «O şarap saçılı masalarda işin sonunun buna varacağı belliydi. Sieg Heil!» (Yaşasın zafer!)

Kovanda ile Mirek, Olin'in ağırlığı altında soluksuzlanmışlardı.

«Bu hazine ne kadar çeker acaba dersin?» dedi Kovanda, kendi kendine söylenir gibi. «Memlekette domuzlar boğazlanırken yardım ederdim ben de. İki yüz elli - üç yüz kiloluk yarım domuzları taşırdım da banamısın demezdim. Bu acaba kaç kilo, merak ediyorum.»

Bu arada birisi yarım kalmış şişesini geride unuttuğunu hatırladı. «Yarım litre vardı yahu!» diye yakınarak geri dönmeye davrandı ama öbürleri bırakmadılar. Küfredip bağırarak, «Bırak Hill bitirsin onu da,» dediler. Karanlıkta yürürlerken, içerde bağıra çağıra Horst Wessel şarkısını söyleyenler hakkında duygularını dile getiriyorlardı. Kummer orda olsaydı, dediklerini Almancaya çevirmekte güçlük çekerdi, besbelli. İnsan duyduğu nefreti ve ezintiyi ve kinini dile getirmek isterse çok şey bulur. Sözlerine öyle anlam incelikleri katar bulaştırır ki, dünyanın en iyi çevirmeni olsa başa çıkamaz.

Gece karanlıktı; fakat tam o sırada soğuk rüzgâr karanlığı bir perde gibi yırttı, kuzeyde solgun, çopur ayın kuyusundan taşan ışık selini ortaya çıkardı. Karmakarışık bir bulut alayı göğü bir uçtan bir uca hızla geçiyordu; gökyüzü daha aydınlıktı şimdi. Derken biryerlerden boşalıp dört bir yönde ağır ağır yayılan yeni bir kara gölgenin altında yeniden kararda.

Jano, «O birkaç söz nasıl da hepimizi birleştirdi!» derken rüzgâr kelimeleri ağzından aldı götürdü. «Nasıl hep birden kalkıp bir arada yürüdük çıktık! Nasıl karşı geldik onlara!.. Hep böyle yapabilsek, bi yapabilsek! Bizi bölmelerine, aramıza ayrılık sokmalarına meydan vermemeliyiz. Hiç bir zaman! Aramızdan kimse çözülmez, bize hayınlık etmez, umarım...»

Birden gökyüzü yeniden karardı. Yerden bir kaç kadem yukardaydı sanki; insan elini uzatsa tutup aşağı çekebilecekmiş gibi.

«Aramızda öyle biri olursa eğer,» dedi zifiri, uğultulu karanlıkta bir ses, «ölümü hakketti demektir.»

Gitgide sertlenen hırçın rüzgârın önünde bu ses sanki bir yemin, bir anttı orda.

Sonra rüzgâr başlarının üzerindeki biçimsiz, karanlık kütleyi tepetaklak etti, götürdü göğün kayalıklarına çarptı. Karanlık yarıldı, savruldu, ve ıslık ıslığa, sımsıkı donmuş küçük dolu taneleri gibi kar yağmaya başladı.

Mirek'le Kovanda'nın omuzlarında sallanan Olin ağzında sarhoşça birşeyler geveliyordu.

∴

Bölük Saarbrücken'in ana caddesinde çalışıyordu. Caddenin adı: Adolf Hitlerstrasse. «Onun için kıymaya çevirmişler galiba burasını,» dedi Kovanda. Koyu renkte pürüzsüz parke taşlarıyla döşeli, ortasından iki tramvay yolu geçen geniş bir caddeydi. İki yanındaki evler temellerine kadar yıkılmıştı; bir yığın yıkıntının ortasında, orda burda ayakta kalmış acayip biçimde bir duvar, bir baca, eğri büğrü bir kiriş görünüyordu. Bu uçsuz bucaksız yıkıntı alanında bölük bir lâbirente düşmüş gibi ne yana gideceğini bilemedi. Askerlerin gözeti altında çalıştılar. Tepe tepe enkaz, döküntü kürediler; mahzenleri temizleyip içe-

ri dolan suları pompaladılar; hâlâ ayakta duran duvar parçalarını yıktılar, tuğlaları istif ettiler. Buldukları eşyaları götürüp bir kenara kodular: şapkalar, giysiler, çatal bıçak, kitaplar, paramparça olmuş, toza batmış tablolar, iskemleler... Yolun iki yanında yıkıntı alanlarının önüne tahta perde çekilmişti. Yüksek ve parlak tahtalara sinema afişleri yapıştırılmıştı: «Ich klage an», «Der zerbrochene Krug», «Jugend», «Die goldene Stadt», «Immensee». Bunların yanısıra da siyah harflerle yazılı kırmızı ilânlar: «Plündern wird mit dem Tode bestraft!» (Talanın cezası ölümdür!)

«Bulunan bütün eşya, özellikle değerli eşya, derhal görev başındaki askere verilecektir,» diye alayla tekrarladı Mirek, her gün bölüğe bir başka biçimde çevrilip bildirilen emri.

«Görev başındaki asker değerli eşyayı devralıp paketler, sonra memlekete ailesine yollar,» diye Jozef devam etti. «Evvelki gün Standa, Hill için postaneye otuz kiloluk bir sandık götürdü. Herif ne gönderiyordu dersiniz evine?»

«Evvelki gün mü? Dur bakıyım,» dedi Kovanda, hatırlamıya çalışarak. «Gümüş takımlar olmalıydı o, tabiî ya! Yolun karşısında o kocaman büfeyi çıkardıydık hani, lüküs bir otel mi varmış orda neymiş... Hill çekmeceleri bir bir kulübesine taşıdıydı. Bütün öğleden sonra oturdu saydı hepsini. Som gümüşten çatal bıçak. Üzerlerinde 'Hotel Deutschlandhaus' yazılı. Sevgili karısına göndermiştir herhalde. Bana gelince,» diye aptal aptal devam etti, «oralarda bir yerde birkaç havlu buldum. Boydan boya 'Stadt Saarbrücken' (Saar şehri) yazılıydı üzerlerinde. Bu bir suç sayılmaz, değil mi, ha? Benimkiler paçavraya döndü. Benim karıya da yazıp havlu istiyemem ya! Değil mi ama?»

Çocuklar birşey söylemeyince Kovanda kızdı. «Yani havluları götürüp Hill'e mi verseydim diyorsunuz?» diye kükredi. «Herif zaten iki düzüne aldı götürdü. Rohrbach da yepyeni çarşaflar aldı. Dükkândan daha yeni gelmiş, kurdeleleri bile çıkarılmamıştı.»

«Ne bağırıyorsun?» dedi Karel, elindeki ağır çekiçle bir tuğlayı yerinden sökmeyi yarıda bırakıp. «Seni suçlayan mı var? Ben de kıyak bir çakı buldum, nah işte cebimde duruyor.»

Az daha ötede sekiz kişi çalışmaya dalmıştı: «Lada Pluhar, Ruda, Gusta, Jiri, Bohuslav, Fritz, Vili ve Ferda Koçman. Yıkık bir evden ayakta kalmış tek duvarın temelini kazıp ortaya çıkarmışlar, demir kollarla duvarı kanırtıp devirmeye çalışıyorlardı. Duvar sallanmaya başladı, çocuklar da kollarıyla bastırıp abandılar üzerine. Duvar çatırdadı, arkada derin bir çukura devrildi; çukurun dibinde soğuktan aynaya dönmüş bir su birikintisi vardı. Duvarın ardında duran bir yığın döküntü de açıldı bu arada, bir dolabın cilâlı kapağı göründü.

Ferda hemen ileri atıldı, kazmasını kaldırdığı gibi dolabın kapağına indirdi; sonra parçalanan kapağı yolup açtı, dizleri üstüne çöktü, iki elini birden çekmecelere daldırdı. Çekmecelerin içine duvar yıkıntıları dolmuş olduğu için zordu çekip çıkarması.

Ferda sivil hayatta kasaptı. Mirek'ten de daha geniş omuzları vardı, üstelik ondan kuvvetliydi. Ota Voraç ve Eman'la bir odada kalıyordu. Onlar pek sevmezlerdi onu, saldırgan ve külhanbeyidir diye. Yumruk döğüşüne bayılırdı, bir de girişti mi hiç aman vermez, kimsenin gözünün yaşına bakmazdı. Daha geçende bir meyhanede kız yüzünden Alman askerleriyle kapışmıştı, adamlar kasaturalarını kullandıkları halde başa çıkamamışlardı onunla. İskemleleri kafalarında kırıp kırıp kapı dışarı etmişti hepsini. Sonra meyhanenin kapısını menteşelerinden söküp bırak-

mıştı oracıkta. Bölükte hiç dostu yoktu, olmasını da istemiyordu. Kışlada az görülürdü; her zaman bir iş için şehirde olurdu. Döşeğinin altında sakladığı sivil giysilerini giyip duvardan dışarı tırmanır, geceleri de giderdi şehre. Karel, Eman'dan, son üç hafta içinde Ferda'nın memlekete altı büyük paket yolladığını öğrenmişti. Herbiri bir başka postaneden yollanmış. Ne vardı paketlerin içinde? Eman omuzlarını silkmekle yetinmişti.

Ferda parçalanmış büfenin önünde dizlerinin üstündeydi. Kolları dirseklerine kadar çekmecelere gömülü, yüzü heyecandan yanıyor, sert sert soluk alıyordu. Ayağa kalktığı zaman elinde içi bölmeli bir gümüş kutu tutuyordu. Her bir bölmede yüzükler, gerdanlıklar, altın iğneler vardı.

Ferda kutunun içindekileri ceplerine doldururken çocuklar ona telâşla, korkuyla baktılar. O yine hemen yüzüstü uzandı, kollarını büfeye daldırdı.

«Allahını seversen aklını başına topla!» dedi Lada, ürkek ürkek çevresine bakınarak. «Ya görürlerse seni? Ne diye tehlikeyi göze alıyorsun?»

Ferda lâf dinlemiyordu. Yere diz çöktü, kazmasını büfenin tepesine amansızca indirdi. Büfe geri kaykıldı biraz. Çekmeceler yarıya kadar dışarı fırladı.

«Hay Allah, Hill geliyor! Ferda!» diye bağırdı Vili ve Ferda'yı geri çekmek için bacaklarına yapıştı. Fakat Ferda bir eliyle dolaba yapışmış bırakmıyordu. Vili'ye bir tekme indirdi; öbür eliyle gömleğinin içine bir keseyle bir altın dolmakalem tıkıştırdı; Vili bombanın açtığı çukura yuvarlandı, orda sırt üstü serildi kaldı..

Hill, ahşap gözetçi kulübesinden bütün sokağı görebiliyordu. Bir yığın tuğlanın üstünden aşıp çocukların olduğu yere koştu; Schwarz'la Rohrbach ardından seğirttiler. Bütün cadde boyunca çalışanlar küreklerinin, kazmalarının saplarına yaslanıp başlarını kaldırdılar, üç askerin

nereye ve niçin koştuklarını anlamadan baktılar. Tek gözü cam olan er Beckerle caddenin ortasından köşedeki telefon kulübesine koştu. Nitribit yolun karşısında yüksek bir moloz yığınının üstünde elini beline atmış, tabanca kılıfını çekiştiriyordu.

Korkunç bir öfkeyle koşan Hill yanık bir kirişe takılıp sendeledi, düştü, ama hemen kalktı. Üç adımda Ferda'nın yanındaydı. Top gibi düştü üzerine, iki eliyle birden boğazına sarıldı. Ferda da davrandı, dizlerinin üzerinde doğruldu. Hill boğazına yapışmış, bırakmıyordu. Ferda belki silkinip atabilirdi onu üzerinden ama Rohrbach geldi kabaralı postallarıyla ellerini tekmelemeye başladı; Schwarz da atılıp sırt üstü yere yuvarladı onu. Hill tabancasının kabzasını çocuğun şakağına indirdi o arada.

Kaputunun yakasından, ellerinden tutup caddeye doğru sürüklediler. Ferda'nın elleri kan içinde olmasına rağmen, ezilen sol elinin parmakları gümüş saplı bir tarağa yapışmış, hâlâ bırakmıyordu.

Beckerle telefon kulübesinden dönmeden polis arabası yetişmişti. İki polis kan revan içinde Ferda'yı arabaya sokmaya yardım ettiler. O kendini kıyasıya savunuyor, bırakmıyordu ceplerini arasınlar. Hill'in kolunu ısırdı, yeninin dikişlerini söktü.

Polis arabası çekip gittikten sonra moloz yığınlarının üstünde çocuklar dalgın gözlerle yere bakıp durdular.

«Weitermachen,» diye haykırdı Nitribit, «weitermachen!» (Devam edin!)

Jiri, elinde çekiç, bir tuğla yığınının yanına çömelmişti. «O altınları görünce aklını kaçırdı herhalde,» dedi, düşünceli düşünceli. «Ahmak herif! Sosis ya da pastırma filân olaydı orda hadi neyse, ama sen tut şimdi, altın için...»

«Ya,» dedi Bohuslav, bir sessizlikten sonra, «insan yakalanmıyacağını bilse...»

«... yani o zaman çalmaktan çekinmez miydin?» dedi Karel, yüzünü asıp. «Şimdi belli ettin tıynetini.»

«Ben onu demek istemedim ki!» diye Bohuslav kendini savundu. Yanakları al al oldu. «Kaldı ki, o kadar da bir suç değil yani. İnsan hoşuna giden ufak bir şeyi iç etse n'olur sanki? O çalmasa başkası çalacak nasıl olsa.»

«Bizim köyde,» dedi Kovanda, «Jacop Holy adında biri vardı, o da işte böyle düşünürdü. 'Ölüleri tabutlarının içinde mücevherlerle, süslü giysilerle filân donatmıya ne lüzum var? İnsan yaradanın huzuruna çıplak ve temiz çıkmalı,' derdi. Bizim şehirde olsun, komşu köylerde olsun, ne zaman bir cenaze çıksa gider tabutların kapakları çivilenmeden ölülere bakardı. Sonra da geceleyin kilisenin avlusunda açar tabutları, yüzük filân ne varsa alır, ölülerin ceplerini karıştırırdı. Kaç yıl verdiler unuttum şimdi.»

«O başka, bu başka,» dedi Bohuslav. «Memlekette Almanlar yüzünden her birşeyini yitiren adamları düşünün. Almanlar neleri aldılar götürdüler! Bir kere de onlardan bir şey alınsa n'olur sanki?»

Karel başını salladı. «Her birşeylerini yitirenlere birşeyler göndermek istiyorsan bana haber ver, ben yardım ederim sana birşeyler çalmana. Memnunlukla.»

Jiri yolun aşağı yanına bakarak elini cebine daldırdı. «Gözünüzü dört açın çocuklar,» dedi, «ben biraz resim çekmek istiyorum. Dikkat edin Nitribit enselemesin.»

Öbürleri gözcü dururken Jiri yıkıntıların üzerinden geçip yandaki yolda yarı dökük bir eve girdi. Orda karmakarışık duvar yıkıntılarının arasına çömeldi, bir hafta önce bir Fransız tıramvaycıdan satın aldığı Laykasını işletmeye koyuldu.

Resmi çekilecek çok şey vardı: ön cephesi tıpkı bir karton kutunun kapağı gibi yırtılmış üç katlı bir yapının birinci kat duvarında mavi duvar kâğıdı üstünde Führer'in

resmi asılıydı. Parke döşeme zemin kata doğru satranç tahtası gibi çökmüştü. İkinci katta, kırmızı duvar kâğıtlı bir odanın anahtarı kapının üstündeydi hâlâ. Yerde bir metre eninde yıkılmamış bir döşeme parçası üzerinde bir dikiş makinesi duruyordu. Üçüncü kat odalarında yataklar vardı. Evin damı bir okul kasketinin kırık siperliği gibi boşluğa kaykılmıştı. Bu yapının yanında tek katlı, içi boş bir villa vardı. Ona birşey olmamışa benziyordu ama, içerde duvarlar kol kalınlığında boydan boya çatlamıştı. Pencerelerin çerçeveleri yoktu; kapılar yerlerinden çıkmıştı. Yerler hep moloz. Herşey, alçak bulutlarla kaplı akca gökyüzünden bir durup bir yağan ipincecik kar tabakasıyla örtülüydü.

Az sonra Hill döndü, gözetçi kulübesine girdi. İçerde sobada iyi bir ateş yanıyordu. Yeniden çıktığında sıcaktan yanakları kızarmıştı. Titreye titreye kaputunun düğmelerini ilikledi, ellerini ceplerine soktu, çevresine bakındı.

Yolun aşağısında hararetle tartışmaya dalmış çavuş Bent'le Rohrbach'ı gördü. Yolun aşağı ucunda onbaşı Mikliç tahtaperdelerin dibinde ayaklarını yere vura vura, gelip geçen kızlarla çene çalıyordu. Bölük yüz elli metrelik bir kesimde yolun iki yanındaki yıkıntıları temizlemekteydi. Ahşap kulübenin az ötesinde bir mahzenin önünde çalışanlardan beş kişi kürekle sokağa kömür çıkarıyor, beş kişi de kömürü, arkasında yedeği olan bir kamyona doldurmuyordu. Jozef, Olin ve Jano bunların arasındaydılar.

Hill bacaklarını iki yana açmış, gözleriyle dört bir yanı tarıyordu. Jozef'in küreğinin sapına yaslandığını, sonra bir çöp yığınını eşeleyip eğildiğini, yerden birşey alıp cebine koyduğunu gördü.

Hemen gözlerini kısarak sinsi adımlarla mahzene doğru yürüdü.

Jozef, Hill'in koca pençesini omuzunda duyar duymaz

döndü. Hill'in kurnaz gözleri tüylü kaşlarının altında ona dikilmişti. Sağ avucunu açıp ileri uzattı.

«Ver bakalım,» dedi, soğuk bir sesle. «Aber schnell, los, los!» (Ama çabuk, hadi!)

Jozef hiç birşey anlamamış gibi baktı ona. «Maalesef anlıyamadım,» dedi, masum mavi gözleriyle gözlüklerinin üstünden Hill'i süzerek.

Hill onun kaputunun yakasından kavradı, «O masum bakışlarınla uyutamazsın beni, akıllım,» dedi. «Göster bakalım ceplerini, hadi çabuk, yoksa koparırım kulaklarını! Und guck nicht so blöd, du Rindvieh!» (Ne bakıyorsun öyle aval aval, öküz!)

Çocuklar moloz yığınları üstünden o yana baktılar. Bent'le Rohrbach konuşmayı kestiler, dönüp Hill'e baktılar onlar da.

Jozef anladı en sonunda. Özür dilercesine gülümseyip cebinden ufak bir şişe çıkardı. Hill hemen kaptı şişeyi, üzerinde ne yazdığını okumaya uğraştı. Epey sürdü bu. Yüzü kızarıyordu gitgide, derken şaşaladı, ne yapacağını bilemedi, fırlattı attı şişeyi tuğlaların üzerine; ellerini ceplerine daldırdı, sırtını döndü Jozef'e. Gerisin geri kulübesine gitti.

Caddenin öbür yanında olanları seyreden Kovanda birden ellerini ağzına boru yapıp Hill'in ardından, «Weiss!» diye seslendi.

Hill ansızın durdu, taş kesildi. Avurtları seğiriyordu. Gözleri de kısıldı, parmakları ceplerinin astarını yırtarcasına tırmaladı. Ama dönüp bakmadı. Kulübesine varınca kapıyı bir tekmede açtı, içeri girdi, sonra yeniden çarptı kapattı kapıyı.

Jozef yolun öbür yanında duran Kovanda'ya bir göz attı, sonra kırılan şişeye baktı. «Yazık,» dedi, üzüntüyle, «iyi öksürük şurubuydu. Göğsüme iyi gelecekti.»

«Zararı yok, ben burda üç tane daha buldum,» diye

Jano mahzenin içinden ona seslendi. «Eczane miymiş neymiş burası, biraz da gulükoz var. Kapağında, 'Zinde kılar, güçlendirir,' yazıyor. Bu reçeteyi Wehrmacht'a (Alman Ordusuna) yazmalı, iyi gelirdi.»

Saat on ikiden sonra bir kamyon, sıcak lâhana çorbası getirdi. Çocuklar molozların üstünde tahtalardan ateş yaktılar, ısındılar.

Öğleden sonra Hill aralarından on kişiyi alıp üç sokak ötede bir başka yere çalışmaya götürdü. Karel ile Jano da bu on kişi arasındaydı.

Bel kemiği kırılmış üç katlı bir apartıman yolun üzerine doğru sarkmış kalmıştı gittikleri yerde. Devrildi devrilecek. İşçiler kirişlerle, kalaslarla payanda kurup yapıyı ayakta tutmaya çabalıyorlar, son anda bir hastayı ölümden kurtarmaya uğraşırcasına, duvarlarını çelik çemberlerle birbirine tutturuyorlardı.

Yoldan geçen tramvay bir köşede ürkek ve sessiz kalakalmıştı. Saarbrücken belediye meclisi üyelerinin baş derdiydi bu da.

Harap yapıda Hollandalı işçiler çalışıyordu. Ustabaşılarının adı: Rijk. Hill onları bırakıp gittikten sonra yaşlı ustabaşı geldi çocuklarla el sıkıştı ve kırık dökük Almancasıyla birşeyler söyledi onlara:

«Kameraden Tschechen, ich Polier, Arbeit langsam, Deutschland kaputt, nichts essen, nichts sclafen, Tschechoslowakei-Neederlanden Kameraden.» (Yoldaş Çekler, ben ustabaşı, çalışmak yavaş, Almanya bitti, yok yemek, yok uyku, Çekoslavak-Hollanda yoldaş.)

İçerde odalardan birinde Jano bir kitaplık buldu. Tıp kitaplarının, romanların sayfalarını karıştırmaya daldı, bir saat kadar kaldı orda.

Deri ciltli kalın bir kitabın tozlarını silkeledi, «İşte buldum ödünç alıp da geri vermeyeceğim kitabı,» dedi.

Romain Rolland'ın Jean Christophe romanının ilk sayfalarını çevirdi, dikkatle.

Sokakta Karel parmaklarını ağzına sokup bir ıslık öttürdü: «Jano çabuk ol, kamyon geldi.»

Jano kitabı bırakıp bir acele aşağı koştu. Koca bir kamyon dolusu kiriş gelmişti. Çocuklar kirişleri yola indirdiler, kamyon çekti gitti.

Jano başını kaldırdı, kırçıl bir erkek kedi gibi damda tünediği yerde saçakların üstünden aşağısını süzen Rijk'e baktı. Orda dört kişi damı söküyordu. Tek bir kiremit bile kalmamıştı damda; çatı kirişlerinin üstü ince bir buz tabakasıyla kaplıydı. İşçiler keser ve çengellerle kirişleri parçalayıp koparıyorlardı.

«Polisler wohin?» (Nereye?) diye bağırdı Jano, Rijk anlasın diye kirişleri işaret ederek.

İhtiyar, ağızlığını bir eliyle ağzının köşesine sokuşturdu, öbür elini Jano'ya salladı. «Hier,» (Buraya) diye bağırdı, yukarısını gösterip. «Dach machen, zum teufel.» (Şeytana çatı yapıyoruz.)

«Gut,» (İyi) dedi başını salladı Jano. Sonra öbürlerine döndü, «Çocuklar, kirişleri dama çıkarmamız gerekiyor,» dedi.

Kirişleri sarmal merdivenden çıkarıp orda dam altında istif ettiler. Hollandalı, damı sökme işini nerdiyse bitirmişti.

Jano en son kirişi yerden almak için eğilirken Karel'in bir çığlık attığını işitti, o anda herşey karardı, kulakları birden hiç birşey işitmez oldu; dizlerinin üstüne çöktü, kepi başından kaydı kucağına düştü, kendi de yavaşça sırt döndü, başının arkasıyla elleri yolun toprağına çarptı. Çatlayan kafatasından kan sızdı. Pürüzsüz yolun üstünde yıldız biçiminde bir kan birikintisi belirdi.

Rijk ağızlığıyla cıgarasını bir yana fırlatıp merdivenlerden aşağı koşarken kendi dilinde yakına yakına birşey-

ler söylüyordu. Bir acele sokağa vardığında Karel Jano'nun yanında diz çökmüş, kan içinde kalan başını kucağına almış, kaputunun yakasını çözüyordu. Rijk endişeyle kaskatı kesildi ama hemen fırladı, uzun adımlarla köşedeki telefon kulübesine gitti.

Beş dakika sonra cankurtaran geldi. O gelene kadar Jano serili kaldı yolun üstünde. Kendinde değildi. Bir sürü biçare Çek ve Hollandalı çevresini sarmıştı. Rijk hıçkıra hıçkıra ağlıyor, gözlerinin yaşını kepine siliyordu. Damdan düşüp Jano'nun kafasını kıran bir metre boyunda demirden çatı çıtası hâlâ elinde duruyordu. Karel'le Fera Jano'yu kucaklayıp cankurtaran arabasının açık kapısına getirdiler, orda Jano kendine geldi, birşey anlamıyan gözlerle bakındı çevresine.

«Ne oldu?» diye sordu, bitkin bir sesle. Sonra kaputuna, pantolonuna bulaşan kanları gördü. Cankurtarana kendi başına bindi, sedyenin yanındaki koltuğa çöktü. Karel kepini ardından atarak kapıyı çarptı. «Schnell, schnell!» diye bağırdı, hiç acele etmeden motoru çalıştırınaya uğraşan şoföre. Cankurtaran hademesi şoförün yanındaki yere iliştı.

Motor çalışmaya başlayınca şoför iyilikle gülümsedi, ve «Nicht so schlimm,» dedi (O kadar kötü değil.) El frenini bıraktı. Araba hareket etti. O ana kadar gözlerini Jano'dan hiç ayırmayan Rijk kepini salladı ardından. Bir yandan göz yaşlarını siliyordu.

Cankurtaran arabasının içi bir hoşça ılıktı. Jano deri koltukta arkasına yaslandı ama az sonra başını öne eğmek zorunda kaldı, çünkü ensesinde kanın yakasından içeri akıp indiğini duyuyordu. Hademe omuzunun üstünden arkasına baktı, aradaki camdan neşeyle gülümsedi ona. Şoför tek eliyle kendine bir cıgara yaktı, ve köşeyi dönerlerken kornasını öttürdü. Cankurtaran arabası şehrin kalabalık so-

kaklarında, motorun yumuşak homurtusu ardında dikkatle, tedbirle yol alıyordu.

Saarbrücken Genel Hastanesinin kapısında şoför arabadan inerek kapıcıyla konuşmaya gitti. Kapının ağzında epey konuştular; hattâ bir şaka varmış gibi güldüler de. Sonra şoför yerine döndü, motoru işletmeden önce hastanede yer olmadığını bildirmek için cam bölmenin ardından Jano'ya bir işaret çaktı.

Cankurtaran arabası Vorbach'daki hastaneye yarım saatte ancak varabildi. Yolda Jano epey kan kaybetti. Kan yakasından aşağı akıyor, gömleğini ıslak ıslak göğsüne, sırtına yapıştırıyordu. İlkin mendille silmeye kalktı kanı, sonra avucunun içi ve elinin tersiyle; elini de pantolonuna silip temizliyordu. Bir yeri filân acımıyordu ama çok uykusu kelmişti. Gözlerinin önündeki «Rauchen verboten» ihtarına aldırmadı, titrek parmaklarıyla bir cıgara yaktı.

Hastanenin koridorlarında yerler ve duvarlar baştan aşağı beyaz çini kaplıydı. Dört bir yanda kolalı beyaz başlıklarıyla rahibeler gidip geliyordu. Cankurtaran hademesinin koluna dayanarak koridorlarda yürüdü Jano. Üzerinde «sargı odası» yazılı bir kapının önünde hademe cıgarasının sonunu yere attı, kapıyı çaldı. Yaşlı bir rahibe karşıladı onları. Tel çerçeveli gözlükleri ardında baykuş gibi gözleri vardı. Jano'nun yarasını bildik bir bakışla inceledi. Kadının önüne ittiği iskemleye çöktü Jano, gözlerini yumdu. Kulakları çınlıyordu. Rahibeyle hademe arasında konuşulanlardan tek tük birşeyler seçebildi.

Rahibe güçlü, erkeksi bir sesle, azarlar gibi adamı, «Yarasını niçin sarmadınız?» diye soruyordu. Hademe tutsaklar hakkında birşeyler diyecek oldu ama rahibe insan insandır deyip sözünü kesti onun. Hademeye budala ve eşek dedi, bu arada. Sonra da kapı dışarı etti, üstelik müdüre şikâyet edeceğini söyledi. Bundan sonra Louis adında bir erkek hastabakıcı belirdi. Uzun boylu, iri kemikli

bir gençti; ağzının kenarından siyah ve yuvarlak bir Fransız cıgarası sarkıyordu. Çok geniş bir usturayı bel kemerine sürtüp biledikten sonra Jano'nun saçlarını kazıdı.

Yukarda ameliyathanede soydular onu, masaya yatırdılar. Güzel yüzlü bir sivil hemşire ağzına lâstikten bir maske dayadı, «Yirmiye kadar say,» dedi, «derin nefes al.»

Ameliyat masasının başında, küçük altın çerçeveli gözlüklü genç bir doktor duruyordu. Jano'nun yüzüne dikkatle baktı.

«Dokuz... on,» diye saydı Jano, güçlükle. Gitgide artan motor gürültüleriyle dolu karanlık bir kuyuya yuvarlanıyordu. «On yedi, on sekiz...»

«Prag'lı mısın?» diye sordu doktor ama Jano'da gözlerini açacak güç kalmamıştı.

«Nonononо,» diye birşeyler geveledi ağzında. Yumruklarını sıktı.

«Prag çok güzel şehirdir,» diyordu doktor, çok, çok uzaklarda bir yerden. Jano, taa uzakta kımıldayıp duran doktora duyurabilmek için var gücünü toplayıp haykırdı:

«Kahrolsun Faşist saldırganlar!»

Üç kere Almanca tekrarladı bu sözü. Kendini tam kaybetmeden önce, hemşirenin de, doktorun da yüksek sesle güldüklerini farketmeye ancak vakit buldu.

⁂

Üç gün ateşler içinde yattı. Kan kaybından güçsüz düşmüştü, hemen hep uyuyordu. Yemek zamanları uyandırıyorlar da çocuk gibi elle veriyorlardı yemeğini. Korkunç kâbuslar görüyor, birileri hep onu boğmaya çalışıyor, o güçsüzlüğünden kendini savunamıyordu. Fransızca, Almanca anlaşılmaz birşeyler söyleyip bağırıyor, Çekçe annesini çağırıyordu. Ne zaman uyansa, yarasını diken genç

doktoru yatağının kenarında oturur görüyordu. Bir talih eseri, anestezi altında kendinden geçmeden hemen önce şöyle bir görebildiği doktorun yüzünü hatırlıyordu.

Bir gece ateşler içinde, tir tir titriyerek uyandı. Doktor bir hapla bir bardak su uzattı ona, sonra yine yanına oturdu. Dikkatle yüzüne baktı. Altın çerçeveli gözlükleri yarı aydınlıkta parlıyordu.

«Ateşin geçiyor,» dedi. «Yarın daha iyi olacaksın. Talihin varmış.»

Jano battaniyenin altında hiç kımıldamıyor, uyuşuk halinden sıyrılmaya çabalıyordu. Epey bir zaman sonra, «Siz Alman mısınız, doktor bey?» diye fısıldayabildi.

Doktor gülümsedi. «Bir önemi var mı?» dedi. «Ben doktorum.»

«Ve de Alman mısınız?»

Soru doktorun hoşuna gitmişe benziyordu. «Ellerini battaniyenin altında tut, burası geceleri soğuk olur,» dedi Jano'ya. «Ben Lorraine'liyim, eğer bu sana birşey diyorsa.»

«Umduğumdan çok fazla,» dedi Jano.

«Çok dikkatsizsin ve fazla güveniyorsun, delikanlı,» dedi doktor. Jano'nun yüzüne güler gibiydi. «Bu zamanda, bu ülkede pek geçerli değil bunlar.»

Jano dosdoğru adamın gözlerinin içine baktı. «Biliyor musunuz,» dedi, «sizi o gün ameliyathanede ilk gördüğümde sanki yıllardır tanıyormuşum gibi geldi bana. İnanabileceğim, güvenebileceğim birisiyle karşılaştığım zaman bana hep olur bu.»

«Nasıl yani?» diye gülümseyerek sordu doktor.

Jano da sırıttı. «Belki de sadece bir doktor olarak... eğer siz öyle tercih ederseniz. Söyleyin bana, doktor bey, Fransızca konuşsak daha iyi değil mi sizin için?»

«Sen Fransızca biliyor musun?»

«Lise bitirmede Fransızcadan imtihana girmiştim. Bakıyım ne kadar oluyor... evet, üç yıl önce.»

«Biz Almancadan vazgeçmiyelim,» dedi doktor, çabucak. «Çevrede kimse olmasa bile... dikkati üzerimize çekmeyelim daha iyi.» Ayağa kalktı, iskemleyi masanın yanında yerine koydu. «Ayağa kalktığın zaman,» dedi, «seni evime çağıracağım. Burda hastanede otururum ben. Orda seninle rahat rahat konuşuruz.»

Jano gülümsedi. «İyi geceler, doktor bey,» dedi. «Hastalarınızla hep böyle meşgul olur musunuz siz?»

Doktor kapıda durdu. «Görevimi her zaman doğru dürüst yerine getirmeye çalışırım,» dedi. «Fakat seninle başkalarından çok ilgilendiğimi saklamıyacağım. Bunun da bir nedeni var. Şimdiye kadar hiç bir hastam ameliyat masasında 'Kahrolsun Faşist saldırganlar!' diye bağırmamıştı. Hadi iyi geceler.»

Pazar günü öğleden sonra bölüğün yarısı Jano'yu görmeye geldi. Çocuklar boş yataklara uzandılar, masanın üstüne çıkıp oturdular, hemşirenin biri gelip onları azarlıyana kadar konuştular da konuştular.

Kapı kadının ardından kapanır kapanmaz, Kovanda, «Sen bekle!» dedi. «Arkadaşımız ölüm döşeğinde yatacak, biz burda ahrazlar gibi sus pus duracaz, öyle mi? Onu mu bekliyorlar bizden? Oysa bizim işimiz ne? Bu dikensiz gül bahçesi hayatı yenibaştan sevdirmek değil mi ona, ha? Öğlen yemeğinde Olin'e dediğim gibi. Olin, dedim ona, hasta arkadaşını görmeye gelmiyor musun sen? dedim. Ne hasta arkadaşı? dedi. Ben de söyledim ona. Jano yahu, dedim, o işte! Elini salladı geçti. Ben de dedim ki ona, bak buraya dedim, sen orda kafan delinmiş yatıyor olsaydın Jano herkesten önce gelir görürdü seni, dedim. Çok zaman piçin tekisin sen ya, yine de öyle yapardı o, dedim.»

Kapı usulca vuruldu ve Hollandalılar bir bir içeri girdiler. En başta gelen Rijk bıyıklarını dikkatle taramıştı;

ağzında yepyeni bir cıgara ağızlığı vardı. Jano'nun elini sıkarken alnı ter içinde kaldı. Bozuk Almancası bu kez hemen hiç anlaşılır gibi değildi.

«Ich oben Dach, verflucht Balken berunter, Himmelfix! Kopf kaputt du, ih weinen, Kamerad, mein Sohn!» dedi. (Ben dam yukarda, çıta aşağıda, Tanrım, kırdı senin kafa, ben ağlar, yoldaş, evlât benim). Jano'nun alnından öptü.

Kovanda da bir başka Hollandalıyı heyecanla kucakladı, sırtını sıvazladı. «Hani nerde ya tahta pabuçların, dostum?» dedi, şaşmış gibi. «Cıgaralardan ne haber? Var mı?»

Rijk, Jano'ya Rotterdam hava akınlarında ölen oğlunu anlattı. Konuştukça yanaklarından aşağı yaşlar akıyor, ikide bir mendilini çıkarıp yüzünü kuruluyordu. «Knabe schön,» diye devam etti. «Alt wie du. Drieundzwanzig. Bomben kaputt, alles weg. Haus, Sohn, alles weg. Deutschland muss kaputt, wenn Gott ist. Muss!» (Çocuk güzel, senin yaşta, Yirmi üç, bomba güm, yok bir şey, ev, oğul, tüm. Ezmeli Almanya, Tanrı var, evet? Ezmeli Almanya!)

Gitmeden önce bir paket siyah Hollanda tütünü ile bir kutu Hollanda sütünü zorla Jano'nun eline tutuşturdu; ve Jano, bir kere daha, o demir çıtayı elinden düşürdüğü için onu bağışladığını yemin billâh bildirmeden içi rahat etmedi.

Çocuklar da gitmek için ayaklandılar. Ama vedalaşıp ayrılmaları uzun sürdü.

«Ana caddeyi düzeltme işini tamamladık,» dedi Mirek. «Şimdi bütün şehre küçük işçi komandoları gönderiyorlar. Yıkıntıların orda çok az adam kaldı.»

Kovanda Jano'ya biraz babaca öğüt vermeyi gerekli gördü.

«Burdan çıkmak için hiç acele etme,» dedi. «Bekle. Savaş bitene kadar bir daha eline bu fırsat geçmez. Sonra,

çıkınca, aklını kaybetmiş gibi numara yapacaksın. Valla benim başıma böyle bir kaza gelse öyle bir deli numarası yapardım, öyle bir deli numarası yapardım, doktorları deli ederdim. Başım ağrıyor, baş dönmeleri filân oluyor gibi birşeyler demelisin. En iyisi, içtimada yüzbaşının önünde kendini yüzüstü yere atacaksın, saçını başını yolacaksın. Ha, bir de ağzın köpürecek, kuduz köpek gibi. Hay Allah, ulan, iyi rol yaparsan memlekete bile yollarlar seni! Bir düşün, bak! Değil mi öyle?»

Ama Mirek o fikirde değildi. Duyduğuna göre Alman doktorları bu gibi hastaların kafalarını açıp, nöbetlerin nedenlerini araştırıyorlarmış dedi. «Değmez zahmete,» diye kestirip attı.

Kovanda gücendi. «Doktorlar hele şu senin kelleni bir açsalar,» dedi, «orda beyin yerine bulacakları şey kimbilir nasıl akıllarını başlarından alırdı... Eh, n'apalım, sen yap istediğini,» dedi Jano'ya. «Bu günlerde de her bir sıpa bu ihtiyarı aptal yerine koyuyor.»

Jano sırt üstü uzanmış, ellerini gazlı bezle sarılı başının altında kenetlemişti. «Beni memlekete gönderip başından atmak mı istiyorsun yoksa,» dedi, usulca gülümsiyerek. «Oysa bir kere alıştım ben senin bu hallerine, sen olmadan nasıl yaşarım? Hayır, hep birden gideceğiz memlekete. Orda mutlu olamam ben. Aklım sizde kalır, ben orda rahat ederken siz n'apıyorsunuz diye meraklanır dururum.»

Kovanda başını eğip dikkatle süzdü Jano'yu. Sonra gözlerini yere indirdi, sol ayağını hafifçe demir karyolanın ayağına vurdu. «Hadi gidelim artık, çocuklar,» dedi az sonra, kepini başına geçirip. «Bir daha Pazara yine geliriz,» diye Jano'ya bakıp utangaç utangaç gülümsedi. «Yani, o zamana kadar hayatta kalırsan tabiî.»

Karel o sırada geri geldi. Yatağın başucundaki masanın üstüne bir Çek gazetesine sarılı dörtköşe bir paket bı-

raktı. «Bak sana ne getirdim?» dedi. «Az kalsın eve geri götürecektim. Kafan yarılmadan az önce alıp baktığın kitap.»

Akşam yemeğinden sonra doktor kısa bir ziyaret için odaya uğradı. Yatağın yanına oturdu ve o girince Jano'nun okumayı bırakıp bir kenara koyduğu kitabı aldı.

«Okumasını seviyorsan sana bazı kitaplar verebilirim, ödünç,» dedi. «Almanca ya da Fransızca. Ayağa kalkar kalkmaz göreceksin, küçük bir kitaplığım var, hiç de fena değildir.»

Yatağın başucundaki lâmbayı söndürdü, karartma perdesini çekerek pencereyi açtı. «Çok güzel bir gece,» dedi. «Pencereyi kapatmamı istediğin zaman söyle, olmaz mı?»

Yarı karanlık odaya hemen serin, temiz hava doldu.

İkisi de sessizliği bozmadılar. Jano sırtüstü yatıyordu; battaniyeyi çenesinin altına kadar çekmiş, kollarını iki yanına serbestçe bırakmıştı. Gitgide koyulaşan karanlıkta doktoru seyrediyordu. Beyaz hastane giysileriyle bir tenis oyuncusunu andırıyordu doktor. Ayrıca Jozef'i de hatırlatıyordu ona; belki altın çerçeveli gözlüklerden ötürü. Ama Jozef'in gözlükleri çerçevesizdi; ve biraz daha sert ve soğuk. Aşağı yukarı kendi boyunda, ince uzun bir adamdı doktor. Sarı saçları yüksek alnından geri taranmış, fırçayla yatırılmıştı. Ağzı düz, dudakları ince ve sıkıydı. Azıcık kavisli bir burnun altında biraz ileri fırlak bıyıkları vardı. Şimdi iskemlesinde arkaya yaslanmış, elleri dizlerinin arasında kenetli, gözlerini pencereye dikmiş oturuyordu. Uzun bir zaman öyle sessiz kaldılar. Dışarda gece daha da karardı, içeri taptaze kokan hava doldu. Sonunda doktor ayağa kalktı, pencereyi kapattı, ama karartma perdesini örtmedi. Jano'nun yatağına gelip yanına oturdu.

«Kendini anlat bana biraz,» dedi. Bunu öyle sade bir

biçimde, doğruca söyledi ki, Jano sanki ne zamandır bu soruyu bekleyip duruyormuş gibi hemen konuşmaya başladı.

Yaşadığı şehir sınıra yakındı. On iki bin nüfus, bir şeker fabrikası, kereste atölyesi, bir tarım makinaları fabrikası, büyük lokomotif depoları, okullar, ırmak, parke kaldırımlar, ve iyiliksever, barışçıl bir halk... Şehrin civar köylerinde kaba saba, mağrur rençberler yaşardı. Arazi masa üstü gibi dümdüzdü. Verimli çavdar, patates, şeker pancarı tarlaları vardı. Jano'nun gittiği ortaokul iki ana caddenin birleştiği yerde ufak bir parkın içindeydi. Öğretmenlerde bir kibir, kasılma. «Bilirsiniz, o ufak taşra şehirlerinin havasını siz de.» Halk sakin, kendi halinde bir hayat yaşıyordu. Anî çalkanmalar, buhranlar olmazdı pek. Yoksul halk dış mahallerden birinde, yeni kışla yapıldıktan sonra garnizonun bırakıp gittiği basık, ahşap kulübelerde otururdu.

Jano oldukça iyi bir öğrenciydi. Dersleriyle pek uğraşmaz, kaçınılmaz bir baş belâsı gözüyle bakardı onlara. Onun tutkusu musiki idi. Altı yaşından beri piyano çalıyordu; ırmağın kenarındaki eski musiki okulunda öğretmenin dikkatli gözeti altında çalışıp kısa zamanda bütün diğer, öğrencileri geride bırakmıştı. Özel ders almaya başladı. On altı yaşında Konservatuvar giriş imtihanını kazandı ama ailesinin geliri musiki okumasına yetmedi. Babası tarım makinaları yapan fabrikada işçiydi; yövmiyesi fena değildi, hattâ 1927'de üç aylık taksitle ödenmek üzere ipotekle küçük bir ev de yapmıştı ama, bugüne kadar ana borcun ancak yarısını ödeyebilmişti daha. Evin bir zemin katı, bir de çatı katı vardı. Bahçesinin uzunluğu yirmi beş metre, eni dokuz metreydi. On iki ağaç vardı bahçede: bir elma ağacı, bir çakaleriği, bir ceviz; gerisi hep kayısı ve armut. Ufak arka avluda köpekleri, köpek kulübesi. Evin pencereleri ırmağa ve onun gerisindeki koruya bakı-

yordu. Korular vardı dört bir yanda. Irmaktan yürüyerek iki saatlik yolda, korunun içinden sınır geçiyordu.

Ya peki işgal? Ahali kendi şehirlerinin işgale uğrıyacağını düşünde görse inanmazdı. Oysa tersi oldu, şehir işgal edildi. Belli başlı neden de, her bir yöne yayılan demiryollarına hâkim önemli bir kavşak noktası olmasıydı.

Şehir işgal olununca halk şaşkınlık ve yeis içinde sokaklarda ağlaşıp dolaşmaya koyulmuştu. Çok geçmeden, Çek bağımsızlığının ölümüne yas tutan bir cenaze alayı gibi, işgale uğramayan komşu köylere akın başladı. El arabaları, çocuk arabaları, sepetler, bavullar ve çaresizlik... Ve gözyaşları.

Derken çelik miğferleri ve tanklarıyla Almanlar geldiler. Yukarda, gökyüzünde, korkunç uçakları şehrin damlarının hemen üzerinde dişlerini gösterdi.

İlk yaptıkları iş, Yahudileri, yani taa ne zamandan beri göğüslerini kabarta kabarta Alman milletinden olduklarını ilân edenleri, şehirden sürmek oldu.

Şehrin bir ucunda, işgal bölgesi dışında kalan bir tarlada topladılar hepsini. On gün bekletildiler orda. Bir yanda Alman, öbür yanda Çek birlikleri başlarında nöbetçi durdu. Ne şehre geri dönmelerine, ne de kolu kanadı koparılmış mutsuz cumhuriyetin başka yerlerine gitmelerine müsaade edildi.

Orda açıkta, ya da hendeklerin içinde, sürüylen dolap, masa, iskemle, halı ve yataklarıyla on gün kamp hayatı yaşadılar. Ekimin ortasıydı ve durmadan yağmur yağıyordu. Masaların altına serili yataklarında, ıpıslak örtülerine, battaniyelerine sarınıp uzandılar. Yağmurdan sakınmak için başlarını sokacakları ufacık dam parçası bile yoktu. Yahudilerin, çoğu da hâli vakti yerinde insanlardı. Şehirde yoksul Yahudi hiç yoktu. Çoğunluk bakkal —Silberschütz, Goldschmied, Kunz, Apte, Schlüber, Wagner, Weinberger, Helfgott, Vielgut, Politzer— kürkçü, kumaş-

çı, şarapçı, bisiklet satıcısı. Bir antikacı ile bir de deri ve kösele tüccarı vardı. İhtiyar Berl gümüş kaplamalı kafesi içinde kanaryasını da yanında getirmişti. Kuş da, dâva ve kili olan Berl de fazla yaşamadılar. Berl, çamurun içine getirip koduğu eski usûl karyolasında, ıslak yorganlara, paltolara sarılı öldü. Almanlar bırakmadılar yüz adım ötede, işgal bölgesi içindeki mezarlığa gömülsün; yolun kenarında, derinliği yarım metreyi bulmayan sığ bir çukur kazdılar, oraya gömdüler onu. Tarlada bir de çocuk doğdu. Yağmur altında, soğukta; sırılsıklam yatak örtüleri içinde. Onun da ufacık ölüsünü ihtiyar Berl'in yanına gömdüler. On gün geçti de ancak ondan sonra, Yahudilerin yeni sınırın ötesinde kalan Cumhuriyet topraklarına geçmelerine izin çıktı.

Jano'nun babası komünistti.

Oğlu hiç bir zaman siyasete yakın bir ilgi duymamıştı. Hayatta onun amacı musiki idi. On yedi yaşında beste yapmaya başlamış, kuartet için ufak parçalar, piyano ve flüt için bir minuet, küçük orkestra için hafif parçalar ve «Irınak» adında bir bale suiti bestelemişti. Sonra tek perdelik bir opera üzerinde çalışmaya başladı. Jano hiç durmadan araştırma, deneme yapar, bestelerini kompozisyon teorisi üzerinde bildiklerini denetlemeye yarıyan önemsiz bir çaba olarak görürdü. Her bir fırsatta kendini eleştirir, yaptıklarını beğenmezdi; ölçüleri çok sıkıydı. Fakat kendini musikiye öyle vermişti ki, babasının bütün dikkatini üzerinde toplayan olayların hemen hiç farkına varmıyordu. Babasının, ağırlığı altında ezildiği, hayatını tükettiği işe uzaktan yakından hiç bir ilgi duymuyordu; duyması gerekebileceğini de hiç düşünmüyordu. Kıta kanardı ve ailesinin çektiği para sıkıntısını olağan karşılardı. Bütün varlığıyla sadece kendini ve musikiyi düşünüyordu. Dikkati ufak sevinçler ve ufak kederler üzerineydi: bir gençlik aşkı, bir yıldızları bol gece, delikanlıca özlemler, yata-

ğını taşmış akan ırmak... Ona öyle geliyordu ki, duygun kulakları ve gözlerinin duyup gördüğüne yüreğini bir verse, dünyada anlamıyacağı birşey yoktu. Eşyanın gerçek değeri ve anlamından çok biçimler ve renkler ilgilendiriyor, coşturuyordu onu.

Gelgelelim, seferberlikten hemen önceki olaylar ve Münih Anlaşması Jano'yu, yaratıcı ilgilerinin öyle kesinlikle belirleyip sınırladığı fildişi kulesinden ansızın çekip çıkarıverdi. Parlak güneş altında yeniden görmeye başlayan bir kör gibi bakındı çevresine. Kendi çaresizliğinin farkına vardığı için o günlerde herşeyde babasından medet umar oldu. Babası, sorunları, kendi siyasî inançlarının ona sağladığı avantajlı açıdan görüyor ve onun yardımıyla geleceğe temkinle bakıyordu. Jano için yepyeni bir dünyaydı bu. Yeni yeni algılara hevesle bağrını açtı. O dağdağalı günlerde yer alan çeşitli olayları zekâsının mihenk taşına vurdu, ondan önce babasının ilgi duyup inançla bağlandığı öğretiyi o da kabul etti. Ruhuyla, bedeniyle coşturdu o fikir onu. Fikrin açık seçikliği, kararsızlıktan arınmışlığı ile kendi musiki dünyası arasında yakınlıklar buldu. Ve Alman işgali üzerine ailesi şehirden ayrılmak zorunda kalıp Prag'a yerleştikten hemen sonra, hiç düşünmeden, babasının yanında gizli yeraltı çalışmalarına katıldı. Hayatında ilk kez musikiyi unuttu, parti hücresinde çalışmanın hummasına kaptırdı kendini. Yine de ama, ve bir başka açıdan şimdi, musikiye yakındı: gözleri, parmakları ve kulağı, o güne dek herbir duygusunu etkileyen renklerden çok daha başkalarının büyüsüne kapılmıştı.

Jano parasız olduğu için okula gidemiyordu. Babası büyük bir silâh fabrikasında iş bulmuştu; 1941'de tutuklandı, Almanya'da bir hapishaneden öbürüne sürüklenip durduktan sonra Buchenwald toplama kampına atıldı. Şimdi oradaydı. Jano demiryollarında çalışmaya başlamıştı. İlkin cer atölyesinde, sonra lokomotif deposunda kömür-

cü olarak çalıştı. Heydrich'in öldürülmesi ve onu izleyen misillemeler sonucu hücresi dağılıp kayıplara karıştığı sırada tutuklanmaktan kıl payı kurtulmuştu. Partiyle ilişkisini kaybetmiş, yeniden ilişki kurmaya vakit bulamadan onu «Totaleinsatz» (Genel Seferberlik) a almışlardı. Annesi, o Almanya'ya gitmeden tam bir ay önce ölmüştü.

Hastane odası karanlıktı. Sade, pencerenin az daha aydınlık dörtgeninden yatağının üstüne donuk, kararsız bir ışık süzülüyordu.

Doktor ayağa kalktı, pencereye gidip karartma perdesini örttü. Yine konuşmadan döndü kapıya geldi, ışığı yaktı. Çıplak ampulden saçılan ışık altında iki adam birbirlerine baktılar. Gözlerinde tam bir güven ve sevgi ifadesi okunuyordu. Aralarındaki ilişki hiç bir yanlış anlamaya ya da sahte mahcubiyete yer bırakmayacak kadar içten ve yakın olanların bakışıydı bu.

«Gute Nacht, Hans,» (İyi geceler) dedi doktor sadece, hafiften gülümseyerek. «Schlaf gut.» (İyi uyu.) Ve ışığı söndürdü.

Jano'nun ince, sarsak bacaklarıyla yataktan inip yere bastığı ve güç belâ pencereyle kapı arasında iki kere gidip geldiği gün, boş yataklardan birine yeni bir hasta yerleşti. Gaston Drawert adında bir Fransız. Ufak tefek, esmer bir adamdı. Saarbrücken'in dökümhanesinde bir parça maden cürufu gelmiş baldırına, dizkapağının hemen arkasında, az aşağıya saplanmıştı. Onu tekerlekli sedye üzerinde ameliyathaneden doğruca odaya getirdiler. Bacağı kalın sargılar içindeydi. Kendine geldiği zaman acıdan dudaklarını ısırdı, güçlü kuvvetli, nasırlı parmaklarıyla yapıştığı çarşafı paraladı. Acısı diner gibi olunca konuşmaya başladı. Baktı ne söylese Jano anlıyor, dünyalar onun oldu. Savaş-

tan önce, dediğine göre, denizcilik ve askerlik yapmış. Hemen bütün dünyayı gezmiş; Fas'ta, Cezayir'de, Madagaskar'da ve Hindiçini'de hizmet görmüş. Tanımadığı Avusturalya limanı yokmuş. Sabahtan akşama kadar, ordan geceyarısına kadar, konuştu da konuştu; koskocaman bir paketi andıran bacağını durup durup bir yerden kaldırdı, öbür yana kodu. Cıva gibi bir adamdı, öyle canlı. Esnek, cıvıl cıvıl. Öyle de genç görünüyordu, kırk yaşında demezdiniz.

«Ömrümde bir gün hasta olmadım ben,» dedi, gizlice içtiği cigarasının dumanını battaniyenin altından dışarı savurarak. «Böyle uzun boylu yatakta kalmaya alışık değilim. Şu bacağımı keserlerse öldürürüm kendimi! Öyle uzun boylu bir yerde duramam ben, yavaş hareket etmesini de bilmiyorum. Zaten ondan gittim denizci olduydum ya! Burda duramam, açık havaya çıkmalıyım, yoksa boğulacam valla!»

Fransa hakkında, Gaston'un o kadar gezip dolaştığı dünya hakkında konuştular. Birkaç gün içinde Jano Fransızcasını, üç yıl önce kendisini sınava çeken Fransızca öğretmeninden de belki daha çok ilerletmişti.

«Biz Fransızlar,» dedi Gaston, «sömürge milletlerine iyi efendi oluruz. Neşeliyizdir, hayatı severiz. Herkes bu dünyadan hakkını alsın, yeter bize.»

Gaston kızardı. «Ha, sen bakma öğretmenlere,» dedi. «Onlar kendilerine ne öğretildiyse onu tekrarlar dururlar. Hep eski şarkı. Mecburlar n'apsınlar, zavallılar! Ama gerçeğe gelince... nedir gerçek? Bir İngiliz ve bir Fransız gerçeği vardır, bir Alman gerçeği vardır, senin de vardır bir gerçeğin. Hangisi üzerine on frank bahse girersin? Eğer aklın varsa boş verir hepsine, gider bir şişe âlâ Fransız şarabı alırsın kendine. Şarapta gerçek var derler. Derler ya, her şarapta değil. Yalnız yoksul halkın içtiği şarapta var o gerçek. Zaten, canım, sömürge siyaseti, ister Fran-

sızın olsun, ister İngilizin, ister Amerikalının, pis iş aslında. Eğer demin ters birşey dediysem özür dilerim.»

Beş gün sonra Gaston'un ateşi fena yükseldi. Yeniden sessizleşti, içine kapandı. Hiç kımıldamadan uzandığı yerde ateşten kıpkızıl olmuş gözlerini tavana dikmiş bakıyordu. Onu avutmak için elinden geleni yapan Jano'ya hiç yüz vermedi.

«Aklım hep o bacakta,» diyordu, çatlak dudaklarının arasından, kısık bir fısıltıyla, «eğer kaybedersem onu öldürecem kendimi.»

Jano hızla iyileşiyordu. Artık bütün gün odanın içinde dolaşacak, zavallı biçare Gaston'a bakacak kadar iyi olmuştu. Arada hastanenin bahçesinde kısa gezmelere çıkıyor, birkaç günlüğüne tatile giden doktor dönsün diye sabırsızlanıyordu.

Ateşler içinde yatan Gaston sayıklamıya başlamıştı. Kocaman çocuksu gözleri, sıskası çıkmış, tıraşı uzamış yüzünde pek bir ürkek parıldıyordu. Sayıklamadığı zamanlar ürkek bir sesle fısıldardı: «Kesmeyecekler, değil mi, ha? Aman sakın! Şu ateş bi dinsin iyi olacam yine, olurum, değil mi?»

Doktor tatilden dönünce Jano'yu evine çağırdı. Hastanenin uzak bir köşesinde, üç odalı bir dairede oturuyordu. Odalar aydınlık ve havadar, sade döşeliydi; pencereler, alacakaranlıkta mavi mavi parıldayan tozsu hafif karla kaplı hastane bahçesine bakıyordu. Ufak bir holden ilk girdikleri odada çelik borulu eşya, köşede pencerenin altında bir divan, iskemleler ve ufak bir orta masası vardı. Bütün bir duvar yüksek kitaplıklarla kaplıydı.

Jano camekân ardında sıralanan kitapların önünde durdu, Knut Hamsun, Bernard Shaw, Anatole France, Sigfrid Undset, Pirandello, Thomas Mann ve Romain Rolland'ın deri ve bez ciltli kitaplarını gözden geçirdi.

Birşey sorar gibi bir baktı doktora. «Bunlardan bazı-

ları burda olmamalı,» dedi. «Yasak listesindedir bunlar bu ülkede.»

Doktor gülümsedi. «Parti üyesi olarak benim de yapabileceğim bazı şeyler var,» dedi, yumuşak bir sesle.

«Partide misiniz siz?»

«Garip mi buldun?»

«Öyle, gerçekten. Zorla mı soktular sizi?»

Doktor beyaz pantolonunun cebinden bir anahtar çıkardı, gitti pencerenin yanında duran bir meşe dolabın kapağını açtı. Orda da kitaplar vardı: Heinrich Heine, Kipling, Sully-Prudhomme. «Kimse zorlamadı beni,» dedi az sonra, «ben kendim istedim. Pişman da değilim.»

Jano anlamayan gözlerle bakıyordu. «Maalesef anlıyamıyorum,» dedi. «Lütfen açıklar mısınız...»

Doktor pencereden bahçeye bakıyordu. «Belki birgün ben söylemeden anlarsın,» dedi, dümdüz bir sesle.

Yandaki odada bir masa, masanın üstünde bir radyo, dört tane alçak, rahat koltuk ve bir de siyah, kuyruklu piyano vardı.

Jano birden durdu, güzelim piyanoya hayranlıkla baktı. Sıkıla sıkıla yanaşıp tabureye oturdu. Parmaklarını tuşlara değdirdi hafifce. Sonra azıcık bastırınca piyanonun telleri saf, ipek gibi titreşimli bir akord çıkardı; loş odada uzun bir süre, gitgide sönerek, hiç sonu gelmeyecekmişcesine dalgalandı durdu sesler. Bir başka akord daha düştü sessizliğe, o daha bitmeden, başkaları sökün etti. Arada billur çıngırtıları Jano'nun parmakları gibi hızla çakıp geçen, yumuşacık yayılan bir ezgiye bas notlar eşlik ediyordu.

Doktor koltuklardan birine gitti, yavaşça oturdu. Sonra kalktı, masaya gidip cam kül tablalarından birini aldı, döndü yerine. Oturdu, bir cıgara yaktı.

Jano gözlerini yummuş, sargılı başı az öne eğik, çalmaya devam ediyordu. Usta parmakları siyah - beyaz tuş-

lar üzerinde şaşılacak bir güç ve kararlılıkla koşuyor, sonra birden Beethoven'in Ayışığı sonatının içli notaları üzerinde durakalıyordu. Doktor koltukta arkasına yaslandı. İki parmağı arasında yanıp tükenmeye yüztutan cıgarayı unutmuştu.

Pencereden içeri dolan ayışığı piyanonun kara cilâlı sırtında yumuşacık yumuşacık parıldıyordu. Dakikalar musikinin akışına karıştı ve bir güz yelinin kaldırıp götürdüğü bürümcek ibrişimleri gibi sürüklendi gitti.

Sonunda sessizlik dolunca odanın içine, ikisi de sessizliği bozmaya cesaret edemediler. Sonra doktor kalktı ışığı yaktı. Jano şaşkın gözlerle çevresine bakındı ve hayretle, on beş gün önce yarasına bakan yaşlı rahibeyi iskemlelerden birinde oturur gördü.

«Karartma perdelerini çekin,» dedi rahibe, kalın sesiyle, Fransızca. Başındaki geniş, kolalı başlığı düzeltti. Ayağa kalktı. «Hans piyano çalarken n'olur beni yine çağırın,» dedi doktora, gülümseyerek. «Tabiî aranızda konuşacaklarınızı işitmemde bir sakınca yoksa.» Doktorun omuzuna yaslanarak ağır ağır kapıya yürüdü. Kapı ağzında durdu, «Yarın sabah Drawert'i ameliyat edecek misiniz?» diye sordu.

Doktor başını sallayıp omuz silkti. «Yok başka çaresi,» dedi.

Hemşire düşünceli düşünceli önüne bakıyordu. «Zavallı, acıyorum ona çok,» dedi. Derin bir iç geçirdi, başlığını düzeltti yine. «Eh, n'apalım, hadi iyi geceler,» dedi ve birden gitti.

Doktor holden dönene kadar Jano piyanonun yanında ayakta kaldı. Sonra ona koşup sordu: «Gaston'un bacağını kesecek misiniz?»

Doktor başını öne eğdi. «Hayatını kurtarmak için kesmemiz lâzım.»

Jano iskemleye çöktü kaldı. «Bu onun sonu demektir,»

dedi, umutsuzca. «Yapmayın bunu ona. Yok mu başka çaresi?»

Doktor Jano'nun karşısındaki iskemleye oturdu ve bir cıgara yaktı. «Sabaha daha vakit var ama,» dedi, biraz dalgın, «sanmıyorum bir mucize olsun. Doktorların hiçbirini suçlamak istemem. Bana kalırsa bir hafta öncesi kurtarılabilirdi bacağı.»

«Niçin tatile gittiniz o halde?»

Doktor gülümsedi. «Benim için Drawert de öbür vakalar gibi bir vaka,» dedi. «Her ne kadar Dr. Müller bir mütehassıstan çok iyi bir parti üyesi ise de, ben sırtımı döner dönmez hastanede işler durmuyor herhalde, değil mi? Bazı vakalarda en iyi mütehassıs dahi çaresiz kalır.»

«Gaston biliyor mu?»

«Hayır. Bilmemesi daha iyi. Bana sorarsan, bu zamanda insanın bacağını kaybetmesi başına gelebilecek felâketlerin en büyüğü değildir. Baksana her gün yüz binlerce adam, hasta değilken, birşey değilken, üstelik sebebini de bilmeden, hayatını kaybediyor. Tabiî insan hayatına değer vermiyorum demek değil bu. Tam tersi, ondan değerli, ondan güzel birşey yok bu dünyada.»

Jano düşünceye dalmıştı. «Biliyor musunuz,» dedi, sonunda, «yarın bir kolumu kaybetsem n'olurum diye düşünmeye çalışıyorum... bir daha hiç piyano çalamasam... Bilmem, valla, ondan sonra yaşamaya güç kalır mı bende...»

İskemlesine oturan doktor dikkatle Jano'nun yüzüne baktı. «Biz doktorlar böyle vakalarla çok karşılaşırız,» dedi. «İnsanlar zannettiklerinden çok daha dayanıklıdırlar, onu da biliriz. İnsan bazı şeylere hiç dayanamıyacağını sanır ilkin, ama bir de birşey oldu mu, bir olayla yüzyüze geldi mi, acı ve ıstırap yüceltir onu ve insan ancak o zaman sahiden insan olur. Gaston için sen hiç üzülme.»

«Öyle ama, onun gibi gezip tozmuş bir adam için öm-

rünün sonuna dek koltuk değnekleriyle sekip dolaşmak pek acı birşey olsa gerek.»

«Evet ama, yaşıyacak! Eskisinden bir farkı olmıyacak ki! Çevresi biraz daralmış olsa ne farkeder? Savaş insanların kafalarını kötürüm ederek çok daha büyük yıkıntıya yol açıyor. O durumda koltuk değnekleri de faydasız üstelik. Hattâ, daha da kötüsü, bütün bir topluluğa, baştan aşağı bir millete bazen, miras kalabiliyor o türlüsü.»

«Siz daha hangi milletten olduğunuzu söylemediniz bana,» dedi Jano, yumuşak bir sesle, koltuğun içinden. «Parti üyesi olduğunuzu söylüyorsunuz ama Alman değilsiniz siz.»

Doktor ellerini dizinin üstünde kenetledi. Düşünceli bir sesle, «Ben Fransızım,» dedi. «Fransız olmamla da övünürüm. Utandığım zamanlar olmadı değil ya, başka. Ne demek istediğimi anlıyorsun herhalde: Münih, Daladier, anlaşmalar...» İşi oluruna bırakınışcasına elini salladı. «Yine de, ordumuzun bıraktığı yerden işi götürmek, karınca kaderince de olsa, nasip oldu bana. Nazilere karşı, elimde bir silâhla... Birbirimize sen desek daha iyi olmaz mı?» diye sordu, biraz duraladıktan sonra, Jano'nun elini sıkarak.

Jano sıkıldı, parmaklarını oynattı. «Merak ediyorum bana niçin bu kadar güveniyorsunuz?» dedi. «Beni tanımıyorsunuz, ben de sizi tanımıyorum...»

Doktorun yüzünde yine o belirsiz, düşünceli gülümseme dolaştı. «Niçin birbirimize yalan söyliyelim? Koca bir yıl gerekmez iki insanın birbirini tanıması için. Bazen de yıllar boyu tanışırlar da yine de, namusluysalar eğer, birbirlerini tanıdıklarını söyliyemezler.» Ayağa kalktı, radyonun başına gitti. «Ben senin hakkında yanılmış olabileceğimi sanmıyorum. İlk ateşin düştüğünde sen de buna benzer birşey söylemiştin, hatırlıyor musun?»

Radyo biraz parazit yaptı, sonra Almanca konuşan spikerin sesi duyuldu.

«Stalingrad'ın kahraman savunucusu General Von Paulus, Wehrmacht'ın feld-Mareşali ilân edilmiştir.»

«Stalingrad cephesinde birkaç haftadır düşman saldırılarına karşı kahramanca döğüşmekte olan kuvvetlerimiz dün de düşmanın bütün saldırılarını geri püskürtmüşlerdir. Böylelikle gerek kumandanlık, ve gerekse birlikler, Alman savaşçı ruhunun yeni ve şanlı bir örneğini daha vermişlerdir. Kapalı alanda kuşatılan, Feld-Mareşal von Paulus'un kendi kumandası altındaki güney savaş gurubu, NKVD binasında yılmadan savaşmaktadır. Şehrin kuzey kesiminde İkinci Kolordu Komutanı General Strecker emrinde savaşan savunma birlikleri traktör fabrikasının batısına yönelen bir saldırıyı püskürtmüşlerdir.»

Jano heyecanla ellerini oğuşturdu. «Yani bu demek ki,» dedi, «durum kritik olmaktan da öte. Yoksa Führer böyle ona buna feld-mareşal bastonu dağıtmazdı, değil mi?»

Doktor radyonun düğmesini çevirerek spikerin cümlesini yarıda kesti. «Şimdi bu Wehrmacht'ın canına okuyacaktır. Ve umarım cephe gerisine de ağır bir darbe olur,» dedi. Parmaklarını saçlarının arasından geçirdi. «Sen gitsen bir baksan Gaston ne yapıyor,» diye ekledi sonra. «Kendi başına bırakmamalı onu.»

Odalarında ışık yanıyordu ve Gaston uyanıktı. Jano'yu gülümseyerek selâmladı.

«Bacağım acımıyor artık,» dedi mutlu bir bakışla. Elinin tersini alnına değdirdi. «Alnım da dün akşamdan daha serin.»

Jano Gaston'un yatağının kenarına oturdu.

«Bana sorarsan o bacağın hiç olmasa daha iyi,» dedi, sahte bir uçarılıkla. «Senin yaşında adama iki bacak ne gerek? Yaşın ilerliyor, artık bir yere yerleşmeyi düşün-

menin zamanıdır. Bu savaş ilelebet sürecek değil elbet. Sen de öyle ordan oraya dolaşacak değilsin ömrünün sonuna kadar. Bir ailen olmalı.»

Gaston gülümsedi. «Bir kız arkadaşım var,» dedi, kısık bir sesle. «On beş yıldır tanışırız. Tam kararımı vermiştim onunla evlenmeye, savaş patladı. Babasıyla oğlan kardeşi savaşta öldüler, şimdi St. Nazaire yakınında bir yerde yalnız yaşıyor. Beni bekliyor.» Utangaç utangaç gözlerini kuruladı. «Ah, seviyorum tabiî onu,» diye devam etti, «ama benim için gemiler ve ufkun ötesinde gökyüzü herşeyden önce gelir, o da bunu biliyor. Belki savaştan sonra, artık denize çıkamıyacak hale gelirsem eğer, belki o zaman...»

«Savaş daha çok uzamıyacak,» dedi Jano, kesinlikle. «Almanlar Rusya'da köteği yiyorlar. Yakında evlerimize gideceğiz.»

Gaston malızun malızun başını salladı. «Almanya tek bir yenilgiyle dize gelmeyecek kadar güçlüdür. Ben sanmıyorum yakında evlerimize gideceğimizi. Biliyor musun nedir tuhaf olan,» diye devam etti, «ben hiç bir zaman bir yerde oturamazdım, hep sabırsızlanırdım bir yerden kalkıyım başka bir yere gideyim diye, ama şimdi anasını özleyen salak bir çocuk gibi özledim Fransa'yı. Belki de bizi burda tutsak gibi tutuyorlar, ondan.»

Ertesi sabah Gaston'u yine sargılarını değiştirmeye götürdüler, sonra ordan alıp doğru ameliyataneye soktular. Dizinin bir karış üstünden kestiler bacağını. Odasına götürüldükten epey sonra kendine geldi. Çok uzak bir yerden dönmüş gibi boş gözlerle çevresine bakındı. Az sonra dirseğinin üzerine dayanıp kalktı, battaniyeleri açtı, ve büyümüş gözlerle, sağ bacağından arta kalan kısacık kütüğe baktı. Aval aval baktı, uzun bir süre. Sonunda bıraktı kendini, yattı yine; ellerini yüzüne kapayıp hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

O gün Jano'yla tek kelime konuşmadı. Hiç kımıldamadan sırt üstü yattığı yerde gözlerini tavana dikmiş bakıyor, aralıksız gözyaşları damla damla yastığına akıyordu.

Jano boşuna uğraştı Gaston'un hayata karşı ilgisini yeniden uyandırmaya, onu umutsuzluğun, ataletin çukurundan çıkarmaya.

«Hani senin gibi bir adam, dünyayı gezmiş, görmüş geçirmiş birisi,» diyordu, «daha ilk darbede böyle pes mi diyecekti? Bacağını aldılar, hayatını kurtardılar. Kaybettiğinle kazandığın arasındaki farkı göremiyor musun? Farzet bir başkasının başına geldi bu kaza, meselâ benim başıma geldi... N'apalım yani? Fransa'yı özledim demiyor muydun? İşte şimdi buldun fırsatı. Eve gidebilirsin. Hem sonra kimbilir, acaba memlekete gitmek bizlere nasip olacak mı? Ama sen kurtardın paçayı, ona bak. Sonunda senin Suzanne'la evleneceksin işte. On beş yıl ondan kaçıp durduktan sonra şimdi evlenir, oturur bağında üzüm yetiştirirsin. Bacağın olmasa da olur, göreceksin. Sonra Suzanne seviyor seni, gerçekten seviyor. Gerçek sevgi, öyle bir bacak eksikmiş, değilmiş aldırır mı hiç? Söyle bana neyin var? Neden bu kadar korkaksın, be adam?»

Gaston karşılık vermedi. İnadına yüzünü duvara döndü, sessiz sessiz, umutsuz, ağlamayı sürdürdü.

Ertesi gün çocuklar yine geldiler. Jano Gaston'un durumunu onlara anlatınca biraz daha ağırbaşlı oldular.

Mirek, kıpkırmızı olmuş gözlerini silerek, «Bugünlerde sahici madenciler olduk,» dedi. «Gözlerime hep kum, curuf doldu. Otomatik çekiçlerle, matkaplarla kayaları oyuyoruz. Aslında fena iş değil ama ilk başlarda o havalı matkaplardan kulaklarımız hiç birşey işitmez oldu. Kollarımız da o hale geldi, sanki çekip çıkarmışlar eklemlerinden.»

Karel hiç konuşmadan Jano'nun yatağına oturdu, hoş-

görüyle gülümsedi. «Seni kuyunun dibine gönderip orda yüzüstü çalıştırmalılar ki, ekmeğini alın teriyle kazanmak neymiş göresin,» dedi.

«Schwarzenberg'de çalışıyoruz,» dedi Jozef de. «İlkin delikleri açıyoruz, sonra dinamiti sokuyoruz içeri, biraz çamur tıkıyorum, o iş bittikten sonra uzun çubuklarla hepsini iyice bastırıp sıkıştırıyoruz. Ustabaşı geliyor, kasıla kasıla, telleri bataryaya bağlıyor, ellerimizde küçük kırmızı bayraklarla caddeye çıkıp gelen gidene sallıyoruz.»

Mirek içini çekti. «Her bir patlamadan evvel düşünüyorum: olduğu gibi Almanya'yı öyle havaya uçurmak ne iyi olurdu! Paff! Valla, çocuklar, o işi görecek bir delik nasıl açılır birisi bana gösterse hemen gönüllü yazılırdım, ve de parmaklarım bitene kadar uğraşır dururdum!»

O sırada doktor hızla odaya girdi. Jano'nun ziyaretçileri olduğunu görünce şaşırır gibi oldu. «Hans, biraz gelebilir misin?» dedi ve çıktı odadan.

Jano elinden geldiği kadar hızla giyindi. «Bekleyin beni burda,» dedi çocuklara.

Doktoru, dairesinde, radyonun yanında gözleri parıl parıl buldu. «Der kampf um Stalingrad ist zu Ende,» (Stalingrad savaşı sona erdi) diyordu tam o sırada spikerin sesi. «Von Paulus teslim oldu.»

Sakin bir Alman sesi konuşmaya devam etti. Bir Nazi spikeri değildi bu; küstah değildi öyle. Jano sorar gibi baktı doktora. «Evet,» dedi o da, gülümseyerek. «Moskova radyosu.»

Uzun bir süre kaldılar radyonun başında. Sonra karşılıklı koltuklara oturdular. Gülümsüyorlardı. Jano duramadı yerinde, ayağa fırladı, pencereyle kapı arasında gidip gelmeye başladı. Habire titreyen ellerini oğuşturuyordu.

Doktor keyifle seyrediyordu onu. Moskova'nın verdiği haberi tekrarladı: üç ay süren saldırı süresinde Ruslar

yüz on iki Alman tümenini dağıtmışlardı. Almanlar 7000 tank, 4000 uçak, 17000 top kaybetmişler, 300.000 tutsak vermişlerdi. Rusya harekâtı Almanya'ya yüz binlerce ölüye malolmuştu.

Jano doktorun koltuğunun yanında durdu.

«Biz de burda kıçımızın üstünde oturmuş bekliyoruz, başkaları gelsin kurtarsın bizi,» diye bağırdı. «Hiç birşey yok mu bizim de yapacağımız? Şu deli saçması savaşı daha çabuk sona erdirmeye yarayacak birşey yapamaz mıyız?»

Doktor güldü. «Herkes kendi yolunda çok şey yapabilir,» dedi. «Elimiz kolumuz bağlı olmadıkça hiç değilse kendimizi savunur, yumruk sallarız.»

«Evet ama nasıl?» diye sordu Jano, sabırsızca. «Nerden başlıyacağız?»

Kapı kısa kısa üç kere çalındı. Doktor önce saate, sonra Jano'ya baktı. Acele etmeden ayağa kalktı, hole gitti. Az sonra yanında uzun boylu, geniş omuzlu bir adamla geldi. Adamın üstünde eskimiş bir mavi palto vardı. Boynuna atkı sarmış, ayaklarına ağır postallar giymişti. Başındaki yağlı kasketinin siperliği kırıktı.

«Hans,» dedi doktor, Jano'yu göstererek. «Bu da Hans,» dedi sonra, kasketli adamı Jano'ya gösterip. «Hans Krapke, Boswau ve Knauer fabrikasında dinamit ekibi ustabaşısı. Birbirinizi tanımanızı istiyorum.»

Krapke, Jano'nun uzattığı eli sıkıca kavradı, sonra partal kasketini çıkardı bir iskemlenin üstüne attı.

«Doktor sizden sözetmişti bana,» dedi, otururken. «Nasılsınız?»

Jano gülümsedi. «Doktora bakılırsa çok iyiyim. Doğru mu söylüyor dersiniz?»

«Muhakkak,» dedi Krapke. Neşeyle sırıttı. «Ganz bestimmt.» (Mutlaka.)

«Sen gelmeden Stalingrad'ı konuşuyorduk,» dedi dok-

tor, ve Krapke'ye bir cıgara uzattı. «Jano, burda elimiz kolumuz bağlı oturup, Ruslar Nazilerin işini bitirsin diye beklemenin doğru olmadığını söylüyor. İnsan kendine düşeni yapmalı diyor. Öyle dememiş miydin, Hans?»

Jano meraklı gözlerle Krapke'ye, sonra da doktora baktı. İkisi de onu süzüyorlardı. Ciddiydiler. Krapke tebeşir akı, sağlam dişlerini göstererek güldü birden.

«Öyle mi dedin sahiden,» diye sordu.

Jano kaşlarını çattı. «Evet, dedim,» dedi, «istersen git ihbar et beni.»

Bu sözler öbür iki adamı güldürünce Jano büsbütün suratını astı.

«Ne var gülecek, anlamıyorum?» dedi, kızgın bir sesle. «Niçin bunun sözünü ettiğinizi de anlamadım.»

Doktor derhal ciddileşti. «Afedersin,» dedi, «yüzüne gülmek istemedim. Krapke de seni ihbar edecek değil, meraklanma. O da bizden, anladın mı? Onun için öyle konuştum. Yani, eğer yardımcı olmak istiyorsan, Krapke'yle konuşacaksın.»

Koltukta oturan adam yine dişlerini parıldatıp güldü. «Yardımcıya ihtiyacımız var tabiî,» dedi. «Naziler ve Hitler'den nefret eden herkese bağrımız açık. Ne biçim bir yardımın dokunabilir bize diyorsun?»

Jano sıkıldı, kızardı. «Valla, bilmem, ne olursa,» dedi, kararsızca. «Yani, sizin ne düşündüğünüzü bilmiyorum. Silâhımız yok. Bir bu çıplak ellerimiz var işte. Eğer onlar işinize yararsa, koşa koşa geliriz yardıma.»

«Silâh mı?» diye Krapke düşünceli düşünceli mırıldandı. «Bak ona çok ihtiyacımız var şu sıra. Silâhımız yok değil ama, çok az. Bize silâh bulmakta yardım edebilir misiniz acaba?»

Jano bir an ne diyeceğini bilemedi. «Valla ne diyeceğimi şaşırdım şimdi,» dedi. «Ama galiba haklısınız. İşin

doğrusu bu. Ama, nerden silâh bulabilirim size bilemiyorum.»

Krapke gözlerini ondan ayırmıyordu. «Bölükte on beş asker var,» dedi.

Jano başını bir o yana, bir bu yana çevirerek astı suratını, düşündü. Sonra Krapke'ye baktı.

«Sanırım bu işi hallederiz,» dedi.

Krapke elini uzatıp konuştu: «Teşekkür ederim demiyeceğim size.»

Jano birden arkadaşlarının odada kendisini beklediklerini hatırlıyarak dışarı fırladı.

Onlar da gitmek için ayaklanmışlardı.

«Şimdi tıynetini belli ettin işte,» diye homurdandı Mirek. «Dostların seni ziyarete gelmiş, sen çekip gidiyorsun Nazilerle, oldu mu bu?»

Jano uyuyan Gaston'a bir göz attı. «Çocuklar,» dedi, «Stalingrad savaşı sona erdi. Almanlar hapı yuttular.»

Karel bir ıslık öttürüp, az sakalı uzamış çenesini sıvazladı. «Hay Tanrım, ne talih!» dedi. «Alman radyosu mu bildirdi?»

«Hayır, daha değil. Herhalde bir iki gün beklerler onlar. Moskova'dan dinledim.»

Jozef dudaklarını büküp kaşlarını kaldırdı: «İyi haber. Ama biz burda daha Batılı Müttefikleri beklemek zorundayız. Yoksa şimdi bütün savaş değişecek mi diyorsun? Yani Ruslar saldırıya geçip Berlin'e varırlar mı dersin? Füüf! Ne yol ama!»

«Bana kalırsa öyle olacak diyorum ben,» dedi Jano.

«İnancın sana yardımcı olsun,» diye kitaptan tekrarladı Jozef, kepini başına geçirerek.

Mirek habere çok şaşmış, bir an dili tutulmuştu. Aklını başına toplayınca, «Yaşasın!» dedi. «Namussuz savaşta Almanlar ilk kez yeniliyorlar.»

«İkinci kez,» diye Jano düzeltti onu. «İlki Moskova'-

«İkinci kez,» diye Jona düzeltti onu. «İlki Moskova'-daydı.»

«Peki Führer nasıl bildirecek bunu halka?» diye kendi kendine merakla sordu Mirek, Jozef'in ardından kapıdan çıkarken. «Oysa Stalingrad'ın düşeceğini vaadetmişti onlara.»

«Düştü de,» dedi Jano. Karel'in elinden tutup içeri çekti. «Lütfen yarın Kovanda'yı bana yolla, ya da kendin gelmeye çalış,» diye kulağına fısıldadı. «Şimdi birşey söyliyemem,» diye de ekledi, başıyla Mirek'i ve Jozef'i gösterip.

Karel anlamış gibi bir göz kırptı.

Jano arkadaşlarını dış kapıya kadar geçirdi.

«Yine gelip görürüz seni,» diyordu Mirek. «Ama artık vakittir, gel artık. Sensiz yapamıyoruz kışlada.»

Akşam Jano doktoru görmeye dairesine gittiğinde, doktor kitap okuyordu. Jano biraz piyano çaldı, radyoyu dinlediler. O akşam pek konuşmadılar.

«Krapke'yle ne yapmayı plânlıyorsunuz diye sorsam söyler miydiniz bana?» dedi Jano.

Doktor iyilikle gülümsedi: «Maalesef söyleyemem.»

«Niçin söyleyemezsiniz?»

«Çünkü her birimiz bilmemiz gerekenden başka birşey bilmeyiz ve yalnız en yakın çalışma arkadaşlarımızı görürüz. Dâvanın güvenliği bakımından böylesi en iyisi.»

Jano odasına dönünce, Gaston'u uyandırmamak için karanlıkta usulca, ses çıkarmadan soyunmaya başladı. Birden Gaston'un yatağının olduğu yerden bir cıyırtı duydu, hemen elektirik düğmesine koştu, ışığı yaktı.

Gaston yere yığılmış kalmıştı. Deri kemerinin ilmiğini boynuna takınıştı; kemerin öbür ucu hastane yatağının başucunda demir çubuklara bağlıydı. Gözleri deli gözleri gibi yerlerinden uğramıştı.

Jano hemen onu yerden kaldırdı, götürdü yatağına yatırdı. Boynundaki ilmiği gevşetti, kemeri yere attı. Sonra yanına oturdu. Gayretten ve heyecandan ter içinde kalmıştı. Uzun bir süre sonra Gaston derin bir soluk alarak kendine geldi.

Soğuk soğuk, nerdeyse düşman gözlerle bakıştılar. Gözlerini birbirlerinden ayırmadan iç çektiler, ikisi de. Dudakları sımsıkı kasılıydı, ikisinin de; düşündüklerini dile getirecek kelime bulamıyorlardı. Jano'nun başı dönüyordu. Yarası zonklamaya başladı. Dayanamadı, karyolanın demirine yasladı, sonra iki eliyle birden başını tuttu.

«Niçin geldin karıştın işime?» diye sordu Gaston, hiç sonu gelmiyecekmişcesine uzayan bir sessizlikten sonra, canından bezmiş bir halde öksürerek. «Herşey şimdi bitmiş olacaktı, ne güzel.»

Jano uzun bir zaman konuşmadı. Gaston'un gözlerinin içine bakıp yumruklarını sıktı sadece. Sonunda konuşmaya başlayınca sesi kendinin de, Gaston'un da kulağına bir garip kof ve yabancı geldi.

«Öyle,» dedi, «niçin karıştım sanki? Çok üzgünüm karıştığıma... Pis, korkak herif, sen de!»

«Ama herşey bitmiş sayılmaz yine de,» diye az sonra sürdürdü sözünü. «Bir daha deneyebilirsin. Bu sefer söz veriyorum sana parmağımı kıpırdatmıyacağım.» Yataktan indi, eğildi yerden kemeri aldı, Gaston'a fırlattı. «Eğer bu koparsa benimkini veririm,» dedi.

Çıplak ayaklarıyla kapıya gitti, ışığı söndürdü. Sonra geldi yatağına attı kendini.

Uzun bir zaman karanlıkta kaskatı uzandılar ikisi de. Birbirlerinin soluk alışını duymak için kendi soluklarını tutuyorlardı. Tam Jano uykuya dalarken, Gaston'un başını yastığına gömüp hıçkırdığını, «Suzanne, Suzanne!» diye kendi kendine seslendiğini duydu.

Ertesi gün akşam yemeğinden önce Kovanda Jano'yu görmeye geldi. Kepini kulaklarına kadar indirmiş, paltosunun yakasını kaldırmıştı. Boynunda sıcak bir yün atkı, ellerinde büyük keten eldivenler vardı.

«O kadar çok kabuk var ki üzerimde, sovana döndüm,» dedi, bir bir çıkarmıya başladı üzerine giydiği üstlükleri. «Birgün bizim köye bir sihirbaz geldiydi, onu hatırladım şimdi. Herif sahneye ilkin mayoyla çıktı. Sonra kâğıttan bir perde çıkardı ortaya, iki yanını bize gösterdi, arkasına geçti. Ortaya çıktığı vakit üzerinde bir astıragan palto, onun altında bir koyun postu gocuk, onun altında bir çizgili takım elbise, onun altında bir sade elbise, onun altında bir ceket, bir pamuklu takım, bir çift önlük vardı. Hepsini çıkardı üzerinden. Giysiler hep saçıldı orda masanın, iskemlelerin üstüne. Derken salonun arkalarında bir yerden bir adam kalktı ayağa. Baktık, tahsildar Civaçliç. Sihirbaza, 'Maalesef, Bay Praküç, bütün o giysiler üzerinde haciz emri çıkarılmıştır. Bilmem ne kadar vergi borcunuz var,' demez mi? Hemen sahneye koştu. Koştu ama, o varana kadar sihirbaz bütün o elbiseleri yeniden giymiş, perdenin arkasına kaçıyordu. Civaçliç tam sahneye tırmanmıştı, herif yine mayoyla çıktı perdenin arkasından. Civaçliç şemsiyesinin ucuyla perdeyi birkaç yerinden deldi etti ama hiç birşey bulamadı. 'Bay Civaçliç, damganızı buraya vurun, lütfen!' diye sihirbaz kıçını gösterdi herife.»

Bir iskemle alıp Jano'nun yatağının yanına götürdü, şen bir yüzle sırıta sırıta oturdu.

«Karel, beni görmek istediğini söyledi,» dedi.

«Stalingrad'ı söylediler mi sana?» diye sordu ilkin Jano.

«Tabiî,» dedi Kovanda, parıl parıl gözlerle. «Orda ola-

caktın da görecektin! Çocuklar deli oldular. Bütün gün kimse bir iş yapmadı. Dün gece birisi kışlanın ön duvarına, taa birinci kat pencerelerine kadar, kocaman harflerle 'Stalingrad' yazmış. Kireçle yazmışlar. Askerler çılgına döndüler. Hiç biri silmek istemedi yazıyı, sonunda camgöz Beckerle'yi çıkardılar da ayaklı merdivenle, o sildi. Sildi ama yarım saatte güç sildi, o da. Ha, sonra, biri de büronun kapısına çakıyla kazımış 'Stalingrad' yazısını. Kapı da daha yeni boyandıydı, ne haşarılık, değil mi, ha? Ama hepsini yazamamış, çakısı kırılmış, son harfi kalmış. Marangozlar bugün onardılar kapıyı. Ispatulayla, zımpara kâğıdıyla giriştiler, yeni baştan boyadılar. Yine de ama hiç belli olmaz, bu gece birisi düşünür yine bir şapşallık...»

Jano sevinçle güldü. Fakat hemen ciddileşti. «Askerlerden ne haber?» dedi.

«N'olacak, tahmin ettiğin gibi. Cehennem azabı çektirfyorlar bize. İşten sonra talim, sabahleyin talim, tam techizat içtima, bahar temizliği, tayınlar azaldı, küfrün bini bir para, hepimiz izinsiziz.»

«Seni nasıl bıraktılar da geldin peki buraya?»

«Aklını mı kaçırdın? Bildiğim bir yer var, ordan duvarı aştım geldim. Ama hadi, de sen diyeceğini, çabuk ol. Kimse bilmiyor benim burda olduğumu.»

«Askerlerden birisi tabancasını kaybedemez mi?» dedi Jano.

Kovanda kulaklarını kabarttı. Bir baktı Jano'ya. Sırıttı. «Herşey olabilir,» diyerek omuz silkti. «Zaten askerler pek dikkatsiz. Bazen kitap okuyorlar, kaldıkları yeri bulmak için tabancalarını koyuyorlar içine. Sonra, olur a, biri tepeden tırnağa suya batar, yolda kaybeder tabancasını. Geçende Hill'e öyle oldu, kepini kaybetti. Doğum günüydü. İliklerine kadar ıslattılar yemekhanede. Hâlâ aranıyor kepini.»

«Anlamak istemiyorsun,» dedi Jano, Kovanda'nın göz-

lerinin içine bakarak. «Benim, ya da bir başkasının acele bir tabancaya ihtiyacı var, anladın mı?»

Kovanda'nın gözleri yerinden uğradı. «Deme!» diye haykırdı. «Niçin be? Tehlikeli şeydir, oyuna gelmez. Kullanmasını da bilmezsin ki sen! Cebinde bile patlayabilir adamın. Tabancayla oyun oynamamanızı tavsiye ederim size, beyim.»

Jano bu sefer gülmedi. «Bir kerecik ciddî ol, babalık,» dedi, kelimelerin üzerine basa basa. «Sahiden bir tabancaya ihtiyacım var. Bulabilir misin bana?»

«Ulan ne polimci herifsin sen de,» dedi Kovanda öfkeyle. «Benim yaşımda bir adamı hırsızlığa teşvik etmeye utanmıyor musun? Ben şimdiye dek kimsenin malına el sürmedim. Belki ormandan biraz yakacak odun almışımdır, o kadar. Bir kere de, bizimkiyle evlenmezden önce, bir domuz yavrusu boğazladıydım, ama o daha çok keyif içindi. Eğer senin için gider hırsızlık yaparım sanıyorsan, yanılıyorsun dostum. Karım var, dört çocuğum var benim. Çocuklarımın yüzüne nasıl bakarım sonra...»

«N'olur bir dakika ciddî olamaz mısın?»

«Ben her zaman ciddiyimdir, bakma. Ne için istiyorsun tabancayı? Nerde saklıyacağını biliyor musun bir kere? Üzerinde bulurlar da sonra...»

«Kendim için değil. Alır almaz başkasına devredecem. Bir dakika bile tutmam üzerimde.»

«Peki o halde ben hiç duymamış olayım daha iyi. Ne aptalca işler! Ciddi mesele bu, biliyor musun?»

«Ben de onun için seni çağırdım ya!» dedi Jano. «Senden başkası kalkamaz bu işin altından. Tek güvenebileceğim adam sensin.»

«Bağışla, olmaz,» dedi Kovanda, ayağa kalkıp kışlıklarını giyinirken. «Yanlış kapı çaldın. Ben yokum bu gibi işlerde, bilesin.»

«Ne gibi işler?» diye haykırdı Jano.

Kovanda elinin tersiyle olmaz der gibilerden bir işaret yaptı.

«Boşuna zahmet etme,» dedi, kepini başına geçirdi. «Olacak iş değil.»

«Demek reddediyorsun?»

«Tabiî. Yalnız bir tane mi istiyorsun?»

Jano, Kovanda'nın ne demek istediğini hemen anlamadı. «Yalnız bir tane ne?» dedi.

«Ne olacak, tabanca! İki tane olsa olmaz mı?»

Yatağın yanında durmuş, iyiliksever, gülümser gözlerini kırpıştırıyordu, kurnaz kurnaz.

«Niye böyle kötülük ediyorsun bana?» diye sordu Jano.

Öbürü iki elini birden başının üstüne kaldırdı. «Niye kötülük ediyorsun!» diye alayla tekrarladı. «Yani her Allahın sümüklüsünün aklına olur olmaz bir şey esti diye bir başkası hemen atılıp, 'Ya evet, olur efendim' mi diyecek sandın? Bana ne, üstelik? Senin yardakçın mıyım ben, neyim? Şu çatlak kafanda kimbilir yine ne delilikler düşünüyorsundur, ben ne bileyim? Bir dolu kumpas... Niçin gidip kendimi tehlikeye atacak mışım senin için? Anam, ya' bunun mumu öte yana gitmezse diyeliberi gözümü dört açmışım ben.»

Topukları üstünde geri dönüp kapıya yürüdü. «Allahın belâsı oyuncağını bulacam, merak etme,» dedi, pek üzerinde durmadan. «Belki Hill yüz tane cıgaraya kendi tabancasını verir. Karel'e açayım mı bunu?»

«Ona ben kendim söyliyecektim ama Jozef ile Mirek'in yanında konuşamadım...»

«Pekâlâ. Hadi şimdi ben gitmeliyim.»

Kapıda omuz ardından Gaston'un yatağına bir göz attı, topuklarını kıyakça birbirine çarpıp sağ elini kepine götürdü. «Tam da bir örnek asker değil miyim ben de, ha?» dedi. «Hill'in yetiştirmesiyim.»

Jano'ya sırtını döndü, elini kapının tokmağına koydu, ama açmadı kapıyı. Diyeceği birşey vardı galiba. Epey durdu öyle, başı bir yana eğik, düşündü; sonra Jano'nun yanına geldi, çöktü iskemleye.

«Dinle,» dedi yavaşça. Yüzü ciddiydi şimdi. «Gitmeden önce sana özel bir soru sormak istiyorum.»

«Herşeyi söylerim sana ama tabancaları niçin istediğimi söyliyemem,» dedi Jano.

«Aha, orası umurumdaydı sanki?» dedi Kovanda. «Kimbilir belki biri koleksiyon yapıyordur, bana ne. Pul toplayanları da hayatım boyu hiç anlamadım zaten. Yok hayır, başka birşey bu.» Çenesiyle Gaston'u gösterdi. «Emin misin şu kurbağanın Çekçe anlamadığından?»

«Kalıbını basabilirsin,» diye gülümsedi Jano.

«İyi öyliyse,» dedi Kovanda, rahat bir soluk aldı. Koca eldivenlerini yavaş yavaş elinden çıkardı, dikkatle dizinin üstüne koydu. Sonra bir tanesini eline alıp havaya kaldırdı, dikkatle inceledi.

Jano onu seyrediyordu. Keyiflenmişti.

«Öğrenmek istediğin birşey vardı,» diye hatırlattı, «ama takıldın kaldın nedense. Çıkar şu baklayı ağzından.»

Kovanda hemen kaşlarını çattı, elini eldivene soktu.

«Sen alay et daha bu ihtiyarla,» diye homurdandı. «Allahına şükret kafanı önceden sarıp sarmalamışlar, yoksa vurdummuydu... Öğrenmek istediğim...» Eldivenini çıkardı yine elinden, ve çabuk söyledi söyleyeceğini: «... Kızıl mısın sen, onu öğrenmek istiyordum? Sahiden bolşevik misin?»

Jano dudaklarında belli belirsiz bir gülümsemeyle hiç kımıldamadan uzandı kaldı yatağında.

«Niçin öğrenmek istiyorsun?»

Kovanda gocundu. Parmaklarını oynatıp eldivenlerini çekiştirdi, koparacakmış gibi. Gözlerini kucağına dikmişti. «Öğrenmek istiyorum sadece,» dedi, gücenik bir sesle. «Ni-

çinini sorman gereksiz. Tabancaları niçin istediğini sordum mu ben sana?»

Jano iki elini birden battaniyenin üstüne çıkardı.

«Eğer kızıl olsaydım, Kovanda,» diye yumuşak bir sesle sordu, «dostluğumuzun sürmesine engel olur muydu?»

Kovanda'nın alnında ufacık ufacık ter taneleri belirmişti. Ceketinin yakasını açtı, kepini kucağında duran eldivenlerin üstüne kodu.

«Öyle birşey demedim ben, dedim mi?» diye kendini savundu. «Ağzın lâf yapıyor, iyi konuşuyorsun ya, hiç görmedim bir soruyu doğru dürüst cevaplandırdığını. Ben sana doğruca bir soru sordum, doğruca bir cevap isterim.»

Jano tavana bakıyordu.

«Doğruca cevap vermemem için bir sebep göremiyorum,» dedi. «Sen öyle kolay kolay sırt çevirmezsin adama, ben de inançlarından utanacak adam değilim. Evet, madem öğrenmek istiyorsun, komünistim. Babam da partideydi, onun için Buchenwald'a tıktılar onu. Gerçeği orda bulduğum için partiye girdim. Biz bütün namuslu, aklı başında adamların iyiliğine çalışıyoruz.»

Kovanda iskemlede put gibi oturuyordu. Eldivenleriyle kepi elindeydi hâlâ. Sonunda Jano'ya baktı, gözleri karşılaştı.

«Gitmeliyim,» dedi, kepini başına geçirerek, «yoksa Hill merak eder beni.» Eldivenlerini giyip kapıya yöneldi.

Jano yatağında dimdik oturdu.

«Kovanda!» diye seslendi.

Yaşlı adam hemen durdu. «Ne var?» dedi.

«Bütün söyliyeceğin bu muydu? Benim hakkımda ne düşündüğünü söylemiyecek misin?»

Kovanda atkısını sıkıladı, elini kapının tokmağına kodu.

«Ne mi düşünüyorum senin hakkında?» dedi, düşüncelerini tartarcasına. Gözlerini postallarının burnuna dikip konuştu sonra: «Söyliyim istersen. Ömrümde senin gibisine rastgelmedim ben. Ne de,» diye yakasını kaldırıp devam etti, «senin kadar sevdim birini. Hadi alasmaladık şimdi!» Sonra kapıyı açarak ekledi: «Hoşça kal!» Şen şen gülümsiyerek, gizli birşey söylermişcesine fısıldadı: «Seni Bolşevik seni!» Ve ardından usulca çekti kapıyı.

∴

«Hadi gidelim,» dedi Kovanda, Karel'in omuzuna bir çimdik attı. Karel iskemlesinden kalktı, sefertasını eline aldı.

«Yazık,» dedi Kovanda, «yemek listesindeki o batasıca yulaf bulamacını yiyemiyeceğim.» Yatağının üzerine eğilip eski püskü iş pantolonunu dürdü, çıkın yaptı. Sonra kepini giydi, çıkını koltuğunun altına aldı. «Ortak dâvamız için bazı fedakârlıklara katlanacaz artık, n'apalım!» dedi. Yalandan bir iç geçirdi.

Odadan çıktılar, koridorda merdivene doğru yürüdüler.

«Evet, hadi!» dedi Kovanda, merdivenin üstünde durup bir cıgara yakarak. Sonra askerlerin odasının hemen karşısına rastgelen helâya daldı.

Karel kendi halinde indi merdivenlerden.

Yemekhanede mutfak kapısının önünde uzun bir kuyruk vardı. Frantina ile Joska kapıyı açıp önüne bir masa komuşlar, buharları tüten kocaman kazanları masanın üstüne yerleştirmişlerdi. Sıcak sıcak yulaf bulamacını çocukların sefertaslarına boşaltmaya başladılar.

Karel kuyruğun yanısıra yürüdü, ilerde, öne yakın bir yerde duran Mirek'in önüne geçti.

Arkadan birkaç kişi kaşıklarını taslarına çarptılar, «Öne geçmek yok!» diye bağırıştılar.

Mirek arkasına dönüp seslendi onlara. «Tamam, ço-

cuklar, tamam, burda benim önümde duruyordu,» dedi.

Koridorda kuyruğun sonuna işten dönen başkaları da eklenmişti. Mutfak kapısının önü gitgide karışıyor, aşçıların bütün gayreti basıncın önünü almıya yetmiyordu.

«Bugün işimiz iş yine,» dedi Karel, yüksek sesle, kuyrukta ilerliyerek. «Akşam yemeğine üç kap yemek var!»

Çocuklar gülüştüler. Arkalardan biri, «Hem de yağlı,» diye bağırdı. «Frantina'nın dediğine göre Hübner kazana mum sürmüş yağlamış. Kimbilir ne lezzetli olmuştur!»

«Hey, tembelâki, kımılda biraz!» diye kuyruğun en gerisindekiler Frantina'ya bağırdılar.

Tayınlarını alanlar gerisin geri koridora gidiyorlardı. Yürürken yemeğin tadına bakanlar oldu.

«Ben yemem bu yemeği!» dedi birden, Eddy Koneçni. Kaşığını kaldırıp arkadaşlarına gösterdi. «Bu yulafta kurt var!»

Çocuklar inanmadılar. Şakacının biri, «Fazladan et komuşlar, şükret,» dedi. «Askerlerin et tayınından vermişler diye Hübner yakana yapışmadan koş ye yemeğini.»

Karel tasını doldursun diye Frantina'ya uzattı, sonra dosdoğru yüzüne bakarak yüksek sesle sordu: «Yemekte kurt olduğu doğru mu?»

Frantina ona sinirli bir bakış fırlattı, «Sus, sus,» diye fısıldadı, «söyledim sana olduğunu.»

Gerisindekiler sabırsızlıkla dürtüklüyorlardı Karel'i. O tınmadı. Kımıldamadı yerinden. Tasından bir kaşık yulaf alıp dikkatle inceledi.

Kuyruğun gerisine dönüp yüksek sesle, «Sekiz tane,» dedi. «Çocuklar,» diye bağırdı sonra, «bir kaşıkta tam sekiz tane kurt buldum! Buna tahammül edecek misiniz?»

Hepsi Karel'in çevresini sarıp mutfağın önünü doldurdular. Mutfak penceresinin yanında, bir tahtanın üzerinde etleri dilimleyen onbaşı yardımcısı Hübner koşaraktan geldi.

«Was ist denn los?» (Ne oluyor?) diye sordu, kaba kaba, ellerini önlüğüne silerek.

«Şuna bakın, et dilimliyor,» diye bağırdı birisi. «Kime hazırlıyorsun o eti, yağcıbaşı?»

Karel tasını Hübner'in burnunun dibine uzattı. «Sayın onbaşı, bölük bunu mu yiyecek yani?» dedi. «Köpeğe versen yemez bunu!»

Hübner kızdı, deliye döndü. Alnında bir damar atmaya başladı. Kolunu savurduğu gibi tası devirdi, yulaflar Karel'in gömleğine saçıldı. Çocuklar hiddetle kükrediler.

Karel'in iki eliyle birden masayı kavrayıp içi dolu kazanları devirmesi bir oldu; çorba mutfağa saçıldı. Geridekiler ileri bastırınca öndekiler mutfağın içine doluştular. Hübner pencereye koştu, orda duran büyük bir kepçeyi kaptı, kaldırmaya vakit bulamadan birisi bir çelme takıp sendeletti onu, bir başkası ceketine yapışıp kolluğunu yırttı. Elinden silâhı alınan onbaşı yardımcısı hiddetten ağzı köpürerek yumruklarıyla girişti çocuklara.

Frantina ocağın üstünde çaydanlıkların arasına sığınmış, gözlerinden yaşlar aka aka yalvarıyordu: «Yapmayın çocuklar, n'olur yapmayın! Allahaşkına durun, yapmayın!»

Joska keyfinden ne yapacağını bilemiyordu. Pencereyi gösterip, «Bakın, et var burda!» diye haykırdı.

İnce ince doğranmış rosto dilimleri ve birkaç somun asker ekmeği bir anda ortadan yok oldu. Eddy Koneçni bir paket margarini kucaklamış, kapıdan dışarı fırladı. Lada Pluhar başının üstünde bir reçel kavanozu taşıyordu. Çocuklardan bir kısmı köşede duran geniş bir tencerenin içinden taslarına patates püresi doldurdular. Göz açıp kapayana kadar görünürde yiyecek birşey kalmamıştı; fırsat bulup birşey kaldıramıyanlar öfkeyle bağırıp çağırarak Hübner'in üzerine üşüştüler.

Kalabalığın içinde Mirek yoktu. Karel masayı devirir

devirmez o bir koşu koridora fırlamış, basamakları üçer dörder çıkarak gitmiş askerlerin odasına dalmıştı. Çavuş Bent, Hill ve Nitribit yataklarına uzanmış yatıyorlardı orda.

«Hilfe!» (Yardım!) diye haykırdı Mirek, soluk soluğa, ve açık kapıdan duyulan gürültü patırdıyı gösterdi. «Yardım edin. Küche kaputt!» (Mutfak haraboldu!)

Askerlerden üçü birden ayağa fırlayıp Mirek'in ardından dışarı koştular. Mirek aşağı katta mutfağa götürdü onları.

Onlar gözden kaybolur kaybolmaz helânın kapısı yavaşça açıldı, Kovanda hızla koridoru geçti, askerlerin odasına daldı, kapıyı kapattı, gözlerini kısıp çevresine bakındı. Sonra kemerlerle tabanca kılıflarının asılı durduğu duvara koştu. Üç kılıfı da ustalıkla açıp tabancaları çıkardı, fişeklikleri aldı. Hepsini koynuna doldurdu, ceketini pantolonunun içine soktu, kemerini iyice sıktı. Bir an durdu kapının yanında, dışarısını dinledi; sonra ayaklarının ucuna basarak koridoru geçti ve helâya daldı yine. Orda tabancalarla fişeklikleri yanında getirdiği pantolona sarıp bir parça kınnapla bağlaması bir dakika sürmedi. Koridor boyunca koştu kışlanın sol kanadına doğru. Öbür merdivenden indi, avluya çıktı. Hava kararıyordu. Duvara tırmandı, ulu kestane ağaçlarının altında caddeye atladı. Yüzünde yaramaz bir gülümseme dolaşıyordu. Kaldırımdan şehre doğru hızlı hızlı yürürken birden sevinçle ıslık çalmıya başladı.

Yemekhanede Hill çocukların arasına gülle gibi girmişti. Ağzına kadar dolu mutfakta iki yanındakileri iteka kaka Hübner'in imdadına koşarken bir yandan da sağa sola yumruk savuruyordu. Onun ardından gelen Bent kolunun yetiştiği yerde kim varsa tokadı indiriyordu. Nitribit kapının dışında elleri arkasında durdu, gözlerinden zehir saça saça, içerde itişip kakışanları seyretti.

Çocuklar çekilmeye başlamışlardı. Hill işe karışınca işin eğlence yanı birden sona erdi. O gelmeden, iyi eğlenceydi hani. Mutfakta yerlere saçılan yulafa basan kayıyor, tökezleniyordu; bir ara Hill bile kaydı, düştü, düşerken Frantina'ya takılıp onu da düşürdü. Ayağa kalktığında tepeden tırnağa yağlı yulaf bulamacına bulanmıştı. Öfkeden kan çanağına dönmüş gözlerle bir iskemle kaptı, tam başının üstüne kaldıracaktı, ardında askerlerle yüzbaşı koridorda belirdi. İkinci kattaki toplantı salonunda bir brifingden geliyorlardı. Mutfağın gürültüsünü duyunca aşağı inmişler, şimdi de kapıda durmuş, içerinin harabesini seyrediyorlardı. O sırada kilerden çaldıkları yiyeceklerle koridora sıvışmaya çalışan çocuklardan birkaçı yüzbaşının sesiyle birden hazır ola geçip taş kesildiler, çaresiz.

«Ja, was ist denn los?» diye cırladı yüzbaşı, heyecanla, omuzları seğirerekten. «Hübner, was ist denn eigentlich los? (Nedir işin aslı?) Ne oluyor burda böyle?»

Üstü başı paralanmış, yara bere içinde kalmıştı Hübner. Soluk soluğa rapor verdi ve o sırada yere yuvarlanan bir sefertasını kaldırarak devrik kazanlardan birinin başına giden Karel'i gösterdi. Karel biraz yulaf bulamacı aldı, baksın diye yüzbaşıya uzattı. Kieser dikkatle baktı yemeğe; ve öfkesi bir anda parladığı gibi söndü. Karel'i gösterip hırladı: «Vierzehn Tage verscharft.» (İki hafta izinsiz.) Sonra öbürlerine döndü, bağırdı: «Wegtreten!» (Çekilin!)

Çocuklar çabucak, çaldıkları yemekler ellerinden alınmasın diye bir koşu odalarına gittiler.

«In fünf minuten, (Beş dakika içinde) yukarda odama gelin,» diye emir verdi yüzbaşı askerlere. Eli belindeki oynak hançerde, uzun adımlarla merdivene doğru yürüdü.

Odalarına dönen Hill, Bent ve Nitribit yüzbaşının makamında yapılacak toplantıya hazırlanmıya koyuldular. Hill'i ıslak bir havluyla güzelce bir sildiler, üniformasına

bulaşan yulafları silkeleyip temizlediler, sonra üçü birden duvarda kancalara asılı kemerlerine uzandılar. Kemerini ilk beline takan Nitribit oldu. Elini tabanca kılıfının içine soktu, ve gözlerine inanamıyormuş gibi bir an kaldı öyle. Sonra ağzı bir karış açık, döndü Hill'e baktı.

«Um Gottes willen!» (Hay Allah!) diye dehşetten sapsarı ve şaşkın bir yüzle fısıldadı. «Mein Revolver!» (Tabancam!)

Tam o sırada Hans Beckerle bir hışım gibi kapıyı açıp, «Hadi, çabuk olun!» diye bağırdı.

Kapıya doğru fırlayan Nitribit yarı yolda durdu, öbür ikisini de durdurup, «Tek kelime konuşmak yok bunun hakkında,» dedi, gözlerinin içine bakarak. «Moruğa ben söylerim.»

Yüzbaşının odasında askerler kapıdan pencereye kadar sıra olmuş, esas vaziyetinde duruyorlardı. Arkalarında duvarda Venedik usulü çerçeveli, çarpık bir ayna vardı. Yüzbaşı sinirli ve telâşlıydı; sıranın önünde bir aşağı bir yukarı gidip geliyor, arada bir aynaya göz atıyordu. Aynada görebildiği sadece, sakat gövdesiyle bir garip tezat yapan kız gibi narin ve gerçekten yakışıklı yüzüydü. Üzerindeki içi ustaca doldurulmuş biçimli üniformasıyla tıpkı ergenlik çağına yeni varmış bir oğlanı andırıyordu; kollarıyla bacakları vaktinden önce gelişip kısa pantolonundan, okul ceketinden taşmış da, gövdesi onlara yetişmeye çabalıyordu sanki.

Bir ileri, bir geri giderekten konuşuyor, «Biz askerler, hiç değilse iftiharla giydiğimiz bu üniforma adına, şefkat, hoşgörü, kararsızlık ve sıkılganlık gibi zaafların tümünden arınmak zorundayız,» diyordu. «Bu bizim üniformamız disiplin, kuvvet ve düzenin timsalidir.» Aynanın önüne gelince, ömrü boyunca taptığı kardeşi Heinrich'i düşündü. Heinrich çocukken bile gücünü göğsünde madalya gibi taşırdı. Şimdi de orduda tuğgeneraldi. Ve Heinrich'in saye-

sinde kendisi, cephelerde ordunun işine yaramayan bir yedek teğmenken, hızla yükselmiş, bölüğün başına yüzbaşı atanmıştı.

Sesinde nefretle konuştu: «Çeklere hiç güven olmaz, hain mizaçlı adamlardır. Benim hiç bir ilişiğim olmadı onlarla- ama kardeşim, Generalleutnant Heinrich Kieser, Heydrich'in öldürülmesi sırasında bana onlar hakkında bir mektup yazmıştı. Heydrich kardeşimin en yakın arkadaşıydı. Bu Çekler az zeki değillerdir, ama hepsi tepeden tırnağa komünizme batınış çıkmıştır. Almanya'nın ve nasyonal sosyalizmin herşeyine düşmandırlar. Hadlerini bildirmek için başvuracağımız yollar da var ve o yolda bir işaret aldığımızda o yollara gitmekten çekinmeyeceğiz. Yalnız şimdilik daha ılımlı bir yol tutturmak zorundayız, ve onun için ben bugünkü olayın üzerinde gerektiği gibi durmuyorum. Bugünkü olay Hübner'in beceriksizliği olmasaydı yer almıyabilirdi de. Tayınlarını kısmaktan, tümüne on beş gün kışla hapsi vermekten başka birşey yapmıyacağız. Ayrıca, çalışma mahallerinde denetlemenin sıkılaştırılmasını emrediyorum. Kışlada her gün talim ve boş zamanlarında yürüyüş yapılacak. İki günde bir geceleri hava akını talimi, haftada bir de gaz maskesi talimi yapılacak. Wegreten!»

Askerler bir bir odadan çıktılar. Yüzbaşı duvarda bir dolaba giderek ayaklarının ucuna basıp yükseldi, dolabın kapağını açtı, kardeşinin ona gönderdiği hoş kokulu purolardan bir tane aldı. Dolabın kapağı baştan aşağı kadın resimleriyle kaplıydı: sinema yıldızları, pin-uplar, dergilerden kesilmiş mayolu kız resimleri, Fransız dergilerinden çıplak kadın resimleri...

Yüzbaşı bekârdı. Uygunsuz görünüşünü bildiğinden, hiç kadınlara yanaşmazdı. Kadınlar onun gözünde hiç bir zaman yanına varılamıyacak güzellik, incelik ve mükemmellik örneği yaratıklardı; hep de öyle kalacaklardı. Yıllar

geçtikçe kadın vücudu karşısında duyduğu beğeni çatlak küpte şarap gibi ekşimiş, sirkeleşmişti içinde. Hiç bir zaman doyumuna varamıyacağını bildiği özlem kafasında çarpılıp bükülmüş, ama utanç duygusu da bir doyum yolu aramaktan alıkoymuştu onu. Gençliğinden beri herhangi bir kadının önünde, hattâ bir fahişenin önünde, soyunmak düşüncesi hayatının işkencesiydi. Gün olur, tutkusu, uzaktan yakından dişi cinsi hatırlatan her birşeye karşı içinde çılgınca bir nefrete dönüşür, yüzbaşı o yüzden en olmıyacak şeyleri yapar hâle gelirdi.

Purosunu yakarken kapı ağzında dimdik hazır olda duran Nitribit'i gördü. Hemen dolabın kapağını çarptı ve boylu boslu askere hışımla baktı.

Nitribit tabancaların kaybolduğunu bildirdi.

Birden Kieser purosundan tad almaz oldu. Aklına gelen ilk düşünce, kendi ayağınla gelen bu fırsatı kaçırmadan baş belâsı çavuştan kurtulmak oldu. Fakat hemen o anda başka birşeyin farkına vardı: üç ordu tabancasının kaybı, bölük kumandanı olarak ister istemez onun da üzerine gölge düşürecekti; hattâ o yüzden mesleğinden bile olabilirdi. Onun için her zamanki tersliğini bir yana kodu bu kez, ve heyecanla çavuşa doğru bir adım attı.

«Hay Allah, ne yapacağız şimdi, mein lieber Freund?» (Aziz dostum) dedi, çok şaşırmış gibi görünerek. Kafasını, iki omuzunu birden seğirtti. «Ne yapabiliriz?»

«En ufak bir şüphem yok ki, tabancalar çalınmıştır,» dedi Nitribit. «Odaların aranmasını teklif ediyorum.»

Çaresizlik numarasını biraz fazla ileri götürdüğünü anlıyan yüzbaşı gözle görülürcesine yatışıverdi.

Sönen purosunu yeniden yakarak. «Hemen aransın,» dedi. «Bölük, Hill, Lipinski ve Rohrbach kumandasında içtimaya çıksın, geri kalanlar odaları ve eşyaları arayın. Nizamiye nöbetçisine haber verin, kışladan kimse çıkmayacak. Çeklerden kimse dışarı bırakılmıyacak. Arama için

bir bahane bulun. Tabancaların kaybı bizimkilerden de saklanmalıdır. Wegreten!»

Nitribit askerlere, Çeklerin üzerinde bildiri ve silâh olduğundan şüphe edildiğini söyledi. Hill'le Rohrbach bölüğü alanda yürüyüşe çıkardılar, öbürleri odaları aramaya koyuldu.

Bir saat kadar sonra nizamiye nöbetçisi, bölükten on kişinin işten yeni döndüklerini, kapı dışında içeri girme iznini beklediklerini telefonla haber verdi.

Yüzbaşı yeni gelenlerin içeri bırakılmasını emredip hışımla kapattı telefonu.

Matkapçılarla birlikte bu yeni gelenler arasında olan Kovanda ısrarla yüzbaşıyı görmek istediğini söylüyordu.

«Akşam yemeğimi yemedim daha,» diye bağırıyordu Hill'e. «Nichts essen, nichts karavana, viel Arbeit (Çok iş), kahrolasın!»

Hill buna karşılık içtima alanının çevresini üç kere koşarak dolandırttı ona.

İki saat sonra, zifiri karanlıkta, odalarına gitmeleri için bölüğe izin çıktı. Odalar, hepsi, sanki bombardımandan çıkmıştı. Samanları dışarı fırlamış döşekler orda burda üstüste yığılmış, giysiler karmakarışık çekmecelere tıkıştırılmış, bavulların, kutuların, sepetlerin içi boşaltılıp yerlere saçılmıştı.

Kovanda açık açık konuştu: «Ne boktan iş bu yahu!» dedi, küfrü bastı. «Bölüğü talime çıkarıyorlar formunda olsun diye, sonra birileri geliyor, yok yoksul Çek işçilerini soyup sovana çeviriyor, iyi mi? Yüzbaşıyı görmeye gel sen de benimle,» dedi Jozef'e. «Bize yapılanları duyunca bak nasıl tepesi atacak.»

,Jozef, «Bırak şapşal numarası yapmayı şimdi,» diye söylendi, «o kadar da aptal değilsin ya! Pekâlâ görüyorsun ki aramışlar burasını. Ve de ne hale getirmişler, namussuzlar!»

«Yani sen geçmiş benim karşıma, biz burda yokken askerler gelip bavullarımızı mı aradılar diyorsun? İftira! Yok hayır, hırsız girmiş buraya, belli, hırsız girmiş. Dur bakıyım, benim bavulda iki kiloluk bir kangal sucukla bin mark vardı, bulamıyorum onları. Eyvah, soyuldum!» diye hayıflandı Kovanda. «Son meteliğimi de almışlar!»

«Sucuk mu dedin?» diye sordu Mirek. «Güldürme beni! Nerden aldıydın sucuğu? Hem de dünkü paran iki mark, elli fenikti, o kadar.»

Kovanda, «N'apalım yani, sarhoş muyum diyorsun?» diye sordu, gücenik bir sesle. «Ben birşey dedim mi doğrudur. Bu durumu yüzbaşıya bildirmeliyim. Jozef, gel tercümanlık et bana. Gelmelisin! Alman dilini hiç kıvıramıyan bir zavallıya yardım etmek kutsal görevindir, unutma!»

Jozef suratını asıp ceketini giydi, Kovanda'nın yaşına başına bakmadan niçin böyle aptal numarası yapmakta inat ettiğini anlıyamadığını söyleyip homurdandı. Ama Kovanda banamısın demiyordu.

Jozef, Kovanda'nın dediklerini çevirip susunca, yüzbaşı yemyeşil oldu; tek kelime söylemeden öyle bakakaldı yüzüne. Sonra kapıyı açtı, «Çavuş Rohrbach!» diye seslendi.

Çavuş koşa koşa geldi. Yüzbaşı, Kovanda'yı gösterip buyurdu: «Bir hafta hapsedeceksin. Al götür. Wegreten!»

Kovanda büktü boynunu, birşey demedi.

«Gördün mü,» dedi yanlız, Jozef'e, «yüzbaşının benden yana çıkacağını biliyordum. Sen de görüyorsun işte ne iyi, dürüst adamlar bunlar. Ama söyle de bir dakika beklesin beni, olmaz mı? Gideyim yünlü çamaşır, battaniye filân alayım yanıma. Ne olur ne olmaz, kaloriferler bozulursa sonra... Romatizma filân olurum da... Auf Wiederschön,» dedi, terbiyeli terbiyeli, sağ elini çıplak başına götürdü. Yüzbaşıya döndü, Çekçe, «Seni severdim zaten hep, düdük!» dedi. «Günün birinde yiyiverecem seni. Bu-

çavuş Rohrbach'ın önünde çıktı koridora.

⁂

Her gün geceyarısından bir saat önce, canavar düdükleri öterdi.

Bölük komşu bloktaki mahzene inerdi. Bu blok boştu, ve kullanılmıyordu; yalnız sığınağa gitmek için zemin kat koridorundan geçirildi. Burada yüzbaşı hapis hücreleri yaptırmıştı. Koridorda karşılıklı ikişerden dört tane hücre vardı, her birinin de sağlam meşeden kapısı, kapıda bir gözetleme deliği, içerde bir açılır kapanır yatak, bir tabure, bir bulaşık kovası ve tavana yakın demir parmaklıklı bir pencere... Hücreler üçer metre boyunda, üçer metre enindeydi.

Karel, Kovanda'nın karşısındaki hücredeydi.

Bölük koridordan geçip sığınağa giderken her ikisi de gözlerini, dudaklarını avuç içi kadar deliğe dayayıp seslendiler.

«Bir cıgara verin!» diye bağırdı Kovanda. Onlar da her iki hücrenin gözetleme deliğinden içeri cıgara ve kibrit attılar. «Bugün öğleden sonra şiltemin yarı samanını içtim bitirdim,» diyordu Kovanda. «Ama tadı hoşuma gidiyor diyemem. Benim koca ninem hep derdi bana kötü tütün içme diye. Ciğerlere zarar derdi. Dışarda ne var ne yok? Berlin düşmedi mi daha?»

Hill, Mirek'i hücrelere yemek kaçırırken yakalamıştı bir kere, onun için şimdi kapının önünde kendi bekliyordu. Buna kızan Kovanda, Karel'e seslendi, «Söyle şuna, gölge etmesin kapımda,» dedi. «Kapıların kilidini de açık bıraksa iyi olur. Hayırlı bir kaza olur da yangın filân çıkarsa kaçabilelim. Ha, bir de şu, kovamı çıkarıversin dışarı. Gece temiz hava olmazsa uyuyamıyorum!»

Motorlarının tekdüze homurtusunu yıldızsız gökyüzünden aşağı sala sala uçak filoları geçiyordu şehrin üzerinden, ve Saarbrücken'in uçak-savar topları kulakları sa-

ğır edici gümbürtüleriyle habire mermi harcıyorlardı.

Çavuş Bent kötü aydınlanmış sığınağın karanlık bir köşesinde çömelmiş oturuyor, o gün Erika'dan gelen mektubu düşünüyordu. Açık seçik, düzenli el yazısıyla Erika, şehirde hayatın sanki hiç savaş yokmuş gibi sakin geçtiğini anlatıyordu. Manifaturacının oğlu Joachim Federer savaşta ölmüş, demircinin oğlu Kurt Schlosser de Rus cephesinden iki bacağı birden kesik dönmüş. Yaşlı demirci, oğlunu her gün bir el arabasının içinde kiliseye götürüyormuş. Kelimeleri tedbirli seçişinden anlaşıldığı üzere gönlünde korku ve endişeyle Erika, savaşın sona ereceğini umduğunu Almanya'nın gerçekten savaşı kazanıp kazanamıyacağını merak ettiğini yazıyordu. Bu son kelimeler çizilmişti. Belki de sansür korkusundan, kalın bir çizgi çekilmişti üzerlerine. Ama Bent yine de okuyabilmişti yazılanı; şimdi de onu düşünüyordu.

Stalingrad'dan gelen haberler, savaşın gidişine dair umursamazlığından çekip çıkarıvermişti onu. Ötedenberi sonucundan hiç şüphesi olmadığı için kendisini pek ilgilendirmeyen bir sorun gözüyle baktığı çatışma karşısında ilk kez bir tutum takınmak zorunda kalmıştı. Stalingrad bozgunu, herşeyde Führer'in dehasına ya da Wehrmacht'ın yenilmezliğine inanmanın çıkar yol olmadığını gösterir gibiydi. Bent'in kafasında bu düşünceler belirlenir belirlenmez, ardından başkaları geldi. Öyle düşüncelerdi ki bunlar, o zamana kadar Almanların, özellikle de parti üyelerinin, hemen hiç aklına gelmemişti: Ya Almanya yenilirse? Gücü ve haklılığı o güne dek tartışılmaz görünen rejimi iş başına getirmeye yardım edenlerin hâli ne olacaktı acaba?

Kötü aydınlanmış sığınakta tahta sıranın üstünde oturan Bent evini, penceresinden taşan ışığı gecenin karanlığını yarıp geçen sıcacık çalışma odasını düşündü. Partinin hayatında, hele özellikle kuruluşunda, kendisinin de hatırı sayılır bir yeri olduğunu biliyordu. Boşuna fahri hemşeri-

lik payesi verilmemişti ona, altından parti rozetini boşuna hakketmemişti! Bütün o alçakgönüllülüğüne, sıkılganlığına rağmen, çoğu törenlerde Gauleiter'in (Nazi eyalet valisi) yanında yer almaktan gurur duyan o değil miydi? Şimdi ama içinde, hiç bir zaman yığınların bulanık kimliksizliğinden kurtulup yükselmemiş, hayattan birşey beklemedikleri için de korkacakları birşey olmayan bütün o sıradan, silik insanların yerinde olmak ister gibi bir duygu beliriyordu. Kurulmasında payı olduğunu hiç de yadsıyamıyacağı rejim bir de yenilirse diye duyduğu korku gelip yüreğini kavrayınca, şimdi o insanları kıskanmaya başlamıştı. Doğru, durumlar bir garipti o zamanlar ama, yine de bir payı olmuştu onun da; şimdi de işte, ödeyeceği kefaretin ürküntüsü içindeydi Stalingrad'daki yenilginin başlattığı olaylar zincirinin, onca güvenle bastığı toprağı onun da ayağının altından kaydıracağı, onu da alaşağı edeceği önsezisinden kendini bir türlü kurtaramıyordu.

O yüzden sığınakta rahat duramaz oldu. Tavanlar alçalır gibiydi; az daha, tepesine çökecekti. Koridora çıktı; sol bacağı topallıyordu biraz. Yavaş yavaş çıkışa doğru yürüdü. Hücrelerin önünde Hill'le karşılaştı.

«Ne yapıyorsun burda?» diye sordu, sırf birşey söylemiş olmak için.

Hill hemen esas vaziyetine geçip, «Gözcü duruyorum,» dedi. «Bei diesen beiden Verbrechen.» (Bu iki caninin başında.)

Koridoru tek bir elektirik lâmbası aydınlatıyordu. Çevresine bakınan Bent, solda Karel'in gözetleme deliğine yapışmış gözlerini gördü.

«Sen git sığınağa, ben senin yerine bakarım,» dedi, birden ne diyeceğini bilemeyen Hill'e. «Ha, anahtarları getir bana. Bir hava akını olursa el altında bulunmalı anahtarlar.»

Hill çekti gitti, ve az sonra döndü. Anahtarları Bent'e verdi, sonra sığınağa indi.

Bent hücrelerin önünde durmuş, düşünmeye dalmıştı. Ellerini arkasında kavuşturmuştu. Anahtarlar elinde sallana sallana yorgun, ve kasvetli düşüncelerden bitkin, gözlerini yere dikmiş bakıyordu. Almanya savaşı kaybettiği takdirde rejimin bütün ileri gelenlerinin başına gelecek olandan başka hiç birşeyi düşünemiyordu. Yeniden, Erika'nın mektubunu, o ufacık, Almanlara has elyazısıyla yazdığı ve kendisinin ışığa tutup zorlukla okuyabildiği üzeri çizili cümleyi hatırladı. Şimdiyedek onun bakkal ruhunu hiç böylesine sarmamış bir garip çaresizliğe düşüren de o cümle olmuştu. Kendisi zaferden başka bir ihtimali daha hiç aklına getirmemişken nasıl olmuş da Erika'nın yüreğine şüphe düşmüştü, bir türlü aklı kesmiyordu. Muhakkak, kâğıda dökmeden uzun bir zaman gönlünde saklamıştı bu şüpheleri. Erika bildiği Erika ise, bu şüphesiz böyle olmuştu. Kendi karar verebileceği şeyler hakkında hiç kimseye bir soru sormazdı o. Belki memlekettekiler başka türlü düşünüyorlardı; belki daha iyi haber alıyorlar ve ilerisini daha iyi görebiliyorlardı.

Yarı karanlık koridorda kederli kederli durdu öyle. Sonunda gözlerini kaldırdı, Karel'in kendini süzen bakışlarıyla karşılaştı.

«Wie gehts?» (Nasılsın) diye sordu, gözetleme deliğine biraz daha yaklaşarak. «Ist es nichtlangweiling?» (Canın sıkılmıyor mu?)

Karel gülümsedi.

«Yok, hayır,» diye karşılık verdi. «Hiç değilse düşünmeye fırsat buluyorum burada.»

«Senin gibi bir delikanlı ne düşünür ki? Kadınları mı?»

«Daha önünde yaşanacak hayatı olan bir delikanlının

kadınlardan önce düşüneceği başka şeyler yok mudur dersin?»

Karel'in sesinde bir şey Bent'in dikkatini çeldi. «Ne gibi meselâ?» diye sordu, merakla.

«Hımmm! Meselâ savaşın nasıl sona ereceğini, sonra neler olacağını düşünebilir.»

Bent put gibi durakaldı. Anahtarlarla oynamıya koyuldu. Anahtarları halkadan tutmuş, elinde çevirip duruyordu. Derken ansızın bir karar verdi, hücrenin anahtarını kilide soktu.

«Bana bak, kabak kafa olmıyacak birşey yapmıya kalkarsa haber ver, yerden tünel kazar koşarım imdadına,» diye seslendi Kovanda, kendi hücresinden.

Bent hücreye girdi, kapıyı arkasından kilitledi, ve yatağa oturdu. Kasketini ayaklarının dibine yere koydu, elindeki yanar el fenerini de onun üstüne yerleştirdi.

«Savaş hakkında ne düşünüyorsun, söyle bakalım,» dedi. «Siz Çekler durumu nasıl görüyorsunuz ve ne bekliyorsunuz, bilmek isterdim.»

Karel de onun yanına oturdu. «Ne düşündüğümü açıkça söyliyebilir miyim,» dedi.

«Tabiî.»

«Gördün mü? Söyliyemem işte.»

«Niçin söyliyemezmişsin?»

«Meselâ,» dedi Karel, kelimelerin üstüne basa basa, «farzet Almanya savaşı kaybedecek dedim. Sokakta giderken birine böyle dersem ne olur dersin?»

Bent sıkılgan sıkılgan susuyordu. Yanan el lâmbasına baktı.

«Tutuklanırdım tabiî,» diye Karel sürdürdü sözünü. «Çünkü bu ülkede insanlar gerçeği işitmekten nefret ediyorlar.»

«Senin düşüncen bu mu?» diye sordu Bent, yumuşak bir sesle.

«Ne münasebet!» Karel gülümsedi. «Örnek verdim sadece. Benim ne düşündüğüm seni herhalde hiç ilgilendirmez, sanmıyorum.»

Bent cıgara tablasını çıkardı, Karel'e uzattı. Cıgaralarını yaktıktan sonra, «Yine de ne düşündüğünü öğrenmek isterdim. Benim düşündüğümden pek farklı olmıyabilir,» dedi.

Karel bir an düşündü, sonra kalktı kapıya gitti.

«Babalık!» diye seslendi delikten dışarı.

Kovanda bir saniye sonra cevap verdi: «Ben yattım bile. Ziyaretçin yanında mı hâlâ?»

Karel, «Yanımda, evet,» diye bağırdı. «Sen göz kulak ol da kimse bizi dinlemesin.»

«Ne diyebilirsiniz siz birbirinize ikiniz, merak ettim doğrusu?» dedi Kovanda. «Pekâlâ, ben gözcü dururum, siz işinize bakın.»

Karel, Bent'in yanına geldi. «Gücünü şiddet ve cinayetten alan bir rejim ancak bir yere kadar sürebilir. Eninde sonunda yenilmeye mahkûmdur,» diye başladı.

«Savaş iki taraf için de cinayettir,» dedi Bent, dikkatle Karel'in yüzüne bakıp. «Sen öyle düşünmüyor musun?»

«Şu sıra kaybetmekte olduğunuz savaştan bahsetmiyorum ben. Siz Yahudileri öldürüyorsunuz, Fransızları, Polonyalıları, Çekleri, hattâ kendi Almanlarınızı sürüp toplama kamplarına tıkıyorsunuz. Kadınları, çocukları bile öldürüyorsunuz. Bütün Avrupa halklarını kendinize köle yaptınız, şimdi de savaşta size yardımcı olmalarını bekliyorsunuz! Kendi halklarına karşı, yani... Hem komik, hem de korkunç bir şey. Avrupa baştan aşağı açlıktan kırılıyor. Sor bakalım bizim Çeklerden birine, istediğine sor, Almanya'nın yenileceğine inanıyor mu? Hepimiz inanıyoruz! İnanmasak yaşamamızda bir anlam kalmazdı. Es hatte keinen Sinn zu leben..ist es so richtig deursch gesagt? (Doğru mu Almancası?) Siz savaşı kazanırsanız ne

oluruz biz hepimiz? Köle oluruz, köle! Size bir dolu yalan söylendiğini bilmiyor musunuz siz sanki? Mümkün mü bu? Bilmiyor musunuz kendi milletinizi nasıl sistemli bir biçimde hayvanlaştırıyorlar? Bu ülkede hayatın bir para değeri yok. Nasıldı Bartlau? Her gün binlerce adam birer Bartlau olup çıkıyor burda. Ne binlercesi? Yüz binlerce! Bu gibi adamlar Rusya'da neler yapıyorlar, biliyor musun sen?»

Hücrenin penceresinden uçak-savar toplarının gümbürtüsü duyuluyordu. Kışlanın yakınında bir uçak-savar yuvası vardı herhalde. Her bir salvodan sonra yapı sanki tepesine bomba düşmüş gibi temelinedek sarsılıyordu.

«Şu yukardakiler de cinayet işlemiyor mu yani?» dedi Bent, öksürüp boğazını temizleyerek. «Onlar da kadınları, çocukları öldürüyorlar. Bin yıllık anıtları yakıp yıkıyorlar.»

«Benim bildiğim kadarı,» dedi Karel, soğuk bir bakışla, «İngiltere'de Coventry şehri, Kolonya ya da Essen'den önce haraboldu. Bir yıl önce de benim yurdumda Lidice yerle bir edildi.»

«Çok cesursun sen,» dedi Bent, ama öyle de yavaş bir sesle söyledi ki, bataryaların gürültüsü yüzünden Karel işitsin diye bir kere daha tekrarladı: «İlk başta sorularıma cevap vermek istemedin ama şimdi hiç korkusuz, bildiğini söylüyorsun. Nasıl oldu bu?»

Karel bir an düşündü. «Belki enayilik ettim. Belki pişman olacam,» dedi. «Ama belki de, seni ilkin bir insan, ondan sonra bir Alman olarak gördüğümdendir. Sen gerçekten öbürlerinden farklısın. Hill, Kieser, Nitribit gibi değilsin. Bağnaz değilsin onlar gibi.»

«Ya yanılıyorsan? Ya gider şimdi seni haber verirsem?»

«Ben onu da düşündüm,» dedi Karel, sakin bir sesle.

«Öyle birşey yaparsan, benden sonra çok yaşamıyacaksın.»

Top seslerinin gümbürtüsü birazcık hafiflemişti; salvolar arasında bazı bazı uçak motorlarının homurtusu duyuluyordu. Az sonra bir patlama duyuldu; ardından biri daha izledi onu, ve bir daha.

«İyi iş görüyorlar,» dedi Karel, ayağa kalkarak. Bent oturduğu yerde kaldı. Dalmıştı. «Bunlar bombaya benzemiyor,» dedi. Sonra başını kaldırmadan sordu: «Şurda birbirimizle açık açık konuşmaya başlamışken,» dedi, «merak etme hem, gidip ihbar etmiyecem seni, söyle bana, savaştan sonra senin fikrince ne olacak durumlar? Ordu, halk..ne olacak onlara?»

Karel ellerini arkasında birleştirdi. Gözlerini hiç kırpmadan, el lâmbasının ışığına bakıyordu.

«Ben de tam bilemiyorum,» dedi. «Ama n'olursa olsun, herhalde bir üçüncü dünya savaşı çıkmaması için ne gerekirse yapılacak. Suçlular ceza görmelidir. Sadece bakanlar, generaller filân da değil. Silâh fabrikatörleri, parti ileri gelenleri, suç işleyenler filân hep cezalandırılacak. Aşağı yukarı bunlar olur sanırım.»

Bent ayağa kalktı, el lâmbasıyla kasketini almak için yavaşça eğildi. «Bağnaz olmadığım halde, meseleyi senin gözünle görmeye de çalışsam, savaşın senin dilediğin gibi sona ermesini isteyemiyeceğimi anlarsın herhalde,» dedi. «Ne de olsa ben de bir Almanım...»

Karel onun sözünü kesti: «Ama ilkin insansın!»

«Bu ülkede,» dedi Bent, gülümseyerek, «herkes ilkin Almandır. Bu hep böyle olmuştur. Sonra, kaldı ki, bir insan olarak da konuşsak, kendi adıma da olayların Hitler'in plânlarına göre gelişmesini dilemem gerek. Bunu anlamalısın sen de. Partinin kuruluşunda benim de emeğim geçti. O gün bu gün desteklerim partiyi. Malım mülküm var, kendi uğraşlarım var. Benim için çok önemli onlar, çünkü ha-

yatım onlardan ibaret. Anlıyorsun, değil mi, hiç değilse sırf bu yüzden savaşı bizim kazanmamızı isterim ben, yok başka çaresi. Anlıyabiliyor musun?»

Karel gülümsedi. «Yani,» dedi, «sırf sen sakin bir hayat yaşayacaksın diye milyonlarca insanın hayatını kaybetmiş olması sana birşey demiyor mu, insan olarak da hiç birşey demiyor mu? Demek yanılmışım senin hakkında.»

Bent şaşaladı. Ama uzun sürmedi şaşkınlığı.

«N'apalım, bize düşmemiş bu konularda karar vermek,» dedi. «Bir sorum daha vardı, sorabilir miyim?»

«Niye sormıyasın?» diye gülümsedi Karel. «Artık hakkımda herşeyi biliyorsun nasıl olsa.»

«Sen... komünistsin, değil mi?»

«Sen öyle mi sanıyorsun?»

«Kesinlikle.»

«Niçin öyle sanıyorsun?»

«Görüşlerin, düşünce tarzın...»

«Siz Almanlar, kendinize karşı olan herkese komünist deyip çıkıyorsunuz. Aslında, değilim. Benim görüşlerim, her yerde namuslu insanlarca paylaşılan görüşler. Özellikle, hürriyetlerini ellerinden aldığınız, ilerde öldürmekten çekinmiyeceğiniz insanlarca.»

Bent hücrenin orta yerinde durmuş, lâmbayı bir yakıp bir söndürüyordu.

Sonunda, «Niçin geldim konuştum acaba seninle diye düşünüyorum,» dedi. «Bu söylediklerinden başka birşey söyliyeceğini pek ummuyordum tabiî. Siz Çeklerden başka birşey beklenmez zaten. Bizden nefret ediyorsunuz, bizi baltalamaya, bize elinizden gelen kötülüğü yapmaya çalışıyorsunuz. Daha makul düşündürmenin yolu olmıyacak sanırım sizi.»

«Kökümüzü kazımak en iyisi, değil mi?» diye Karel onun yerine tamamladı sözünü. «Yanılıyor muyum? Ausrotten, liquidieren, kaputtmachen, nicht wahr?»

«Ben kişi olarak hiç bir zaman şiddetten yana olmamışımdır. Tabiatıma uymaz benim.»

«Savaşın ve Almanya'nın sonu belli olunca acaba ne düşüneceksin bu konularda?»

Bent cevap vermedi. Büyümüş gözlerle önüne bakıp duruyordu. Yalnız olmadığının farkında değilmiş gibiydi. Sonra bir silkindi, kendine geldi. Karel'e baktı özür dilercesine gülümsedi.

«Kim bilir?» dedi, yavaşça. «Allah bilir. Ben kendim hiç birşey bilemiyorum ki!» Pencereye gitti, el lâmbasını söndürdü. Kollarını kaldırıp karartma perdesini açtı. Gökyüzünde bir kızıllık vardı.

«Bir yer yanıyor,» dedi. «Büyük de bir yangın, üstelik.»

Kovanda'nın «Karel, oğlum,» diyen sesi duyuldu o sırada, «çakal geliyor!»

«Hill geliyor,» dedi Karel, Bent'e. O hemen kapının kilidini açtı.

«Schlafen Sie gut,» (İyi uykular) dedi, Karel'e dönüp, sonra. Gözleri şimdi daha sert, daha keskin bakıyordu. «Ya da otur da Almanya savaşı kazanırsa dünyanın alacağı şekli düşün.»

∴

Patlamalar olduğu sırada Jano doktorun dairesinde pencerenin önündeydi. Doktor her zaman oturduğu koltuğa gömülmüş, cıgarasını tüttürüyordu. Karanlıkta yalnız, cıgarasının yanar ucu belli ediyordu orda olduğunu.

«Becerdiler sonunda,» dedi Jano, karanlıkta el yordamıyla öbür koltuğa doğru ilerlerken. «Sığınağa gitmiyecek miyiz?» diye ekledi.

«Bunlar bomba değildi?» dedi doktor. Az sonra yerinden kalktı, gitti karartma perdelerini yerine koydu. Işığı

yakarak, «Hazırlanmalıyım,» dedi, ve beyaz hastane giysilerini giymeye başladı.

«Nöbetiniz yok bugün, var mı?» dedi Jano.

«Yok ama, belki lâzım olurum.»

«Evet ama bomba değil demiştiniz bunlar!»

Doktor omuz silkti, birşey demedi. Yaklaşan bir otomobil sesi işittiler.

Doktor, daha yeni yaktığı bir cıgarayı sinirli sinirli kül tablasına bastırıp söndürerek, «Geldiler!» diye bağırdı.

Jano hiç birşey anlamadan ona bakıyordu. «Benimle oyun oynuyorsunuz,» dedi, «sizi hiç böyle heyecanlı görmemiştim.»

Doktor, kulakları tetikte, başını kapıya doğru kaldırdı. Holden ön kapının açılırken çıkardığı ses duyuldu, doktor daha kapıya ulaşamadan Krapke odaya dalıverdi. Üzerinde mavi paltosu, siperliği kırık eski kasketi vardı. Boynuna atkı sarmıştı. Paltosunun önü yanmış, yırtılmıştı, yüzü isten kapkara kesilmişti; kaşının üstünde bir yaradan kan akıyordu, az az.

Doktor hemen onun yanına koşarak iki elini birden kavradı.

«Nasıl gitti?» diye sordu, sabırsızlıkla, gözleri çakmak çakmak. «Çabuk söyle!»

Krapke acıdan bağırdı. «Allahını seversen sıkma ellerimi, şu hâlime bak!»

Avuçlarını açıp uzattı. Deri kararmış, su toplamıştı; orda burda yarıkların altından et görünüyordu. Parmak uçları sıyrılmış, kanıyordu. Tırnakları kırılmıştı.

Doktor hemen hole koştu, sargı bezi, plaster ve birkaç şişe alıp geldi. «Hadi, anlat!» diye bağırdı, getirdiklerini piyanonun üstüne koyarken. «Konuşsana be adam, hadi konuş!» diye üsteledi.

Jano hiç birşey söylemeden onları seyrediyordu. Bir

ara, Krapke'nin çöktüğü koltuğa yanaştı. Heyecandan titreyen bir sesle, «Anlatmıyacak mısın bana, n'oluyor?» diye sordu. «Yoksa benim bilmemem mi lâzım? O takdirde ben gideyim, daha iyi.»

Doktor, Krapke'nin alnındaki yarığın üzerine plaster yapıştırıyordu. «Yok yok, gitme, kal!» dedi. «Şimdi öğreneceksin herşeyi. Görmüyor musun, ben de merakımdan ne yapacağımı şaşırmış haldeyim?» Krapke'ye döndü: «Söyle hadi, Hans. Nasıl, iyi gitti mi?»

«Gitti,» dedi Krapke. Doktora sağ elini uzattı, ve acıdan dişlerini sıktı. «Dinamitler plâna göre birbiri ardı sıra patladı. Fırınların yanında yalnız nöbetçiler vardı. Hepsi on iki kişi: Hollandalılar, Fransızlar ve bizimkiler. Patlamayı evimden gördüm. Yolun hemen öte yanında oturuyordum. Patlama bizim camları kırdı. Alnımdaki yara ondan. Bir koşu fırınların oraya vardım. Werkschutz (Bekçi) kapının başından ayrılmıştı, kimse yoktu kapıda, az sonra sokakta kim var kim yok içeri doluştu. Dolaşan dolaşana orda. Kurtarma ekiplerine yardım ettim ben de. Beş yaralı vardı. İki kişi öldü,» diye sesini kısarak sözünü bitirdi, «bir Hollandalı ile bir Fransız.»

Doktor, saçı alnına düşmüş, dudaklarını sımsıkı sıkmış, usta ellerle Krapke'nin yaralarını yıkayıp temizliyor, gazlı bez ve yapışkan plasteri şerit şerit kesip yaraların üzerine sarıyordu. «Hiç hayat kaybı olmamalıydı,» dedi, somurtarak. «Hele yabancılar, hiç! Esir işçiler miydi?»

Krapke sessizce başını salladı. Ayaklarının ucuna, yere baktı. «Kabahat benim değil,» diye mırıldandı. «Öyle üzüldüm ki! Ama n'apabilirdim? Nöbetçiler sırayla bütün fırınları gözden geçiriyordu. O ikisi de tam yandaki fırına bakıyorlardı, patlama oldu. Üstelik işin hazırlanışında bana yardım ettilerdi. Onlar olmasaydı hiç birşey yapamazdık. Uyaramadım gitti onları,» dedi, yeisle. Avunmak ister gözlerle doktorla Jano'ya baktı.

Doktor onun sol elini sarmaya dalmıştı. Jano kollarını kavuşturmuş, piyanoya yaslanmıştı. Birşey hesaplar gibi bir hali vardı.

Krapke konuşmadan oturdu olduğu yerde, bir karşılık alamayınca birden parladı: «Nasıl uyarabilirdim onları? Uyarmalı mıydım sizce?»

Doktor başını kaldırdı, Krapke'ye baktı. Ustabaşının gözleri yaşarmıştı.

«Hayır,» dedi doktor, «uyaramazdın onları. Bu gibi meseleler insanın hiç korkmadan güvenebileceği kimselerle bile tartışılamaz.»

Krapke gözlerini yerden kaldıramıyordu. Heyecanına hâkim olabileceğine kanı getirince Jano'ya döndü. «Sen beni suçlamazsın, değil mi, Hans,» dedi, utana utana, «o iki yabancının...»

Jano birden irkildi. Sonra Krapke'ye doğru bir adım attı: «Her mücadele fedakârlık ister. Bir düşünsene! Koca bir izabe fırınını havaya uçurdun. Düşümde görsem inanmazdım.»

Krapke sarılı elini gözlerinin üzerinden geçirip kendi kendine sövdü: «Gözü yaşlı Allahın belâsı biriyim ben de! Kocamış karılardan farkım kalmadı.» Ayağa kalktı, doktorun başına koyduğu kasketi elinin tersiyle alnının üzerine indirdi.

«Gitmeliyim,» dedi. «Yaralıları görmek ister miydin, doktor?»

«Tabiî, tabiî. Sen de gelmek ister misin, Hans?»

Jano başını salladı. «Müsaade ederseniz ben kalıyım burda,» dedi.

Krapke doktorla birlikte odadan çıkarken birşey hatırladı, döndü, Jano'ya baktı. «O tabancalar için çok teşekkürler,» dedi, bembeyaz dişlerini parıldatarak. «Çok işime yaradılar. Sana her şeyi söylememiştim. Aslında üç kişi öldü. Üçüncüsü, patlamadan beş dakika sonra. Werksch-

tuzleiter'lerden biri. Domuz ki ne domuz! Ya, sağ olasın!» diye tekrarladı, ve sarılı elini siperliği kırık kasketine götürdü.

∴

Jozef'in eşyaları, ağırlığı ve hacmiyle, dillere destandı. Komandonun her bir yere gidişinde onun eşyasını dağılıp saçılmıyacak biçimde bağlayıp denk etmek baya iş oluyordu. Gücü de yetmezdi üstelik, Jozef'in, eşyasını kendi taşımaya.

«Hep merak eder dururum,» derdi Kovanda, yine bir yükün altında ter dökerek, «niçin topluyorsun bu çöpleri başına? Giyecek birşeyin yok, ama koca bavulun içi bir sürü kâğıt, süprüntüyle dolu. Sırt çantası, sepet, caba.»

Gerçekten, Jozef'in yükü Çekçe, Almanca, Fransızca, Rusça, yeni eski gazetelerle, sözlükler ve haritalarla dolup taşıyordu. Rusça, Hollandaca, Lehçe ve Fransızca sözlükleri, bütün dünyanın yol haritaları, hava durumu haritaları vardı. Boş zamanlarını büyük bir tutkuyla bu gibi şeyleri toplamaya verirdi Jozef. Yüzlerce kitapçı ve eskici dükkânında iyi tanırlardı onun birazcık çocuksu yüzünü. Bütün özel yayınları sorar soruşturur, bulur buluştururdu. Aldıklarının hepsinin de tarihî ve edebî değeri satış fiyatının çok üstündeydi. Kitapların yanısıra Jozef «Völkischer Beobachter» gazetesinin (Nazilerin resmî organı) başyazılarını da keser saklardı; Führer'in karargâhından yayınlanan haber bültenleri, savaş fotoğrafları, şiir, kitap ve tiyatro eleştirmeleri de vardı topladığı şeyler arasında. Hepsini tarih sırasıyla düzene koymuştu.

«Günün birinde,» derdi, birazcık kendini beğenmiş bir edayla, «günün birinde bu savaşın bir tarihini hazırlamak, Alman propagandasının nasıl baştan aşağı yalan dolan olduğunu göstermek gerekecek. Elde bu belgeler oldukça hiç

birşeyi inkâr edemezler. N'olur, çocuklar, siz de zahmet edin de rastladığınız ilginç şeyleri verin bana, koleksiyonuma koyayım.»

Günlük hayatta Jozef zayıf, biçare, başkalarının, dostlarının yardımına muhtaç bir çocuktu. Öyle de çoktu ki dostları! Ne düğme dikmesini bilir, ne bir gömlek yıkayabilirdi. Hattâ, kendi başına tıraş bile olamazdı. Pabuçlarını hep annesinin temizlediğini hiç çekinmeden söyledi arkadaşlarına ve onlar kahkahadan kırılınca hiç mi hiç utanmadı. Böyle ıvır zıvır, kadınlara özgü işleri kendine dert edinmediğini söyler dururdu. Herşeye karşı korkunç bir merakı vardı, burnunu kitaplardan kaldırmadığı sürece kendini dünyanın en mutlu insanı sayardı. Herşey hakkında az buçuk birşey bilir, her konuda konuşurdu: Pitolemiler hanedanından tut, taa izafiyet teorisine, hücrelerin ayrışımına, radyoaktiviteye kadar... Ama ne ki, hiç bir zaman bir meselenin özüne inmezdi; aklı daldan dala atlar, daha bir hevesine kanmadan, bir öbürüne yönelirdi. Sırasıyla yayıncı, avukat, subay ve diplomat olmayı tasarlamıştı. Hep birşeyin peşinden koşuyordu ve hiç birşeye erişemiyordu. Çabuk heyecanlanırdı. Bir dâvanın yaman bir savunucusu kesilir, sonra birden ondan soğur, hadi bir başka fikrin peşine düşerdi. Günlük hayatın ufak tefek işlerinde hiç işe yaramazdı. Cıgara tayınının yarısını, çamaşırını yıkayan Fritz'le, gömleklerini ve donlarını onaran Joska ile seve seve paylaşıyordu. Almanca aşk mektupları yazar, memleketten gelen yemek paketlerini postallarını temizleyen, yatağını yapan ve gidip yemeğini getirenlerle üleşirdi. Arkadaşlarının bu dostça yardımları olmasaydı Jozef feci bir biçimde mahvolurdu; mahvolurdu ya, ondan önce Naziliğe ağız dolusu küfür sallamayı, gelecek kuşaklar için olur olmaz hayaller kurmayı, ve önüne gelene, demokrasiyi korumak için ne yapmak ve ne yapmamak gerektiği konusunda öğütler vermeyi ihmal etmezdi. Demok-

rasiyi, Fransa, İngiltere ve Amerika'nın has özelliği sayıyordu.

«Şu anda bütün dikkatlerimizi üzerinde toplıyacağımız husus, hayatta kalmaktır,» diyordu, «insanlığın getirip başımıza sardığı bu belâlı dönemi atlatmaktır. Bundan başka herşey ikinci derecede önemlidir. İzm'le biten bütün sistemlerin sonu çişimdir!» diyor ve göz ucuyla Jano'ya bakıyordu.

Günlüğü de vardı Jozef'in Saargemünd'de satın aldığı kalın bir not defterine her günkü izlenimlerini yazardı. Günlüğüne ilk şu satırlarla başlamıştı:

«Yaşadığım olaylar içerisinde ne yapsam huzuru bulamıyorum. Burada sükûnet sadece bir felâket habercisi. Kararsızlığa düşüyorum, araştırıyorum, şüpheye kapılıyorum, bir türlü kendimi bulamıyorum. Bana öyle geliyor ki, yalnızlığın büyüsünü başkalarının ortasında ve tutsak olduğum zaman anlıyabiliyorum; dostluğun değerini, çevremde herkes beni bir başıma bıraktığı zaman, sevginin kesin ve gerçek değerini bütün heyecanların sürekliliğinden şüpheye düştüğüm zaman takdir edebiliyorum; herşeyin boşluğunu, elimin altındaki eşyanın çekiciliğini sezdiğim an, hayatın korkunç gücünü de, dört bir yanımı çeviren ölümün kucağında, eskiden ebedî sandığım değerlerin hepten altüst oluşu karşısında inanç ve umudumu yitirdiğim an anlıyorum.

«Ben neyim?

«Biz neyiz? Kabalığın, ve haddinden fazla yaşantının, vaktinden önce çocuk ruhunu boğup öldürdüğü kişiler..?

«Biz neyiz? iz insanlar... insanlık haysiyetini bunca kolaylıkla üzerinden silkip atabilenler, rüzgârda bayrak olanlar ve bin kez çiçek açmışken bin kez başka bir çeşit meyve vermiş tohumlar..?

«Kim biliyor bu soruların cevabını? Gerçeğin boğazını

sıkıp onu kuruntuya döndüren kördüğümü kim kesip atacak?»

1943 baharında, bölüğe yer üstü sığınakları yapma işi verildi. Şehrin çeşitli mahallelerinde yükselen bu sığınaklar kalın kalın betonarme duvarlı çirkin şeylerdi. Çoğu parklara, alanlara dikiliyordu; kimi de büyük şantiyelerde ahşap kulübelerin, vinçlerin, harç makinelerinin, ray istiflerinin, el arabalarının, kalabalık insan topluluklarının arasına. Bu kargaşalıkta askerlere görünmeden kaçıp kaybolmak, bütün bir günü yeni yeni ve daha elverişli gizlenme yerleri arayarak geçirmek hiç de güç olmuyordu. Jozef ağır işten kaçıyordu, çünkü, herşeyden evvel, sahiden yorucu oluyordu ağır iş onun için. Kaçamaklarının ortaya çıkmaması da, gözcülerin dikkatini çekmeyen çeşit çeşit kaçamak yolları bulmakta pek usta olan Kovanda'nın sayesinde. Çocuklar Jozef'i severlerdi; iş kızışınca seve seve dolduruyorlardı onun yerini.

Jozef boş zamanlarının çoğunu, arkadaşlarının gürültüsünden hazzetmediği için, kendi başına geçirirdi. Şehrin parklarında dolaşır, günlüğüne dalar, ya da gözlerini herhangi birşeye dikip hiç birşey görmeden kendini, onu sarıp sarmalıyan ardı arkası kesilmez huzursuzluğu ve karışıklığı içerisine gömen dünyayı düşünürdü.

Böyle zamanlarda Jozef korkunç bir sevgi ve şefkat ihtiyacıyla yanar tutuşurdu. Hiç değilse bir süre için tedirgin, kaygulu duygularının doyumunu özlerdi. İşte böyle bir ânında, bir Mart akşamı, nehrin aşağı kıyısında ahşap kulübelerden kurulu genelevin yolunu tuttu. Daha önce de kendini zorlayıp gitmişti oraya ama her seferinde utancı bırakmamıştı içeri girsin. u sefer kararlıydı ama.

Sonradan —mevsim bahar, gece ılıktı— izin kâğıdında kırmızı harflerle yazılı saatten önce kışlaya varabilmek için bir acele koştururken, sanki derin bir komadan yeni

çıkmış gibiydi; aşağılayıcı bir manzaranın sadece bölük pörçük anısını zihninde taşıyordu.

Ufacık oda gözünün önünden gitmiyordu: ucuz eşyaları, duvarlarda resimler, aynalar, solmuş çiçekler, geniş bir divanın üstünde mavi yatak örtüsü, guguklu saat, elektirikli gramafonun üstü boş, döner tablası... Hiç bir el o çılgınca dönen tablayı durdurmuyordu; hiç bir el gramafona yeni bir plâk, ya da kolun başına yeni bir iğne koymuyordu. Oysa o anda musiki de, guguklu saatin tik taklarıyla kesilen sessizlik kadar, çılgına döndürürdü onu. Paltosunu giyerken, gözleri yere serili eski püskü mavi halının üstünde bir çorap bağına takılmıştı. Kimbilir belki de kışla kapısını bir günde aşındıran ayakların sayısından çok ayağın basıp geçtiği bir halı... Sokakta koşa koşa giderken, çıkıp geldiği yerden kulağına çalınan gülüşlü seslerden bir türlü kendini kurtaramıyordu; yumuşak, çıplak ayaklar hâlâ izliyorlardı onu. Ayaklardan biri yarı düşük, örümcekağımsı bir ipek çorabı topuğunun ardında sürüyordu.

Kışla karanlık ve sessizdi. Yanakları helecandan yana yana Jozef bomboş koridorlardan geçip banyoya daldı. Soyundu, duşun altına girdi. Buz gibi suyun altında birden soluksuzlandı; kendini tutmaktan gözlerine yaşlar doldu. Yeni karşılaştığı yaşantının sanki bütün pisliğini yıkayıp üzerinden atabilirmiş gibi sabunladı, sabunladı vücudunu. Üşümekten ve ağlamaktan tir tir titriyordu.

Mirek geldi banyoya, omuzlarından kavrayıp duşun altından çekti onu, sildi kuruladı, giydirdi bir güzel. Gözlerinin içine bakarak gözyaşlarını sildi.

«Delimisin sen!» dedi. «Geceyarıları duş almaklar, Allah bilir ne zamandır suyun altında kalmaklar! Nedir bu? Kime çalım satıyorsun?»

Jozef sıraya oturdu. Sıcağın yavaş yavaş damarlarına sindiğini duydu.

«Umurum değil,» diye mırıldandı. Mirek o sırada elini yüzünü yıkadığı için, onun yüzüne bakmak zorunda kalmadığına memnundu. «Öyle kirlenmiş hissediyorum ki kendimi, hiç, hiç arınamıyacağım! Kerhaneye gittim,» diye, bir fısıltıyla ekledi. Tutmaya savaştığı hıçkırıkları bütün gövdesini sarsıyordu. «Düşünebiliyor musun?»

Mirek sakin sakin yüzünü kuruladı, kollarını indirdi, ceketini giydi. Bir cıgara yaktı, Jozef'in yanına oturdu.

«Hepsi bu mu?» diye sordu. «N'olmuş yani, dünya mı battı? Her gün muayeneden geçiyor o kızlar, merak etme. Hay Allah, herkes böyle senin gibi yapsa... Güzel miydi bari?»

Jozef dudaklarını ısırdı. Yaşlarla dolan gözlerini kısıp yumdu. Oysa, kapatmasaydı da olurdu gözlerini; öyle apaçık görüyordu kızı: yirmi iki yaşında, bol siyah saçlı... papatya kokulu. Burnundan gitmek bilmiyordu o koku.

«Bir cıgara ver bana?» diye Mirek'e yalvardı.

Mirek yüksek sesle gülüp bir cıgara yaktı ona. «Emin misin içebileceğine?» diye sordu, yalancıktan endişe duyarmış gibi. «Böyle herşeye birden başlarsan sonra... Kız ilkti, değil mi?»

Jozef konuşmadan başını salladı.

«Her delikanlının başına gelir, n'apalım!» dedi Mirek. «Ama niçin geldin duşun altına girdin, onu hâlâ anlamıyorum.»

Jozef parmaklarının arasında kalem gibi tuttuğu cıgarasının ucunu emdi.

«Baştan aşağı kirlenmiş hissettim kendimi,» diye açıkladı. «Ama şimdi anlıyorum, maddî birşey değil bu. Böyle birşey temizlenmez ki hiç! Derisine işliyor insanın.»

Mirek taraf tutmazlıkla gülümsedi: «Boşuna büyütüyorsun işi. Ben bunda bir kötülük göremiyorum. Dosdoğru, tabiî birşey. Üstelik, elde ettiğini de kimse senden geri alamaz. Yarın bir de bakarsın başına bir şey gelir, neye uğ-

radığını anlamadan öbür dünyayı boylarsın. Ben böyle görüyorum dünyayı, azizim, her zamankinden de haklıyım şu sıra. Eline geçen fırsatı kaçırma, bak keyfine... Bu bu. Yarın ölebilir insan. Kime saklıyacaksın kendini? Memlekette sevdiğin var mı bari?»

Jozef başını salladı.

«Gördün mü! Kimseye de ihanet etmiş sayılmazsın.»

«Ama ben başka türlü olsun istiyordum,» dedi Jozef, gözlerini sımsıkı yumarak. «Her zaman bunun en sonra olması gerektiğini düşünmüşümdür. Ondan öncesi olmalıydı, anlıyor musun? Bir çeşit, önce temiz sevgi, ondan sonra... Yok, hayır, pislik bu! Hayvanlık!»

Mirek sabırsızlandı. «Sen de hep aynısın, birader!» dedi. «Hep pireyi deve yaparsın. Madem gitmek istemiyordun, niçin gittin? Madem gitmeden yapamadın, niçin şimdi ağlayıp sızlanıyorsun?»

Bu sırada Jano sessizce banyoya girmişti. Işığın yandığını görünce şaşırdı; Jozef'le Mirek'i orda görünce, büsbütün şaşırdı.

«Ben de zannediyordum ki benden başka izinli yok,» dedi. «Bu gece uyumayı unutmadınız herhalde sanırım?»

Kepini başından çıkarınca saçlarının yarısının yeni tıraş edilmiş olduğu meydana çıktı. «Dışarda hava çok güzel,» dedi. Sıranın üstüne bir nota defteri koydu. «Bana biraz sabun veren var mı?»

Mirek ufacık bir parça sabun uzattı ona, ve oturdu nota defterini karıştırmaya koyuldu. «Yine beste yapmış,» dedi, hoşgörüyle. «Bu karalamalarınla amma da kâğıt harcıyorsun sen de!»

Jano bir acele ellerini yıkadı. Sağ elinin işaret parmağıyla orta parmağı arasına mürekkep bulaşmıştı. Başının bir yanındaki uzun saçları darmadağın alnına düşüyordu. Çakmak çakmak gözlerle önüne bakarak ellerini ovaladı durdu.

«Hiç içeri girmek istemedi canım,» dedi, kendi kendine konuşurcasına. «Havada saman kokusu gibi bir koku var. Gece öyle dingin ki, insan savaş olduğuna inanamıyor. Allah kahretsin, ne zaman gönül rahatlığıyla yatıp uyuyabileceğiz? Ne zaman barış ve sükûn olacak dünyada? Ne zaman insanlar göğün güzelliğini, çiçeklerin kokusunu, hayatın değerini, tarlakuşunun şakıyışını sevmesini öğrenecekler?»

Sanki kendi kendine konuşuyordu; öbürlerinin onu seyrettiklerinin hemen hiç farkında değildi. Mürekkep lekesi çoktan temizlenip gittiği halde hâlâ ellerini yıkıyordu.

Birdenbire, bütün o sevinç ve heyecanı bir anda uçup gitmiş gibi, yüzü asıldı.

«Nehrin kıyısındaydım,» dedi, asık yüzle. «Limanın yanında bir sıraya iliştim, oturdum orda. Bakıyorum bizimkiler o kızlara gidiyorlar. Daha hava iyice kararmamıştı, birkaçı içeri girdi.»

«Ne olmuş girdilerse?» dedi Mirek, Jozef'in omuzuna güven verici bir çimdik atarak. «Canları çekiyorsa niçin gitmesinler? Bir kötülüğü mü var yani, ben de bilmek isterdim, ha?»

Jano dik bir bakış fırlattı ona.

«İster miydin?» dedi. «Onlar biliyorlardı ama neden kötü olduğunu. Onları karşılamıya gittim, beni görünce hemen yollarını değiştirdiler.»

Mirek, «Bırak eğlensinler,» dedi, sessiz sedasız hıçkıran Jozef'i arkasına alıp saklamak için biraz öne eğilerek. «Zaten dağdağalı günler yaşıyoruz.»

Jano başını salladı. «Bırak bu lâfları,» dedi. «Bazılarının toplama kamplarında birkaç cıgara için neler yaptıklarını da duydum ben. Tutsak kardeşlerini ve inançlarını satanları bilirim.»

«Bunun onunla ne ilgisi var?»

Jozef ayağa kalkıp banyodan dışarı fırladı.

Jano hayretler içinde Mirek'e baktı. «Nesi var bunun? N'oldu?» diye sordu.

Mirek elini uzattı, Jano'dan sabunu aldı. «Bir haftalık sabun tayınını harcadın,» dedi, homurdana homurdana. «Kaçık kaçık konuşup durmasana! Kör müsün? Jozef'in de kerhaneye gitmiş olabileceğini düşünmedin hiç, değil mi? Ben burda yarım saattir çocuğa akıl öğretmeye çalışıyorum, sen gelip berbat ediyorsun herşeyi.»

Jano aynanın önünde ellerini kurulayarak düşünceye daldı.

«Valla hiç aklıma gelmezdi, Jozef'in...» dedi, ağır ağır. «Bilseydim, yine de aynı şeyleri söylerdim ama.»

Mirek ayağa kalkarak kapıya gitti. Orda durdu, Jano'nun nota defterini sıradan almasını bekledi. Sonra ışığı söndürdü.

Koridorda el yordamıyla yürürken Kovanda ile çarpıştılar.

«Ne o öyle sinsi sinsi, hırsızlar gibi dolaşıyorsunuz?» dedi Kovanda. Birden ortaya çıkmalarından irkilmişti. «İnsan bir ıslık çalar, birşey yapar. Askerlerden birine çattım sandım. Ödümü patlattınız be!» diye yere tükürdü.

Jano güldü. «Ne zamandan beri sinirlerin bozuk senin?» dedi. «Vicdanın rahat olduktan sonra istersen Göring'le karşılaş, farketmez.»

«Haydi ordan!» dedi Kovanda. «Benim yerimde olsan seni de sıçratırdı. Benim vicdanımı da dert etme kendine, ben kendi işime bakarım. Uyuyamadım da biraz dolaşayım dedim,» diye masum masum ekledi.

Üçü birden odalarına döndüler. Büronun kapısı önünden geçerlerken Kovanda durdu, ve birşeye şaşmış gibi bir sesle fısıldadı: «Şuna da bakın, şimdi! Gangsterin biri yine harabetmiş bu güzelim kapıyı. Tahtayı ne hâle getirmişler!»

Jano sorar gibi bir baktı Kovanda'ya, sonra kapıya yanaşıp eğildi. Yeni boyanmış tahtaların üzerine «Stalingrad» kelimesi kazınmıştı.

«Amma da keskin göz var sende!» dedi, yollarına devam ederlerken. «Bu karanlıkta kimse farkına varamazdı bunun. Kıyameti koparacaklar.»

«Kedi gibi gözlerim vardır benim, bu gibi şeyleri hemen görürüm. Hem biz alışığız bunların kıyametine. Alışık olmıyanlar da alışsınlar, zamanıdır.»

Tam odalarının önünde, Jano, «Bizi gönderiyorlar burdan, duydunuz mu?» dedi.

«Deme, kim söyledi?» diye sordu Mirek.

«Yüzbaşı askerlere gizlice söylerken kapıdan duydum.»

«Nereye gideceğimizi de söyledi mi?»

«Çok uzağa,» diye açıkladı Jano. «Taa Essen'e. Ama kendinize saklayın, kimseye çıtlatmayın.»

Mirek kaşlarını kaldırıp hafif bir ıslık çaldı.

Kovanda düşünceli düşünceli kafasını kaşıyordu. «Essen, ha? Demek oraya gidiyoruz? Bana bakın...» Yutkundu. «Neyse, zararı yok. Hem Solingen'de kendime bir ustura alırım. Oldukça yakın orası oraya. Şu ciletlerle hiç başım hoş değil, n'apsam alışamıyorum.»

♣

Jano hiç olmıyacak bir zamanda gitti doktora, vedalaşmak için. Doktor nöbetteydi, tam da bir ameliyata başlamıştı. Jano onun odasına girip yarım saat kadar beklemek zorunda kaldı. Hafif hafif, saygıyla, sanki tuşlara dokunmaya korkarmış gibi piyano çalıp vakit geçirdi.

Doktor bir cıgara içmek için bir uğradı odaya. Mendiliyle alnının terini sildi, altın çerçeveli gözlüklerini parlattı, uzun uzun.

«Demek vedaya geldin, ha, Hans?» dedi. Sonra sesi kısılacak diye korkarak güldü, kısaca. «Ama ağlamak yok, değil mi?»

Jano piyanonun kapağını kapattı ve ayağa kalkmadı. Dalgın dalgın, parlak tahtayı okşuyordu.

«Yine de ilişkimizi kesmiyelim,» dedi. «Mektuplaşırız, değil mi?»

Doktor cıgarasına bakıp duruyordu. Aklında birşey var gibiydi. Sonra başını salladı. «Maalesef olmaz,» dedi.

«Niçin?»

«Gereksiz tehlikeleri göze almamak daha iyi.»

Jano gözlerini aşağı indirip yeniden piyanonun kapağını açtı. Gülümseyerek onu seyreden doktor, «Gözü yaşlı olmamız için bir sebep yok,» dedi. «Erkekler arasında yakışık almaz öyle şeyler. Ama aramızda bir bağ olsun diye sana birşey vereceğim.»

Cebinden bir not defteri çıkardı, bir sayfasını yırttı koparttı ve üzerine birşey yazdı. «Kathe Schubert, Essen Ruhr, K. Heinzstrasse 34. Bu... Krapke'nin kızıdır,» diye ekledi, kâğıdı Jano'ya uzatarak. «İstersen git gör onu. Tabiî canın isterse. Kusura bakma, ben gitmeliyim şimdi,» dedi, cıgarasını kül tablasına bastırıp söndürerek. «Daha iki ameliyatım var.»

O odadan çıkmadan önce el sıkıştılar.

«Savaş sona erdikten sonra bir gün gelip bulacağım sizi,» dedi Jano. «Tabiî hayattaysam eğer.»

«Ben de hayattaysam,» dedi doktor, hafifçe, «muhakkak bulurum seni. Dostluğumuz önemli olacak bizim. Çeşitli milletlerden insanların savaştan sonra da dostluklarını sürdürmelerinin, birbirlerini anlamalarının önemi büyük olacak. Belki her zamankinden daha çok... Evet, yeniden mutlu karşılaşmamıza!» diye bağırdı. Jano'nun eline yapışıp yanaklarından öptü. «Gitmeden hemşireye de bir uğra,» diye ekledi, «sana güle güle demek istiyor.»

Doktor koridora çıkıp yürüdü. Jano, son bir kez daha döner bakar belki diye umutlanarak, o köşeyi dönene kadar arkasından baktı. Sonra elleri ceplerinde, ağır ağır koridoru geçti, üzerinde «Sargı odası» yazılı odanın kapısı önünde durdu.

Hemşire bir masaya oturmuş, deftere birşeyler yazıyordu. Jano odaya girince kolalı başlığını düzeltti, gülümsedi.

Önündeki defteri kapatarak, güçlü sesiyle, «İçeri gel,» dedi. «Otur bakalım, Hans.»

Jano bir iskemleye ilişti. Çevresine bakınarak, «Beni buraya getirdiklerinin üzerinden yedi hafta geçtiğine inanamıyorum bir türlü, hemşiranım,» dedi. «Çok mu kötüydü hâlim?»

Hemşire kahkahayı bastı. «Hadi ordan!» dedi. «Kafan yerinde ya yine, gerisini düşünme. Ama seni buraya getiren eşeğe bildirdim haddini.»

«Hatırlıyorum.»

«Demek Alasmaladık demeğe geldin, ha, çocuğum?» dedi hemşire, daha yumuşak bir sesle, kalemi eline alıp, sonra yine bırakarak. Sonra iki elini birden kaldırdı kocaman başlığına götürdü. «Hiç alışamıyacam buna,» diye yakındı. «Kırk beş yıldır giyerim, hâlâ alışamadım. Nerden icat etmişler bunun gibi aptal başlığı da bilmem ki!» Başlığını bir kulağından öbürüne doğru iteledi.

Jano dalgın dalgın gülümsüyordu. «N'apalım ama, siz istediniz de giydiniz,» dedi. «Niçin acaba?»

Yaşlı rahibe, defterini Jano'nun suratına fırlatacakmış gibi yaptı ama gülmeden de edemedi.

«Biraz fazla zekisin sen,» dedi. «Ama ben dobra dobra konuşan insanları severim. O zamanlar,» diye devam etti, «umutsuzluk çukurundan ve de basiretsiz gençleri canlarına kıymaya sürükleyen her birşeyden ancak böyle kurtulurum sandıydım. Sonradan çok geç anladım insanın der-

dine başka şeylerin de çare olabileceğini. Geri dönmeye yüreğim yetmedi. Ama sonunda hasta insanlara yardımcı olma, acılarını azaltma şansına sahip olmanın da önemini anlamaya başladım.»

«Ama onun için bu yakışıksız başlığa lüzum yok ki!» Hemşire Jano'nun gözlerinin içine baktı.

«Birbirimizi tiye alıp bu son karşılaşmamızın tadını kaçırmıyalım,» dedi, hırlak sesiyle. «Son yedi hafta içinde yaptıklarımız yeter. Seni son bir kere bir göreyim dedim, canım, hepsi o kadar.»

«Son bir kere mi? Ben hoşlanmıyorum bu sözlerden, hemşiranım. Ölmeden önce söyler insan bunları. Savaştan sonra bütün dostlarımla yeniden buluşmak, ve geçen zamanla nasıl değiştiklerini görmek istiyorum ben.»

«Senin için böyle konuşması kolay,» dedi hemşire. «Hayatın önünde daha. Benim için ama, 'au revoir' kelimelerinin çok daha yakın bir anlamı var. Benim yaşımda oldu mu, insan bilmeli haddini.»

«Kaç yaşındasınız, gerçekten, siz hemşiranım? Sorabilir miyim?»

«Altmış beşime yakınım. Bir kadına sorulacak soru değil bu, biliyorsun. Ama ben yaşımı söylemekten kaçınmam. Belki nicedir kadınlığımı unuttum da ondan. Yine de, yakınmıyorum. Gott sei Dank (Çok şükür) hayatımı boşa yaşamadım, Allahın lûtfu sayesinde.»

«Allahın lûtfu sayesinde olduğuna emin misiniz, hemşiranım?»

«Başladın yine, seni Tanrı tanımaz, seni!» diye bağırdı hemşire. «Beni iğfale mi geldin yoksa? Bas git hadi, bas git, huzurumu kaçırma benim! Hadi bakıyım, kitapsız!»

Jano yüzünde neşeli bir gülümsemeyle iskemleden kalktı. «Zaten gidip Gaston'u görmem lâzım,» dedi. «Kızmadınız değil mi bana?»

«Çalışmaya başladın mı sen?»

«Başlamadım daha. Essen'e gittikten sonra.»

Hemşire koca gövdesini kaldırdı, masaya yanaştı. «Yolun açık olsun, Hans,» dedi, elini uzatıp. «Sağ salim dönersin memleketine inşallah! Sana yüreğini lüzumundan fazla açan bu yaşlı rahibeyi de arada bir hatırla, olmaz mı?»

Jano kadının gözlerine baktı, doğruca. «Daha çok yaşıyacağınızı umarım, hemşiranım,» dedi. «Anam bir yana, hayatımda sizin kadar iyi yürekli bir yaşlı hanıma rastgelmedim ben. Doktora da göz kulak olun, emi?» diye ekledi. «Alasmaladık!»

Jano odadan çıkarken hemşire ona sırtını dönmüş, iki eliyle birden başlığını düzeltiyordu. Ansızın, çok yorgun bir hal gelmişti üzerine. Jano kapıyı kapadıktan sonra, kadının omuzlarının sarsıldığını farketti.

Gaston yatağından fırlayıp koltuk değneğine dayanarak geldi, Jano'yu yarı yolda karşıladı. «Suzanne'dan mektup aldım,» dedi. Gözleri mutlu mutlu parıldıyordu. «Bacağımın önemi yok diyor, beni beklediğini yazıyor. Doktor yarın bir takma bacak iliştirecek bana, haftaya memlekete dönüyorum. Düşün bak, memlekete, Fransa'ya gidiyorum!»

Jano kışlaya döndü. Günlerden Pazar, vakit öğleden sonraydı. Bahar o yıl erken gelmişti. Yeniden canlanan ağaçlar baştan aşağı ufacık sert tomurcuklarla bezenmişti. Saar ülkesi, o kömürtozu - bulaşığı, fırın - artığı ülke, çalışmaktan bitkin düşmüş bir köle gibi güneşin alnında yavaş yavaş uyanıyordu. Küçük bir yan sokağın köşesinde tozlu bir ilân asılıydı; güneşten, yağmurdan solmuş, ama ağzı kalabalık: «Wir sind frei!» (Bağımsız olacağız!) İlânda bir Saarland haritası, Hitler'in profilden resmi ve 1935 tarihi vardı. Yıllanmış, eski belediye sarayı, Winterberg'deki anıt ve de Saar nehri iyi hatırlardı o tarihi; Saarland'ın

Almanya'ya ilhakı ve savaş için yapılan o karanlık plebisitte oylarını kullanan, ve de şimdi sokakları dolduran aceleci kalabalığın yüreğinde de daha canlılığını yitirmemişti. O zaman dâva Saar madenleri ve demir çelik fabrikalarıydı; ne halkı, ne de halkın hürriyetini umursayan vardı. Belki günün birinde oylar yeniden verilecek ve halk, ondan oy isteyen sahtekârların suratına açıkça, «Hayır» ını çarpacaktı.

Belediye tiyatrosu olanca azametiyle Saar nehrinin saydam sularına yansımıştı. İçi yanmış bitmiş, yok olmuş bir yapı...

Jano kışlanın kapısından girip yukarı çıktı. Yüzbaşının odasının önünden geçerken içerden sesler duydu. Hemen bir dizinin üstüne çöküp postallarının bağlarını çözdü. Kapı aralıktı; Nitribit yüzbaşıya tabancaların bulunduğunu bildiriyordu. «Bizimkilerden birinin şakasıymış,» diyordu. «Depoda gizli bir yerde bulduk. Şakayı yapan işin ciddiyetini çok geç anlamış olacak ki, tabancaları sahiplerine geri vermeyi göze alamadı.»

Jano postallarının bağlarını yeniden bağladı ve hızla yürüdü. Dudaklarında mutlu bir gülümseme vardı. İki gün önce Hill'le Bent'in levazım çavuşuyla birlikte yemekhanede kafayı çekip sarhoş oldukları hatırına geldi. Nitribit de onlarla beraberdi ama onun aklı başındaydı.

Demek tabancalar sonunda bulunmuştu, ha? İyi, iyi...

Hiç şüphesiz, garnizon levazım deposunda...

Tiren suratsız kırlar arasında yorgun argın ilerliyordu. Seyrek ağaçlıklı alçak tepeler, tembel tembel yuvarlanıp geçen sulak bulutlar altında sığ vadiler... Ufak kasabaların anlamsız isimleri, uykusu gelmiş bir hacının par-

makları arasından kayıp duran bir tesbihin taneleri gibi birbirini izliyordu.

Bölük on beş yük vagonuna sığıştırılmıştı. Askerler bir yolcu vagonunda deri kaplı kanapelerin keyfini çıkarıyorlardı. Atlar da en arkadaki vagona bindirilmişti. Zincirle tutturulmuş otomobiller ve sahra mutfağı iki açık vagonda sarsıla sarsıla gidiyordu. Joska ile Frantina iş başındaydılar yine. Tiren yolda da olsa onlara iş vardı: yulaf güveci pişiriyorlardı.

Birdenbire tiren Ren nehrine ulaştı ve o anda güneş bulutların arasından çıkarak dört bir yanı gümüşten bir aydınlığa boğdu. Sarsıntılı vagonların döşemeleri üzerine serilmiş uyuklayan çocuklara da yeni bir canlılık geldi.

Ren gepgeniş akıyordu, heybetli. Sanki deniz geniş bir körfez yapmış da karaya sokulmuştu. Kıyılar set set üzüm bağlarıyla kaplıydı. Güneş hayat bahşedici, şaşaalı altınsı ışıltısını bağlara serpiyordu.

«Tanrım, şu güzelliğe bak!» Jozef içini çekti. Titrek parmaklarıyla gözlüklerini temizledi. «Bir yerde bu kadar güzellik, haksızlık bu,» dedi.

Bütün kıyılarda, göz nereye değse, tepelerde, vadilerde, kayalıkların üstünde kaleler, şatolar, kuleler, yıkıntılar vardı. Ren'i aşan köprüler dalgaların azıcık bir kabarışıyla kırılıverecekmiş gibi narin görünüyordu.

Kovanda yarı aralık kapıların arasında, yerde oturuyordu. Verimli, zengin toprak ona Moravya yaylalarındaki kendi ufacık, çorak tarlasını hatırlattı. Toprağından karısına vardı düşünceleri. «Acaba herşey dediği gibi ekildi, oldu mu?» diye düşündü. «Acaba komşunun oğlu Jindra kendi tarlasına koyar gibi gübre kodu mu benimkine de? Tek bir inekle nasıl kalkarlar onca işin altından, bilmem ki! Üstelik daha süt de verecek o inek. Birazı hükümete, birazı onlara... para getirecek yani. Ah, bu topraklar gibisi olacak ki elinde! Sudan gökyüzüne merdiven basamak-

ları gibi yükselen bu bağlar! N'apalım yani biz de patates, kendir, yonca ve şeker pancarı yetiştirmeye alışmışsak? Asmaya aşı yapmasını, üzümden şarap çıkarmasını öğrenemez mi sanki insan? Yeter ki elinde bu toprak olsun. Ne verim var ama burda! Avucundan şöyle bir akıtsan, şarap akarmış gibi. Gece demem, gündüz demem, çalışırdım,» diye düşünüyordu Kovanda. «Her bir çakılı elimle toplar da kor sepete, kenara taşırdım. Orda yamaçta Ukraynalıların yaptığı gibi... Kimbilir ordaki o zavallı ne düşünüyordur şimdi bu toprak için,» diye daldı yeniden, setlerden birinde iki büklüm çalışan bir adama bakarak. «Belki o da memleketindeki toprağını, Almanların elinden çekip aldığı toprağını düşünüyordur. Gerisin geri oraya gitmek için yapmıyacağı fedakârlık yoktur. Ben de,» diye utançla düşündü, «burda oturmuş, yurdumun güzelliklerini unutmuş gibi buranın güzelliğine dalmışım. Bizim orda ne var yamaçlarımızda? Yalnız taş, yalnız ayrık otu mu var? Orda o yoksul tarla parçasından ayrılmak zorunda kalsam ben de, yüreğime inmez miydi?»

Nehrin içinden kaleler yükseliyor, nehrin akıntısı suları hafif hafif kalelerin duvarlarına çarpıyordu. Sıçan Kulesi ve dimdik, hain Lorelei. Sonsuz bir tekneler alayı. Kıyılara yapışmış küçük köycükler, ve herbirinin ufacık kilisesi. Ve suya ürkerekten yanaşan, azıcık, ama dizboyu sokulan dalgakıranlar... Tiren, parıl parıl, kudretli suyoluna yakıncacık yol alıyordu. Ufak istasyonlarda hiç durmadan geçiyor, büyüklerde ise muazzam garların hemencecik kıyısına yanaşıyordu.

Jano, Kovanda'nın arkasında duruyordu. Bir elini ve yanağını vagon kapısının metal çerçevesine dayamıştı; öbür eli Kovanda'nın omuzundaydı. Güneşin gümüşsü ışınlarını aklaştıran donuk parıltılı dalgalara gözlerini hevesle dikmiş bakarken, bunca güzellik karşısında ruhunda yüce bir ilâhinin yükseldiğini duydu. Öyle bir ilâhi ki, güneş

ışınlarının arınmış kaynaklarından kopup gelerek tertemiz gümüşten bir yatakta akıyor, yoluna çıkan engellerin üzerinden aşıyor, kollarının pürüzsüz, durgun sularıyla gitgide büyüyüp güçlenerek, bir koşu, vadiye doğru yol alıyordu. Jano'nun yüreğini doldurup taşan şarkıyı ilkin bir flüt başlattı; kemanlar ve klarnetler ona katıldılar, viola alttan alta ses verdi, kontrbaslar uğuldadı. Sonra trombonlarla hornlar karıştı araya, ve şarkı ileri atıldı, genişledi. Şarkının içinde bir koro ezgisi ve bir savaş ilâhisi, basit kafiyeleriyle bir halk hikâyesi ve geçmişin dosdoğru, sarsılmaz sesi duyuluyordu. Ve çenk, Hint yazından ibrişimleriyle incecik yaldızdan bir örtü sarıyordu her birşeyin üzerine. Jano gözlerini kapattı. Vıltava —genç kızcasına inceliği içinde daha az da güçlü olsa, daha sade de olsa— Smetana'nın musikisiyle kaynaşmış, yanıbaşında akıp gidiyordu. Jano'nun yüreği onu çekip alarak dinlendirici bir melhem gibi damarlarına akıtıyordu: iyileştiren, büyüleyen birşey, dünyada herşeyden daha kutsal, herşeyden daha saf.

Kamaşan gözlerini açtı, akıntının orta yerinde, ağlarının ışıl ışıl örgüsüne sarılmış balıkçı kayıklarını gördü; onların ardından uzun bir dizi tombul mavunalar geliyordu: herbiri tepeleme kömür yüklü ve korkunç yüklerinden arda kaykılmış. Dalgaların üstünde bir yelkenli sekiyordu. Dalga dalga beyaz tüller içinde, ardından boyun atkısı sürüklenen bir balerinaydı sanki... Ayna üstünde kan lekeli kuğular gibi suda şamandıralar kımıldıyordu... Ve tiren suyla kaya arasındaki dar, zigzag yolunda taka-ta-tak ilerliyordu. Bir ara nehirden ayrıldı, sonra yine, anasının eteğine koşan çocuk misali, koşarak buldu nehri.

Mehlen, Godesberg, Koblenz, St. Goar, Remagen, Bingen, Bingerbrück, Bonn.

Ve Kolonya.

Tiren hız kesti; kenarda askerler koşuşuyordu. «Die

Tür zumachen!» (Kapayın kapıları) diye haykıranlar oldu.

Hill vagondan aşağı atladı, tirenin yanısıra hızla koştu, demiryolunu geçti. Kollarını havaya kaldırıp böğürdü, «Die Tür zu, los, los!» diye.

«N'oluyor, ne dönüyor?» dedi Mirek, vagon kapılarını çekip kapatarak. Birden içerisi kapkaranlık oldu. Vagonun tavanının hemen altında ufacık bir pencereden içeri tek bir ışık sütunu giriyordu. Kovanda kapıyı itip bir parçacık açtı, aralığa gözünü koydu. «Çıkaramadım ne olduğunu,» diye mırıldandı.

Lokomotif ve ön vagonlar bir köprünün çelikten döşemesini gümbürdetmeye başlamıştı. Yolun iki yanında yirmişer adım arayla, çelik miğferli, tüfekleri ateşe hazır ve namluları tirene dönük, askerler sıralanmıştı.

Sonunda anladılar. Kovanda kapının aralığından askerlere, «Meraklanmayın, pis köprünüzü yıkacak değiliz!» diye bağırdı.

Jozef vagonun kapısını biraz daha aralıyarak, «Köprünün böylesi, gözünün bebeği gibi korunmaya değer doğrusu,» dedi. İstasyona yaklaşınca, kökleri yüz yaşında bir çınar ağacınca toprağın taa derinliklerine gömülmüş duran, boğum boğum heybetli kütlesiyle Kolonya Katedrali göründü.

Sonra ansızın bir düğme çevrilmiş gibi manzara değişti. Demiryolu nehrin kıyısından uzaklaştı, kırlar akca bir renge büründü, çevreyi kasvet bastı. Birbiri ardısıra hızla küçük istasyonlardan geçtiler. Herbirinin isminin ardında «Rheinland» yazılıydı. Derken bu da değişti, yerine «Ruhr» geldi.

Nehrin yüzüne vurmuş güneşin ılık ışıltısında yan gelmiş yatan set set üzüm bahçeleri yoktu artık. Havadaki o balıksı tad, koku da kalmamıştı. Şimdi her bir yanda düz, soğuk, kara toprak. Duman ve ter kokulu.

Jozef habire günlüğüne birşeyler yazıyordu. Şimdi de cebinden bir sözlük çıkardı, sayfalarını çevirmeye koyuldu.

«Bu ülkede bütün Ukraynalılar tahta pabuç giyiyor,» diye burun büktü Kovanda. «O kadar da önemli birşey değil bence. Hollanda'da herkesin ayağında tahta pabuç olduğunu sanmıyorum üstelik. Neydi adı oranın, ha, neydi, orda ana caddelerde kimbilir ne şamata vardır, bir düşünün! Paskalyada bizim köyden betermiştir!»

Jozef azıcık gücenmişti. «Sen de herşeyi büyütüyorsun, babalık,» dedi, kırgın bir sesle. «Hepsi tahta pabuç giyerler demedim ki ben! Yine de, ne zaman Hollanda adını ansam aklıma tahta pabuçların sesi, yel değirmenleri, çiçek kokuları gelir.»

«Ama ben Hollanda'yı andım mı aklıma koca memeli güzelim bir inekle, yağlı boya gibi kalın, yoğun süt gelir. Herkesin görüşü başka. Al meselâ bizim Vanharek'i. Bizim köyün gece bekçisi. Adam imkânı yok Pilsen birasına elini sürmez. Ben ama, pfüüy, Pilsen adını duydum mu ağzımın suyundan dereler akar! Vanharek'e Pilsen birası, vaktiyle kafasına yediği Pilsen dolu maşrapayı hatırlatıyor. Kulağını da kesmiş atmış o maşrapa. Kökünden kazımış. O gün bu gün Vanharek tek kulaklı dolaşır durur. İşin tuhafı, herifin öbür kulağı da sağır. Sağır ama, Pilsen adını duyar duymaz...»

Jozef sözlüğünün sayfalarını karıştırıyor, pabuç yeldeğirmeni, lâle, kanal, bataklık ve süt kelimelerinin Hollandaca karşılıklarını not defterine geçiriyordu.

Mirek uyuyordu. Manzaranın tekdüzeliğinden üzerine uyku basmıştı. Vagonun düşemelerine serilmiş, ellerini başının altında kenetlemiş, bacaklarını iki yana açmış kalmıştı. Yüksek sesle konuşulanlardan da, tirenin takırtısından da habersiz, uyuyordu.

Olin kapının karşısındaki sırada oturuyordu. Derin

düşüncelere dalmıştı. Cıgara içiyordu. Karel'in mutfakta masayı devirip yulaf çorbasını döküp saçtığı gün, yemekten hemen önce, Kovanda'yı koridorda gördüğünü, ama ondan bir saat sonra Kovanda'nın bir koşu kışla kapısından gelip, çalışmadan yeni dönmüş gibi numara yaptığını hatırlıyordu. Ne zamandır düşünüyordu bunun üzerinde, hâlâ bir izahını bulamamıştı. İçinden, kendisini aralarına almadıkları için çocuklara çok kızıyordu. Hep birşeyler çeviriyorlardı, ama o görünür görünmez hemen konuyu değiştiriyorlardı. Saargemünd'de Jano'yla kışla alanında karşılaştığı günü hatırladı. Jano'nun Sırp tutsaklarına yiyecek kaçırdığına hiç şüphe yoktu. Kendi vermemiş miydi o patatesleri Jano'ya? Jano gözetlenmiş olduğunu muhakkak biliyor olmalıydı. Ama bir kere bile değinmemişti bu konuya, bir kelime olsun söylememişti. Olin işte buna kızıyordu. Olayların ortasında olmak, ne döndüğünü bilmek istiyordu; ama gitgide tam tersi oluyor, gitgide arkadaşlarıyla arasına kalın bir güvensizlik duvarı örülüyor, kendisi dışarda bırakılıyordu. Nerde! Çocuklar kendilerinden biriymiş gibi bile konuşmuyorlardı onunla. Hiç belli etmedi, renk vermedi ama. Olin arkadaşlarına fena bozuluyor, güceniyordu.

Düsseldorf: şehrin üstünde kocaman kocaman, düz karınlı, baraj balonları uçuyordu. Evlerin çoğunun damı yoktu. Sokaklar yanmış, boşalmış bir şehrin kara sokakları.

Duisburg. Aynı manzara. Derken nihayet, Essen.

Ana istasyondan küçük bir demiryoluyla kenar mahallelerden birine vardılar. Hava kararıyordu. Tiren yolunun altında şehir, belli belirsiz kapkara bir havuz gibi uzanıyor, o yüzeyin altında çelikten ve daha beli kırılmamış güçten bir vahşi akıntı, içten içe kaynıyordu.

Bölük Çek şarkıları söyliye söyliye şehrin sokaklarından geçti. Yürüyüş kolunun en başında yüzbaşı. Yakası

boynunu çok sıkıyormuş gibi başını iki yana oynatıp duruyordu; küçücük gülünç hançeri kalçasında hop inip hop kalkıyordu. Bölük bir ara yolunu şaşırdı. Önünü yıkık bir yapının kapadığı bir yolda buldular kendilerini. Tramvay rayları bir çift dev kayak gibi göğe ağmıştı. Kaldırım derin çukurlarla delik deşik olmuştu ve dört bir yana kırık kanepeler, iskemleler, kap kacak, giysiler saçılmıştı. Sonunda bölük, boş bir okulun önünde durdu. İki katlı bir yapıydı burası; Gotik tarzında kuleleri vardı. Geniş sınıfları yatakhanelere çevirmişler, herbirine on iki altlı-üstlü ranza yerleştirmişlerdi. Karartma düzeni de tamamdı. Bütün yapılacak iş, ışığı yakmak, battaniyeleri yataklara atıp uzanmak...

Bölük de öyle yaptı. Yaptı ya, tam o anda canavar düdükleri ötmeye başladı. Çılgınca telâşlı haykırış yüksele alçala, geceyi doldurdu ve yüzlerce ışıldağın birden gökyüzünde canlanıvermesine yol açtı.

«Kıyamet günü,» dedi Eddy Koneçni, haç çıkararak.

«Korkutma bizi şimdi,» dedi Kovanda, «daha vakit var. Biliyor musun ne? Bizim ihtiyar Vanharek bu curcudemezdi. Kulağının biri zaten taş gibi, hiç duymaz, öbürünanın ortasında çocuk gibi mışıl mışıl uyur da banamısın nü de sarhoşun biri kafasına kırık maşrapayı indirirken kesip atmış, zavallı. Ya, n'apalım, böyle işte! Hadi gel sığınağa gidelim.»

BÖLÜM ÜÇ

Bölük yavaş yavaş yerine yerleşiyordu.

Essen'e vardıklarından sonraki birkaç gün içinde iki sahra mutfağı okulun bahçesinde tüttü durdu. Frantina ile Joska ellerinde kepçeler ordan oraya koşturdular, odun kestiler, ateş üfürdüler, kova kova su taşıdılar. Yağmurlu günlerde branda bezlerinin altına sığınıyorlardı. Derken yüzbaşı büyük bir aşevi yapılması için emir verdi. Bir hafta sürdü tahtadan aşevinin yapımı. Bölüğün tüm zanaatçıları bahçede koşturdular, ölçtüler, biçtiler, çaktılar, taşıdılar, bu arada birbirleriyle çekiştiler durdular. Marangozlarla dülgerlerden sonra duvarcılar geldi, tesisatçılar ve çilingirler geldi. Sonunda derli toplu, geniş bir yer çıktı ortaya. İçinde iki büyük kazan vardı. Yerlere beton dökülmüştü. Bölük sabah bir, akşam bir, pencerelerin önünden geçip sıraya giriyor, herkes elindeki sefertasını haşlanmış şalgam ya da güveç doldursun içine diye Frantina'ya uzatıyordu. Joska, kabuklarıyla pişmiş sıcak patates dağıtıyordu.

Kovanda, Karel'e, «Bana kalırsa, bu aşevinin altını üstüne getirmek, Saarbrücken'deki masayı devirmeye benzemiyecek,» dedi.

«Eh, umarım Jano'nun daha tabancaya ihtiyacı olmaz?» dedi, sırıttı Karel de.

Bahçede, aşevinin karşısında, yeni sundurmalar, iki düzine bisiklet için yer yapıldı. Bir de üstü kapalı banyo yeri. Burda duş da vardı. Raflar ve yiyecek taşımaya yarar kutular olduğu gibi kaldırılıp atıldı, kunduracı ve terzi tezgâhları konuldu yerlerine. Okulun mahzenini de sağlam kütüklerle pekiştirdiler.

Bir hafta süren aralıksız çalışmadan sonra, işveren takımı sökün etti. Bölük avluda sıraya girmişti. Nitribit'in elindeki bir listede isimler ve meslekler yazılıydı. Müteahhitler askerlere cıgara sundular ve biraz pazarlıktan sonra yanlarına kattıkları duvarcılar, marangozlar, dam ustaları, camcılar ve çilingirlerle çekip gittiler. Öğrenciler ve rençberler kabâ işçi sayıldı.

«Bizim kasabada at satışı böyle olur,» dedi Kovanda. «Haay-yo, çocuklar, bakın işte şurdaki şişko esir tüccarı satın aldı beni!»

Yöre müteahhitleri onarım işinde istihkâm komiserinin deneti altında çalışıyorlar ve yalnız «Bezirkswiederaufbaukommissar» (Semt Yıkım Komiseri) tarafından kendilerine gösterilen işleri alabiliyorlardı. Ellerinin altındaki işçiler de, Çekler, birkaç Fransız savaş esiri ve bir bölük Hollandalıdan ibaretti. Yapılan iş, daha çok, damlara yeniden kiremit döşemek, bombalardan kırılan pencereleri, çatlak duvarları filân onarmaktı. Şehirdeki bütün firmalar bombardıman yıkıntılarını onarma işinde çalışıyordu.

Bölük ikide bir tekrarlanan hava-akını alârmlarına alışmakta güçlük çekti. Her gece en az iki kere mahzene iniyorlardı. Yukarda şehrin üzerinden dalga dalga geçen uçak filoları, ağır uçak-savarların göğe fışkırttığı binlerce ton mermiyle karşılaşıyordu. Uçak-savar barajı öyle de güçlüydü, dört bir yandan gelen sesler birleşip tek bir korkunç kükreyişe dönüyor, yapıları zangır zangır sarsıyordu.

Okulun alt yanında bir tarlaya bir ağır uçak-savar yuvası yerleştirilmişti. Topların ateşi okulda ne kadar pencere varsa camlarını çatlatmıştı. Yüzbaşı yerlerine yeni cam koydurttu; ertesi gece onlar da çatlayıverince, gerisi gelmedi.

Okulun bahçesinde kutu biçiminde bir garaj vardı. Tabur karargâhınca bölüğe tahsis edilen iki yolcu otomobili orda duruyordu. Alârm verildiği zaman nöbetçi konurdu arabaların başına. Peter ve Cimbal'ın (şoförlerin) yanına, Mirek, Kovanda, Lada Pluhar, Jozef, Olin ve Jano nöbete yardımcı verildi.

«Geceler güzel ve ılık, insan arabaların içinde pekâlâ uyuyabilir, niçin gidip o buz gibi mahzene tıkılıyoruz, anlamıyorum?» dedi Kovanda. «Zaten o mahzen de ne ki, şöyle yakına düşen ilk bombada yerle bir olacak!»

Bu sekiz kişi, canavar düdükleri öter ötmez hemen garajda görev başına gidiyorlardı. Mersedes'le Fiat'ın koltuklarına kurulur oturur, Essen üzerinde gece göğünün sahne olduğu korkunç temaşayı kaçırmamak için garaj kapısını açık bırakırlardı.

Gökyüzü, dev gibi ışıldakların uzaya saldığı kule boyu yüzlerce ışık sütûnu üzerine dayanırdı.

«Kendime yeşil gözlük bulmalıyım,» dedi bir gün Kovanda, «yoksa bu aydınlatmalar gözlerimi bozacak.»

Yaklaşmakta olan uçakların geldiği haber alınır alınmaz ışıldaklar ordan oraya yalpalıyarak, sonsuz mavi uzayda gide gide yiterek, uzun parmaklarıyla göğü araştırmaya başlıyordu. Uçakların gürültüsü gitgide yükselirken Essen'in uçak-savar ateşi bütün şehirde birden patırdamaya başlardı. Gökyüzü ansızın, patlayan mermilerden saçılan ışıltılarla süsleniverirdi, hızla yayılan bir kızarıklık gibi. Işık sütûnları arasında ufak ufak beyaz duman yumakları patlardı.

«Bu duvarı aşacak uçağı görmek isterdim,» dedi Olin, heyecanla. «Yıkılmaz bir uçak-savar barajı bu.»

Toplar bir yönde patır patır işlerken, patlayan mermilerin püfürtüsü göz kamaştırıcı parlak gökyüzünde ardına varılmaz yüksek bir duvar çiziyor, altta kalan şehri derin bir karanlık kuyusuna alıp saklıyordu. Derken birbiriyle kesişen ışık sütûnlarının arasında uçaklar görünüyordu. Sımsıkı düzende birbiri ardı sıra, dalga dalga geliyordu uçak dizileri. Öldürücü bombalarla yüklü kuşlar... Gümüşsü karınlarının altında mermiler patlıyan.

«Bak, bak,» dedi Kovanda Olin'e, alayla, «şu senin duvarın taa tepeye ulaşıyor mu, bak bir? Yukardan geçiyorlar yine de. Senin topların mümkünü yok başa çıkamaz bunlarla.»

Ama bazen de başa çıkıyorlardı. Hemen her zaman ya tek başına bir uçak, ya da bütün bir filo, yukarda sürüp giden çılgınca fırtınaya yakalanıveriyordu. O zaman uçaklar dört bir yana saçılır, kör edici, karşı konulmaz ışıklar da onların peşine düşerdi. Bazen on ışıldağın birden, var gücüyle kurtulup savuşmaya çalışan bir gümüşten kuşun tepesine üşüştüğü olurdu. Döner, kıvrılır, alçalır, yükselir, ya da ışıldağın taa köküne pikeye dalardı uçak. Ve o zaman birkaç ışıldak birden çok kez bir iki titrer, fitili çekilmiş kandil gibi sönüverirdi. Bazen uçağın çok yakınında bir yerde bir mermi patlardı; kuşcağız, tıpkı yanar bir çıra demeti gibi, devam ederdi uçuşuna, ve sonunda patlar dağılırdı; tutuşmuş parçaları çılgınca taklalar ata ata dikine düşerdi. Ve tam o sırada, gün gibi aydınlık gökyüzünde ağır ağır süzülen paraşütlerin sabun köpüğünü andırır balonları görünürdü. Oldukça da sık olurdu bu. Bir gece, nöbetçiler garaj kapısındaydılar, yarım saat içinde yirmi uçağın düştüğünü gördüler, hem de yalnız kendi görüş alanları içinde.

«Bu aptallar da niçin hep şehrin üstünden uçuyor-

lar?» dedi Kovanda. «Şöyle kenardan geçip gidemezler mi sanki? Boşuna tehlikeye atıyorlar kendilerini.»

«Şehrin üzerinden gitmek en kısa yol da ondan,» dedi Jozef. «Haritaya bak anlarsın. Gidecekleri yere ne kadar çabuk varırlarsa o kadar iyi. Benzin tasarrufu, anladın mı?»

«Almanların düşürdük dedikleri uçakların sayısına ben inanıyorum,» dedi Olin. «Abartmadıklarını kendi gözümüzle görüyoruz işte. Biz yalnız burda olanları görüyoruz. Yalnız dün gece Essen üzerinde on iki uçak düşürüldü. Bu gece de dokuzunu biz saydık. Kolonya ve Düsseldorf, ya da Bremen, Berlin üzerinde kaç tane düşürüldü kimbilir? Batılı Müttefikler daha ne kadar dayanabilirler buna? Bu dört motorlu bombardıman uçaklarında kimbilir ne çok adam vardır, hesabını varın siz yapın!»

«İlânihaye sürdüremiyebilirler,» dedi Jano, «ama umarım, Almanlardan biraz daha fazla dayanacaklar. Her namuslu insan benim bu umudumu paylaşır sanırım.»

Alârınlar her zaman bir saatin üstünde sürüyordu. Ondan sonra şehrin üzerini bir sükûn basıyor, ve bu, sahile dönen uçaklar yeniden görününceye kadar devam ediyordu. Bu arada ışıldaklar bomboş göğü sessizce araştırır, serin, sonsuz uzayda hiç birşey bulamadan oynaşır dururdu. Çocuklar arabaların içine girip uzanır, ya da mahzende arkadaşlarını görmeye giderlerdi.

Kovanda otomobillerden birinin arka koltuğuna uzanmıştı. Birden havayı kokladı.

«Ne içiyorsun sen?» diye hırladı, Mirek'e. «Nedir o tatlı kimyon tadı. Cıgaranı görelim!»

Mirek ona bakıp sırıttı. «Sende de amma hassas burun var! Daha iki nefes aldım yahu!» dedi. Selâfon kâğıdına sarılı bir cıgara paketini dolaştırdı. «Amcamın bana Amerika'dan gönderdiği son paketten çıktı bunlar,» dedi.

Çocuklar cıgaraları yakıp dumanını hevesle ciğerlerine doldurdular. «Bu ne koku bu böyle, burnumun direği kırıldı,» dedi Kovanda. «Yine de ama, Almanın saman tozundan iyi.»

Mirek, Germaniastrasse (Almanya Caddesinde) büyük bir sığınağın yapımında marangoz olarak çalışıyordu. Ondan başka orda bölükten on kişi ve elli Polonyalı savaş esiri vardı. Bunların işi sığınağı lâğım şebekesine bağlamaktı. Mirek Polonyalılarla hemen pan-Slavizm ilişkileri kurmuş, süratle Lehçe öğreniyordu.

Ayda bir kere Kızıl Haç Polonyalılara yiyecek ve giyecek paketleri gönderirdi. Bunların içinden kalın kalın, yuvarlak Amerikan cıgaraları da çıkardı. Kokulu cıgaralar pek rağbet gördü ve çok geçmeden bölükle Polonyalı tutsaklar arasında hızlı bir takas ticareti kuruldu. Mirek her sabah işe giderken yanında bavul dolusu kara asker ekmeği, dişpatı, posta pulu, sabun, şeker ve yazı kâğıdı götürüyordu. Oda arkadaşları şık kokulu Çesterfeldler, Kameller içmeye başladılar, dişlerini fırçalamaz, postallarını boyamaz oldular; ellerini yüzlerini bile yıkamıyorlardı. Bu arada kemerleri de sıktılar. Ekmek tayını zaten kimseyi doyurmayacak kadar azdı ama, Polonyalı kardeşlere yardım elini uzatmamak olmazdı tabiî! Ağzına tütün komayan Mirek bile cıgaraya alıştı. Kokulu Amerikan cıgaralarına dayanamıyordu. Polonyalılar bir başka işe aktarılınca ticarî ilişkiler de son buldu ama, o cıgaradan vazgeçmedi.

«İnsanoğlu zayıf yaratık,» diyordu, eski ızmaritlerden boşalttığı tütünlerle kendine yeni bir cıgara sararken. «Tütüne verdiğim ekmekler şimdi elimde olaydı, bölüğün yarısının karnı doyardı.»

Çocukların karnı doğru dürüst doymuyordu, gerçekten. Yedikleri hem yetmiyordu, hem besleyici değildi. Günlük tayınları, Ruhr vadisinde demiryollarının onarım durumuna göre azalıp artıyordu. Saarland'da iken, üç kişiye

bir buçuk kilo kara ekmek verirlerdi; sonradan bu üç kişi dört kişiye çıkmıştı. Burda Essen'de beş kişi bir somunu paylaşıyordu. Öğlen yemeğinde bir tas lâhana çorbası, kabuklu patates, şalgam, lâhana ya da yulaf güveci verilirdi; akşam yemeğinde de o, bazı ufak tefek değişikliklerle. Yalnız, lâhana çorbasız gün geçmezdi.

«En sevdiğim yemek domuz kızartması, hamur işi ve lâhanaydı,» diye eski günleri andı Kovanda. «Ama eğer eve varırsam benim karı sıkıysa önüme lâhana çıkartsın! Köyü yakar duman ederim!» diye bitirdi sözünü.

Haftada üç kere bir dilimcik sığır rostosu, bir kere de hamur işi ve salça hakları vardı. Haftada bir gün her birine bir somun beyaz ekmek veriliyordu. Aşçı Frantina ile Joska ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Çocukların bütün öfkesi onların başına patlıyordu. Bağıra çağıra Frantina'nın üzerine yürüdükleri zaman, zavallı Frantinacık yalvar yakar olur, saçını başını yolardı.

«Çocuklar, çocuklar,» diye haykırırdı, «size biftekler, haşlanmış domuz, patates kızartması vermeyi istemez miyim ben? Elimde olsa da versem!»

Yemeklerini yalamadan yutuyorlardı. Çok aç olanlar bir ikinci kere kuyruğa girerlerdi; kazanların dibinde on on beş kişiye yetecek fazladan döküntü kalırdı her zaman çünkü. Bitmez tükenmez bir sorundu, bu açlık. Memlekette analarına babalarına, akrabalarına, dostlarına yazıp yiyecek istediler. Bir hafta içinde Essen'e bir paket gelirse, mutluluktan havaya uçarlardı. Ama ne var, hava akınları yüzünden demiryolunda bir kesinti olmuşsa, bazen bir paketin yerine varmadan üç hafta bütün Almanya'yı dolaştığı oluyordu. O zaman, gelen pakette ekmeklerin içi bozuk çıkar, peksimetler küflenmiş olurdu. Yine de ama, hiç bir işe yaramaz değildi hiç bir paket. Bozuk yerleri kesilip atıldıktan sonra ekmeği kurutur, çorbaya katıp yerlerdi.

Çocuklar odalarındaki ufak ocaklarda çeşit çeşit çorbalar pişirmesini öğrendiler.

Paketleri istasyondan Kovanda ile Standa Jez gider alırlardı. At arabasıyla giderlerdi. Kovanda ilkin duvarcı iken sonradan iki arabacıdan biri olmaya gönüllü olmuştu. Patates ve şalgam çuvallarını o taşırdı; gerektiğinde de yapılara yük götürür getirirdi. Atlar yolun karşısında eski bir meyhanede ahırlanıyordu. Kantin de aynı yerdeydi. Öbür arabacı, Standa Jez, gözündeki kalın camlı gözlüklere rağmen tıpkı bir kör gibi ağır aksak hareket eden, zapzayıf bir köylüydü. Hareketlerine çok dikkat ettiği halde, ikide bir kıç üstü düşer, sulanmış zayıf gözleri görmediği için yolunun üstüne çıkan engellere çarpar dururdu. Acı acı hıçkırır, gözlerinden tıraşı uzamış çenesine yaşlar aka aka ağlardı o zaman. Gözleri daha da kızarırdı.

«Ağlamasana, aptal!» derdi ona Kovanda. «Evlenince geçer, görürsün.»

«Başımı vurduğum için ağlamıyorum ki!» diye hıçkırırdı Standa. «Şu körolası gözlerim ağırıma gidiyor.»

«Peki ama bu gözlerle nasıl oldu Almanya'ya gönderdiler seni?»

«Umurlarında mı? Onlara bakarsan çakı gibiyim ben, maaşaliah!»

Kovanda üzgün üzgün başını sallardı. «Ulan Nazi piçkuruları!» derdi. «Eğer bir cehennem olaydı, tümü orda ebeden yanıp kavrulmaya müstahaktı! Ama cehennem olmadığından, burda yeryüzünü cehenneme çevirdiler. Bizimkiler de onlara yardım etti. Bizden öylelerini bilirim, faşist şeytanlardan da baskın çıkarlar. Muayeneye gittiğimde bir Çek doktor vardı, dedim ki herife, bakın doktor bey dedim, ben bir aile babasıyım, karım, dört çocuğum var dedim, n'olur bir icabına bakın da beni göndermesinler dedim. İkimiz de Çek değil miyiz yani? Biliyor musunuz n'aptı domuz? Döndü yüzüme bağırmaz mı, 'Sırf bu küs-

tâhlığından ötürü elimden geleni yapacam gidesin diye. Ciğerlerin veremden kalbura da dönmüş olsa, on beş çocuk babası da olsan, gideceksin!' demez mi? Herif, doktor yani, bizim köyde oturur. Gece gittim, konağının bütün camlarını indirdim. Karımın yazdığına bakılırsa, bir süredir geceleri kapısında iki polis bekliyormuş. İkide bir camları kırılıyormuş çünkü. Bu körolası savaş sona ersin, millet görecek bu hesapları. Kimsenin gözünün yaşına bakılmıyacak.»

Kovanda birçok işi arasında en çok yiyecek taşımasını seviyordu. Arabasının branda bezinden örtüsü altına fırından aldığı ordu ekmeklerini, levazım âmirinin deposundan aldığı et, margarin, tereyağı ve unu yığar getirirdi. Bu seferlere onbaşı Mikliç de katılır, onun dikkatli gözeti altında Kovanda ile Standa yiyecekleri depodan okula taşırlardı. Kovanda her seferinde ne yapar eder bir somun ekmek ya da bir margarin paketi aşırırdı. Mikliç her bir kalemi yeni baştan saymaya üşeniyordu; ama her zaman her iki arabacının da ceplerini arar, üstlerine başlarına eller bakardı birşey var mı diye.

«Onun gibi kaç tane geçmiş benim elimden, yutar mıyım?» dedi bir gün Kovanda, fazladan yiyecekleri odada payederken, ve gülerek. «Herif öyle şapşal ki, deponun kapısında kocaman bir çöp sepeti durduğunun hiç farkında değil. Başka yer mi yok yani? Üstelik, her gün boşalttığım halde sepetin içi hep kâğıt dolu. Ne zaman kollarım ekmekle yüklü olsa ayağımı bir yere çarparım, o görmez bunu. Tabiî ekmeklerden birini indiriveriyorum sepetin içine. Aptal herif kapıda durup taa pasajın ordan bakıyor bana, depoya yaklaşıp bir şey aşırmıyım diye. Aşırır mıyım hiç? Sanki böylesine palas işi, bir de adını sanımı tehlikeye sokarmışım gibi!»

Jozef, Frintop'daki su deposunun yanında bir yıkım işinde çalışıyordu. Orda şehrin kıyısında, açık tarlaların

başladığı yerde, bahçeler içinde küçük evleriyle sakin bir sokak vardı eskiden. Sokağın adamları akşamları ağaçların altında tahta sıralara oturur da sakin sakin pipolarını tüttürürlerdi; ellerinde delikli kovalarla tarhların arasında dolaşır, çiçeklerini sularlardı. Günün birinde yakınlarda bir tarlaya bir uçak-savar yuvası kuruldu. Keskin, çinko kulakları tetikte durdu. Bir de kirpi gibi makineli bataryası eklendi yanına. Belki de kulübelerde yaşıyan yaşlı emekliler gümbürtülü top seslerini kendileri için bir sığınak gibi görmüşlerdi ama, son hava akınında dört motorlu bir Amerikan uçağı ışıldakların beyaz yoluna dalıp en ağır bombasını ağızlarından duman püskürten topların üzerine bırakıverdi. Bomba elli metre kadar öteye, ortasında bir yol ve meyva ağaçları olan yemyeşil bir bahçenin içine düştü. Küçük bahçe bay Kraus'undu. Bay Kraus bahçesindeki çiçekliğinde o sokağın en güzel farekulaklarıyla sinekkapanlarını yetiştirirdi. Sonradan kendisini yıkık kulübesinin bodrumundan çekip çıkardılar. Ölmüştü. Kapı komşusu bay Kauter de öyle. O da pek güzel sümbüller yetiştirirdi. Bay Trampisch'in kulübesinden dört, dul Bayan Krebs'in kulübesinden iki ölü çıktı. Frintrop'un ardındaki tarlaların içine bir parmak gibi uzanan o dar yolda ölenlerin sayısı sonunda on yediyi buldu. Her biri birbirinin aynı on beş kulübenin sadece mahzenleri ayakta kaldı. İçerde yaşayanlar ölmüştü.

Orda işte şimdi sekiz kişi çalışıyordu. Her gün öğleden önce, hiç sektirmeden, Hill bisikletle kan ter içinde yokuşu tırmanır gelirdi. Çocuklara, yıkıntılarda bulunabilecek ne kadar yapı malzemesi varsa toplamaları söylenmişti. Onlar da kirişleri, kalasları, kapı, pencere çerçevelerini istif ediyorlar, yeniden kullanılabilir tuğlalara yapışık eski harçları temizliyorlardı. Bütün sabah, Hill gelip gidene kadar çalışıyorlar, öğleden sonraları yıkıntıların arasına dağılıp, geceden arta kalan uykularını tamamlıyorlardı. Yo-

lun başındaki ilk kulübenin molazları üstüne tüneyen Jozef hem orda gözcü durur, hem de günlüğüne birşeyler karalardı:

«Evvelki gün Bir Mayıstı ve ben senin yanında olmayı öyle istedim ki, sevgilim! Seni kucaklayıp öpmek, sana bir demet çiçek vermek istedim; bilirim çünkü çok seversin onları ve ben o kadar az çiçek verebildim ki sana!

Sana sevgilim demeye acaba hâlâ hakkım var mı? Seni düşünmeye hakkım var mı? Sen öyle bir temizlik sembolü, öyle bir sevecenlik ve inanç kaynağısın ki! Sen hiç değişmiyorsun, güzelliğin de herdaim. Ama ben değiştim ve artık senin sevgine lâyık değilim. Yaban gülü nasıl ki bahçıvanın olamazsa, senin sevgin de benim olamaz.

Değiştim. Sana sadık kalmadığımı sana nasıl anlatabilirim? Zihnimle ve ruhumla değil... onlar her zaman senin en sadık bendelerindi, ve öyle olacaklar. Ama vücudumla. Senden ayrıldığından bu yana içi boş bir kamışa dönen ve benim çaresiz şaşkınlığımın çok komik bir göstergesi olup çıkan vücudumla...

Bilmem neden —belki de içine düştüğüm beyhudelik ve tatminsizlik havasından olacak— gövdemle ruhumun birbirinden ayrı iki unsur olduğu fikrine kapıldım. Su ve ateş, karanlık ve aydınlık nasıl birbirinden ayrıysa, onlar da öyle ayrı dedim. Bu fikir bana, yaptığım işin hemen ardından, pişmanlık duygusuyla birlikte geldi. Durmadan tekrarlanan bir ses gibi... Hayat felsefemde bir değişmeden ötürü değil. Bu hayat ta artık hayat değil, öyle yakın çünkü ölüme. Suçumun ağırlığı da bu. Günahım bu... Fakat, sahiden suçlu muyum? Yalnız benim mi kusur?

Belki de büyüyorum, olgunlaşıyorum. Belki içimi kurcalayan, beni birşeyler yapmaya iteleyen tedirginliğin ortasında büyüyorum, erkek oluyorum. Oysa ben hâlâ kendimi oyuncak evlerle oynıyan bir çocuk gibi hissediyorum: evlerin parçalarını durmadan ordan oraya taşıyan, bozan,

sonra yeniden kuran, yeni biçimlere sokan bir çocuk. Dilediğim ne? Onlarla şimdiyedek hiç görülmemiş biçimler yaratmak. Kendimi şaşırtmak, biraz da. Hattâ, seni şaşırtmak. Bilir misin ki senin için —her nekadar senin için olmadığına kendimi inandırmaya çalışıyorsam da, yine de senin için— çakılların en güzellerini, tahtaların en düzgünlerini topluyorum? Gelecek hayatımızı birlikte kurabilelim diye... Bütün düşüncelerim, sözlerim ve bütün hayatım sana adanmış değil mi? Gerçek değilsin ama, yalnız ve yalnız benimsin sen.

Evvelki gün Bir Mayıstı, ben seni ve sevgiyi düşündüm. Oysa arkadaşım Jano başka şeyler düşünüyor.

'İşçilerin tatili bugün,' dedi o. 'Her bir yanda kırmızı bayraklar dalgalanmalı, sokaklar hayatlarını çalışıp didinerek geçirenlerle dolup taşmalı. Çünkü onların emeklerinden, ve de nasırlı, boş ellerinde taşıdıkları koskocaman güçten başka mülkleri yok. Emeğin egemenliği altında yaşıyanlar emeğe hâkim oldular; bugünkü irtica rejiminin kapısına gelecek geldi dayandı şimdiden. Ama şu anda savaşın prangaları vurulmuş emeğin ayaklarına. Kırmızı bayrakların başında Gamalı Haçın örümceği nöbet tutuyor.'

Jano böyle konuştu. Ve ben onu dinlerken utandım kendi gerçeğime kendimi onun gibi veremediğim, onun gibi inançlı, onun kadar güçlü olamadığım için. Sözleri, ellerinin hareketleri, yüzünün ifadesi gözümün önünden hiç gitmiyor. Hep onları düşünüyorum. Ve yüreğimin çok derinlerinde bir yerde, bakarsam belki başımın döneceği bir yerde, içimi şüphe kemirmeye başlıyor. O halde inançlarımın dokusunun gevşek ve entipüften olduğunu mu itiraf etmeliyim? Korkaklık olmaz mı o? İhanet olmaz mı?

Yoksa kendi inancımın ifadesi olan, hâlâ da öyle olan kusurlarda direnmek mi daha büyük bir korkaklık?

Ya Jano yanılıyorsa?

Gerçeği nerde, nasıl tanıyabilirim?»

♣

Canavar düdükleri geceyarısından yarım saat sonra ötmeye başladı. Oysa her gece, hiç şaşmadan, sabahın ikisinde olurdu bu.

Garaj nöbetçisi olan sekiz kişi iki arabanın koltuklarına kurulduklarında Essen uçak-savarları henüz ateşe başlamamıştı. Açık kapıdan çocuklar bulutsuz gökyüzünü görebiliyorlardı. Elini uzatsan ateş böcekleri gibi tutuverirdin sanki, öyle yakın görünüyordu yıldızlar. Işıldaklar göğe fışkırır fışkırmaz onlar da yeryüzünden yukarı sıçradılar, gecenin uçsuz bucaksızlığında iplerini koparmış balonlar gibi süzüledurdular.

Biraz sonra uzakta bir yerde uçak-savar bataryaları konuşmaya başladı. Top sesleri haşin ve uğursuzdu. gitgide yakına varıyordu. Demiryapılı Ruhr vadisindeki şehirler birbirlerini, bayrak yarışında elden ele geçen meşale misali top sesleriyle uyandırdılar, uçarak gelen felâketin haberini berilere ulaştırdılar. Işıldaklar gökyüzünü tarıyor, yıkılmasından korkarmışcasına destek oluyorlardı ona sanki. Gürültü gittikçe yaklaşıyordu. Çok uzaklarda bir yerde gökten yağmur gibi fosfor yağıyordu. Bir yerde bir kıvılcım bulutu fışkırdı göğe, sonra ağır ağır yere döküldü.

Miğferini ilk başına geçiren Lada Pluhar oldu. Açık kapıdan çıktı, «Bana bakın, çocuklar,» dedi, «ben sevmedim bunu. Sığınağa gitsek daha iyi değil mi?»

«Hadi sen koş git, evlâdım,» diye Kovanda güldü. «Orası daha iyi senin için. Kambur yüzbaşı her bir felâketten korur seni.»

Lada istemiye istemiye otomobile geri geldi. Battaniyesini üstüne sardığı anda, kanal üstündeki toplar ateşe

başladı ve Essen'in tüm uçak-savar şebekesi çıldırdı sanki.

Kovanda bir an dikkatle dışarısını dinledikten sonra miğferini ağır ağır başına geçirdi ve otomobilin kapısını açtı.

«Gidip bir bakalım mı, çocuklar?» dedi.

Kapının ağzına geldiklerinde, bahçeyi geçip sığınağa koşmak için vakit çok geç olmuştu. Garajın hemen üstünde mermiler patlıyordu şimdi; havada ıslık ıslığa şarapnaller uçuyor, teneke damlara çarpıp gürültüler çıkararak yumuşak seslerle «pıtt» diye yere gömülüyordu. Gökyüzü yer yer kan kırmızı ya da süt beyazdı. Topların sesleri hep bir olmuş, kulakların zarını patlatırcasına büyüyüp koca uzayı doldurmuştu. Gürültüden garaj sarsılıyordu. Çayırda kanalın yanındaki toplar okulun pencerelerinde sağlam kalan son camları da patlattı, damda kiremitleri yerinden oynattı.

Çocuklar titriyorlardı. Titremelerini gidermek için cıgara yakmak geldi akıllarına. Işıldakların aralıksız uzaya saldıkları ışık seli çevreyi öyle bir aydınlığa boğmuştu ki, insan istese dikiş iğnesine iplik geçirebilirdi. Çocuklar ceplerinin içini, dikiş yerlerini araştırdılar, orda burda dökülü kalmış tütün var mı diye baktılar. Buldukları, tek bir cıgara bile sarmaya yetmezdi; üstelik olanı da, titreyen parmaklarının arasından yerlere saçtı Jozef.

Korkunç gürültünün üstünden sesini duyurabilmek için avazı çıktığı kadar bağıran Kovanda, «Hay Allah kahretsin, yok mu kimsede doğru dürüst bir cıgara?» dedi. «Ölmeden önce son bir tane tüttürseydik bari!»

Lada Pluhar ellerini cebine sokmuş, yumruklarını sıkmıştı; ne yapsa dişlerinin birbirine vurmasını önliyemiyordu. «Korktuğumdan değil,» diye bağırdı, «pek korkmuyorum ama, sığınağa gitseydik daha akıllıca bir iş olmaz mıydı dersiniz?»

Kovanda şeytan gibi sırıttı. «Asıl senin götüne bir tek-

me indirmek daha akıllıca bir iş olurdu,» dedi. «Hiç olmazsa kes sesini. Hepimiz zaten bozuğuz.»

Mirek kepinin dikişleri arasında bir yarım cıgara bulmuştu. Gece ikide birde göz kamaştırıcı parlamalarla yarılıp durduğundan, kolaylıkla yaktılar cıgarayı. Sonra hepbirden yanyana durdular orda, kapının içinde. Başlarında miğferler, battaniyeleri bellerine sarılı. Sıtmaya tutulmuş gibi tirtir titriyorlardı. Cıgara elden ele dolaştı. Boş ellerini ceplerinde sımsıkı yummuşlardı.

Kovanda, «Ah, n'olurdu sadece uçup geçselerdi, n'olurdu..!» diye bağırdı.

«Geçen hafta Kolonya ile Aachen'i dümdüz etmişler.»

«Dün geceden önce de Remscheid ve Wuppertal'ı.»

«Düsseldorf ve Krefeld'i de.»

Kovanda tam, «Her bir yana gidiyorlar ya daha bir bomba atmadılar!» diye bağırırken ilk bombalar düşmeye başladı. Birden sert bir rüzgâr yükseldi, evlerin damları üzerinden geçti. Mirek elini cebine sokup bir paket Amerikan cıgarası çıkardı.

«Alın bakalım, şapşallar!» diye bir çığlık attı. «Yaradanın yanına varmadan son bir nefes çekin bari. Kimseyle paylaşmak istemezdim bunları ya, kendim içmeye vakit bulamıyacam galiba.»

Öbürleri gocunmuşlardı.

«Ulan deli!» dediler hep bir ağızdan. Haykırmaktan boyunlarında damarları şişti. «Ne biçim arkadaşsın sen? Şu işten canımızla kurtulalım da gör sen nasılmış sopa yemesi!» dediler.

«Bu iş geçsin de hele, hepiniz bir denersiniz,» diye haykırdı Mirek. «Tek burdan canlı çıkalım da, eşek sudan gelenedek dövün siz beni, helâl olsun...»

Sımsıkı doldurulmuş küçük silindirler onları bu sonu gelmez bekleyişten kurtarıp dayanma güçlerini arttırabilirmiş gibi sanki, hevesle ve dikkatle tüttürdüler cıgarala-

rını. Birbirlerine bağırıp duruyorlardı bir yandan da. Arttıkça artan şamatanın göbeğinde sessiz durmaktan korkuyorlardı çünkü. Gelene, gelmesi kaçınılmaz olana dikkatlerini çevirmemek için masustan ufak şeylerle uğraşıyorlardı.

«Eddy memlekette, izinli,» diye bağırdı Jozef. «Anası öldüğü için. Ne talih, değil mi?»

«Acaba hiç bizi düşünür mü?» dedi Cimbal, bilmeden cıgarasının yanar ucunu ağzına götürerek. «Talihli köpek... Hay Allah kahretsin!»

«Ama kaçırdı bunu, görecekti ki...» diye Mirek herbirinin kulağının içine teker teker bağırdı. «Bilse burda olanı, bir bilse!»

«Tamam işte, geldiler!»

Hemen tepelerinde, okulun damının üstünde uçaklar göründü. Koskocaman, çalkantılı gölgeleri yere vurmuştu; otomobillerin ardında garajın dört köşesinedek uzanıyordu.

«Soluğunuzu verin! Soluk alın!»

Kutu biçimi, entipüften yapının en uç köşesine sığındılar. Yüzleri kapıya yakındı. Her bir patlamada harıl harıl soluk alıp veriyorlardı.

«Battaniyelerinizi dişlerinizin arasına sokun! Dişlerinizin arasına sokun ve soluk verin!»

Garaj cehennemî bir çemberin içinde titriyor, sarsılıyordu; ateş almış dalgaların ortasında sıçrayaduran sırçadan bir şişeydi sanki. Tam o sırada kanalın yanıbaşındaki toplardan ses kesildi; sadece tek tük, aralıklı patlamalar duyulabiliyordu, ama onlar da gökten inen bombaların hısıltısı içinde boğulup gidiyordu. Bir an için fırtına diner gibi oldu ve Lada, Mirek ve Kovanda kapının ağzına gidip dışarı baktılar. Yıldızlar görünmez olmuştu. Yere yakın uçuşan dumanlar yapıların çizgilerini bulandırıyor, belirsiz kılıyordu. Yolun karşı yakasında bir ev, çatısına yayı-

lan, duvarlarını kaplıyan alevlerin ortasında tıpkı bir meşale gibi yanıyordu. Mahzeni sığınak olarak kullanılmaktaydı o evin; içerde üç kişi vardı.

Birden yine yere attılar kendilerini. Sanki hava kendisi çığlık kesilmişti... Korkunç bir patlama kulaklarını sağır etti.

«Prosper isabet aldı!»

Az ötede, kanalın orda alevler uçuşuyordu; kesik kesik, ve hırçın. Sanki bir kol indirilmişti. Fabrikada patlayan borulardan koskocaman beyaz bir buhar sütûnu fışkırıyordu. Korkunç hısıltı, direşken ve keskin, uçakların gürültüsünü bastırdı. Çocuklar garajın en uzak köşesine biraz daha sıkıştılar. Gece bir daha aydınlandı. Bahçelerin ardında o muazzam buhar sütûnu habire göğe ağıyordu: kankırmızı, hısıltılı.

Çocuklar haykırıp duruyorlar, ama kimse kimseye dediğini işittiremiyordu. Hava amansız bir gümbürtüyle titreşiyor, buhar durmadan, tekdüze, delice ve delirtircesine hısıldıyor, birbirini aralıksız izleyen bombaların altında toprak sarsılıyordu.

Jano yüzü yere yakın çömelmişti; garajın açık kapılarının karşısında bir yere bir bomba düşecek olsa her iki arabanın birden tüy gibi havalanıp, yerlere serili vücutların üzerine düşeceğini düşünüyordu. Lada kapının yanında durmuş, bir koşu okulun bahçesini geçip sığınağa inmenin olurunu olmazını hesaplamaya çalışıyordu. Olin battaniyesini dişlerinin arasında sıkıyordu. Gözleri yumuluydu. Sımsıkı kapanmış elleri, sanki yeryüzünde tutunacak bir o serin lâstik kalmış gibi, gaz maskesine yapışmıştı. Kovanda onun yanındaydı. Uzandığı yerde dizlerini göğsüne çekmişti; az önce yarım bırakıp söndürdüğü cıgarasını yakmıya çalışıyordu. En azdan yirmi kibrit çaktı, her seferinde cıgarayı yakamadan bir esinti geldi ateşi söndürdü.

Karşıdaki büyük bostana düşen ağır bir bomba yerden kocaman bir avuç dolusu toprak koparttı, getirdi garajın içine ve damına serpti. Islak, yapışkan toprak çocukların ağızlarına, gözlerine, kulaklarına doldu, enselerinden, kollarından içeri girdi. Okulun önünde kaldırımda bir yangın bombası patladı; çevresine saçtığı fosfor çok geçmeden duvarları tutuşturdu. Sokakta hemen bütün çatılar alevler içindeydi. Şehri bir ordan, bir burdan çaprazlama geçip kesen uçaklar hâlâ kanalın ardındaki kömür ocağını bombalıyorlardı. Kırık borudan kaçan buhar, bir kan renginden bir başka kan rengine dönüşüp duruyordu.

Çocuklar zamanı unuttular. Kir pas içinde, bumburuşuktular; heyecandan yanakları al al olmuştu, elleri titriyordu. Yerde sürüklenen evlerin çevresini kaplayıp alevlerden kan rengine bürünen keskin kokulu duman gözlerini yakıyordu.

Yere yapışmış hâlâ, derin derin soluk alıyorlar, kirli battaniyelerinin köşelerini dişliyorlardı. Miğferlerine ordan burdan düşmüş alçı parçaları takılmıştı. İkide bir ayağa kalkıp, iki yana yalpalıya yalpalıya, yeni yeni parlayan yangınları seyretmeye kapıya gidiyorlar, ve çatının üstünde yeni bir gölge belirip yeni bir patlamayla yeni bir kasırga garajı içi boş bir kutu gibi devirir gibi oldukta, yine gerisin geri yerlerine saçılıyorlardı. Top seslerinin ardı iyiden iyiye kesilmiş, ışıldaklar sönmüştü; ama uçakların gazabı hiç karşılık görmeden sürüp gidiyordu. Aşağıda açılan ateşten kuyuya durmadan, bomba yağıyordu.

Okulun gerisindeki ağır toplar ilk ateşe başladığında Jano saatine bakmıştı. Sabahın biriydi. Uçakların gümbürtüsü azıcık azalır gibi olduğunda, ikiye on vardı. Kaçak buharın amansız hısıltısından kulakları hiç birşey duymadığından, patlayan mermileri sadece yerin sarsılıp titreyişinden anlıyabiliyorlardı.

Elli dakika!

Elli dakikanın sonu gelmez süresini hiç farketmeden o süreyi uykuda ya da oyalanarak geçirebilirdi insan. Yeryüzünün korkunç güzelliklerine dalıp kendinden geçebilirdi.

Bir karınca yuvasında hayatı gözlerdi.

Arının bal kaptığı, çiylerle bezenmiş ak zambağın üzerine eğilirdi.

Bulutlardan bir savaş arabasının ağır ağır yol aldığı gökkubbeye bakardı.

Gümüş gibi akıp giden köpürtülü bir kaynağa dalar bakardı.

Tomurcuğunu açan güle, damarlarından reçinasını, zamkını sızdıran yaralanmış ağaca baka kalırdı.

Bir tavuğun yumurtasından hayatın ufacık, sarı bir gaga darbesiyle ışığa çıkışını, minicik nârin kanatların çırpılmasındaki kuvvet gösterisini seyre dalardı.

Bir çenkin telleri arasından geçen, kanatlarında bir kadının saçlarından kokular getiren rüzgârın esintisine kulak verirdi.

O zaman her bir dakika ufalıp bir saniyeye iner, ve orda zaman kavramı bir hiç olur ve ne zamanın, ne de uzayın borusunu öttürebildiği ışıl ışıl bir andan bir parça olur dağılır giderdi.

Oysa ölüm korkusuyla geçen bir dakika, dehşetle, umutsuzlukla patlayasıya sıkışıp dolan bir dakika, her geçen saniyeyle tehlikesi bir o kadar artan bir dakika, insanın omuzlarına çaresiz güçsüzlüğün ve şaşkın, eli kolu bağlı arzunun yükünü bindiren bir dakika, böyle bir dakika, işte, düzgün yatağında sakin sakin akan koca bir hayat boyundan daha uzun gelebilir insana. Böyle bir dakika vücudu da, ruhu da, milyarlarca yıl birden yaşlandırır, bitirir.

Ve bu hava akını tam elli dakika sürmüştü.

Tehlike geçtikten sonra koşarak sokağa fırladılar.

Ayaklarının altında camlar eziliyordu. Evlerin duvarları dibine tepe tepe sıva, alçı yığılmıştı; okulun önünde nöbet yerinde kimse yoktu. Bölük ve askerler hâlâ mahzendeydiler, ve orda ışıklar sönmüştü. Mirek el lâmbasının ışığını tutunca Fera ile Bohuslav'ı Vilda Remeş'in tepesinde gördü. Vilda ağzı köpürerekten, nöbet geçirenlerin korkunç gücüyle yumruklarını savurup onlarla dövüşüyordu. Sıska Trojak bir köşeye diz çökmüş, başını duvara vura vura yüksek ve acınaklı bir sesle dua ediyordu.

«Tamam, geçti!» diye bağırdı Kovanda, merdivenin başından. «Gittiler, hayattayız.»

İlkin ortalıkta yalnız bir kaç kişi vardı. Omuzlarını kambur yapıp bir evden öbürüne koştular. Sonra Kaufmann'nın yanan evinin mahzeninden bavulları, arabaları içinde bebeleri, çantaları, bohçaları, paketleri, el çantaları ve sepetleriyle korkudan dilleri tutulmuş, kan ter içinde insanlar çıktı. Bir çoğu bir saat önce içinden çıkıp geldikleri evlerinin önünde durdular ve orda evlerinin yerinde küçük bodrum pencerelerinin ardında gürüldeyen alevler gördüler. Ateş çatıdan aşağı önüne ne çıktıysa kasıp kavurmuş, şimdi orda apaçık, gürül gürül yanıp gidiyordu. Çatılar devrilmiş, tavanlar çökmüştü. Havada uçuşan kıvılcımlar deri üstünde ya da giysilerde kondukları yerde ufak ufak yanık izleri bırakıyordu.

Az sonra mahzendeki çocuklar da cesaretlerini toplayıp yukarı çıktılar, sokağa saçıldılar; faltaşı gibi açılmış gözlerle yanan evlere, göğün kızıl ışıltısına baktılar. Kızıl saçlı Nitribit gizli bir yerden bir karton cıgara çıkardı, çocuklar arasında pay etti. Kolu bacağı romatizmalı, Hessen'li bir bekâr olan kantinci Schwarz kantin kapısını açtı, kasalar dolusu bira ve soda şişesini çekti sokağa çıkardı, herkesi içmeye çağırdı. Köylü Hill kocaman mavi bir mendile burnunu sümkürdü. Sıhhiye çavuşu Becker'le, tek gözü cam bir genç hergele, Olin'le Ruda'yı kucaklamış, yıl-

lar sonra buluştuğu kardeşleriymiş gibi öpüyordu. Bir duvara yaslanmış duran Bent iki eliyle birden dazlak kafasını sıvazlıyordu; kasketi başından sıyrılmış düşmüştü. Yüzbaşı her zamandan çok kekeliyor, ondan ona gidip gelirken omuzları seğiriyordu.

Ortada esen karmakarışık dostluk havası içinde Lada Pluhar kantinden iki şişe kırmızı şarap aşırdı, bir üçüncüsünü hemen orda karanlıkta, tezgâhın altına çömelip mideye indirdi. Ceketinin altında saklı şişelerle geri döndüğünde bacakları birbirine dolanıyordu.

Kovanda ile Karel'in omuzlarına yaslanarak, «Gelin hadi, gidelim kafayı çekelim bir yerde,» dedi. «Hayatta kaldığımıza içelim. Kutlamalı bunu. Garaj komandosu, peşimden gelin, haydi marş!» Ve kanala doğru burnunun dikine yürüdü.

Ahali, yuvaları bozulan karıncalar gibi kaynaşıyordu. Yanan evlerden eşyalarını kaçıranlar el arabalarına yükliyebildiklerini almış gidiyorlardı: resimler, iskemleler, masalar, yataklar, radyolar, dikiş makinaları, döşekler, bavullar. Pek bir işe yaramaz döküntü de: şapka, soba borusu, oturak, lâmba, kapı kabilinden şeyler. Bazıları elleri ceplerinde, tedirgin, boş gözlerle alevleri seyre dalmıştı. Bölük, komşularından bazılarının üç beş parça eşyasını kurtarmak için canı gönülden yardıma koştu. Kimse onlara birşey demediği halde, nerde yapılacak bir iş varsa çocuklar ordaydılar. Durup dururken ortaya çıkan Fransız savaş esirleri partal, soluk yeşil üniformalarıyla kova kova su taşıdılar. Oysa bu kadar büyük bir yangını söndürmeye kalkmak ne yapsan boşunaydı.

Çok geçmedi askerler bu içten, heyecanlı havayı attılar üzerlerinden. Kibir ağızlarını açtı, emirler birbirini kovalamıya başladı. Yardım işini yönetmeye, örgütlemeye koyuldular. Koyuldular ya, şimdi de çocuklar ortada yoktu.

Garaj komandosunun sekiz üyesi kanalın ordaki çayıra, ağır uçak-savar bataryasının yuvalandığı yere yollanmıştı. Korkunç gecenin paralayıp kana buladığı gökyüzü açılmıya, yakın şafağın ince renkleri kanayan yaraları kapatmaya başlamıştı. Hava serin ve sakindi; ortalık inci akcası.

Prosper kömür ocakları hâlâ yanıyor, alevler taa yukarılara, göğe yükseliyordu. Yangın idare yapılarına, maden direği stoklarına ve de büyük makine dairesine yayılmıştı. Bu sonuncusundan bulut bulut buhar çıkıyordu. Çayırlıkta toplar altüst olmuş, ya da bir garip çarpılmış, burkulmuştu. Orda burda çukurlar, çukurların dibinde solukca parıldayan çamurlu su birikintileri vardı. Batarya efradından hemen herkes ölmüştü. Yakında bir sığınaktan alelâcele gelen bir ordu cerrahı çocukların gözü önünde bir topçu assubayının bacağını kesti. Mirek doktora yardımcı olmak için el lâmbasını tuttu yaralının üzerine.

Jozef feci sahneyi yerlerinden uğramış, büyümüş gözlerle seyretti. Yüzünde hiç renk kalmamıştı; dişleri birbirine vuruyordu. Birden sessizce dizlerinin bağı çözüldü, düştü bayıldı.

Öbürleri onu alıp kanalın kıyısına götürdüler, orda ayılttılar.

«N'oldu askere?» diye sordu, kendine gelir gelmez. Ve ellerini yüzüne kapattı.

Kovanda ayağa kalkmasına yardım etti. «Hadi dönelim okula,» dedi, «merak edecekler bizi. Assubay kan kaybından öldü, ama nasıl olsa ölecekti. Başka birşey sorma daha iyi. Madem böyle şeylere bakmaya tahammülün yoktu, hiç bakmıyacaktın.»

«Ben kimseyi ölürken görmedim,» dedi Jozef, külrengi dudaklarıyla. «Hiç görmemiştim. İlkti bu.»

«Sonuncusu da olmıyacak,» dedi Lada. Sonra sırtını

çocuklara dönüp bir ağacın kütüğüne tutundu, kusmaya başladı.

Kovanda onu azarlar gibi, «İnsan nerde duracağını bilmeli,» dedi. «Her hayvan kendine yeteni bilir. Bana gelince, ben daha da olsa içerdim ya...»

Lada, Mirek'in yanında yürüyordu. Hâlinden utanmıştı. «Çok mutluydum, ondan oldu, çocuklar,» dedi, acı acı. «Ölmediğime öyle sevindim ki! Hava akını boyunca korkumdan yaprak gibi titriyordum.»

Mirek mahzun mahzun güldü: «Sanki biz titremiyor muyduk? Ölmekten kim korkmaz? Korkmayana insan demem ben be!»

«Ben korkmadım!» diye böbürlendi Olin. «Ben hiç aldırmadım.»

Sokakta toplanmış duran koltuklar, kanapelerle ev eşyası üzerine inceden bir yağmur yağmıya başladı; yerden keskin kokulu bir duman ve toz karışımı kaldırdı, o da sokaktakilerin gözlerini yaktı, genizlerini tıkadı.

«Biliyor musun,» dedi Jano, Olin'e, «korkmak, korkak olmak demek değildir. Ben eminim, en büyük kahramanlar bile yaptıklarından önce korkmuşlardır. Ama onlar korkularını yenerler. İnsanı kahraman yapan da budur.»

«Demek kahraman oldun şimdi sen de, ha?» diye Kovanda sırıttı Olin'e. «Bunu işittiğime ne memnun oldum, bilemezsin!»

Cankurtaran arabaları ortalıkta dolaşıp yaralıları topluyordu. Ne yana baksan aynı manzara: şaşkın, ya da çaresizlikten ne yapacağını bilmez halde insanlar. Yanan, paramparça yapılar. Ölüler. Yaralı insanlar. Ağlıyan insanlar.

Yukarda odalarında pencereler uçmuş, karartma kepenkleri paralanmış, ranzalar ters dönmüş ve toprakla, cam kırıklarıyla dolmuştu. Okulun yüzü yanar fosfordan boydan boya leke olmuştu. Işıklar yanmıyordu, su kesil-

mişti. Canavar düdükleri tehlike geçti işareti bile vermediler.

Çocuklar ranzalarını yerden kaldırdılar, tozlarını silkelediler, uzandılar yataklarına. Sabah çaktırmadan camsız pencereden içeri sızdı: gökyüzü gibi akca ve suratsızdı o da. Serpinti kesilmişti. Şehrin merkezindeki yangınlardan burgu burgu simsiyah bir duman yükseliyor, loş güneşin paralayıp dağıttığı bulutlara erişiyordu.

Az sonra ranzasında kalkıp oturan Mirek, «Boşuna, uyuyamıyorum,» dedi. «Birinizde cıgara var mı?»

Jano yastığının altına baktı. «Başka isteyen?» diye sordu. Çocuklar ellerini kaldırdılar. Kimsenin uykusu yoktu. «Aslında senin kulaklarını çekmek gerek ya,» dedi Jano. Mirek'e. «Garajda buna benzer bir lâf ettiydin, hatırladın mı?»

Mirek suçlu suçlu sırıttı. «İlle de yapacam diyorsan, pek sesimi çıkarmam,» dedi.

Çocuklar cıgaralarını tüttürdüler, küllerini yere silktiler. Yer kir içindeydi.

«Düşünüyorum da,» dedi Kovanda, «vaktiyle birisi ihtiyar moruk Krupp'un şu fabrikaları dikmesine engel olaydı, bu geceki akın hiç de gerekli olmayabilirdi, değil mi?»

«Öyle mi? Kim engel olmalıydı dersin?» dedi, Olin ona, alayla.

«Duyduğuma göre,» dedi Fritz, kapının yanındaki köşe ranzasından, «duyduğuma göre Essen'in ağır endüstrisine yatırılmış Amerikan ve İngiliz sermayesi varmış!»

Jozef hemen, «Pis propaganda!» diye atıldı. «Yalan! Hiç Amerikalılar, Almanların kendilerine karşı kullanacakları bir şeye para yatırırlar mı? İnanıyor musunuz siz buna?»

«Sen de siyasetten amma anlıyorsun, ha!» diye Kovanda araya girdi. «Ne zamandan beri sanayiciler vatansever oldular? Bu sermayeci takımı, tıpkı hırsızlar gibi,

birbirini tutarlar. Para gelsin de, ne olursa olsun. Düşmanmış, müttefikmiş, vız gelir onlara.»

«İnsanların kafalarına kafalarına vuracaksın ki doğru olanı görsünler,» dedi Jiri. «Göreceksiniz, bu savaş bitsin, herşey daha iyi olacak.»

«Tabiî ya, tıpkı geçen savaştan sonra olduğu gibi!» dedi Kovanda.

«Pek hatırlıyamıyorum ama galiba herşey daha iyi olduydu o zaman.»

Karel güldü: «Peki o halde neden benim babam tam beş yıl işsiz kaldı? Sen kriz nedir biliyor musun, hiç işittin mi?»

Burda Gutsa araya girdi. «Bütün dünyada kriz vardı,» dedi. «Bütün o makineler ve yeni icatlar yüzünden ihtiyaçtan fazla eşya imal edilmişti, onun için fabrikalar hep durdu, birşey yapmaz oldu.»

«Herşeyin fazlası mı vardı? Ondan mı her yerde işçiler aç geziyordu?»

«İşleri yoksa, paraları da olmuyordu,» diye açıkladı Gusta, elleriyle bir hareketler yaparak. «Paraları olmayınca ne alabilirlerdi ki? Ortada işte.»

«Nerde kaldı senin o bolluğun o zaman?»

Jano, «Krupp'un vardı her birşeyi, tabiî. Fabrikatörlerin ve de silâh fabrikatörlerinin de vardı,» dedi.

Kovanda memnun memnun gülümsiyerek kendi başlattığı tartışmayı dinliyordu. Cıgarasını ranzasının kenarına bastırıp söndürerek konuştu: «Ne dersiniz, bir uçaksavar topu kaça çıkar acaba?»

Gusta'ya kalsa en azdan yüz bine çıkardı. Fera güldü.

«Sen ne diyorsun be!» dedi. «Namlusunu, sadece namlusunu delmek ne iş onun, biliyor musun? Askerlerin eline varana kadar kaç elden geçmesi gerek o namlunun, biliyor musun sen? Çıkacaksın daha, oğlum, çıkacaksın!»

Jiri, ona kalırsa dünyada en pahalı şeyin bir uçak gemisi olduğunu söyledi. Birkaç milyar eder herhalde dedi.

Dinine yandığımın işi!

Fera bavulundan kâğıt kalem çıkardı. «Alelâde, orta boy bir bomba kaça çıkar?»

Hepsi birden ranzalarında oturdular, o geceki akında kaç bomba düştüğünü hesaplamıya çalıştılar. Essen'e, Almanya haritası üzerinde sadece bir nokta olan Essen'e kaç tane düşmüştü? Her gece Berlin, Münih, Kolonya, Düsseldorf'a kaç tane düşüyordu? Jiri, her merminin içine saatli bir cihaz konulduğunu işittiğini söyledi. Dediğine göre İsviçreliler sağlıyorlarmış bu cihazları Wehrmacht'a; ve böylelikle tarafsızlığın meyvalarını topluyorlarmış! Fera'ya bakılırsa, o geceki akında düşen bomba sayısını beşle çarparak, havaya savrulan uçak-savar mermilerinin sayısı pekâlâ bulunabilirdi. Karel sırıttı. Beşle değil, onla çarpsan yine de asıl sayının çok altında kalırsın dedi.

Peki o yüzlercesi bir arada gelip Alman şehirlerini bombalayan dört motorlu bombardıman uçaklarının her biri kaça maloluyordu acaba? Kovanda o gece aşağı yukarı üç yüz tane saydığını bildirdi. Bu yalnız bir kısmıydı. Uçaklar, her bir filoya altmış tane düşmek üzere, dalga dalga gelmiş geçmişlerdi. Üstelik, o mahallenin üzerinden uçtukları kısacık süre içerisinde Almanlar on tanesini düşürmüşlerdi. Hem de, daha hiç bomba atılmamıştı uçak-savarlar bir saat önceden çalışmaya başladığında.

Vay vay vay!

Sonra bir de benzin vardı, bu uçakların kullandığı. Büyücek bir yolcu otomobili on beş ya da yirmi mil başına bir galon kadar benzin harcıyordu. Bir tank desen bir mile aşağı yukarı yarım galon harcardı. Peki bir bombardıman uçağı ne kadar harcardı? İngiltere'den Essen'e kaç mil? Berlin'e gidiş, sonra da dönüş?

Sonra kaldı ki, bombardıman uçağının en pahalı silâh

olduğunu da sanmıyorlardı çocuklar. Bir muhrip, bir denizaltı, bir uçak gemisi kaça çıkardı? Bütün savaşan ülkeler bir arada acaba kaç savaş gemisine sahiptiler? Kaç uçak, kaç tank, kaç kamyon, tüfek, top, bomba, havan topu, üniforma, sahra mutfağı, hastane, tabanca, kasatura, fişeklik, makineli, kaç Allahın belâsı bilmem ne..?

Fera kâğıdı elinden bıraktı ve ranzasına çöktü.

«Bu namussuz savaşlar olmasa,» dedi Kovanda, «millet günde iki saatten fazla çalışmak zorunda kalmazdı. O da adamı bey gibi yaşatmıya yeterdi.»

Hill bir hışım gibi içeri daldı.

«Hadi kalkın!» diye böğürdü, battaniyeleri çekiştirip açarak. «Merdivenler, koridorlar, odalar boşaltılacak, yerler silinecek. Herkes, los, los!»

«Kaçırdı mı bu?» dedi Karel, ve Almanca ekledi: «Sayın onbaşı, daha uyumadık ki biz!»

«Emir emirdir. Var mı dinlemeyen?» diye haykırdı Hill.

Çocuklar ağız dolusu söverek ranzalarından indiler.

Kovanda Karel'e döndü, «Sor bakalım şuna kimin emriymiş?» dedi.

«Yüzbaşının emri mi bu, sayın onbaşı?»

Hill kapının ağzında bir dikeldi. «Benim kendi emrim,» dedi, düz bir sesle. Küçücük, hayin gözleri Karel'i yiyecek gibi bakıyordu. «Yüzbaşı şehre gitti. Ona kadar sayıyorum,» diye savurdu tehdidi. Belindeki tabancasını elledi.

«Eins, zwei, drei...» (Bir, iki, üç)

Olin bir kova alıp kapıya yöneldi. Hill saymayı bıraktı, açtı kapıyı, Olin geçsin diye yana çekildi.

Tam o anda koridordan bir ses duyuldu:

«Weiss!»

Hill'in eli hemen tabancasına gitti; topukları üstünde döndü koridora baktı, bir aşağı, bir yukarı. Kimseler görünmüyordu.

Karel ağır ağır kapıya yanaştı.

«Kendinizi iyi hissetmiyor musunuz, sayın onbaşı,» dedi, «solgun görünüyorsunuz?» Karel'in arkasında Mirek, Kovanda, Fera, Gusta, Fritz, Lada ve Jozef duruyordu. Jozef sordu: «Odanın döşemelerini yıkıyacak mıyız, yoksa süpürsek yeter mi?»

Hill kapı ağzında durakalmış, çenesi düşmüş, alt dudağı aralanmıştı; hayin gözleri, kıpkızıl, hayvan gibi bakıyordu. Yumruklarını sıkmıştı. Olin, elinde kovası, onun yanında duruyordu. Derken Hill kımıldandı; geri geri odadan çıktı, ardından kapıyı çarptı kapattı.

Çocuklar hiç bir şey söylemediler. Yalnız Olin kapıdan dönüp kararsız bir sesle sordu: «N'olacak şimdi, gidip su getireyim mi?»

«Hadi ordan, eşek, sen de!» dedi Kovanda, horgörüyle.

Krupp kombinası Essen'in çekirdeğidir. Tramvay yolu fabrika yapılarının arasında kalan uzun yoldan tıpkı oyuncak bir demiryolu gibi geçer. Tepesinde fabrikaların çok katlı yalçın kalesi. Yolun üzerinde devâsa borulardan köprüler asılıdır ve yolun iki yanı aşılmaz duvardır. Duvarların ardında herdaim bir güç, hayat, hareket, kaos, çalışma ve didinmedir sürer gider. Öyle bir çalışma ki, o duvarlarca, o bacalar, kuleler, izabe fırınları, dökümhaneler ve kuyularca muazzam bir çalışma... Tramvay sonu gelmez Altendorferstrasse boyunca gider de gider, ve her bir durakta esner-ağız açılmış doymak bilmez fabrika kapıları mavi gömlekleri, koyunpostu Ukrayna takkeleri, Polonya başörtüleri, Fransız bereleriyle kalabalık işçi sürülerini kapıp yutar.

16 Haziran gecesi yer alan hava akınından sonra,

Krupp fabrikalarında işler bozuldu. Vaktiyle kale duvarları gibi göğe ağan kalın duvarlar yollara döküldü, makine parçaları saçıldı oraya buraya. Hâlâ dumanı tüten yıkıntılar ortasında dikine saplanmış kırılmış kurşun borular görünüyordu. Atelyeler boşalmış, salonlar yerle bir olmuştu. Lâmalar, vinçler, koca bıçaklar, toplar ve tanklar bumburuşuk olmuş, yağ, kir içinde yığılmış kalmıştı. Nerdeydi o hareket, o güç? Sağlam bir vücutta ortaya çıkan korkunç bir çıban gibi toprağın yüzünü yaralıyan yıkıntı manzarasını seyre gelenlerin ayakları altında ezilen tuğla parçaları... Hepsi o.

Yine de, ihtiyar moruk Krupp takatinin sonuna gelmemişti. İlk bakışta sanıldığından çok daha fazla hayat vardı onda. Bacalar bir gün önceki gibi tütüyor, köşebaşındaki geniş pres atelyesi fıkır fıkır kaynıyor, az ötede bir izabe fırınından maden akıtılıyordu. Yol boyunca montaj atelyelerinde pencere kalmamıştı ama içerde iş eskisi gibi devam ediyordu. Madenciler kuyuların ağzından aşağı dalıyorlardı; silâh fabrikasının yeni bitirilen bir kanadında işe başlanmıştı. Yok hayır, ihtiyar moruk Krupp'u saf dışı etmeye öyle bir tane, iki tane hava akını mı yeterdi? Yaralanmış berelenmişti ya bakma, yine de iki ayağı üstündeydi. Todt Örgütünün on beş bin adamı derhal kombinada onarım işine verildi.

Bölük yıkıntıları temizleyecekti. Essen'in dış mahallelerinden biri olan Dellwick'in en çok isabet alan kesimlerine ellişer kişilik komandolar gönderildi. Prosperstrasse'de yıkılan bir yapının enkazını kaldırmak gerekiyordu. Bombaların açtığı çukurlar doldurulacak, yol düzlenecekti; su basmış mahzenlerin suyu pompalanacaktı. Demiryolu köprüsünü hedef alan bir bomba, istasyonun yakınında ücra bir çiftliğe düşmüştü. Herr Molisch'in çiftliği. Bölük süt ikmalini bu çiftlikten yapardı. Molisch ailesi, kâhyaları, kızları Emilie, Annemarie ve Trude, şoförleri

Ernst ve ırgatları —hep birden on dört kişi— yıkılan evin alt katındaki sağlam sığınağa inmişlerdi. Patlama sığınağı yerinden oynatmış, tepetaklak etmişti; şimdi kurtarma ekipleri yerini bulamıyorlardı. Sığınaktakilerin hayatta olmalarından umut kesilmediği için enkazın derhal kaldırılması gerekiyordu. İş ağır gittiği için de bölüğü bütün mevcuduyla çiftliğe yollamışlardı.

Akından iki gün sonra hava ısındı. Çocuklar yarı bellerine kadar çıplak çalışıyorlardı. Yerden kalkan yoğun toz güneşten yanmış gövdelerine yapışıyor, gözlerinin, saçlarının içine giriyor, yüksek çimlerin üzerinde akca bir tabaka bırakıyordu.

«Ne saçmalık,» dedi Kovanda, «aşağıdaki zavallılar yaşamaz ki bundan sonra artık!»

Arada sırada şehirden patlamalar duyuluyordu. Her seferinde bölük çalışmayı bırakır, çocuklar bellerini doğrulturlar, ellerini gözlerine siper edip her bir patlamanın ardından beliren duman ve toz bulutunu görmek için ufku tararlardı.

«Bugünlerde bombalar tam şeytan işi,» dedi Karel, elindeki beli bir küme moloza daldırarak. «Düşer düşmez patlayan bombalar yetmiyormuş gibi...»

Mirek başka bir görüşü dile getirdi: «Bana kalırsa fena fikir değil,» dedi. «Meselâ önemli bir fabrikaya bir kaç saatli bomba atsalar, millet fabrikaya yanaşmaya korkar, iş yarım kalırdı.»

«Öyle olsaydı evet ama,» dedi Jano, «benim bildiğim, Almanlar tutsakları gönderiyorlar saatli bombaları temizlemeye. Cezalarını azaltıyorlarmış diye işittim.»

Öğle yemeğinden sonra onbaşı Hill elli kişiyi aldı yakın bir semte götürdü. Tramvay şirketinin yıkılan bir tamir atelyesinin enkazını temizleyeceklerdi. Komandoya Fritz, Lojza, Lada Pluhar, Bohuslav; Ruda ve Fera da katıldı. Üçer kişilik sırayla şehrin içinden, boğucu ikindi sı-

cağına rağmen emir üzerine şarkılar söyliyerek geçtiler. Saat yediye kadar çalıştılar orda. Yıkıntının içinden âletler, tel yumakları, raylar çıkardılar, orda bir de tramvay deposu vardı, onu da temizlediler.

Şehrin ulaşım şebekesi darmadağın olmuştu. Yüzlerce tramvay işçisi çalışıyordu sokaklarda. Birbirine karışan telleri düzeltiyor, yanan tramvayları hatlardan çekip kaldırıyor, depoları, kırılan rayları onarıyorlardı. Demiryolu da kesilmişti. Posta Mühlheim'den otobüsle geliyordu.

Komando bomboş sokaklardan geçerek okula döndü. En başta yürüyen Hill sıcaktan öyle bitkin düşmüştü ki, adamların sallapati yürümelerine aldırmadı bile. Lada Pluhar ayağına giren kumdan tedirgin olmuştu ama durup postallarını çıkarmayı göze alamıyordu. Az sonra caydı, yolda diz çöküp bir acele soyunmaya başladı. Aceleden postal bağları birbirine karıştı, biri de koptu. Hemen ekledi kopuk parçaları. Bu arada komando yüz metre kadar ileri gitmişti. Tam o sırada Hill'in ardına bakacağı tuttu. Lada'nın bomboş sokakta çömeldiğini görünce komandoyu durdurdu, parmaklarını ağzına götürüp bir ıslık çaldı; Lada başını kaldırınca yumruğunu salladı ona.

Olay olduğu sırada çocuklar hepbirden yola bakıyorlardı.

Birden bir patlama yeri göğü sarstı. Tam o anda ayağa kalkan Lada sağında kalan iki katlı eve bakmak için başını çevirdi. Evin yüzü, tiyatro sahnesinde bir pano gibi sarsıldı yolun üstünde; birden ikiye bölündü, yola yığıldı. Lada kaldırımın kenarında ellerini yüzüne kapamış, büyülenmiş gibi öyle kalakalmıştı. Bir anda, yıkılan duvarın altında kaldı; ve o hızla basınç karşı kaldırıma fırlattı onu.

İlk şaşkınlıkla çocuklar yerlerinden kıpırdıyamadılar. Yolun üzerine tepeleme tuğla ve moloz yığıldı, yolu kapattı. Havaya yoğun bir toz bulutu yükseldi. Hill'in bağırıp uyarmasına aldırmadan gerisin geri koştular çocuklar.

Lada büyücek bir duvar parçasının altında kalmıştı. Yalnız ayakları görünüyordu. Bir ayağında postal vardı, öbüründe yalnız çorap. Çocuklar ağır duvar parçasını çekip kaldırınca kolları yanlarına düştü kaldı. Sıska Trojak yere diz çöktü, ellerini yüzüne kapatıp hıçkırmaya başladı. Koşa koşa gelen Hill Lada'nın mosmor olmuş yüzünü, ezilen göğsünü görünce dişlerini sıkıp başını çevirdi. Fritz, Lada'nın öbür postalını buldu kaldırımda. Postal sımsıkı bağlanmış, bağı da güzelce düğümlenmişti.

Komşu evlerde oturanlar sokağa döküldüler. İki kamyon içinde kurtarma ekipleri geldi. Hill, Lada'nın cesedini kaldırıma yatırmalarını emretti. Komando bu arada kurtarma işine yardıma çağırıldı.

Yıkılan evde on iki aile oturuyordu. Ayakta kalan duvarlar arasında asılı duran odalardan aşağı merdivenle sekiz ölü taşıdılar. Yol açılana kadar çalıştılar, hava da kararadı. Bir kamyon öbür ölülerle birlikte Lada'nın cesedini de aldı götürdü.

Komando yürüyerek okula döndü. Çocuklar dalgın bir sessizlik içinde yürüyorlardı; adımları sarsaktı, birbirlerine çarpıp duruyorlardı. Fera ile Gusta, Trojak'ın koluna girdiler, yürümesine yardım ettiler. Birkaç adanın çevresinden dolanıp gitmek zorunda kaldılar. Sabahleyin geçip geldikleri sokaklar geçişe kapatılmış, başlarına nöbetçi dikilmişti. Mahzenlerde, bahçelerde saatli bombalar bulunmuştu çünkü.

Okula yaklaştıkları zaman yolda düzen bozup dağıldılar. Elleri ceplerinde, içleri bozuk, karmakarışık yürüyorlardı. Kanalın yanındaki yol kavşağında Hill bağırdı, durdurmak istedi onları, onlar duymadılar bile. Sessiz sessiz yürüdüler, onbaşı yardımcısının önünden geçip okula girdiler. İçerde birbirlerinin peşi sıra ağır ağır, trabzana tutuna tutuna çıktılar merdivenleri.

Odalarında gramafon çalıyordu. Kovanda, Mirek, Olin

ve Joska iskambil oynuyorlar, öbürleri ranzalarına uzanmış kitap okuyor ya da mektup yazıyorlardı.

İlk Bohuslav girdi içeri. Kapı ağzında durdu birden; sonra sarsak adımlarla masaya yürüdü, elini gramafona uzattı. İğne plâğı çizdi. Cızırtıyı duyan herkes başını kaldırdı. Bohuslav bir iskemleye çöktü. Dizlerini ellerinin arasına aldı, oyuncuların bir yana kodukları iskambillere daldı gözü. Hiç konuşmadı.

Çocuklar hep birden gelip masanın çevresinde halka oldular.

Kovanda elini Bohuslav'ın omuzuna koydu. Daha o konuşmadan yüzüne bakıp ne olduğunu anlamıya çalışıyordu.

«Lada,» dedi Bohuslav, gözkapaklarını aşağı indirerek. Gözlerinde yaşlar belirmişti. «Lada Pluhar.»

Odaya sessizlik çöktü. Yalnız kapının yanındaki duvarda hep çarpık duran guguklu saat, gümüş kaplamalı sarkaçının düzensiz hareketiyle sessizliği bozuyordu. Bu saatı Borbeck'de bir yıkım yerinde Lada bulmuştu. Fera sökmüş, temizlemiş, yeniden kurmuştu. Ne ileri gider, ne geri kalır bir iyi saatti; tik taklarıyla odayı da bir hoş kuytu yapardı. Tam bu sırada oymalı çatının altındaki ufacık kapı açıldı, guguk kuşu dışarı fırladı, saati bildirdi. Tam dokuz kere uzattı boynunu ve masanın çevresinde çocuklar sıkılı yumrukları, kısık gözleriyle onun ötüşlerini saydılar. Trojak oturduğu yerde ağlıyor, yanaklarından aşağı dizi dizi gözyaşları akıyordu. Birden hıçkırdı, kepini saate doğru fırlattı ve koşarak odadan dışarı çıktı. Saat biraz daha yan yattı duvarda, ve sustu.

Bütün gece çocuklar Lada'nın boş ranzasını tavaf edip durdular. Yatmadan önce eşyalarını toplamaya karar verdiler. Sivil pantolonunu dikkatle fırçalayıp katladılar, mektuplarını bir araya getirdiler, sicimle bağladılar, çatalını bıçağını, çamaşırlarını, birkaç Saarbrücken kart-

postalını, dolmakalemini ve nikelaj kaplamalı cıgara tablasını, altı lâstik terliklerini, bölükte hemen herkese istemiye istemiye ödünç verdiği bir düzine kadar ucuz serüven kitabını, hepsini paket yaptılar. Kitapların yaprakları yenmiş, yağlanmıştı. Bavulunun en altında, özenle katlanmış gömleklerinin altında Jano, Macha'nın «Mayıs» kitabının ufak boy bir baskısını, Svatopluk Çek'in «Ihlamur Ağacının Gölgesinde» sini ve Wolker'in «Baladlar» ını buldu.

İncecik ciltleri kaldırıp, «İçinizde bunları okuyan var mı?» diye sordu.

Herkes başını salladı. Kimse okumamıştı.

Jano kitapları yavaşça bavula koydu. «Kimbilir zavallı belki de şiir okumaya utanmıştır,» dedi.

Sıska Trojak bir iskemleye çıkıp duvardan guguklu saati aldı, «Bunu da sar öbür eşyalarıyla,» dedi Jano'ya. «Hiç görmiyeyim burda daha iyi.»

Neden sonra, karanlıkta ranzalarına uzanmışlardı, Lada hakkında konuşmaya yürekleri vardı. Bir türlü uyuyamıyorlardı; canavar düdükleri ötse sevineceklerdi.

«Geçen gün domuz gibi içti sarhoş oldu diye çıkıştımdı ona,» dedi Kovanda, heyecanla. «Hava akınından kurtulduğuma sevincimden içtim öyle dediydi.»

Trojak hıçkırdı yine: «Postalını ayağından çıkarmasaydı, geride kalmasaydı eğer...»

«Böyle demenin bir anlamı yok,» dedi Jozef'in sesi, karanlıkta. «Bir dakika geç yola çıksaydık hepimiz ölecektik.»

«Acaba cenazesini memlekete göndermemize izin verirler mi? Ne dersiniz?» dedi Fritz.

«Valla vermezlerse sandığımdan da daha namussuzmuş bu herifler derim ben,» dedi Mirek, heyecanla.

«Bana kalırsa onun bir önemi yok,» dedi Olin o sırada, yüksek sesle. «Lada'nın umurunda değil artık.»

«İyi ama anası babası? Sonra memlekette sevgilisi de vardı...»

«Yeniden hayata getiremezler ya onu? Getirebilirler mi?»

«Ağzına sıçtığımın savaşı!» diye Trojak ranzasında hıçkırdı. «Yerin dibine batası savaş! Savaştan daha kötü ne olabilir dünyada?»

«Olabilir tabiî,» diye bağırdı Mirek. «Savaşı başlatanlar! Almanlar!»

Karel, «Yanılmıyorsam, Japonlar ve Habeşistan'da İtalyanlar da başlattılar savaşı,» dedi.

«Savaşı halklar başlatmaz,» dedi Jano, kelimelerin üstüne basa basa, «insanlar başlatır. Başkalarının ensesinde boza pişirmek, herkesin efendisi olmak isteyenler başlatır, Bizde de var öyleleri, İngiltere'de, Fransa'da, Amerika'da da var. Aslında her yerde var.»

«Valla anlamıyorum,» dedi Jozef, «nasıl oluyor da İngilizlerle Amerikalıları Almanlarla bir tutabiliyorsun? İngiltere ve Amerika olmasaydı Almanlar ve Wehrmacht nerede olurdu şimdi, hiç düşündün mü? Başka kim durdurabilirdi onları? Bilmek isterdim...»

«Bilmiyor musun yani? Wehrmacht'a tek başına, ama sahiden tek başına karşı durup da Stalingrad gibi darbeleri indiren kim..? N'apıyorlar sonra ötekiler? On tane uçak yolluyorlar bu yana, bir düzine bomba sallıyorlar, ya da bin uçak yollayıp bin bomba sallıyorlar... n'oluyor? Sivil halkın evini barkını yakıp yıkıyorlar...»

«... ve de Lada Pluhar'ı öldürüyorlar,» dedi Trojak.

«Öyle ya! Binlerce Lada Pluhar öldürüyorlar. Sonra bildiriler atıp savaşı kazanacaklarını, bütün Avrupa milletlerini kurtaracaklarını söylüyorlar. Niçin kazanacaklarmış savaşı? Çünkü Almanlardan daha çok silâh yapıyorlarmış! İyi ya, hadi kazansınlar öyliyse! Bütün yaptıkları oraya buraya rastgele bomba atmak, İtalya'da kıçlarının

üstüne oturup beklemek, başka ne? Ellerindeki o korkunç güçle gelip savaşı bitirseler ya, neden bitirmiyorlar?»

«Amma yaptın!» dedi Jozef, heyecanla. «O kadar kolaymış gibi! Herhalde son darbeyi indirecek kadar güçlü değiller daha.»

«Değillerse kabahat kimin?» Jano ranzasında doğrulup yüksek sesle sordu.

«Önceden savaşa hazırlanamazlardı ya! Kim istedi savaşı?» diye sordu Jozef, kızarak.

«Savaşı kimin istediğini biliyoruz biz,» dedi Karel, aradan, «yıllardır biliyorduk. Ötekiler savaşın olacağını bilmiyorlar mıydı yani demek istiyorsun?»

Jozef, «Hadi canım siz de!» diye bağırdı. «Boş lâflarla savaş sona ermez. Savaş çocuk oyuncağı değildir. Şimdiye kadar bütün savaşlarda suçsuz insanlar telef olmuştur.»

«Saçmalıyorsun,» dedi Jano, soğuk bir sesle. «Boş lâflarla, telâşa düşüp korkanların suçunu mazur gösteremezsin. Telâşa kapılmamanın zamanı geldi artık.»

«Batılı Müttefiklerin namusundan şüphe ediyorsan eğer,» diye bağırdı Jozef, «eğer gelip bizi kurtaracaklarından şüphe ediyorsan, hiç yaşamıyalım daha iyi! Ne anlamı var? Söylüyorum sana, onlardan başka kimseden hakkımızın gözetilmesini bekleyemeyiz.»

Pencerelere büyük büyük yağmur damlaları çarpmaya başladı. Odanın içinde herkes bir an dışarı kulak verdi.

«Allah biliyor ya, onlardan doğrusu iyi hak gelir bize,» dedi Karel, usulca. «Mühih bulıranında bekledik de n'oldu? Avucumuzu yaladık.»

Pencerelerin teneke pervazlarına çarpan yağmur taneleri şiddetlendi. Derken canavar düdükleri ötmeye başladı. O gece gök çatıların hemen üstündeydi; ışıldaklar koyu bulutlar tarafından kırılıyor, tekdüze motor seslerinin duyulduğu yere, taa yukarılara ulaşamıyordu. Çarşaf gibi yağmurun önünde mermiler patırdamaya başladı.

Ertesi gün bölükten ellişer kişilik ekipler ayrıldı, çeşitli yerlere çalışmaya gönderildi. Molisch çiftliğinde sığınağa erişmekten vazgeçilmişti; içerdekilerin hayatından umut kesilmişti çünkü. Sığınağı ancak dört gün sonra, Lada'nın cenazesinin kalktığı gün buldular. Demiryollarındaki sıkışıklık yüzünden Lada'yı memlekete göndermelerine izin verilmedi. Anasıyla babasının da cenazesine gelmesine müsaade etmediler. Bölük okuldan Dellwick mezarlığına dörder kişilik sırayla yürüyüp gitti. Mezarlıkta ağaçların dalları arasından akşam güneşi parıldıyor, ufak kilisenin çanı çelikten yüreğini vurup duruyordu. Mezarı, mezarlık duvarına yakın bir yere kazmışlardı. Fera demirden bir haç yapmış,üzerine de, Çekçe, «Bu yabancı toprakta gönül rahatlığıyla uyu,» diye yazmıştı.

Hava akınından beş gün sonra, Molisch çiftliğindeki sığınağın beton duvarında bir delik açıldı, Kovanda ordan içeri süzüldü. Sığınaktan tiksinç bir koku yayıldı. Fazladan bir ekmek tayını, rom ve cıgara alacaklarına dair söz koparmadan çocuklar ölüleri dışarı taşıyıp tabutlara koymak için aralarından altı gönüllü çıkarmaya razı gelmediler. Gönüllü olanlar Kovanda, Fera, Olin, Karel, Mirek ve Eman'dı. Çivileri çakıldıktan sonra tabutları hep bir mezara gömdüler. Sonradan gönüllüler okula dönünce, yüzbaşı kendi eliyle altı beyaz ekmek, üç yüz cıgara ve altı litre rom getirdi odalarına. Çocuklar hiç konuşmadan masanın başına oturdular, ellerini çenelerine dayadılar, cıgaralarını tüttürüp içkilerini yudumladılar. Frantina'nın aşevinden getirdiği yemeklere kimse el değdirmedi. Kötü içkiyle kafayı çekip unuttular herşeyi. Ömründe ağzına kuvvetli içki komayan Mirek bile içti.

Ertesi gece Essen yeniden bombardıman edildi ve Jozef günlüğüne şunları yazdı:

«Dün gece —Lada Pluhar'ın cenazesinden iki gün sonra— bizim semti yine bombaladılar. Mezarlığa birkaç bom-

ba düştü, taşı toprağı dağıttı, mezarları, mezar taşlarını sildi süpürdü, kiliseyi, morgu yıktı, cesetleri çukurlarından çıkarıp taş duvara fırlattı. Mezarlar yeniden doldurduldu ve üzerleri bastırıldı ama Heinz Mildner, Helene Kippar ve Lada Pluhar'ın cesetlerinin mezarlarına konulmadığı biliniyor. Öyle bir yerde yatıyorlar ki onlar, üzerlerinde ne bir mezar taşı var, ne anılarına dikilmiş birşey var.»

Daha sonraki günlerde de Jozef günlüğüne şu gözlemlerini geçirdi:

«Fliegenbusch'da bir sokakta kaldırımda genç bir İngiliz pilotunun cesedi yatıyordu. Yirmi yaşında ya var, ya yoktu. Yumuşak, içi kürklü uçuş tulumu giymişti. İkinci günü adamın güzelim uçuş çizmeleri kayıplara karıştı. Ceset daha iki gün kaldı orda. Kaldırdıkları zaman üzerinde tulum yoktu. Üstüne örttükleri paraşüt te alınmıştı.

«Pilot yaralı değil gibi görünüyordu. Sanki uykudaymış gibi uzanmış kalmıştı orda. Ölüsü bile güzeldi.

«Schlosstrasse'de düşen bir uçağın motorunu gördüm. Başında ne zaman ordan geçsem bir sürü adam vardı. Cıvataları, daha başka parçalarını söküp alıyorlardı. İki gün sonra büsbütün kayboldu.

«Burda bazı askerlere sözde hava akınlarında gösterdikleri yararlıktan ötürü nişan verdiler. Tabur karargâhından bir yüzbaşının göğüslerine taktığı yeni şeritlerini ona buna gösterip kurum satıyorlar şimdi. Bu mağrur kahramanlardan biri de çavuş Rohrbach. O meşhur gece Ludwigshafen'de ailesinin yanında izinde olduğunu, burada bulunmadığını unutmuşa benziyor.

«Tam on gün tirenler işlemedi. Yolcular ve eşya Mühlheim'e otobüslerle taşındı. Üç haftalık bir aradan sonra tramvaylar çalışmıya başladı ama sadece birkaç kesimde. Bu semti şehrin merkezine bağlayan tramvay yolu yeniden açılana kadar Almanya'nın her yanından otobüsler getirdiler; duraklarda kuyruklar yüz metreyi buldu; aha-

li bir otobüse binmek için bir saatten fazla bekliyordu. Şimdi durum yine normale döndü. Cenaze alayları yok. Ahali silindir şapkalarını gerisin geri sandıklara yerleştirdi. Bu ülkede baca temizleyicileri de silindir şapka giyiyorlar. Tramvaylar yeniden işler oldu, çanlarını öttürüyorlar. Ama artık cenaze çanlarını andırmıyor sesleri. Biletçi kızlar biletlerde yuvarlak, dört köşe ve de yürek biçimi delikler açarken gülümsüyorlar insana.»

Mainz'daki tabur karargâhının memlekete gitmek isteyenlere yakında izin çıkaracağına dair bir söylenti yayıldı, herkes sevinçten havaya uçtu. Hepsi de ilk tirende yer kapmak istiyordu. Herkes kendisine öncelik tanınması için binbir bahane ve mazeret ileri sürerek yüzbaşının başına üşüştü.

Kovanda da şansını denemeye karar verdi ve nâçizane ricasını yüzbaşıya tercüme etmesi için Jozef'in başının etini yedi.

Tercümanlık işi, bölükten biriyle üstü arasındaki konuşmayı çevirebilme işi öyle bir işti ki, onun altından başarıyla kalkabilmek ancak Almancayı iyi bilen, kendini müracaatçının isteklerine olduğu kadar, üstün ruh hâletine de uydurmasını bilebilen birinin harcıydı. Öyle bir altıncı his olmalıydı ki adamda, görüşmenin amacıyla uzaktan yakından en ufak bir ilişkisi olmayan sözlere şimşek hızıyla ve de tam bir uyanıklıkla tepki gösterebilmeliydi.

Yüzbaşının makamına vardıklarında Kovanda, Jozef'e, «Memlekette işlerimi hâle yola koymam gerektiğini söyle ona,» dedi. «İstersen karımın hasta olduğunu da söyliyebilirsin. Ya da dam akıyor filân de. Almanlar beni kapıp getirmeden önce bir yük kiremit aldıydım ama bitiremeden işi geldim buralara.»

Yüzbaşı makamında oturmuş, mektuplarını açmakta kullandığı pirinçten bir hançerle oynuyordu.

«Was will der alte Lümmel?» diye sordu. «Ne istiyor bakalım ihtiyar hergele?»

Jozef, Kovanda'nın yanlışlıkla servise alındığını, kırk beş yaşında, evli ve dört çocuk babası olduğunu, karısı hastalandığı için, kimseye daha izin verilmemiş bile olsa, izne gitmek için müracaat etmek istediğini anlattı.

Yüzbaşı somurttu. «Tabur karargâhı henüz izinlere müsaade vermedi,» dedi.

Jozef yüzbaşının sözlerini Çekçeye çevirdi. Kovanda, «Biliyorum,» diye homurdandı, «onun bana söylemesine lüzum yok, biliyorum ben. Mainz'deki eşeklere söylesin de herifler biraz harekete geçsinler. İnsan evinin damını onaramıyor yahu, ne günlere kaldık! Dinine yandığımının Almanları pekâlâ hafta sonu iznine gidiyorlar, benim evim biraz uzaktaysa ben n'apıyım? Ben giderim azizim, giderim. anladın mı?»

«Kovanda diyor ki, durumu özel olduğundan kendisi için bir istisna yapılmasını rica ediyor. Arsızlık eder gibi görünmek istemiyor tabiî, yüzbaşım. Sadece, iki gün yol süresi, iki gün de izin istiyor. Dört gün içinde dönecek, efendim.»

Yüzbaşı iyi günündeydi. İzin gibi konularda karar vermeye yetkisi olmadığını oturdu sabırla anlattı onlara. Meselenin çok yakın bir zamanda halledileceğinin de bildirildiğini ardından ekledi.

Yüzbaşının uzun konuşması Kovanda'nın sabrını tüketmişti.

«Bana bak,» dedi, «söyle şuna kısa kessin. İzni yazsın yeter, ne konuşup duruyor? Kalemi önünde zaten. İsterse hokkaya ben batırırım ucunu.»

Yüzbaşının dediklerini saygıyla dinleyen Jozef, Kovanda'nın sözlerini Almancaya çevirdi: «Kovanda, minnettarlığını göstermek için, döndükten sonra daha çok çalışacağına söz veriyor, efendim.»

Yüzbaşı gerçekten çok sabırlıydı o gün. İzinlere müsaade çıkar çıkmaz, evli olduğu için Kovanda'nın ilk partide gönderileceğini söyledi.

«Gitsin bu vaadlerini bilmem neresine yazsın,» dedi Kovanda. «Zaten ona güven olmaz ki! İyisi mi kızdırmasın beni, bebek yüzlüm, yoksa vurdum muydu... benim gibi bir yaşlı adama saygılı olmasını öğretirim ben ona...»

«Tamam mı, anlaşıldı mı?» diye yüzbaşı görüşmeyi bitirdi. «Verstanden?»

Kovanda anlamamıştı daha. «Bir de başka türlü denesek,» diye direndi. «Köyden ona bir tavuk getiririm desem nasıl olur acaba? Söz versem, ha? Yesin de baksın tadına. Evde çok iyi kızartmalık piliçlerim var. Birinin boynunu burup kopardım mı, oh ne iyi, Nazinin birinin boynunu buruyormuşum gibi olur, iyi mi? Öyle de bakalım ne diyecek? Tabiî tavuk mavuk yedireceğim yok herife ya, ona vereceğime ben kendim yerim be, tüyünü müyünü yolmadan yerim üstelik, yine de sen öyle de bakalım...»

Yüzbaşı, Kovanda'yı süzüyordu. Pantolonunun bacağında bir yırtık gördü. «Söyle yırtığını diksin, ve de bir ricada bulunurken esas vaziyetinde dursun,» dedi, kısaca.

«Kendi pantolonuna baksın o! Ben burda süs müyüm be! Üçüncü Reich'ın mahvı için gelmişim ben buraya. Söyle şuna, asker değilim ama elime silâh geçmesin, dağıtırım kafasını.»

«Pantolonu daha demin yırtılmış, hemen onaracak,» diye çevirdi Jozef. Kovanda elini üç numara kazınmış çıplak başına götürüp selâm verdi. «Huu-hu, Heini,» diye gülümsedi. «Beni kolay kolay başından atabileceğini sanma, emi? Ağzından girer burnundan çıkarım ben senin. Hadi yarın görüşürüz, unutma beni. Bay bay!»

«Was sagt er? Ne diyor, ne diyor?»

«Bu vaadiniz için size çok minnettar olduğunu söylüyor, yüzbaşım,» dedi çabucak Jozef. Bu arada odadan çı-

kan Kovanda açık kapıdan geri baktı. «Boşuna konuşup vaktini harcama,» dedi, sert sert. «Aptalın teki. Zaten şimdiye kadar hiç akıllı bir Nazi görmedim ki!»

Ertesi gün Pazardı. Öğlen yemeğinden sonra Jano Saarbrücken'de doktorun verdiği adresi bulmak için yola koyuldu.

Tramvay onu geniş ve modern bulvarlardan, Krupp'un işçilerinin yaşadığı karmakarışık işçi mahallelerinden geçirdi, şehrin öbür yanına götürdü. Jano son durakta indi ve ancak üç kere yolu sorduktan sonra gideceği yeri bulabildi. Dar bir yolun yalnız bir yanında tek katlı küçük evler sıralanmıştı; evlerin önünden nehre, yol yol, çiçek dolu bahçeler iniyordu. Kapısının iki yanında pencereleriyle akca kulübenin önünden iki kere geçti, kapıyı çalmaya cesaret edemedi. Sonunda gitti fildişi kapının ziline bastı. Zilin altında bir kartta «Kathe Schubert» yazıyordu. Zil evin içinde uzun bir koridorun arkalarında bir yerde çaldı.

Epey bir aradan sonra Kathe kapıya geldi. Gülümsiyerek, «Hoş geldiniz» dedi sadece, ve ön kapının üstündeki ufak pencereden gün ışığı alan bir koridordan, pencereleri bahçeye bakan bir odaya götürdü onu. Bahçede frenk üzümü ve böğürtlen fundaları ve çardak gülleri vardı. Bahçenin dibinde, nehrin kenarında, bakımlı lâhana, soğan ve marul tarhları uzanıyordu. Koridordan girdikleri küçük odada bir divan, bir küçük yuvarlak masa ve dört iskemle vardı. Arka avluya bakan pencerelerin arasında büyük, yumurta biçimi bir ayna asılıydı.

«Demek Jano sizsiniz,» dedi Kathe. Masanın başında durdu, büyük, kahverengi gözleriyle Jano'ya baktı. Düzgün, küçük ağzı neşeyle gülümserken gözleri ciddiliğinden birşey kaybetmemişti. «Ben sizi çok başka bekliyordum, ama yine de çok memnun oldum tanıştığımıza,» dedi.

Jano elinde kepiyle oynayarak, sıkılgan sıkılgan gü-

lümsedi. «Nasıl düşünmüştünüz beni, sorabilir miyim?» dedi.

Kathe masaya oturdu. Ardında ikindi güneşi pencereden içeri doluyordu. Jano da onun karşısına oturdu. Masmavi gökyüzünde güneşin çizdiği manzara gözünü aldı birden.

«Valla, biraz daha geniş omuzlu ve, eğer kusura bakmazsanız, daha tombulca.»

«Geleceğimi biliyor muydunuz?»

Kathe evet dercesine başını salladı. Ardında güneş, kalın sarışın saçlarıyla omuzlarının çevresine gümüşten bir kuşak sarmıştı. Aşağı yukarı Jano'nun boyundaydı, o da; masanın üstünde kavuşmuş duran ellerinde hiç de maddî olmayan bir güç seziliyordu. Sık sık gülümseyen küçücük ağzı her an hoşnutsuzluk ifade edebileceğini de gösteriyordu. Jano, iki sıra bembeyaz küçük dişle bezenmiş bu ağzın, kızın ruhunda duyduğu acıyı ya da pürüzsüz alnının gerisinde yatan sırrı hiç bir zaman açığa vurmayacağını anladı.

«Babanız yazmış mıydı size benim hakkımda?»

Kız şaşmış gibi kaşlarını kaldırdı. «Babam mı? Kim söyledi size bunu? Annem babam yok benim...»

«Bana dedilerdi ki, Hans Krapke...»

«... dostumdur sadece, o kadar,» dedi Kathe, gülümsemeden. Ve Jano, bu kelimelerin meseleyi kapattığını, artık bu konuda Kathe'nin hiç birşey söylemiyeceğini anladı. Ona baktı, ve düşüncelerini toparlamak için bir süre konuşmadı. Birden sıkıldı. Kathe'nin içten bakışlarını kendi yüzünde dolaştırdığını sezerek gözlerini kaçırdı.

Az sonra Kathe, «Eğer birbirimizle, sizin orda doktorla anlaştığınız gibi anlaşabilirsek çok memnun olurum,» dedi.

«Evet ama siz kızsınız,» dedi Jano, az sert bir sesle;

ve birden utancından yüzü kıpkırmızı oldu, nereye bakacağını ellerini nereye koyacağını bilemedi.

Kathe onun sıkılgan halini öyle içten ve şen bir gülüşle karşıladı ki, Jano toparladı kendini, onun önünde böyle afalladığı için kendine gülmeden edemedi.

«Hiç bir zaman unutmadığım bir noktadır bu,» dedi Kathe, iskemlesinden kalkarak. «Ama sizi rahatsız etmesi için bir neden göremiyorum. Size yiyecek birşeyler getireyim, olmaz mı?» diye sordu. İkramın sadeliği Jano'nun gönlünü çeldi, hiç konuşmadan başını salladı.

«Kimbilir ne kötü besliyorlardır sizi!» dedi Kathe. Pencerenin altında ufak bir sandığın üstünde duran gazocağına bir tava sürdü, içine bir parça sade yağ koydu. Sandığın gözünden dört yumurta ile yarım ekmek çıkardı. «Biz Almanların,» dedi, yarım sırıtarak, «yabancılardan daha çok yiyecek hakkımız var. Belki de dünyanın kurtuluşu bize bağlı, onun için de güçlü kuvvetli olmamız gerekiyor, ondan.» Tavada fıkırdayan yumurtaları karıştırdı, şöyle bir baktı Jano'ya. «Herhalde bir Almanın kendi milleti hakkında böyle konuşması sizi memnun ediyordur,» dedi.

«Milletten kastiniz herhalde Hitler, Göring, Goebbels gibi adamlar olsa gerek. Alman milletiyle ne ilgisi var onların?»

Kathe hafifçe başını salladı. «Sandığınızdan çok var,» dedi, «Çekoslavakya'nın işgali, Polonya ve Fransa'da kazanılan zaferlerden sonra, hele. Genellikle aklı başında bir millet için bile epeyce büyük lokmalardı bunlar. O zamandan beri çoğumuzun aklı bir karış havada.»

İçinde yumurtalarla tabağı Jano'nun önüne koydu, biraz ekmekle tuz ve biber getirdi. «Umarım seversiniz bunu,» dedi, «ama ben sizi tutmıyayım.»

Jano yemeğini yerken konuşmadı. Kathe karşısında oturdu, gülümseyerek onu seyretti.

Az sonra, «Sahiden, niçin geldiniz?» dedi.

Jano şaşkınlıkla gözlerini kaldırıp baktı. «Adresinizi verdiler bana, canım isterse gelip sizi görmemi söylediler.»

«Size ne gibi bir yardımım dokunabilir dersiniz?»

Jano keyifli keyifli baktı ona. «Geldim buraya karnımı doyurdum işte,» dedi, bir parça ekmekle sıyırıp tertemiz ettiği tabağı önünden iterek. «Şimdi bir cıgara içebilir miyim?»

Cıgarasını yaktıktan sonra arkasına yaslandı. «Beni görünce hayal kırıklığına uğradınız. Şimdi ben de sizi nasıl bulduğumu söylersem inşallah kızmazsınız. Biliyor musunuz, ben de sizi başka türlü düşünmüştüm. Bir kere bana adresinizi Krapke'nin vermiş olması... evet, sizi çok daha yaşlı sandıydım. Hayatının yarısını ardında bırakmış bir kadın. Kendisi çok hırpalandığı ve her gün de başkalarının hırpalanmakta olduğunu gördüğü için biraz katılaşmış bir kadın... Bilmem anlatabiliyor muyum? Sizi gözümde öyle canlandırmıştım.»

Kathe dirseklerini masaya, çenesini de ellerine dayadı.

«Eğer öyle biriyle karşılaşmayı bekliyorduysanız gerçekten hayal kırıklığına uğramış olmalısınız, anlıyorum şimdi,» dedi. «Ama bu çürümüş köhne dünyayı değiştirmenin biz gençlerin işi olmadığını mı sanıyorsunuz? Dünyayı bugünkü hâline getiren yaşlıların görevi mi o da?»

Jano gülümsedi. «Ne gibi bir görev düşündüğünüze bağlı,» dedi. «Benim için de düşündüğünüz bir görev var mı acaba?»

Genç kız başını salladı. «Bu daha ilk ziyaretiniz. Sonra, bugün Pazar. Daha iyisi, siz bana bizimkilere niçin katıldınız, Almanlar Çekoslavakya'da nasıl davranıyorlar onu anlatın. Dost olalım, ha?»

Elini uzatıp Jano'nun elini tuttu. Jano sımsıkı kavradı onun elini.

Akşam üzeri çabuk geçti. Jano kendisi hakkında konuştu, ama Kathe kendi hayatı hakkında hiç birşey söylemedi. Jano yakındı bundan, Kathe özür diledi; tepelerinde göğün ne denli açık olduğunu, küçük kelimelerin ne çok şey açıkladığını ve daha da ne çoğunu gizlediğini ilk kez keşfeden çocuklar gibi kahkahalarla güldüler. Ama bazı susuşları sözlerinden daha anlamlıydı; gözleri ciddiyetle ve fütursuzca birbirine dalıyordu; elleri masanın üstünde sakindi, ve ikisi de hiç bir sıkılganlık duymuyorlardı. Jano sadık bir parti üyesi olan babasını, sadece ailesine duyduğu sevgiden güç alarak gösterişsiz hayatını sürdüren, ve yine de dünyanın zulmüne kendini bir türlü alıştıramıyan annesini anlattı.

Kathe kendi annesiyle babası hakkında birşey söylemiyordu. Jano'nun soruları üzerine dudaklarını sıkıp başını azıcık öne eğmekle, gözlerini kaçırmakla yetindi.

Akşam yemeğinde tereyağlı ekmek, peynir ve Kathe'nin bahçeden koparıp getirdiği turplardan yediler. Kathe bahçe yolunda çardak güllerinin arasından koşup nehrin kenarına giderken Jano açık pencereden onu seyretti; genç kızın orda sebze tarhının üzerine eğilip turpların topraklarını silkeleyişine baktı. Masaya dönerken aynada kendini gördü. Kathe yanına gelene kadar düşünceye daldı kaldı orda.

Neden sonra, yemeklerini yiyip bitirmişlerdi, Kathe ona yan odadaki piyanoyu gösterdi.

«Daha önce gösterseydim,» dedi, «hiç konuşturamazdım seni. Hem sonra, yemeğini de yemeden giderdin.»

«Demek sen de benim hakkımda birşeyler biliyorsun?»

Kathe bir iskemle çekip piyanonun yanına oturdu, ufak besteler çalan Jano'yu dinlemeye koyuldu. Akşam nehrin beri yanına geçti, loş bahçede çıplak ayaklarla yürüyüp geldi ve dünyanın üzerine bir ağ serdi. Ağdan aşağı küçücük, parıltılı yıldızlar düşürdü. Akşam sükûnu kulü-

benin içine girdiği zaman Jano tuşlardan elini çekti, hiç konuşmadan oturdu öyle. Kathe de onun yanında sessizdi, düşünüyordu. Nehirden miskokulu gece geliyordu.

♣

«Hans Krapke bugün dâvamız için ne yaptığımı sorsaydı bana,» dedi Jano, birbirlerine iyi geceler dilerlerken, «onu hepten unuttuğumu itiraf etmek zorunda kalırdım.»

Kathe mahzun mahzun gülümsedi. «O benim suçum,» dedi, «fena mı ettim?»

Jano elini uzattı ona. «Memleketten ayrıldığımdan beri bu kadar güzel bir gece geçirmemiştim.»

«Bir daha Pazara yine gelir misin? Sana söz veriyorum piyano kilitli olacak, yalnız Krapke'yi konuşacağız seninle.»

Jano başını salladı. «O halde hiç gelmiyeyim daha iyi.»

«Alasmaladık,» dedi Kathe, ön kapıdan. «Auf Wiedersehen.»

«Auf Wiedersehen, Kathe,» dedi Jano da, ve karanlık sokağa adımını attı.

Tramvay durağına giderken kaputunun cebinde bir paket buldu. Paketin içinde peynirli iki sandöviç vardı.

Hemen yüzünü buruşturdu. Tramvay durağında paketi geri götürüp götürmemeye karar veremeden dikildi kaldı. Bu arada tramvay geldi, gitti. Jano gocunmuştu. Bütün büyü bir anda duman olmuş gitmişti. Geri dönüp Kathe'nin yüzüne gülmek, ters bir lâf edip onu kırmak istiyordu.

Sonra meseleyi yeni baştan düşündü, ve öyle bir hareketin ne kadar kaba ve hasis bir davranış olacağını gördü. Kathe hiç de yakıştıramıyacaktı bu hareketi ona, ve de haklı olacaktı. Ertesi Pazara ona istasyonun ordan bir demet karanfil almaya karar verdi. O apansız şüphelerin-

den ötürü de utancından yerin dibine geçti. Bir sonraki tramvay gelinceye kadar sandöviçlerin ikisini de yemiş bitirmişti. Yol boyunca okula kadar elinde oynadı durdu buruşuk kesekâğıdıyla. Ve avucunun içinde o kâğıdı sıkarak uyudu. Canavar düdükleriyle uyandı..

Yüzbaşı oda mümessilleriyle yardımcılarını toplantıya çağırdı. Toplantıya on iki numaralı odadan Jano ile Olin gittiler. Jano oy birliğiyle seçilmişti mümessilliğe ama yardımcısı üzerinde çok çekişme olmuştu. Karel, Mirek ve Jozef, hiçbiri kabul etmemişti işi. Sonunda Olin'e teklif ettiler, o hevesle kabullendi, ama mümessilliğe lâyık görülmedi diye de gücendi içinden. Şimdi Jano'nun yanında, daldan dala atlayarak konuşan yüzbaşıyı dinliyordu. Uzun masanın çevresinde yirmi kişiydiler. Yüzbaşı, doğramacı Ruda'nın öbürlerinden on santim yüksek yaptığı özel iskemlesinde, en başta oturuyordu.

«Her ne bahasına olursa olsun disiplin sıkılaştırılmalıdır,» diyordu yüzbaşı, omuzları seğire seğire. «Serkeşliğin önü alınmalıdır. Görevinizin yerine getirilmesinde oda mümessillerinin yardımına ihtiyacımız var. Onlar da düzen ve disiplinin sürdürülmesinde ortak sorumluluğa katılacaklar. Oda mümessilleri, bölük kumandanınca atanacak bir mutemet ya da Hauptverbindungsmann'a karşı sorumlu olacaklar. Mutemetten emir alacaklar, çünkü bölük kumandanının güvendiği biri bu göreve atanacak ve onun da sınırlı yetkileri olacak. İzine gidebileceklerin listesini o hazır edecek, kumandanın emirlerini odalara o iletecek ve bu emirlerin yerine getirilmesinden o sorumlu tutulacak.»

Yüzbaşı sustu. Masanın üstündeki mürekkep hokkasıyla oynamaya başladı; hokka kocaman, ağır siyah mermerden bir kaide üzerine oturtulmuştu. Yirmi çift göz dik-

katle ve sessizce onu izliyordu. Yüzbaşı bu sessiz adamların ortasında kendini yalnız ve savunmasız hissetti, kıpırdandı durdu. Çavuş Nitribit'i yanında toplantıya getirmediğine pişman olmuştu. Bu zayıf, kızıl saçlı adamdan pek hoşlanmıyordu ama onun yanında her zaman daha kararlı, daha sertti. Ah, ne olurdu kardeşi Heinrich'in askerce duruşundan bir nebzecik de kendinde olsaydı! Böyle düşündü ve hemen o anda yüzünü buruşturdu, kız gibi dudaklarını sıkıp kasıldı. Birkaç gün önce kardeşinin, Generalleutnant Heinrich Kieser'in, Stalingrad'da von Paulus kumandasındaki Altıncı Kolordu ile birlikte esir alındığını öğrenmişti. Yüksek makamlar nezdinde ona arka çıkan tek kişi değil miydi Heinrich? Orduda hızla yükselmesini, cephe gerisinde rahat işlere konulmasını başka kime borçluydu?. Öyle sarmıştı ki bu düşünceler onu, orda oturduğu yerde baş aktörü olduğu tatsız toplantıyı unutmuş, mürekkep hokkasının maden kapağını huysuz huysuz açıp kapatıyor, başka birşey yapmıyordu.

Masanın çevresinde çocuklar mânalı mânalı bakıştılar. Ne düşündükleri gözlerinden açıkça okunuyordu: «Veyl o işi üzerine alana! Peşimize çoban köpeği kodurtmayız biz!»

Yüzbaşının gözleri, kendisini merakla süzen yirmi yüzün her biri üzerinde bir an duralıyarak masanın çevresini dolandı.

«Ne demek istediğimi hep anlamışsınızdır herhalde,» dedi, yeniden hokkayı kavrıyarak. Sonra ayağa kalktı. ceketini düzeltti. Yüksek koltuğundan yoksun kalınca küçücük bir okul çocuğunu andırmıştı. Birden hatasını anladı ve ayağa kalktığına bin pişman oldu.

«Kowarik'i Kauptverbindungsmann atadım,» dedi, hışımla. Bütün gözler ilkin ona, sonra Olin'e çevrildi.

Olin kızardı, sıkılarak ellerini birbirine bastırdı. Dirsekleri masaya dayalı oturuyordu. Gözlerini yüzbaşının

mürekkep hokkasına dikti kaldı öyle. Yer yerinden oynasa gözlerini kaldırıp arkadaşlarının yüzüne bakamazdı. Dudaklarını ısırarak kuşkuyla bundan sonra ne yapacağını düşündü.

Ağır zincirler gibi üzerine çakılan bakışların ardında yatanı pekâlâ anlıyordu. O bakışlar altında kendi içine çekildi, ve ne kadar aşağı görüldüğünü, ne kadar sevilmediğini o zaman daha iyi anladı. O sonu gelmez dakika içerisinde, çocuklarla arasındaki kapışmaları hatırladı bir bir. Hepsinden yenik çıkmış, hiç bir zaman ciddiye alınmamıştı; hep bu yenilgilerden içi körelmiş, ve o biraz daha içine kapanmıştı. Onun için öteden beri bir fırsatını kolluyor, onlara göstereceği günü bekliyordu. Gururuna indirilen her bir darbenin hesabını soracaktı.

İşte şimdi o fırsat eline geçmişti; hem öyle beklenmedik bir anda geçmişti ki, birden ne yapacağını bilemedi. Daha on beş dakika önce, beklediği fırsatın bu kadar çabuk geleceğini düşünde görse inanmazdı. Birden, o dikkatli bakışlara aldırmaz oldu. Artık onu ürkütmüyorlardı. Her birinde ince bir ayrılık seziyordu şimdi. Kuşku vardı o bakışlarda, kararsızlık ve korku vardı. Bu duygularla gücü arttı; ve ansızın artık hiç bir tereddüdü kalmadı. Daha fazla düşünmeye ihtiyacı yoktu.

«Görevi kabul ediyorum,» dedi yüksek sesle, ayağa kalkarak. «Bana güvendiğiniz için size teşekkür ederim, yüzbaşım.»

Yüzbaşı gülümseyerek onun elini sıktı ve yeniden yüksek koltuğuna oturdu.

«Hauptverbindungsmann istediği zaman yanıma gelebilir,» dedi, kelimelerin üstüne basa basa. «Benim kararımı gerektireceğini düşündüğü bütün sorunları bana getirebilir. Yanında mutemet ya da tercüman Kummer olmadan bölükten kimseyle görüşmiyeceğim. Mutemet her sabah

gelip benden talimat alacak. Onunla uygun gördüğüm herşeyi görüşeceğim. Verstanden?» (Anlaşıldı mı?)

Oda mümessilleriyle yardımcıları hiç birşey demediler. Olin'den başka kimse yüzbaşının sözlerine pek kulak vermemişti. Bu çıkışın ardındaki gerçek amacı kavramıya çalışıyorlardı. Gözleri Olin'e takılınca, düşünceli bakışlarla somurttular.

Yüzbaşı memnun memnun sırıtıyordu. «Seçtiğim mutemedi tasvip edip etmediğiniz size sorulmayacak,» dedi. «Seçim yapmıyoruz burda. Bu bir emirdir. Ne zamandır izlemekteyim Kowarik'i. Askerlerden de kendisini tavsiye edenler oldu. Umarım yeterince güveniniz vardır ona sizin de. Yoksa, kendi bileceğiniz iş. Kowarik kalsın, hepiniz wegreten!»

Ağır adımlarla bir bir çıktılar ordan, düşünceli düşünceli odalarına gittiler. Durumu neye bağlayacaklarını bilemiyorlardı. İyice bir düşünüp taşınmak gerekti.

«Hah, işte başkanımız geldi,» dedi Kovanda, Jano'yu selâmlıyarak. «Ne istiyorlarmış efendilerimiz, lütfen söyler misin?»

«Olin, bizzat yüzbaşının güvenini kazanma şerefine nail oldu,» dedi Jano, gülümseyerek. «Bölük mutemetliğine atandı. Şimdi yüzbaşıyla başbaşa birşeyler kuruyorlar.»

Kovanda hafiften bir ıslık çaldı. «Neymiş söylesene, bu bölük mutemetliği?» dedi.

Jano omuzlarını silkti. «Zaman gösterecek,» dedi.

Bir saat kadar sonra Olin odaya döndü.

«Rütbeni yükseltmişler, duyduğuma göre,» dedi Fritz, ranzasında uzandığı yerden. «Birer içki ısmarlarsın artık bizlere.»

Olin alçakgönüllülükle gülümsedi. «Birinin yapması gerek o işi de,» dedi. «Ben kendim talip olmadım, oldum mu?»

«Birinin yapması nerden gerekiyormuş o işi,» diye sordu Kovanda. «Ne zamandır burdayız, mutemet filân olmadan da pekâlâ işler yolundaydı. Bal gibi tuzağa düştün işte! Başımıza bir çoban köpeği dikmek istiyorlar, seni o çoban köpeği yapacaklar. Yoksa öyle mutemetlik filân, avucunu yalardın. Ben böyle görüyorum, başkasını bilmem.»

Olin gözlerini Kovanda'ya çevirdi. «Senin yaşında bir adam,» dedi, «ne yapabilir ki ben gidip de yüzbaşıya haber vermek istiyeyim?»

«Valla insanın ne yapacağı hiç belli olmaz,» dedi Kovanda, mânalı mânalı, yatağını hazır ederken. «Benim demek istediğim, insanın kendi adamları aleyhinde pezevenklerle iş çevirmesinin sonu hiç de iyi olmaz, ben sadece onu demek istedim.»

Olin gözlerini daralttı. «Yani yüzbaşı pezevengin biri, ben de onun yardakçısı mıyım demek istiyorsun?»

Kovanda kendi dizine bir şaplak attı. «Sen söyle,» dedi Mirek'e, «sen şimdi hiç öyle birşey işittin mi? Ben öyle kesin birşey dedim mi?»

Yatağında yatan Mirek canlandı. «Valla, pezevenkler filân diye birşey dedin ama ben kendi üzerime almadım. İnsan herşey de kendisi için söylendi derse n'olur işin sonu?»

«Ben genel olarak konuştum, herkes de öyle anladı,» diye kendi kendine mırıldandı Kovanda, ranzasına girerek. «Aynısını memlekette Bakan olan Bay Moravec'e de söylerim yani. Onun da bundan alınacağı birşey olamaz, çünkü gerçeğin ta kendisidir. Fritz, söndür şu ışığı lütfen!»

Olin yeni görevine hevesle sarıldı. İşini tam bir tarafsızlıkla ve dürüstlükle yerine getirmeye kararlıydı; hiç değilse odasındaki çocuklara bu işi kendi çıkarı için almadığını ispat etmek istiyordu. Ama çok geçmeden anladı ki

insan iki efendiye birden hizmet edemez. Hem bölüğün çıkarına çalışmanın, hem de kumandanları memnun etmenin yolu yoktu. Yüzbaşının ikide bir üzerine yüklediği özel görevlerden başını alamıyordu. Genellikle bazı soruşturmaları gerektiriyordu bu görevler, ve bazı kere de disiplin cezalarıyla sonuçlanıyordu. Geceleyin yüzbaşının kapı tokmağına gresyağı sürenleri, helâ duvarına Hitler'e küfürname yazanları, avluda dolaşırken Hill'in kafasına bira şişesi düşürenleri bulup çıkarmak hep Olin'den isteniyordu.

Bu gibi soruşturmalardan bir sonuç da alınamıyordu üstelik. Çocuklar Olin'i saygıyla karşılar, yanlarına buyur ederlerdi. Masaya yanaşır sorarlardı sonra: «Ne haber? Nasıl gidiyor?»

«Bana bakın çocuklar,» derdi Olin, «ben hep sizden yanayım ama burda gerçekten iyi şeyler dönmüyor. Biliyorsunuzdur herhalde, dün yazıhanede birisi telefon kablosunu kesmiş, bir demet de izin kâğıdı aşırmış. Enayilik etmiş ama. İzinler damgasız bir işe yaramıyor çünkü. Üstelik de bütün bölük şimdi on beş gün izinsiz kaldı. Serserinin biri gidip bir şapşallık etti diye niçin hepimizin başı derde girsin? Belki içinizde buna dair birşey bilen vardır, varsa gelsin söylesin kimin yaptığını, iyi olur.»

Bu olay Eddy Koneçni'nin oda mümessili olduğu sekiz numaralı odada yer aldı. Eddy, Olin'e, «Bunları işitmek garibimize gidiyor bizim, doğrusu,» dedi. «Kambur on beş gün izinsiz kaldığımızı bildirince sırf hayinliğinden yapıyor dediydim içimden, ama şimdi anlıyorum ki ne yaptığını bilmeden bir sersem yüzünden çektiğimiz ceza bu. Haklı da üstelik.»

«Kim olduğunu bilsem,» dedi şoför Peter, «hemen gider haber verirdim. Ama önce ağzını burnunu birbirine geçirirdim, ondan sonra.»

Aşçı Joska da, heyecanla, «Valla aramızda ne biçim

adamlar var anlamıyorum,» dedi. «Durmadan Alman kardeşlerimizin başını derde sokuyorlar.»

Olin kendisiyle alay ettiklerini çok geç anladı. İskemlesinden fırladı, yumruğunu masaya vurdu; Cimbal masada ufak bir aynanın önünde tıraş oluyordu, Olin'in yumruğu aynayı yere düşürdü, ayna kırıldı.

«Buraya bak,» dedi Cimbal, sakin bir sesle, «yarın yeni bir ayna alacaksın bana, yoksa canına okurum! Git de yüzbaşının masasını yumrukla. Bu odada böyle şeylere alışık değiliz biz.»

Olin yüzbaşıya suçluyu bulamadığını, ama izin kâğıtlarının zannına göre sekiz numaralı odada kalanlardan biri tarafından çalındığını bildirdi. O akşam yüzbaşı odada arama yaptırdı; çocuklar koridorda sıraya girip beklerken askerler tam iki saat bavullarının, döşeklerinin altını üstüne getirdiler. Yine de birşey bulunamadı. Bir daha sefere Olin sekiz numaralı odaya girdiğinde kimse oralı olmadı; çocuklar sanki o hiç orada değilmiş gibi davrandılar. Olin fena bozuldu. Emir dinlememekle suçladı onları, en haylaz takımın onlar olduğunu, onlar yüzünden bütün bölüğün başının derde girdiğini ileri sürdü. En iyisi, onları ikiye ayırmalı, her bir takımı bir başka odaya koymalıydı.

O sözünü bitirince, dalgın dalgın pencereden dışarı bakan Eddy, «Başka bir düşündüğün var mıydı?» diye sordu.

«Sanırım yeter bu kadarı,» diye karşılık verdi Olin.

Eddy, Cimbal'e döndü, «Kapıyı açsana şuna,» dedi. Sonra Olin'e döndü. «Hadi dışarı! Yeter bu kadar canımızı sıktığın.»

Öbür çocuklar Olin'i başka türlü sıkıştırmayı düşündüler. İkide bir gidip yüzbaşıyla konuşacakları önemli bir konu olduğunu söylüyorlardı. Biri yemekte kendi payına çok az et düştüğünden yakınıyor, bir başkası ölmekte olan yaşlı ninesinden telgraf aldığını söylüyordu. Oda mümes-

sillerinden biri, son verilen ispirtoya galiba su katılmış dedi. Biri, iş yerinde ustabaşıyla tartıştıklarını, yumruk yumruğa geldiklerini, başka biri yeni bir çift postala ihtiyacı olduğunu ama levazım çavuşunun postalları vermediğini söylüyordu. Hep birden gelip türlü tezkereler, vaadler, teminatlar, izinler v.s. koparmaya çalışıyor, Olin bu gibi ufak tefek işlerle yüzbaşının vaktinin alınamıyacağını onlara anlatmıya çalışınca da onu arkadaşlarına ihanet etmekle, kibirli ve hasis olmakla suçluyorlardı; hiç yüz vermiyorlardı.

Yüzbaşı da düzen ve disiplini yürütemiyor diye hep Olin'in başının etini yiyordu. Yok bilmem kim, kesinlikle emirlere aykırı olduğu halde, şehirde sivil dolaşırken görülmüştü; Olin hemen disiplini sıkılaştırmalı, suçluyu ortaya çıkarmalıydı. Bölüğe ne zaman biraz fazlaca tütün tayını verilse Olin hemen çocukların arasında görünüverirdi, bunun biraz da kendi işi olduğunu göstermek ister gibi. Ve kimseden bir iyi lâf işitmeyince kızar, gider yüzbaşıya hâlinden yakınırdı.

Yüzbaşı arada sırada Olin'e, karşılaştığı güçlükleri anlayışla karşıladığını söylüyor, her zaman kendisinin desteğine güvenebileceğine dair ona teminat veriyordu. Bir gün onu kaldığı yere çağırdı ve orda ikisi bütün bir Pazar akşamını dostça hasbıhal ederek, üç şişe Fransız şarabını içip bitirerek geçirdiler. Olin tam ışıklar sönecekken odasına döndü, sarhoş sarhoş yalpalıyarak ranzasına giderken içi su dolu bir kovayı devirdi, suları yeni fırçalanmış yerlere saçtı.

Kovanda nöbetçiydi o gün. «Sarhoşsan madem,» diye homurdandı, «kafayı bulduğun yerde kalaydın. Orasını burdan çok seviyorsun nasıl olsa...»

«Bir kayıp da değilsin ya, bana kalırsa,» dedi, kovanın patırtısından o sırada uyanan Mirek de, esneyerek.

Olin ranzasında oturup soyunmaya başladı. Postalla-

rının bağlarını çözüp yere attı, ardından ceketini, pantolonunu, kemerini fırlattı.

Kovanda, Olin'in ranzasının başına dikilip, elleri kalçalarında, «Kalk o yataktan, topla şurasını!» diye buyurdu. «Hemen, diyorum! Sarhoşlara hizmetçilik edecek değilim ben.»

Olin hiç oralı olmadı, uzandığı yerden sarhoşça elini salladı. «Benim işime burnunu sokma sen,» dedi. «Ben sana karışmıyorum.»

«Evet ama karışman gerekir,» dedi Kovanda. «Seni onun için mutemet yaptılar ya!» Ve güçlü elleriyle Olin'i tuttuğu gibi ranzadan dışarı çekti.

Olin bir anda ayıldı. Çocuklar uyanmış onu seyrediyorlardı. Hepsinin tepesi atmıştı.

«Bir daha elini değdir bana,» diye bağırdı Olin Kovanda'ya, «pişman ederim seni!» Heyecandan tir tir titreyerek dolabının içinde birşeyler aradı. «Bir daha yap da göreyim bak nasıl yiyorsun bıçağı,» dedi.

Kovanda birşey demeden birden Olin'in elini sıktı; bıçağın yere düşmesiyle madensi bir ses duyuldu. «Hiç yapmak istemezdim bunu ama,» dedi Kovanda, yavaşça, «yapmıya mecburum.» Ve Olin'in yüzüne bir tokat attı. Sonra kaldırdı yerden onu, üst ranzaya fırlattı. «Hadi bakalım!» dedi. «Şimdi ben toplarım burasını, merhametten de olsa.»

Kovanda postallarıyla giysilerini kaldırırken Olin öfkeyle baktı ona. Kıpkırmızı yanan yanağını okşuyordu bir eliyle. «Günün birinde hepinizden alacam intikamımı,» derken ordakilere, sesi öfkeden ve incinen gururundan titriyordu. «Hepiniz hakkında bildiklerim var, yüzbaşı bir işitse... Bir gün hepsini anlatacam, hem de hiç birini saklamadan...»

Olin'in ranzasında ayağa kalkan Kovanda kocaman avucuyla onun ayak bileğinden kavrayıverdi. «Sana söylüyorum, iyi dinle,» dedi, ağır ağır. «Bu dediğini yalnız bir

kere yaparsın, dostum.» Kalın fırça gibi kaşlarının altından Olin'e baktı. «Sen bir kere söylersin, anladın mı, gerisini biz hallederiz. Hiç hatırından çıkarma bunu.»

O sırada Nitribit'le Mikliç içeri girdiler.

Odanın ortasında selâma duran Kovanda rapor verdi: «On iki numaralı oda. Yirmi dört kişi. Herkes hazır, herşey tamam.»

Nitribit dalgın gözlerle çevresine bakındı. «Gut,» dedi, «gute Nacht.» Ve ikisi birden çıktılar odadan.

Çocuklar yataklarında uzanıp sessizlik içinde Olin'i süzdüler. Kovanda yavaş yavaş soyunurken Fritz elini düğmeye koymuş, ışığı söndürmek için onun yatmasını bekliyordu.

Birdenbire Jano, «Bir arkadaşım vardı benim, bir zamanlar,» deyince hep birden ona baktılar. «Babası Çek, anası Almandı. Ufak bir işleri vardı ama gelirleriyle şehrin hali vakti yerinde ailelerinden biriydiler. Arkadaşım da babası gibi büyük bir vatanseverdi. İzciydi. Anası hiç karışmadı onun yetişmesine. Çok az Çekçe bilen, tatlı sesli, tatlı huylu bir hanımdı.

«Derken Naziler geldiler ve o kendi hâlinde, gösterişsiz kadın birden bağnaz bir Nazi oldu çıktı. Kocasıyla feci bir kavga icad etti, adamcağız hemen o gece kaçtı gitti şehirden. Arkadaşım kaldı ama. Anası razı etti onu kalmaya. Yine de, kalıp kalmamakta kendisi pek kararlı değildi, zaaf gösterdiği için kendini suçluyordu. Alman diye askere aldılar onu, Fransa'da döğüştü. Bana mektup yazardı. Mektuplarının her birini, 'Beni bağışlayın, hepiniz bağışlayın beni, ben kendimin en büyük düşmanıyım,' diye bitirirdi.

«Derken onu Rusya cephesine yolladılar. Ölmeden önce anasına bir veda mektubu göndermiş ve orda, Almanlar arasında yabancılık duyduğu için sonu muhakkak ölümle bitecek bir göreve gönüllü olacağını bildirmiş. Bir

de, anasının sözünü dinleyip şehirde kaldığı için kendine lânet edip durduğunu yazıyormuş.

«Anası bir sinir buhranı geçirdi. Tek oğlu ölmüştü. Kendi ihbarı üzerine Slovakya'da tutuklanan kocası da bir toplama kampında öldü. Kadın bir odaya kapadı kendini, bütün vaktini duayla geçirmeye başladı. Birgün bir resmi geçit sırasında herkesin gözü önünde Alman bayrağını ayağının altına alıp ezerken ve Führer'in bir büstüne tükürürken yakaladılar, apar topar tımarhaneye götürdüler.»

Çocuklar yataklarında sessizce dinliyorlardı. Fritz elini düğmeden çekti, düşünceli gözlerle ampule baktı.

Olin ranzasında doğruldu. Saçı alnına düşmüştü. İçkiden kızarmış gözlerle Jano'yu süzüyordu.

«Niçin anlattın şimdi bu hikâyeyi?» dedi, kupkuru dudaklarını yalıyarak. «Niçin şimdi anlattın bu hikâyeyi?»

Jano mutsuzca gülümsedi. «Ben de bilmiyorum niçin hatırıma geldi,» dedi. «Belki biraz düşünürsen nedenini anlarsın.»

Fritz birden kendine geldi, dalgın düşüncelerinden sıyrılıp üst ranzadan elini düğmeye uzattı, ışığı söndürdü.

«Hadi herkese iyi uykular!» dedi Kovanda.

♣

Bölükte bir salgın hastalık başgösterdi, ve ilkin griple başladı. Çocuklar işten kışlaya ateşli döndüler, yatağa girmek zorunda kaldılar. Hastalığın daha fazla yayılmasını önlemek için bazı boş sınıflar revire çevrildi, hastalar oraya yatırıldı. Seksen kişi kadardılar. Nasıl olduysa mikroba yakalanmıyan Peter'le Cimbal gece gündüz hastaneye hasta taşıdılar.

Salgın bölüğün çalışma gücünü aksattı, yüzbaşı ne yapacağını şaşıran yöre doktoruyla kavga etti ve tabur karargâhından bir askerî hekim istetti. Onlar da binbaşı

Scholz'u gönderdiler. Kupkuru, kurada, hiç konuşmaz bir adamdı binbaşı Scholz; iki gününü hastaların muayenesine ve kapı komşu Frau Becker'le kırıştırmaya ayırdı. Çocuklara verilen yemeğin iyi olup olmadığına, temiz hazırlanıp hazırlanmadığına baktı, odaların temizliğini gözden geçirdi ve şaşkın şaşkın başını salladı.

Doktor ayrıldıktan bir hafta sonra salgın azaldı ama on beş gün geçmeden bir dizanteri salgını başgösterdi. Sabahtan akşama, sonra akşamdan sabaha, bölük helâdan çıkmıyordu; çocuklar bahçede hacet görüyorlar, yatak çarşaflarına kusmuk, bok bulaşıyordu. İki gün içinde öyle zayıf düştüler ki, canavar düdükleri öttüğünde sığınaklara sedye üstünde götürülüyorlardı.

On iki numaralı odada Mirek'ten başka herkes hastalandı. Üç günlük dizanteriden sıskası çıkmış, sararmış Kovanda, gıptayla, «Hastalık yanından bile geçmiyor herifin,» dedi. «Şöyle hafif birşey olsa da bari yağları erise azıcık diyeceği geliyor insanın.»

En ağır vakalardan biri Jozef'ti. Güngide göz görürcesine eridi, birkaç gün içinde yatağında doğrulamıyacak kadar güçsüz düştü. Hastaneye kaldırılmamak için var gücüyle direndi ama nafile. Sedye içinde otomobile taşınırken ağlıyor, dostlarına onu bırakmamaları için yalvarıyordu. Aralarında ölmek istiyordu.

Kovanda coşkunlukla, «Aptal sen de, ne ölümü düşünüyorsun?» dedi. «Sus hadi, saçmalama!»

Mirek, «Bütün bu iç hastalıkları kötü yemekten ileri gelir,» diye vaaz veriyordu. «İnsan doğru dürüst yemek yesin, hiç hastalanmaz. Kim dayanır bu bize verdikleri margarinli, bilmem neli süprüntüyle?»

Mainz'den Doktor Scholz bir kere daha geldi. Bu kez bütün bir hafta kaldı ama hastalara ayırdığı zaman, hepsi hepsi, yarımşardan bir saatti.

«Şuna da bakın, kemik çuvalı mubarek,» dedi Kovan-

da, adama acır gibi. «Jozef'ten beter. Ya, oğlum, senin yaşında adam Bayan Becker'le başa çıkabilir mi hiç? Senin yarın yaşında delikanlı horozun hakkından gelir be o!»

Doktor yatakların altında toz var mı, kahve tasları gereğince temizleniyor mu diye baktı ve şaşkın şaşkın başını salladı yine.

«Hayret valla!» dedi yüzbaşıya. «Aklın havsalanın alacağı şey değil, böyle bir hastalık nasıl da hızla yayılıyor, kurbanlarını nasıl da yiyip bitiriyor! Bununla birlikte, hastalığın sebebini bulmak için sadece maddî kabuğu incelemek yetmez. Çünkü hastalığa karşı yalnız vücut değil, ruh da karşı koymalı. Yoksa hasta yenik düşer. Yalnız Çeklerin hastalanıp bizim Alman yoldaşlardan kimseye birşey olmamasının izahı da budur. Çekler ruhları ezilmiş, kolu budu kırılmış bir millettir, Almanlara has hayatî dirençleri kalmamıştır. Perhize konulmaları gerek: Rus çayı, kuru peksimet ve Opiumtropfen.» (Afyon damlaları.)

Kovanda bu damlaları alınca kafayı bulacağını umdu ya, boşuna. «Hiç de etkisi olmaz demeyin,» diye yakındı. «Bu Naziler afyonun bile yalancısını yapmasını öğrenmiş olmalılar. Bir yerde okuduydum, afyonkeşler dünyanın en güzel düşlerini görürlermiş. Fırsat bu fırsat, ben de dev gibi kocaman bir domuz kızartması görürüm işte düşümde. Piçkuruları, insanın hayatta son zevkine bile karışıyorlar!»

Revirdeki hastalara yirmi yaşındaki cam göz sağlık eri Beckerle bakıyordu. Onun işi hastalara yemek ve ilâç getirmek, tahtadan yapılma tekerlekli oturakların vaktinde boşaltılmasını sağlamaktı. Başka bir işi yoktu. Bir ara çocuklar Beckerle'nin hastalığa yakalanmaktan ödü koptuğunu farkettiler. Birgün Eddy Koneçni boğazının ağrıdığını, yutkunmakta güçlük çektiğini söyledi; Beckerle kapının yanında dinelip Jano'ya Eddy'nin boğazına bakmasını ve bademciklerinin tam rengini kendisine söylemesini buyurdu. Sonra gitti bir şişe gargara getirdi, kapının

önünde yere koydu. Eddy şişeyi almak için kapıya gelince o geri geri koridora kaçtı.

Kurallara aldırmadan ve hiç korkmadan hastaları ziyarete gelenler yalnız Mirek'le, er Lipinski idi. Mirek hiç fırsatı kaçırmıyor, ona buna kocakarı aklı, öğüt veriyordu.

«Yeterince güçlü olmadığınız için hastalandınız. Sabah akşam hiç kaçırmadan soğuk suyla yıkandı mı hiç hastalanmaz insan. Bir başka neden de şu: yeterince sarımsak yemiyorsunuz, hiçbiriniz. Ne derseniz deyin,» diye haykırıp leş gibi sarmısak kokusu saldı odanın içine, «sarmısak her derde devâdır. Tanrıların abıhayatıdır sarmısak. Tıpta ihmale uğramıştır ama, insanlığın kurtuluşu ondadır. Sarmısak vebaya, damar sertliğine, zehirlenmeye, sonra belsoğukluğuna, bildiğimiz soğuk algınlığına birebirdir. Amele de iyi gelir. Sonra, unutmayın, sarmısak kabız yapmaz hiç.»

Ama Mirek yanılıyordu. Çocuklar harul hurul sarmısak yiyorlardı, yine de hastalandılar. Mirek bu sarmısak kampanyasını taa baharda açmıştı. Her tanıdığına mektup yazıp sarmısak istiyor, eline geçen her paketten bir demet sarmısak çıkıyordu. Elektirik ocağının üstünde sarmısaklı çorbalar, salçalar pişirmeye başladı; domuz yağına, margarine sarmısak kattı, kuru ekmek dilimleri üstüne sarmısak dişlerini sıralayıp üzerine tuz ekip yalamadan yuttu. Ağzı dolu dolu, sarmısağın iyi edici ve önleyici hassaları üzerinde diskur çekmeye başlardı ondan sonra. Mirek'e sorarsan, kuşpalazı ve dizanteriden gayrı vereme de iyi gelirdi sarmısak.

Bölük onun bu sağlık kampanyasına uymuş, her gittikleri yerde çocuklar ağızlarından sarmısak eksik etmemişlerdi. Sonunda öyle oldu ki, daha öteden leş gibi sarmısak kokuyorlardı.

Jano, gülümseyerek, «Geçende Dellwitz istasyonunun yanında Doktor Thiele'ye, dişçiye gidiyordum,» diye an-

lattı. «İkinci kez gittiğimde o kibar hanım, ben ağzımı açınca, 'Siz Çeklere bölükte çok mu sarmısak veriyorlar?' diye sordu. 'Öyle ya, çok,' dedim. 'İster misiniz siz de?' 'Yok hayır, teşekkür ederim,' dedi o. 'Dikkat ettim, siz çocuklar hepiniz leş gibi sarmısak kokuyorsunuz da!'»

Lipinski kırk yaşlarında kadar, kendi hâlinde, sessiz bir adamdı. Yüzü çizgi çizgi, elleri çatlak, nasırlı. «On yıl çalışmasam bu nasırlar geçmez elimden,» diyordu, düşünceli düşünceli. «Tabiî ya, otuz yılda bu hâle geldiler, kolay mı?» Lipinski Pomeranya'dan Leh asıllı bir Almandı. Ne zaman ailesi ve evi aklına gelse fildişi ağızlığının üstünde dişlerini sıkar, kocaman mavi mendiliyle gözlerini silerdi. En çok sevdiği Karel'di. Her gün revire onu ziyarete geliyor, her seferinde öbürlerinin de hoşuna gidecek ufak bir hediye getiriyordu. Ya bir paket cıgara dolaştırır, ya da çocukları her bir hediyeden daha çok sevindirecek ufak bir haber iletirdi. Rusların her zaferi onun gözlerinde parıltılar uyandırıyor, yenilgileri de sert, lâgar yüzüne yeni bir çizgi ekliyordu.

«Nasıl oldu da sen bu yeşil üniformanın içine girdin?» derdi ona Karel. «Bulamadın mı yani kaytarmanın bir yolunu?»

Lipinski mahzun mahzun başını sallar, «Aziz dostum,» derdi, Lehçe, «sizin memlekette işler ne durumda bilmem ama benimkinde nasıl olduğunu siz biliyorsunuzdur. Benim babam Polonyalı, anam Almandı. Ben Polonya okuluna gittim, Polonya'da hiç rahat etmeyen anamdan Almanca öğrendim. Babam Varşova yakınında savaşta öldü. Almanlar çok geçmeden anamın Alman olduğunu öğrendiler, onların gözünde ben de Alman olduğum için Volkliste'yi imzalamam gerekti. Neyi imzaladığımı ben ne bileyim? Doğduğum köyün yarısı Alman, yarısı Polonyalıydı. Ama bizim ordaki Almanlar hiç bir zaman Reich'daki Almanlardan yana olmadılar. Bizim vatanımız Polonya'ydı hep.»

Lipinski erdi. Öbür askerler onun kırık dökük Polonya Almancasına gülerler, safkan Alman oldukları için kendilerini Südet ya da Pomeranya Almanlarından üstün gördüklerini saklamazlardı. Ama ne yapsalar Lipinski istifini bozmazdı. Bütün bölüğün önünde yüzbaşı askerliğe yakışmaz tutumundan ötürü onu tiye almıştı da o yine oralı olmamıştı.

«N'apsalar beni asker yapamazlar,» derdi. «Hele bir Alman askeri, o hiç! Ben Polonyalıyım. Polonyalılar arasında büyüdüm, Polonyalılar arasında rahat ederim. Bağışlarlarsa eğer beni, döner giderim memleketime.»

«Ne için bağışlasınlar istiyorsun seni?»

«Ne için mi?» Fildişi ağızlığına yeni bir cıgara yerleştirdi Lipinski. «Niçin olacak, bu üniformayı giydim diye. Ötekiler gibi düşünüp de giymediğimi kim söyliyecek onlara? Çıkarımdan dolayı mı, yoksa inancımdan mı?»

«Biz varız ya, biz söyleriz.»

Lipinski memnunlukla gülümserdi. «Yollarımız, sizinki de, benimki de, nereye götürür bizi kim bilebilir? Yine de, sonuna kadar sizinle kalmak isterim ben. Sizin yanınızda rahat ediyorum, çocuklar. Anlaşıyoruz sizinle.»

Revirde fare vardı. Geceleyin sobanın çevresinde pıtırdak dolaşıyorlar, ince ince ötüp ranzaların altında birbirlerini kovalıyorlardı. Çocuklar Lipinski'den birkaç kapan getirmesini istediler, ama ondan önce Fera uykusuz bir gecesinde oturdu kendi başına derme çatma bir kapan yaptı. Yere bir dama tahtası koydu, onun üzerine bir miğfer yerleştirdi; miğfer bir tahta parçasının üstünde biraz eğik duruyordu. O tahtaya da çengelli iğneyle bir parça domuz pastırması iliştirilmişti. Sabahleyin miğferi yere kapanmış buldular. İçinde bir fare vardı.

Hastalar yataklarından çıkıp merakla son döğüşü seyre geldiler.

«Valla deli olmalıyız!» dedi Karel. «Ayakta durmaya gücümüz yok, nerde bir numara biz ordayız!»

«Daha ne istiyorsun? Demir gibiyiz hepimiz!» dedi Fera. İçi su dolu bir kovayı çekiştirip dama tahtasının yanma getirdi. «Dün oturağa topu topu on kere oturdum. Evvelki gün on beş kereydi. Bir bakacaz birgün işe başlamışız.»

Dama tahtasını kovanın üstüne kaldırdılar, Eddy eline bir yer fırçası aldı. «Dikkat edin, kaçırmayın!» dedi. «Gözünüzü dört açın.»

Fera miğferi kaldırıp elini altına attı. Fare kovanın kenarından balıklama yere atladı Eddy telâşından elindeki fırçayı çocukların bacaklarına savurdu, fare bir ranzanın altına kaçıp gözden kayboldu.

«Gördünüz mü işte, salaklar!» diye bağırdı Eddy. «Demedim mi ben size?»

İki hafta sonra dizanteri salgını geçmişti; ama Jozef ondan tam bir ay sonra döndü hastaneden.

⁂

Mumlu teksir makinası kulübenin temelinde bir kovukta saklıydı. Oraya da kullanılmayan bir bacanın demir kapağından ulaşılıyordu. Jano ile Kathe makinayı masanın üstüne koydular; Jano bir tahta parçasıyla üstteki merdaneye biraz mürekkep bulaştırdı, sonra merdane kolunu mürekkep iyice sinsin diye birkaç kere çevirdi. Kalıbı son bir kere denetledi.

Her seferinde, metnin nasıl öyle olduğu gibi kalıba geçtiğine şaşar kalırdı. Alman daktiloya herhalde hiç birşey demeyen o yığınla Çekçe kelimelerde tek bir yanlış yoktu. Jano'ya, sadece, metal kalemi eline alıp Almanca yazan yazı makinasında olmayan Çek harflerinin kuyruklarını, işaretlerini komak kalıyordu. Bu beşinci kezdi, Çek-

çe bir bildiri bastıkları. Çok kez Almanca ve Hollandaca bildiriler hazırlamışlardı.

Jano yakında bir yerde, Bottrop'da mevzilenmiş bir Çek polis birliğiyle temas kurmuştu. Birlik altı ay sürecek bir eğitim kursu için Almanya'ya aktarılmıştı. Çok geçmedi, Jano kimselerle görüştürülmeyen Çek delikanlıları arasında kendine arkadaşlar buldu. Her hafta Bottrop'a gidiyor, gizlice dinlenen yabancı radyolardan toplanan en son haberleri veren bildiriler götürüyordu.

«Öyle bir kapışıyorlar ki bildirileri,» dedi, Kathe'ye. Kathe merdanenin altına bir deste temiz kâğıt sarmış, sayfalar yerinden kaymasın diye vidaları sıkıştırıyordu. «Birliğe yüz tane veriyorsun, daha da istiyorlar. «Elli tane de bizim çocuklara yetmiyor. Çocuklar elden ele dolaştırıyorlar bildirileri. Bir tane de yazıhanenin dışındaki ilân tahtasına asıyorlardı. Nitribit'in nöbet listesi, Hübner'in yemek listesi ile Beckerle'nin Völkischer Beobachter'den kestiği makalelerin yanına koyuyorlardı. Ama geçende tercüman çaktı dalgayı. Allahtan, öyle korkmuş ki, meseleyi hiç açmamış bile yüzbaşıya. Şimdi ilân tahtasını gözden kaçırmıyor, bizim mutemedin iliştirdiği Çekçe yazıları her gün kelimesi kelimesine inceliyor.»

Jano kendini bütün yüreğiyle yeni işine vermişti. Bazen bu yaptıklarının bir işe yarıyacağından şüpheye düştüğü oluyordu ama, yine de uğraşıyordu. Bildiri derleyip kopya etmekle Almanya'nın canavar savaş makinasına karşı durmanın pek bir çıkar yol olmadığını düşünüyordu sık sık. Elle tutulur bir sonuç alamıyordun bu işte; etkisini bilemiyordun, ölçemiyordun.

Kathe sadece gülümsedi: «Boşuna mı diyorsun? Halka gerçeği söylemek, halkın eline silâh vermektir. Hattâ bazen daha da fazlasını...»

«Evet ama yetmez ki!» diye yakındı. Jano. «Bana daha büyük, daha sorumlu bir iş veremez misin?»

«Maalesef büyük işleri biz Almanlar kendimiz yapmak zorundayız,» dedi Kathe. «Bizim görevimiz bu.»

Teksir makinası düzenle takırdıyor, beyaz sayfaları alıp merdanelerin arasından geçiriyor, basılı bildirileri —mürekkepleri hâlâ yaş yaş— Kathe'nin ellerine aktarıyordu.

Ufak, sakin odanın içi, karartma perdeleriyle, sıkışıktı. Jano makinanın kolunu çevirirken Kathe'ye baktı. Kathe lâmbanın tam altında, önünde duruyordu; fakat yüzü gölgedeydi. Düşünceli alnı kırışmıştı. Jano'nun kendisine baktığını sezmiş olmalıydı, gözlerini kaldırmadı.

Nedense, aralarındaki ilişki büyük bir samimiyetsizlikle sakatlanmış gibiydi. Artık eskisi gibi birbirlerinin gözünün içine bakamıyorlardı. Konuşmaları da araya giren uzun sessizliklerle kırık dökük olmuştu. Sıkılganlıklarını ve şaşkınlıklarını kırıp geçecek yerinde kelimeleri bir türlü bulamıyorlar, konuştukları zaman da, her ikisi birden, söyledikleri sözlerin ne kadar boş, ve kaçamakla dolu olduğunu anlıyorlardı. Oysa ilk başta, dünyada kendilerini dosdoğru ilgilendirmeyen hiç birşey olamazmış gibi gelmişti onlara. Kathe ailesi ve işi hakkında konuşmaya isteksizdi ama, başka konularda serbestçe ve içtenlikle konuşmuşlardı. Essen'de elektirik malzemesi yapan bir fabrikada daktilo olarak çalışıyordu; Jano bundan fazlasını söylemeye razı edememişti onu. Şimdi de, gitgide birbirlerinden ayrı düştüklerini sezdikçe, üzülüyordu. Belli belirsiz biliyorlardı, ikisi de, bir tek kelimenin bütün herşeyi çözeceğini, ama bir türlü söyliyemiyorlardı o kelimeyi; ve onun gerçeğini, ve yenilmez gücünü bilmezlikten geliyorlardı. Gitgide bozulan dostluklarını ayakta tutan sadece birlikte gördükleri eylem, ve de ortak nefretleri, ve kanunsuzluğa, esarete karşı savaşta kendi paylarına düşeni yerine getirme istekleriydi. Üzerinde kara mürekkeple gerçeğin ve umudun yazıldığı o basılı ucuz kâğıtlar onların

ortak inançlarının ilânı, ve o karartılmış oda ne zamandır başlarını sokmayı özledikleri sığınaklarıydı. Takırtılı teksir makinası, içinde kendilerini kurtaracağını umdukları gücün saklı durduğu bir büyülü sandıktı sanki.

Sayfalar yavaş yavaş merdanelerin arasından geçti durdu. Arada bir Jano sayfaların kenar boşluklarını ayarlayan düğmeyle oynuyordu. Hiç konuşmadan Kathe'nin elinden boş kâğıtları alıyor, kalıbın üstüne yerleştirip köhne makinadan geçiriyordu.

«Kaç tane oldu?»

«Yüz elli,» dedi Kathe, bildirileri dikkatle ayırıp içinden sayarak.

«Yirmi tane daha lâzım.»

Son yirmi bildiriyi birlikte saydılar ve her ikisi de, üzülerek, son sayfanın onları bir hafta daha ayıracağını düşündüler. Çünkü çoktandır ellerinin altında köhne teksir makinası olmadan masada karşılıklı oturmaya, ya da işlerinden gayrı bir konu üzerinde konuşmaya cesaret edemez olmuşlardı.

«On sekiz, on dokuz, yirmi,» diye saydı Kathe. Ama Jano kolu hâlâ çeviriyordu. Makina takırdamaya devam etti. Kıskaçları sayfaları merdanelerin arasına soktu durdu birbiri ardı sıra, birden sıkılan Kathe'nin ellerine düşürdü.

Az sonra, «Yirmi sekiz, yirmi dokuz, otuz,» diye mırıldandı Kathe, gözlerini kaldırdı, «Yeter,» dedi.

Uzun bir zaman ısrarla birbirlerine baktılar. Sanki tavandaki lâmbanın ışığı artmış da gözkamaştırıcı yeni ışığa alışmaları gerekiyormuş gibi kısmışlardı gözlerini. Onları daha da çok ayıracakmış gibi geldi o uzun sessizlik onlara bir an, ve sonra birden aralarındaki gerginliği kırıverdi; bir kelime söylemeden yaklaştılar, elele tutuştular. İlk kez öpüştüler.

Lâmbanın altında birbirlerine sarıldılar. Birbirlerinin yürek atışlarından başka hiç birşey duymuyordu kulakları. Islak, utangaç dudaklarla öpüştüler. Hareketlerinde o kadar çok heyecan vardı ki, hangisi mutluluklarını daha çok arttırmıştı —aralarındaki engeli sonunda aştıklarını bilmeleri mi, yoksa birbirlerine dokunmaktan duydukları yepyeni sevecenlik mi?— bilemiyorlardı.

Sonunda ayrıldılar. Jano titrek parmaklarıyla alnına düşen perçemi geri attı, kirli elinden yüzünde kara bir mürekkep lekesi kaldı. Güldüler. Ve birlikte gülmeleri ne yapacaklarını bilememekten onları kurtardı; bu ilk öpüşmeleriyle aralarında kurulan yeni ilişki hakkında konuşmaya cesaret buldular.

«İşte ben bundan korkuyordum,» dedi Kathe, dudaklarını Jano'nun göğsünde saklıyarak. Jano onu yeniden kucakladı, saçlarından öptü. «Buraya ilk geldiğinde söylemiştim sana,» dedi Kathe, «benim kadınlığımı düşünme diye ama o zamandan beri ben kendim bir türlü o gerçeği unutamadım,» diye bitirdi sözünü. Utangaç bir ufak gülümsemeyle gözlerini kaldırıp Jano'ya baktı.

Jano masadan bir iskemle çekip oturdu, Kathe'ye sarıldı. «Sevgi herşeydir, aptal kız,» dedi. «Sevgi bu da, bizim aramızdaki, değil mi Kathe?»

Orda uzun bir zaman sessiz oturdular. Aralarındaki eski güvensizliğin ve şaşkınlığın kaybolup gittiğini dile getirmek için kelimelere ihtiyaç duymadılar. Sonunda Kathe yüreklerini doldurup boğazlarını tıkayan sözleri söylediğinde gözlerinde ne ürküntü vardı, ne kararsızlık:

«Seviyorum seni, Hanschen!»

Daha sonra bildirileri düzelttiler, teksir makinasını kovuğuna yerleştirdiler.

Jano bacanın kapağı önüne leğeni koyarken, «Makinayı saklamak için iyi bir yer burası,» diye düşündüğünü dile getirdi. «İyi ya, bizde bundan çok daha iyileri bulun-

muştur.» Endişeyle baktı Kathe'ye. «Dikkatli olmalısın, Kathe. Senin için çok korkuyorum, bilemezsin. Ne çok korktuğumu ben de bilemiyordum bugüne kadar. Seni benden alırlarsa n'aparım ben?»

Kathe masanın yanında düşünceli duruyordu. Acı acı gülümsedi.

«Ona bakarsan, yollarımız ayrıldığı zaman ne yapacağız?»

Jano iki elini birden onun omuzlarına dayadı. «Biz ikimiz,» dedi, gözlerinin içine bakarak, heyecanla, «biz hiç ayrılmıyacağız, Kathe.»

Böyle bir sevinci, böyle bir mutluluğu hiç düşünememişlerdi. Kapıda birbirlerine iyi geceler dilerken Jano onu son bir kere daha kucaklamak, bir kere daha öpmek için tam üç kere geldi yine döndü.

«Alasmaladık, Kathe.»

«Auf Wiedersehen, Hanschen.»

Jano sessiz, ölü şehrin içinden geçerek okula döndü. Yıkıntıların acayip karaltıları üzerinde gökyüzü açıktı, yıldızlarla donanmıştı. Geceyarısına daha bir saat vardı. Dellwick okuluna yol bir saatten az çektiği için Jano pek acele etmedi. Kepini eline aldı, ceketinin, gömleğinin yakasını açtı, kâh kaldırımın kenarından, kâh yolun ortasından yürüdü. Tek tük karşılaştığı yayalar ona bakmıyorlardı. O sevinçli sevinçli gülümsüyordu. Yüzü apaydınlıktı.

Sakin, bomboş sokaklarda yürürken, yüksek yıkıntıların dehlizi önünde ufacık bir kuklaydı sanki; gecenin sakin göğü, tepesinde, yavaş yavaş evrenin sonsuz kubbesini çeviriyordu.

Derken birden şehrin kenarlarında havaya beyaz beyaz ışıklar sıçradı; çatıların üstünde, mavi uzayda kesiştiler ışıklar, ve göğün çıplak göğsüne dayanan süngüler gibi parıldadılar.

Jano durdu. Bir an için önündeki manzaranın korkunç anlamını unuttu, uzayı gün ışığına yakın bir parıltıyla dolduran ışıkları seyre daldı.

Canavar düdükleri sakin geceyi yırtıyordu. Jano hiç ürküntüsüz dinledi seslerini. Gelecek fırtınayı haber veren matem feryatları uzun zamandan beri âşina olduğu eski dostlarını andırıyordu. Bildiği notaları açık açık ayırdetti onlarda; kadınların yakıntılı nâmelerini, uykulu çocukların söylenişlerini, nefesli sazın homurtusunu, ölüm korkusuna kapılmış şaşkın boruların kükreyişini duydu.

Canavar düdükleri serin serin, sadistçe bir ısrarla, uyuyanları uyandıran, sakinleri tedirgin eden, kahkahalarla gülenleri korkutan seslerinden kendileri de hoşlanıyormuş gibi ötüp duruyorlardı. Alârm sesi sevgilileri daha birleşmeye vakit bulamadan ayırdı; peşinden getirdiği ölüm tehlikesinin ağırlığı altında ne kopup ayrılabilen, ne de bir doruğa varabilen çılgınca ve nafile bir galeyan içinde yükselip alçalarak ve yine yükselerek onların birbirlerini kucaklayışının helecanlı ritmini yankıladı. Uzaktan belli belirsiz top sesleri duyuluyordu. Gümbürtü gitgide yükseldi, geldi, bütün şehrin üzerini doldurdu. Essen'de ne kadar top varsa hepsi, kıpkızıl namlularından göğe aralıksız şarapnel kusmaya başladılar.

Jano, havada ıslıklar çalarak uçan çelik parçalarından korunmak için yanık bir evin kapı ağzına sığındı. Şehrin tam merkezinin üstünde, yüksekte, ışıldakların göğü ancak şöyle böyle aydınlatabildiği yerde, gümüşsü böcekler göründüler; bir bir bıraktılar bombalarını aşağıya. Toprak korkunç patlamalarla sarsıldı, patlamaların sert rüzgârı sokakları süpürdü.

Akın yirmi dakika sürdü. Jano da o süre içinde yüksek yapının yıkıntılarına yapıştı kaldı, ama yüreğinde hiç korku yoktu. Sadece üzülüyordu; ölümle yüzyüze kaldığında yalnız olduğu için üzüntü duyuyordu. Kathe'yi, Ko-

vanda'yı, Mirek, Jozef ve Karel'i düşünüyordu.

Sonra curcuna dindi. Yangın yerinin boş sokaklarından motorlu kurtarma ekipleri ve yangın arabaları koşturdu. Şehrin göbeğinde gökyüzü kan rengine dönmüştü. Jano kızıllığa doğru koştu.

O güne kadar hiç görmediği bir alana vardığında soluk soluğa kalmıştı. Alana çıkan sokaklardaki evler koca koca meşaleler gibi tutuşmuş yanıyordu. Yangından ortalık gündüz gibi aydınlıktı. Geniş alanın ortasında çok büyük bir yeraltı sığınağı vardı. Kapıdan kırk basamak aşağı inince betonarme kaplı koridorlardan örülü bir dehlize varılıyordu. Kapının tam önüne büyük bir bomba düşmüş, kaldırımda yara açmıştı; patlamanın gücünden alanın iki yanındaki bütün evler yıkılmıştı. Yer altında bir ana su borusu patlamış, sığınağın beton duvarı delinmişti; betonarme takviyeli kapısı sımsıkı kapalı sığınağın içine sel gibi su akıyordu.

Jano alana vardığında itfaiye birlikleri sığınağın üst katından arta kalan suları pompalıyordu. Kaldırımın üstünden aşıp kenardan akan sular hendeklerde sığ girdaplar yapıyordu. Kurtarma ekipleriyle gelen lâstik giysiler kuşanmış bir dolu adam, dizkapaklarına kadar suyun içinde koşturup boğulanları sığınağın merdivenlerinden yukarı taşıyorlardı. Hep yukarı çıkan sonu gelmez bir alay. Aşağıda suda boğularak hayatlarını kaybedenlerin sayısı da bir öyle sonsuzdu.

Alanda yanyana sıralıyorlardı cesetleri. Kadın, erkek, çocuk. Hiçbirinde yara yoktu. Giysileri ıslaktı. Sığınağın dışında tepeleme çanta, sepet, başka eşya yığıldı. Ölü sıraları gitgide artıyordu; alanın bir yanını kaplamıştı şimdi, lâstik giysili adamlar yeni bir sıraya başladılar. Çepeçevre yanan evlerden yükselen alevler korkunç manzarayı aydınlatıyor, kaldırımlara çılgın gölgeler vuruyordu. Sıkılı yumruklar, aceleden yırtılmış giysiler, dehşetten yer-

lerinden uğramış gözler, açık kalmış ağızlar, çaresiz feryatlarla şişmiş gırtlaklar, hâlâ üzerinden su damlayan düzgün taralı saçlarıyla ufak, tombul çocuk başları... Yüz kez tekrarlanan yanı manzara. Vıcıltılı lâstik çizmeleriyle sığınak merdivenlerini tırmanan adamlar, ve selin yeni yeni kurbanlarıyla uzayan üçüncü sıra... Yangın kükrüyor, alevler aç dilleriyle evlerin kaburgaları çıkmış böğürlerini yalıyor, ve bütün bunlar olurken düzinelerle hortumdan alevlerin kıpkızıl ışıltılı çarşafına sığınağın bodrum katından çekilen su fışkırtılıyordu.

Yan sokaklardan alana akın akın insan geliyordu. Ölü sıralarının önünde sessiz bir duvar gibi sıralandılar onlar da. Hiç kımıldamıyorlardı. Yalnız dehşet dolu gözlerinde alevler yansıyordu.

Derken polis arabaları geldi, hörgüç miğferli adamlarla Protektora polisi üniforması giymiş delikanlılar kalabalığı dağıtmaya başladılar.

Jano, Dellvick yönünde yoluna devam etti. Ağır ağır, sendeleyerek yürüyordu. Alanda sessiz kalabalığın içinde kepini kaybetmişti. Gömleğinin, ceketinin yakasını ilikledi, ellerini ceplerine daldırdı, başını önüne eğdi. Artık gülümsemiyordu.

İçinden bir ses sessiz dudaklarla, «Kathe, Kathe,» diye haykırıyordu, «insan hayatını böyle kullananların kendilerine insan demeleri mümkün mü? Savaşı yüceltip insanoğlunun tepesine çıkaranlarda, güzellikten, yeryüzünde mükemmel denilebilecek herşeyden nefret edenlerde hiç yürek, vicdan, duygu, insan sevgisi ve insan hayatına saygı kalmadı mı? Çoklarının tek sığınağı Tanrı nerde şimdi? Bu dehşet manzarasını, o masum çocuk ölülerini gören ahali, o binlerce insan, gördüğünü, görüp de yaşadığını nasıl olur da unutur bir daha? İnsanlar arasında durmadan o aynı bildik körlükle daha da derinleştirilen, o aynı bildik hatalarla çoğaltılan ve o aynı bildik canavarca davranış-

larla büsbütün büyütülen dipsiz uçurumu doldurup düzlemek bundan sonra mümkün olur mu acaba?»

O anda dünyada herşey boşuna görünüyordu; hayatın, karmaşık, zengin ve değerli insan hayatının hiç bir değeri kalmamış, onur, ahlâk ve sevgi bütün anlamını yitirmişti.

Fakat birden böyle düşüncelere kapıldığı için utandı, utancı büyüdü içinde ve Jano şaşkınlık ve umutsuzluğun pençesine düştüğü için kendi kendini suçladı.

«Kathe,» diye mırıldandı, büyük bir heyecanla, «nasıl oldu da bir an için seni unutabildim? Öpüşlerinin tadı hâlâ dudaklarımdayken nasıl oldu da yakınlığın, sevginin doğruluğundan şüphe edebildim? Bütün benliğim, arıkovanının petekle dolu olması gibi seninle doluyken nasıl şüpheye düşebilirim ben? Hayat eğer ilk baştan felâkete ve yokluğa mahkûmsa hayatta ne anlam kalır? Hayatta musikinin, sevginin, sanatın ne yeri olur? Nasıl oldu bütün bunları, ve seni unutabildim? Bağışlıyabilir misin beni?»

O gece nöbetçi Hill'di. Okulun önünde bir aşağı bir yukarı gidip geliyor, cıgarasını tüttürüyordu.

Jano kapıya yanaşınca Hill el lâmbasını yüzüne tuttu. Jano gözlerini kıstı, elini gözlerinin önüne kaldırdı.

«Hazır ol!» diye kükredi onbaşı yardımcısı, lâmbayı Jano'nun yüzünden çekmeden. «İzin kâğıdını göster!»

Jano yüzyüze duruyordu Hill'le. Kolları iki yanında, gözleri sımsıkı yumulu. Gecenin bütün olayları ansızın olanca ağırlığıyla omuzlarına yüklenmişti sanki, öyle bitkindi. Kendini güçlükle ayakta tutabiliyordu; gözlerinin önündeki köredici ışık da canını acıtıyordu.

«İzin kâğıdım var, tamam,» dedi, kuru bir sesle. «Geceyarısına kadar. Vaktinde gelecektim ama...»

«Dik dur!» diye haykırdı Hill, avazı çıktığı kadar. Sesi sakin sokağı çınlattı. «Sarhoş gibi sallanıyorsun.»

Jano, sonu hiç gelmeyecekmiş gibi görünen o ânda

dayanabilmek için var gücünü harcadı. Kasvetli düşüncelerıyle başbaşa kalmak, karanlık odada uyuyan arkadaşlarıyla bir başına olmak için yanıp tutuşuyordu. Keskin ışık gözlerini acıtıyor, başı dönüyordu; nerdiyse yıkılacaktı.

«Sabahleyin bölük kumandanının önüne çıkarılmamı istiyorum,» diye fısıldadı. «Şimdi lütfen bırak da odama gideyim. Korkunç yorgunum.»

«Ne yapacağıma, ne yapmıyacağıma ben karar veririm. Orospuların peşinde koşmıyaydın, şimdi bu kadar yorgun olmazdın!»

Jano sol elini Hill'in koca pençesine çarptığı gibi lâmbayı bir yana fırlattı. Sağ elini, piyano tuşlarının üzerinde yumuşacık uçan, kızca narin sağ elini, önünde sırıtan kaba surata var gücüyle indirdi. Hill'in yumruğu çenesine binince kendini kaybetti, kaldırıma yuvarlandı.

«Bölükten birinin bir Alman askerine bu ikinci saldırışı,» dedi yüzbaşı, yukardan bir edayla. Masanın başında, yüksek koltuğunda oturuyordu. «Bunlara bir ders vermek gerekiyor. Uygun bir ceza düşünüyorum ben, sizin de fikrinizi almak isterim.»

Görevlilerin hepsi masanın çevresindeydiler. Ellerini kucaklarında kavuşturmuşlar, alçak siperlikli kasketlerini masanın üstüne bırakmışlardı. Yüzbaşının izniyle bazıları cıgara yaktılar. Onun solunda oturan Hill, burnundaki yarığın üstüne Beckerle'nin koyduğu gereğinden büyük yapışkan plasteri elledi. Yüzbaşı yüzünü buruşturdu ona bakarken. Zaten Saarbrücken kışlasındaki Noel gecesinden beri bu danguldungul Hill'e bozuluyordu. O gece onbaşı yardımcısı nereye gittiğine bakmadan yüzbaşının odasına dalmış, ve onu orada çıplak görmüştü. O gün Hill yüzbaşıdan daha az içkiliydi ama, yüzbaşı onun önünde kendini

öyle çırılçıplak bulunca birden cin gibi ayılıvermişti. Burnundan soluyarak kapıdışarı etmişti onu; tepesi öyle atmıştı ki, hızını alamayıp odasındaki eşyaları paralamaya başlamıştı. Sakat vücudu yüzünden yine gururu ağır bir darbe yemişti. Ogün bugün Hill'e karşı buz gibi soğuk davranıyor, yeri geldi mi ondan hiç hoşlanmadığını belli ediyordu.

Ama yüzbaşının Hill'i sevmeyişi, hiç de Nitribit'ten nefret edişine benzemiyordu. Nitribit'ten korkar, onu kıskanırdı. Boyunu bosunu kıskanır, askerce duruşunu, uyanıklığını, zekâsını kıskanır, onu kendi geleceği için tehlikeli görürdü. Nitribit de pekâlâ bölüğe kumanda edebilirdi, kısa zamanda yetenekli bir subay olabilirdi; bir yıldır terfi ettirilmemesi yüzbaşının çevirdiği dolaplar yüzündendi. Nitribit de biliyordu bunu. Yüzbaşının kendisinden hazzetmediğini bildiğinden, hep tetikte duruyordu.

Kendine güvenen adamdı Nitribit; hiç bir fırsatı kaçırmaz, yüzbaşıyı küçük düşürmeye çalışırdı.

Yüzbaşı tatlı bir gülümsemeyle, «Çavuş Nitribit ne düşünüyor acaba bu konuda?» dedi. Nitribit kurala göre iskemlesinde doğrulup dik oturdu.

«Yüzbaşının fikrine tamamen katılıyorum,» dedi, katı bir sesle. «Bana kalırsa daha Saarbrücken'deki ilk olayda bu sonuca varılmalıydı. O zamanki cezanın hafifliği dün geceki olayın nedenidir.»

Yüzbaşı hâlâ tatlı tatlı gülüyordu ama imayı da kaçırmadı. Birşey demeden başını salladı, ve masada oturanlara baktı, sırayla. Sonunda Beckerle'nin yüzüne baktı. Sağlık eri, yüzbaşı ne diyecek diye dikkat kesilmiş bekliyordu; bakışında öyle bir bağlılık vardı ki, yüzbaşı hemen bıraktı onu, Bent'e döndü.

Bent boğazını temizliyerek, «Çocuklar arasında birkaç bozguncu karakter var, bana kalırsa bütün dertlerimiz onların başının altından çıkıyor,» dedi. «Özellikle, Saar-

brücken'deki olayı yaratana dikkatinizi çekerim. Adı nedir bilmiyorum... Karel diyorlar galiba. Her halükârda bir komünist olduğu muhakkak.»

«Hepsinden kötüsü Kovanda'dır,» diye Hill atıldı ordan. «Der alteste Speckkopf.» (Koca moruk dangalak.)

Çavuş Rohrbach, kısa boylu, tıknaz, herşeyi abartma heveslisi, kısaca, «Hepsi aynı bokun soyu,» dedi. «Bir sürü namussuz hergele, sabotajcı herif!»

Onbaşı Mikliç'in canı sıkılıyordu. Esnemeye başladı ve birden yüzbaşının kendisine bakmakta olduğunu gördü. Hemen elini ağzına kapattı. «Simmt,» diye Rohrbach'a bakıp başını salladı, evet makamında. «Es ist genau so.» (Tastamam öyle.)

Kantinci Schwarz romatizmalı belini doğrulttu, iskemlesinde ağırlığını bir yerden başka yere kaydırdı. «Herşeyi çalıyorlar,» dedi. «Çiviliyeceksin ki çalmasınlar. Son hava akınından sonra çalınan on şişe kırmızı şarabı hatırlatırım, yüzbaşım.»

Aşçıbaşı Hübner omuzlarını silkti. «Saarbrücken'de subayların mutfağından aşırılan yemekleri unuttun herhalde?» dedi o da.

Yüzbaşı bıraktı diyeceklerini desinler. Hepsine bir cevap bulmaya çalışıyordu. Nitribit'in kendisini yumuşak davranmakla suçlamasına kızmıştı ama belli etmedi kızgınlığını, bu kez işi gerçekten sıkı tutmaya kararlı olduğu halde sırf Nitribit ağır bir ceza verilmesinde ısrar ettiği, ve de haklı olduğu için, kararını değiştirdi. Burdakilerin hepsi kızıl saçlı şeytanı desteklese de Nitribit'in dediğini yapmamayı aklına komuştu. Böylelikle kararlarını kendisinin verdiğini ordakilere bir kere daha göstermiş olacaktı.

«Bana öyle geliyor ki,» dedi, «bu konuda Hauptverbindungsmann'ın ne diyeceğini öğrenmeliyiz. Onları bizden iyi tanır o. Hem kendisine de her hususta güvenebiliriz. Ne dersiniz?»

Sorusuna tek cevap Lipinski'den geldi. «Gerçekten en iyi çözüm yolu budur, efendim,» dedi Lipinski, sakin bir sesle. «Unutmayalım ki Çekler melek değiller ama buraya çalışmak için geldiler, ve çalışıyorlar.»

Nitribit burda zehir kusar gibi patladı: «Çalışıyorlar, öyle mi? Canları ne isterse onu yapıyorlar. Sabotajcılıkla suçlanmıyacak kadar çalışıyorlar, gerisi boş. İsterlerse çok daha fazla çalışabilirler.»

«Hımmm,» dedi yüzbaşı, «Birçoklarından duyduğuma göre Çekler hemen de nerdeyse kendi adamlarımız kadar iyi çalışıyorlarmış.»

«Öyle ama cephe gerisinde yalnız yaşlılarla hastalarımız var bizim. Onları bu delikanlılarla nasıl kıyaslarız?»

Yüzbaşı, Lipinski'ye döndü. «Holen Sie den Kowarik,» (Kowarik'i çağır buraya) diye emir verdi, sükûnetle; ama sesinden belli oluyordu kızdığı. Sahiden o anda oyuncak hançerini Nitribit'e batırabilmek için dünyaları verirdi. Lipinski fırladı odadan çıktı.

«Lipinski haklıdır,» dedi yüzbaşı. «Bölüğü zayıflatmanın âlemi yok, çünkü elde onların yerine koyacak adamımız yok. Bir kısmını şimdi başımızdan atarsak, yaptıkları ve daha da yapacakları işe zarar vermiş oluruz. Senden tamamen ayrı düşünüyorum,» dedi Nitribit'e.

Öbürü dudağını ısırdı. Masanın üstünde duran şapkasını elliyerek, «Eğer meseleyi öyle koyarsanız,» dedi, karşısında oturan Bent'e dik dik bakarak, «ve sanırım öyle de koymamız gerekir, tamamen sizinle aynı fikirdeyim, yüzbaşım.»

Yüzbaşı hoşgörüyle gülümsedi. «Meseleleri makûl bir tarzda hallettiğimiz için memnunum,» dedi, sevinç içinde. Gözlerini daraltıp masanın çevresindekileri süzdü. «Nasıl da iki yüzlüsünüz, hepiniz!» diye düşünüyordu içinden. «Şu omuzumdaki demirler olmasa hepiniz şapkalarınızı başıma başıma vurursunuz. Ama bende bu demirler oldukça emir-

lerimi dinleyeceksiniz! Ben bu bölüğün başında kaldıkça burda benim emirlerim dinlenir. Arada sırada yanlış emirler de versem, öyle. Bugünden itibaren size de daha sert davranacağım. Hepinize, görürsünüz! Arkasından gülünecek güçsüz bir kambur sandığınız bu adamda daha neler olduğunu göstereceğim size! Kimden korkacakmışım? Nitribit'ten mi? Hah, herkesten çok ona yükleneceğim, nefes aldırmıyacağım ona. Yoksa Bent'ten mi? O bakkal eskisi sersem herif de hiç bir zaman doğru dürüst bir asker olamadı, olamıyacak da. Doğru, son zamanlarda dikleşti biraz. Daha sert, daha azimli. Pekâlâ, Çeklere biraz sert davranmalı diyorsunuz, ben de sert davranırım öyleyse. Beckerle iyidir. Köpek gibi sadıktır, iyi emir kuludur. Kafasında ilk yardım çantasıyla Mein Kampf'dan başka birşey bulabilene aferin. Hill desen, sadece bir hayvan. Bir emrime bakar. Ben dedim mi gider ateşe atar kendini, ya da vurur öldürür Nitribit'i. Hübner'le Schwarz ikisi de budala. Mikliç elimde sayılır, çünkü depoda çevirdiği dolapları biliyorum. Bir dırıltı çıkarırsa cepheyi boyladığı gündür. Cephenin nasıl bir yer olduğunu iyi biliyor, onun için dırıltı çıkarmamaya özellikle dikkat edecektir. Rohrbach'ın kafasında bir nebze akıl yok. Kimden emir alırsa onu dinler o. Ben de, Nitribit'ten emir almamasına bakarım, olur biter. Kim var başka? Lipinski? Kummer? Bu Kummer Sudet Almanı, pek de güvenim yok ona... Hepsi biribirinden budala bunların. Kimden korkacakmışım ki?»

Olin odaya girdi. Lipinski de ardından geldi. Olin kapıda esas vaziyetinde durdu.

«Hauptverbindungsmann Kowarik zu Befehl, Herr Hauptmann.» (Mutemet Kowarik emrinizde, Herr Hauptman.)

«Ich will den Verbrecher dem Militargericht übergeben,» dedi yüzbaşı. «Suçlunun divanı harbe verilmesini istiyorum. Bölükte bu nasıl karşılanır öğrenmek isterim.»

Olin tınmadan baktı. İlk düşüncesi, «Jano'yu başımdan defetmenin fırsatı işte şimdi geçti elime,» oldu; sonra şöyle düşündü: «Onu kurtarıp kurtarmamak benim elimde. Buraya bunun için çağırıldım.» Ve devam etti düşünmeye. «Onu kurtarırsam çocukların güvenini yeniden kazanırım. Önemli olan şimdi kendi durumumu sağlamlaştırmaktır, Jano n'olursa olsun. Yüzbaşıya yeşil ışık yakarsam bunun kimseye bir yararı dokunmayacak. Evet evet, henüz gereği yok.»

«Ağır bir suç işledi,» dedi, yüksek sesle, «ağır cezayı hakketmiştir. Bununla birlikte, düşündüğünüz ceza bölükte hoşnutsuzluk yaratacaktır, yüzbaşım. Arkadaşları arasında çok seviliyor.»

«Kıskanıyor onu,» diye düşündü yüzbaşı içinden. Nitribit de öyle düşünüyordu.

Olin, «Hiç şüphe yok ki böyle bir hareket bölüğün çalışma gücünü etkileyecektir, yüzbaşım,» diye devam etti.

«Aber Quatsch!» Nitribit patladı. «Saçma! Onları çalıştırmanın yolunu biliriz biz. O serseriye bir ders verilmelidir.»

Yüzbaşı gülümseyerek Olin'i yüreklendirdi, o da direndi: «Bir ders verilmesi gerektiğini anlıyorum, efendim, ama sizin dediğiniz gibi değil, efendim, eğer söylememe müsaade ederseniz. Israr ettiğiniz takdirde, yüzbaşım, mutemetlik görevime devam edemiyeceğimi sanıyorum. Emirlerinizi yerine getirmeyi taahhüt edemiyeceğim, efendim.»

Yüzbaşı memnunlukla başını salladı. «Ben de öyle düşünmüştüm,» dedi. «Böylelikle ikinci keredir en ağır cezayı vermekten kendimi alıkoyuyorum. Ama yalnız senin hatırın için.» Olin saygıyla, «Ich danke Ihnen, Herr Hauptmann,» (Teşekkür ederim) dedi. «... Ve özellikle senin hatırın için, Nitribit,» diye içinden pis pis düşündü yüzbaşı, kızıl saçlıya bir göz atıp. «Sözlerinin üzerimde hiç bir ağırlığı olmadığını sana göstermek için.» Yüksek sesle konuş-

tu sonra: «Vierzehn Tage verscharft (On beş gün hapis), yarından itibaren.»

Olin gittikten sonra Nitribit, «Bütün hayatımca, kimden yana olduklarına karar veremeyen insanlardan nefret etmişimdir,» dedi. «Bu gibilere her zaman fırsat kollayıcı çıkarcılar gözüyle bakmışımdır.»

«Mein Lieber,» diye gülümsedi yüzbaşı, «bize de tam böyle adamlar lâzım, çünkü bazı meseleleri çözmemizde bize yardımcı oluyorlar. Aynı şey dış siyasette de geçerlidir. Eğer Sudet Almanları olmasaydı şimdi Protektora'nın efendisi olamazdık. Saar ve Lorraine'deki yarı Almanlar için de doğru değil mi bu? Sahiden, burda Kummer ve Lipinski de beni doğrulayacaklar sanırım, değil mi?» Ve yüzbaşı tatlı tatlı gülümsedi bu ikisine.

Onbaşı Kummer fena gocunmuştu. «Sanki Çekoslavakya gibi stratejik önemi büyük bir ülkenin tek kurşun atmadan elinize geçmesini bütün Alman milleti bize borçlu değilmiş gibi, Sudet Almanlarından hainler gibi söz ediyorsunuz, yüzbaşım,» dedi. «Yoksa kardeşlerimizle birleşmek istedik diye bizleri suçluyor musunuz?»

Yüzbaşı kollarını havaya kaldırdı. «Maalesef ne demek istediğimi anlamadın, onbaşı,» dedi. «Siz olmasaydınız o kaleyi biz ağır kayıplar vermeden imkânı yok ele geçiremezdik. Siz ülkeyi içerden göçürdünüz, bizim zaferimize yol hazırladınız. Şimdi de işte Kowarik aynı işi görecek. Bölük, Çek olduğu için, ona güveniyor. Bize yaptığı hizmetler akıllarının kenarından bile geçmiyordur.»

«Um Gottes Willen!» (Allah göstermesin!) diye haykırdı Kummer. «Benim bir Alman olduğumu unutmayın! Sutedland'da biz hepimiz Almanız, Kowarik pis bir Çektir. Aramızda hiç mi fark yok yani?»

«Var tabiî, var, olmaz olur mu?» dedi yüzbaşı, yüzünü asarak. Nitribit'in bu konuşmayı sırıtarak dinlediğini gördü. «Teter bu kadar konuştuk,» dedi. Birden kızmıştı. Kas-

ketini başına geçirdi. «Açıkça ortada olan konuları tartışmanın âlemi mi var?» dedi.

On iki numaralı odada kalan çocuklar avluya çıkmışlardı. Bahçe çitinin yanında bir yere barfisk demirleri konulmuştu; çocuklar orda sırayla hünerlerini gösteriyorlardı. Seyredenlerin alkışları arasında Kovanda yatay demirde bir iki numara yaptı, sonra kuına sıçradı. Soluk soluğa kalmıştı; yüzü kızarmıştı.

«İhtiyarda artık iş kalmadı diyorsunuz, değil mi, evlâtlarım? Gençliğimde ne marifetler vardı bende! Şimdi bile hepinizin sırtını yere getiririm ya, formumda değilim. Doğru dürüst yemek yiyemiyoruz ki dinine yandığımın memleketinde!»

Jozef yatay demirde kendini yukarı çekmek istedi ama kolları büküldü, kalçasını incitti. Utangaç utangaç gülümsiyerek dikey demirlerin yanında çömeldi kaldı.

«Gördün mü, çelimsiz!» dedi Mirek, diskur çekti ona. «Pazuların gelişmemiş hiç. Yan gelmiş yatmışsın, hiç idman yapmamışsın. Şimdi artık çok geç. Çoktan yapacaktın sen bu işi.»

Birden Olin çıkageldi. Kendinden memnun, gururlu bir hâli vardı.

«Şuna da bak, nasıl şişiniyor!» dedi Kovanda, Jano'ya. «Hitler'in ufak yeğeniymiş gibi, hergele!»

«Jano,» diye seslendi Olin, «seninle birşey konuşmak istiyorum.»

Yerde oturan Jano omuzunun üstünden ona bir baktı. «Ne var?» diye sordu.

«Seninle özel birşey konuşmak istiyorum.»

Olin'in açıkça, kalkıp ardından gelmesini istemesine aldırmadan yerinde kaldı Jano. «Konuşsana,» dedi. «Çocuklardan bir gizlimiz mi var?»

Çevrede çocuklar hep sustular, Olin'e baktılar.

Olin dikkatle tırnaklarını inceleyerek sesini yükseltti:

«Yüzbaşının yanından geliyorum. Hill'in burnunu kırdın diye sana ne yapacaklarını görüşüyordu askerlerle.»

«Eee?» dedi Jano.

«Yüzbaşı seni divanı harbe vermek istiyordu.»

Çocuklar ilkin Jano'ya, sonra birbirlerine baktılar. Sonra da gözlerini kısıp Olin'e baktılar.

«Öyle mi?» dedi Jano, hiç oralı görünmeden. Herkes bunu masus, Olin'i deli etmek için yaptığını anlamıştı.

«Benim ne düşündüğümü sordu,» dedi Olin, gücenik bir sesle. Öbürlerinin merakını uyandırmakla eline geçen fırsatı boşa harcadığına pişman olmuştu. Jano'yu yalnız kıstırıp haberi sonradan odalara yaymak daha iyi olacaktı.

«Peki ne düşündün sen?»

«Vazgeçirdim. Onun yerine seni hapsetmesini söyledim.»

«Niye?»

Olin öfkesinden sapsarı oldu: «Ne demek, niye?»

Jano gözlerini Olin'in yüzünden ayırmıyordu. Birden gülümsedi: «Niye vazgeçirdin onu fikrinden?»

Olin hemen cevap bulamadı. Çocuklar, kimi ayakta, kimi oturmuş, onu süzüyorlardı. Her zaman olduğu gibi onların arasında yalnız ve sipsivri hissetti kendini. «Seni mahkemeye çıkarmalarına göz yumsaydım daha mı iyiydi?» dedi. «Bunun ne demek olduğunu biliyorsun herhalde?»

Jano yerinden kalkmadı. Dirseklerini iki yana açık dizlerine dayadı, bir eliyle çenesini okşayarak Olin'e baktı. Çenesinin sağ yanında hafif bir şişkinlik görünüyordu; parmaklarıyla dalgın dalgın okşadı o şişkinliği.

«Çok teşekkür ederim,» dedi yavaşça, gözlerini Olin'den ayırmadan. «Minnettarım.»

Sesinde bir nebzecik alay yoktu. Çocuklar bunu neye

vereceklerini bilemediler. Olin'in böbürlenmeleri onları her zaman alaycılığa, kaba davranışlara sürüklerdi.

«Umarım ki,» dedi Olin, sert bir yüzle, «bundan böyle sizi hiç kollamadığım yollu konuşmalarınızın ardı kesilir. Görüyorsunuz elimden geleni yapıyorum.»

Topuklarının üstünde döndü ve yürüdü gitti.

Çocuklar ardından kasvetle baktılar, ne diyeceklerini bilemediler. Yalnız Kovanda'nın bildiği bildikti.

«Doğrusu hayatını kurtardı,» dedi Jano'ya. «İyi de etti. Bu kadar kendini beğenmiş olmasaydı, bir de sözüne inanabilseydim, senin yerine ben kendim ona teşekkür ederdim.»

«Gösteriş yapıyor, başka birşey değil,» dedi Mirek, «Kalıbımı basarım, önünde diz çöküp elini öpmeni beklemiştir.»

Olin okula girdi. Söylenenlerin hepsini işitmişti. Zaten işitsin istiyorlardı.

∴

Çocuklar gide gide kendilerinde bir değişme olduğunun farkına vardılar. Essen'e geldiklerinden sonraki ilk hava akınlarından hemen hiç korku duymamışlardı. Bir bakıma, her bir darbeden sonra kendilerini ya da alçak önderlerini suçlayacak yerde üzerlerine saldıranlara ve de bütün dünyaya lânet okuyan ahalinin başına gelenlerden kötü bir zevk alır gibiydiler. Yumruklarını havaya sıkıp intikam adına ant içiyor, durmadan kan, ölüm sözü ediyorlardı.

Fakat, kimi topu topu yarım düzine bombayla geçiştirilen bu ufak akınlar bile eninde sonunda etkisini gösteriyordu; çok kere çünkü, bir gece içinde birkaç kez tekrarlanıyorlar, ve buna bir de canavar düdüklerinin çığlığı, uçak-savar ateşinin amaçsız çılgınlığı ve uzak yangınların ışıltısı ekleniyordu.

Çocukların asabı bozulmaya başladı. Her an tetikteydiler; her an, bilinç altında da olsa, varlıklarına yöneltilen bir darbe bekliyorlardı. Darbenin her an tepelerine inebileceği düşüncesi gece gündüz yakalarını bırakmıyor, kurt gibi içlerini kemiriyordu; bütün yürek hoşluklarını, cesaretlerini ve huzurlarını yiyip bitiriyordu.

Ayaklarının bastığı toprak sağlamdı ama, o toprak göğün çılgınlıklarından koruyamıyordu onları. Ne yana baksalar, rastgele alanlara, boş arsalara dikilmiş, penceresiz derme çatma apartımanları andıran usturuplu sığınakların kimseyi tehlikeden kurtaramadığını gösteren emarelerle karşılaşıyorlardı. Sığınaklardan kimi tepelerine inen bir bombayla ikiye yarılmış kalmıştı. Kırk basamak yerin dibinde, kendi yeraltı tirenleri, hastaneleri, kreşleri olan gaz-sızmaz sığınaklar görmüşlerdi; bombardımandan sonra kurtarma ekipleri, patlayan su borularının sellerine kapılıp boğulan yüzlerce insanın ölüsünü yeryüzüne çıkarıyordu.

Yanıp kül olmuş yapıların bodrumlarında sapasağlam ayakta kalmış sığınaklar görmüşlerdi; içerdekiler havasızlıktan boğulmuş, cesetleri sıcaktan kavrulmuştu.

Daha bir gün önce Panzer fabrikasının yanındaki meyhanede birlikte bira içip yârenlik ettikleri adamların cesetlerini görmüşlerdi: Hans Schlusch, Kurt Oemichen, Franz Liebig, Fritz Böhnke.

Yanan evlerden, kimileriyle yakın ilişkiler kurmuş oldukları kadınların, genç kızların cesetlerini kendi elleriyle çıkarmışlardı: Sarışın Gertrud Schwarz, Johanna Gold ve Inge König.

Kaldıkları sokakta oyun oynarken gördükleri çocukların da sonradan ölülerini görmüşlerdi.

Hemen her gün, harabolmuş evlerin altında kör kör parmağım gözüne, insanlık dışı ölümle karşılaşıyorlardı: yangından ölüm, yer mayınından ölüm, şarapnelden ölüm,

ya da saatli bombadan ölüm... Zamanla bütün bu izlenimler onları duygusuz ve kaygusuz yaptı; ve aynı zamanda kendi hayatlarını kurtarma bâbında onlara amansız bir kararlılık aşıladı.

Feci hava akınları sürüp giderken, tehlike geçti işaretinin kurtarıcı sesini bekliyorlardı dört gözle. Ama o vakit de ne bir huzur, ne bir minnet, ne de hoşça bir duygu duyuyorlardı; yataklarına serilip sanki hiç birşey olmamış gibi, hiç birşeyi umursamadan uyuyakalıyorlardı. Oysa korku gitgide daha derinden bir iz sürüyordu yüreklerinde. Var güçleriyle ondan kaçmaları gerekti; nerdiyse insanüstü bir gayretle sinirlerine hâkim olmaları gerekti. Akıllarından hiç çıkmayan bu konu üzerinde fazla eğlenmemeye çalıştılar.

Çılgın göğün altında geçirdikleri günler ve geceler görünüşlerini değiştirdi, kişiliklerine yeni yeni yanlar kattı. Gençtiler, ve her gece kıpkızıl gökten tepelerine ölüm yağıyordu. Gençtiler, evlerine hiç dönmeyebilirlerdi. Vücutları ve bütün duyuları bu gerçeğin haksızlığına baş kaldırıyor, ve ellerinden alınan herşeyi, ama herşeyi, bir an için de olsa onları mutluluk ve huzur yalanına inandıracak herşeyi özlüyorlardı.

Gençtiler, ve birçoğu daha henüz bir kadınla yatmamıştı. Yarın çok geç kalmış olabileceklerini biliyorlardı.

Gençtiler, çoğunun pek bir hayat yaşantısı olmamıştı; yine de, üç-kâğıda getirildikleri hayatta, belki de ebeden, hiç bir acı ya da hayal kırıklığına mahal olmadığına inanıyorlardı. Nasıl da susamıştılar o hayata! Bir parçacık yaşadıklarına kendilerini kandırabilmek için yapmıyacakları şey yoktu.

Oysa mümkün müydü büyük-şehir umumhanesinde beş mark verip karşılığında sevgi satın alması? Ayda bir kere dağıtılan, odun ispirtosundan çekilmiş kötü şnapsla umutsuzluğun acısını unutması? Hiç aldırış etmez görün-

mekle de korkunun önü alınamıyordu. Kendilerini aldatma yolunda samimiyetsiz çabaları uzun sürmüyor, hemen ardından dehşet dolu, işkenceli geceler geliyordu. Hayatlarından ümidi kesip titredikleri, kulaklarına pamuk tıkayıp dudaklarını ısırarak dişlerinin takırdamasını önlemeye çalıştıkları geceler...

Birazcık güvenç için tutunacakları, çevrelerindeki ve kendi içlerindeki umutsuzluk batağına batmaktan bedenlerini ve zihinlerini kurtarıp meşgul edecek ne vardı? Kararsız, sarsak, ürkek ellerinin uzanıp tutunacağı birşey var mıydı?

Doğru, birtakım uğraşları yok değildi. Başka türlü yaşamalarına imkân yoktu çünkü. Jozef İkinci Dünya Savaşının arşivini tutuyordu. Gazeteler, kitaplar, resimler, haritalar, broşürler... Topluyor, seçiyor, kesiyor, yapıştırıyor, ayırıyordu. Ayrıca İngilizce, Hollandaca ve Rusça öğrenmeye çalışıyordu. Ruda oyma işi yapıyordu. Mukavvadan, kontrplâktan kültablaları, resim çerçeveleri, yumurtamsı aynalara ince oymalı güzelim çerçeveler yapıyordu. Cimbal boş zamanlarında Fiat'ı söküyor, en ince parçalarını, vidalarını döküyor ortaya, bakıyor, araştırıyor, deniyor, sonra yeniden kuruyor, sonra yeniden söküyor, her bir parçasını yağlıyor, temizliyor, onarıyor, makinanın mükemmelliğine tapıyordu âdeta. On parmağında on hüner Fera elektirik pirizlerini, kilitleri, eski püskü bavulları kurcalıyor, köhnemiş, içi geçmiş gramafonu işletiyor, masaları iskemleleri, ranzaları, dolapları, su musluklarını onarıyordu. Gusta resim yapıyordu. Kötü ressamdı ama, resim yapmasını çok seviyordu: portreler, manzaralar, yıkıntılar... Jiri'nin merakı fotoğraf çekmekti. Yakalanırsa ölüm cezasına çarpılacağını bile bile, gece demez, gündüz demez, şehirde, kırda, yıkıntıların ortasında resim çekerdi. Joska mektup yazıyordu. Günde beş mektup, her biri dörder sayfalık mektuplar: dostlara, akrabalara, yıllardır görüşe-

mediği eski tanışlara. Her posta ona mektup getirirdi. Lada da okumaya bayılırdı ölmeden önce; eline ne geçerse okurdu. Geceleri nöbetçi ışığı söndürenedek kitabı elinden bırakmazdı. Sığınakta okumadan bir tek hava akını geçirmemişti; helâya bile elinde kitapla giderdi. İçinde yaşadıkları şartlar bırakmıyordu vakitlerini tembel geçirsinler. Düşüncelerine ve izlenimlerine dalmaya, oturup da bir saat sonra ne olacağını beklemeye imkân bulamıyorlardı. Boş bir dakikaları yoktu; her bir dakika birşey yapmalıydılar, birşeyle uğraşmalıydılar. Yeniden dikkatlerini çevirebilecekleri birşey, ne olursa olsun: tamamlanması gereken ama aslında kimsenin de tamamlamayı istemediği bir iş, meselâ.

Kendilerine de dikkat ediyorlardı. Mirek günde iki kere soğuk suyla yıkanırdı. Derisi kıpkırmızı olanadek silinir, ölçü nedir bilmez, soğuk aldığı, boğazı ağrıdığı zamanlar bile soğuk duşun altına girerdi. Hastalığa soğuk suyla karşı koyuyordu ve başarısından çok gurur duyuyordu. Kendine güven ve bir iktidar duygusu veriyordu ona bu yaptıkları. Temizliği ibadet yaptı kendine, soğuğa dayanıklılık kampanyasını dünyanın en rezil âlemlerine dalarcasına hevesle yürüttü. Bohuslav desen boş vaktinin bir dakikasını bile içerde geçirmezdi. Tramvaya atlar şehrin en uzak köşelerine gider, gece ışıklar sönmeden dönerdi okula. Sonu gelmez yürüyüşleri yorar bitirirdi onu da; döndüğünde komaya girercesine uykuya dalar, canavar düdükleri ve bombalar bile uyandıramazdı onu ondan sonra. Fritz futbola meraklıydı. Birkaç arkadaşını bir araya getirmişti, vakit buldukça oynuyorlardı. Kendi de, yalnız oldu mu, kedi yavrusu gibi bir başına oynar dururdu topuyla. Yağışlı havalarda topunun orasını burasını onarır, havasını indirir, sonra yine şişirir, koridorun duvarına vurup zıplatarak oynar dururdu. Geceleri topu bir filenin içine koyup ranzasında başının üstüne asıyordu.

Herbiri, geçen günleri kendince doldurmaya uğraşıyordu. Ama hepsi de sakar dakikalardan, boşluklardan kaçınıyorlardı. Ve sonunda bir ara gelince, gözlerini yaptıkları işten kaldırıp işgüzar elleri, çaresiz ve boş, iki yanlarına düşünce, yalnız olmadıklarını, yalnızlığa karşı birleşmiş çok başlı bir kalabalığın bir parçası olduklarını anlıyorlardı.

Bugünü andıklarında, bu, sadece kendilerine verilen görevle, yemekle ellerinin altındaki işle ilgili oluyordu. Bugünü, insanın başına bir belâ olduğu için, düşünmekten kaçıyorlardı. Öyle önemli ve ivedi bir meseleydi ki bugün, yaşadıkları an, horgörü, öfke ve küfürden başka bir ifade yolu gerektirmiyordu. Bugünde yaşıyorlardı ama bugünün üzerinde durmamayı yeğ görüyorlardı. Üzerinde durdukları, uzun boylu düşündükleri, geçmişti. Ne olduğu, nasıl olduğu, ve niçin... Geleceği desen, onu daha da çok düşünüyorlardı. Kendilerinin ve memlekette kalanların, ailelerin, milletlerin, ve de bütün dünyanın önünde açılan o uzun, sonu bilinmez yol. Amansız bugünden yarına giden. Bu yolu çok düşünüyorlardı; nereye, ne yönde götürecekti onları? Çektikleri onca acıdan, ve savaştan sonra nerdeyse avuçlarının içinde hissettikleri hedeflere mi götürecekti dosdoğru? Karşılarına çıkan yeni engelleri atlatmaya yarayan zigzag bir yol muydu? Yoksa şimdi içinde yaşadıkları savaşı doğurmuş olan duruma yüzgeri giden bir yol mu? Düşüncelerinden çıkardıkları sonuç, yolun düz ve dikine olması gerektiği idi; dolambaçsız, sapmasız... Çok kez sabırsız ve çocukcasına inatçı tartışmalarında bugünkü ve geçmiş dünyaya duydukları nefret ve suçlamayla olduğu kadar, gelecek olan daha iyi dünyaya olan inançlarıyla da birbirlerine güç aşılıyorlardı. O daha iyi dünyanın bir an önce gelmesi için sabırsızlanıyorlardı. Geldiğinde sapına kadar tadını çıkaracaklardı o dünyanın, buna kararlıydılar. O yeni çağı yakına getirememenin kaygusu içindeydi-

ler; o yolda kan ve ter dökerek savaşan onca insanın döğüşünde kendilerinin de bir payı olsun istiyorlardı. Bu fırsatın ellerinden alındığını, kandırıldıklarını anlayınca da utanıyorlardı. Fakat nasıl yardım edebilirlerdi? Kendilerine düşeni nasıl yerine getirebilirlerdi?

Bunun çok yollarını düşündüler.

Sabotaj?

Gülünç. Elleri bel, testere, kürek ve keskiyle doluyken nasıl olur kendilerini haklıların savaşına verebilirlerdi? Heinz Stolpe'nin bombardımanda yıkılmış çatısını yarım yamalak onarmakla mı katılacaklardı o döğüşe? Stolpe, Krupp fabrikasında çalışan, göğsü içeri göçmüş, kürek kemikleri çıkık, dört çocuklu, karısı veremli bir işçiydi. Stolpe'nin damına yeni padavraları yerleştirirlerken bayan Stolpe onlara, üzerine tereyağı sürülü koca koca ekmek dilimleri vermişti. Ama onlar keyfini çıkaramamışlardı ekmeklerin; Stolpe'nin dört sıska çocuğunun önünde utanmış, sıkılmışlardı.

Sokaklarının altındaki lâğım borusunu bağlarlarsa kime karşı bir başarı elde etmiş olacaklardı? Şurda askerî hastane, az aşağıda Fransız savaş esirlerinin kaldığı kamp vardı.

Bombalardan arta kalan yıkık dökük evleri söküp götürürken pencereleri, kapıları, yer döşemelerini paralasalar savaşın kazanılmasına yardımcı olabilirler miydi? Pencereleri Max Knob bir arabaya yüklemiş, kendi yarı yıkık kulübesine götürmüştü; kapıları senet karşılığı dul Schober'e vermişlerdi; döşeme tahtaları da Polonyalı işçilerin barındığı derme çatma bir kampa yakacak diye götürmüşlerdi. Max Knob pencerelere karşılık onlara bir avuç kalın Eckstein cıgarası verdi. Kimden intikam alacaklardı o halde? Savaşın korkunç oyununu daha çabuk bir sona erdirmek için ne yapabilirlerdi?

İçlerinde yalnız Jano hep gülümsüyordu. Köhne kantin piyanosunun başında akşam geç saate kadar saçları alnına düşmüş oturur, ince uzun parmakları tuşların üzerinde gezinirdi. Bıkmadan, usanmadan defterleri notayla dolduruyordu. Haftada iki kere tramvaya atlayıp Bottrop'a, Protektora Polisindeki dostlarına gidiyordu. Tramvayda, içi boş sefertasları taşıyan ya da gazete okuyan Krupp işçileriyle konuşmaya dalardı.

«Orda ne haber bulabilirsiniz ki,» derdi onlara, «kafanızı kullandıktan sonra nasıl olsa bileceğinizden gayrı?»

«Neden bahsediyorsun sen? Ne demek istiyorsun?» diye tedirgin tedirgin fısıldarlardı onlar da ona.

«Yani savaş acaba daha ne kadar sürecek ve kim kazanacak demek istiyorum? Sonra ne olacak? Hiç düşündünüz mü?»

Bu yorgun, tedirgin insanlar arasından bile kendine dostlar edindi.

Birgün daha önce hiç görmediği bir adamın yanına oturdu ve ona, okuduğu gazetede doğru tek bir kelime olmadığını söyledi. Adam derhal polis çağırdı, Jano tramvay giderken atlayıp karanlıkta bir yerlere gizlenmek zorunda kaldı. Ancak üç tramvay geçip gittikten sonra Bottrop'a yoluna devam edebildi.

Polis kışlasında eski bir dost gibi karşılanıyordu. Herkese bildiriler dağıtıyor, umutsuzluğa kapılanlara cesaret ve iyimserlik aşılıyordu.

Çocuklardan biri birgün ona sordu: «Niçin bu bildirileri basıyorsunuz? Yani, ne lüzumu var bunların? Bunlardan biz zaten nefret ediyoruz edeceğimiz kadar, savaşı kaybedecekleri de muhakkak. Bir an önce olsun daha iyi, bana kalırsa. Ama asıl ondan sonrası ne olacak?»

BİRİNCİ CİLDİN SONU

Bir avuç delikanlı

Zorla evlerinden alınıp Almanya'daki nazi çalışma kamplarına sürülen Çek delikanlılarının hikâyesi.

Çek gençliğinin İkinci Dünya Savaşı boyunca verdiği gerçek hürriyet mücadelesini en acı boyutlarıyla dile getiren roman..

Çağdaş Çek yazarlarının en önde gelenlerinden biri olan Karel Ptaçnik, bu sürükleyici eserinde kendi öz yaşantısını da dile getirmektedir.

Kapak resmi : Ayhan ERER

Gün Yayınları - Posta Kutusu 1119 İstanbul Fiatı : 10 TL.